

C:\Users\Plazma\Desktop\Knhy pdf\Nová složka
(2)\Remarque_E_M-Čas_žit_čas_umírat.pdb

PDB Name: Cas zit cas umírat
Creator ID: REAd
PDB Type: TEXT
Version: 0
Unique ID Seed: 0
Creation Date: 8.1.2005
Modification Date: 8.1.2005
Last Backup Date: 1.1.1970
Modification Number: 0

Erich Maria Remarque
ČAS ŽÍT, ČAS UMÍRAT
Version: Palm.1.0.final
OCR: Anakin
Corrections: 1+
PalmBookZ

I.

Smrt páchla v Rusku jinak než v Africe. V Africe, za těžké anglické palby, ležely mrtvoly mezi oběma liniemi také často dlouho nepohřbeny; ale slunce pracovalo rychle. V noci přicházel sem s větrem zápach, sladký, dusivý a těžký — plyn nadýmal mrtvé, a ti se zvedali strašidelně ve světle cizích hvězd, jako by bojovali ještě jednou, mlčky, bez naděje, každý sám pro sebe; ale již příštího dne se začali scvrkávat, tisknout se k zemi, neskonale znavení, jako by chtěli do ní zalézt — a když bylo později možno jít pro ně, byli mnozí již lehčí a vyschlí, a z těch, jež našli někde až po týdnech, zbyly téměř již jen pouhé kostry, které volně chrastily v uniformách, náhle příliš širokých. Byla to suchá smrt, v písku, slunci a větru. V Rusku to byla mazlavá, smrdutá smrt.

..*

Přelo již kolik dní. Sníh tál. Před měsícem ležel více než o dva metry výše. Zbořená vesnice, která z počátku vypadala, jako by se skládala jen ze zuhelnatělých střech, vyrůstala tiše každou noc z klesajícího sněhu o kus výše. Vylezly okenní římsy; o několik nocí později klenby dveří; potom schody, které vedly do rozbředlé běli. Sníh tál a tál, a s ním přicházeli mrtví.

Byli to staří mrtví. O vesnici se bojovalo několikrát — v listopadu, v prosinci, v lednu a teď v březnu. Byla dobytá a opuštěná a opuštěná a zase dobytá, přišly sněhové bouře a závály mrtvoly, často během několika hodin již tak hluboko, že sanitaři mnohé ani nemohli najít — až pak téměř každý den zastřel novou vrstvou běli tuto spoušť jako ošetřovatelka prostěradlem krvavé lůžko.

Napřed přišli lednoví mrtví. Leželi nejvýše a objevili se začátkem března, brzy potom, co se sníh začal sesouvat. Jejich těla byla mrazem ztuhlá a obličejové z šedého vosku.

Pochovávali je jako prkna. Na výšině za vsí, kde sníh neležel tak vysoko, odházeli je lopatami a vykopali zmrzlou zem. Byla to krušná práce.

U prosincových mrtvých našli zbraně, které patřily k mrtvým z ledna. Pušky a ruční granáty klesly hlouběji než těla; někdy i ocelové přilby. U těchto mrtvol bylo snazší vyříznout zpod uniforem poznávací známky; sněhová voda již rozmočila látku. Otevřená ústa vypadala, jako by mrtví byli utopenci. Některým rozmrzly již i sem tam údy. Když je odnášeli, bylo tělo ještě ztuhlé, ale jedna ruka se již klátila a zmítala — jako by kývala, hrůzně lhostejně a skoro necudně. Všem, když leželi na slunci, rozmrzly nejprve oči. Ztratily skelný lesk a zřetelnice zvlhly. Led v nich tál a tek l pomalu z očí — jako by plakaly.

..*

Náhle mrzlo několik dní zase silně. Sníh zkorovatěl a proměnil se v led. Přestal klesat. Ale pak přišel líný, dusný vítr znova.

Nejprve bylo vidět jen šedou skvrnu v mizíci běli. Za hodinu to byla ruka, která trčela vzhůru, zatáta v křeči.

„Tady je zase jeden,“ řekl Sauer.

„Kde?“ tázal se Immermann.

„Tam, před kostelem. Máme se pokusit vyhrabat ho lopatami?“

„Nač? Vítr ho už vykope sám. Sníh je tu vzadu nejméně ještě metr dva vysoký. Tahle zatracená dědina leží mnohem

hlouběji než všechno kolem dokola. Nebo si chceš mermo mocí nabrat do bot ještě jednou ledové vody?"
„Určitě ne." Sauer slídl směrem ke kuchyni. „Nemáš potuchy, co je dnes k žrádлу?"
„Kapusta. Kapusta s vepřovým, brambory a voda. Ale vepřové hlášeno omylem."
„Kapusta! To se ví! Po třetí v tomhle týdnu." Sauer si rozepjal kalhoty a jal se močit.
„Před rokem jsem chéval ještě velkým obloukem," vykládal hořce. „Řízně po vojensku, jak se patří. Cítil jsem se dobře. Prvotřídní žrádlo! Postup, každý den tolik a tolik kilometrů! Myslil jsem si, že budu zase brzo doma. Ted chčiju jako nějaký civilista, smutně a bez požitku."
Immermann si vsunul ruku pod uniformu a začal se pomalu škrabat.
„Mně by bylo jedno, jak chčiju — jen kdybych byl už zase civilistou."
„Mně taky. Ale vypadá to, že zůstaneme věčně vojáky."
„Zřejmě. Hrdinové až do chčipnutí. Jenom SS chčije ještě velkým obloukem."
Sauer si zase zapjal kalhoty.
„To taky může. My děláme svinskou práci a bratři shrábnou čest. Bojujeme dva tři týdny o takové zatracené město a poslední den přijde SS a vtáhne do něho vítězně před námi. Podívej se, jak je o ně postaráno! Vždycky nejtlustší pláště, nejlepší boty a největší kus masa!" Immermann se ušklíbl.
„Ted' už nedobývá města ani SS. Ted' ustupuje. Zrovna tak jako my."
„Tak ne jako my. My nevypalujeme a nestřílíme, na co padneme."
Immermann se přestal škrabat. „Co se to dneska s tebou děje?" tázal se překvapeně. „Najednou lidské tóny! Dej pozor, aby tě neslyšel Steinbrenner — nebo se octneš brzo v trestném oddílu. Tady — sníh před kostelem se sesedl! Ted' už je tam vidět z toho chlapíka kus ruky."
Sauer se tam podíval.
„Jestli bude takhle tát dál, bude zítra viset na nějakém kříži. Je na správném místě. Zrovna nad hřbitovem."
„To tam je hřbitov?"
„Ovšemže. To už nevíš? Byli jsme tu přece už jednou. Při našem posledním útoku. Koncem října."
Sauer se chopil svého jídelního nádobí.
„Tady je polní kuchyně! Honem — nebo dostaneme už jenom splašky."

..*

Ruka rostla a rostla. Nebylo to již, jako by tál sníh — vypadalo to, jako by vyrůstala pomalu ze země — jako žlutavá hrozba a zkamenělé volání o pomoc.
Velitel setniny se zastavil.
„Co je to tady?"
„Nějaký Rusák, pane poručíku."
Rabe se zadíval důkladněji. Mohl již poznat vybledlý kus rukávu.
„To není Rus," pravil.
Šikovatel Mücke pohyboval palci v botách. Nemohl velitele setniny vystát. Stál sice před ním bezvadně jako struna — disciplína byla nade všechny osobní pocity —, ale aby dal výraz svému pohrdání, pohyboval neviditelně palci v botách. Mrcha pitomá, myslil si. Tlučhuba!
„Dejte ho vyhrabat," řekl Rahe.
„Rozkaz."
„Určete hned k tomu několik lidí. Nepěkná podívaná, něco takového."
Bačkora, myslil si Mücke. Posera! Nepěkná podívaná! Jako by to byl první mrtvý, kterého jsme viděli!
„Je to německý voják," řekl Rahe.
„Rozkaz, pane poručíku, čtyři dny jsme nacházeli již jen Rusy."
„Dejte ho vyhrabat. Uvidíme potom, co je zač."
Rahe šel ke své ubikaci. Domýšlivá opice, myslil si Mücke. Má kama, teplý dům a Železný kříž kolem krku. Já nemám ani Železný kříž první třídy. Při tom jsem si jej zasloužil zrovna tak jako on celý ten svůj klempířský krám.
„Sauer!" zakřičel, „Immermann! Sem, Přineste si lopaty! Kdo je tu ještě? Graeber! Hirschmann! Berning! Steinbrennere, převezměte velení! Ta ruka tamhle! Vykopat a pochovat, jestli je to Němec! Sázím se, že není."
Steinbrenner se loudavě blížil.
„Vsadit se?" tázal se. Měl vysoký, chlapecký hlas, kterým se marně pokoušel mluvit hlouběji.
„O kolik?"
Mücke pozbyl na okamžik jistotu.
„O tři ruble," řekl potom. „O tři okupační ruble."
„O pět. Pod pět se nesázím."
„Dobře, tak o pět. Ale prachy na stůl."
Steinbrenner se zasmál. Zuby mu zasvítily v bledém slunci. Bylo mu devatenáct let, byl plavý a měl tvář gotického anděla. „To se ví! Jakkak by ne, Mücke?"
Mücke neměl Steinbrennera obzvláště v lásce, ale měl před ním strach a byl opatrný. Každý věděl, že je stopadesátiprocentní.
„Dobře, dobře." Mücke vytáhl z kapsy pouzdro z višňového dřeva, na jehož víčku byl vypálen květinový vzorek.
„Cigaretu?"
„Ovšem."

„Vůdce nekouří, Steinbrennere," řekl Immermann nedbale.

„Drž hubu."

„Ty drž hubu."

„Tobě se daří, jak se zdá, náramně dobře!"

Steinbrenner pozvedl dlouhé řasy a pohlédl úkosem.

„Zapomněl jsi už asi na všelicos, co?"

Immermann se zasmál.

„Já nezapomínám tak lehce na něco. A vím, na co myslíš, Maxi. Ale nezapomeň, co jsem řekl. Vůdce nekouří. To bylo vše. Zde jsou na to čtyři svědci. A vůdce nekouří, to ví každý."

„Nechte toho žvanění!" řekl Mücke. „Začněte s kopáním. Rozkaz velitele setniny."

„Tak do toho!" Steinbrenner si zapálil cigaretu, kterou mu dal Mücke.

„Od kdy se kouří ve službě?" tázal se Immermann.

„Tohle není žádná služba," prohlásil Mücke popuzeně. „Nechte teď toho žvanění a vykopejte toho Rusa. Hirschmanne, vy také."

„Není to Rus," řekl Graeber. On jediný přisunul několik prken k mrtvému a začal odrývat sníh okolo ruky a prsou. Bylo teď zřetelně vidět mokrou uniformu.

„Není?" Steinbrenner přešel rychle a jistě jako tanečník přes kolísající prkna a přidřepł vedle Graebera.

„Skutečně není! Tohle je německá uniforma." Obrátil se.

„Mücke! Není to Rus! Vyhrál jsem!"

Mücke přišel nemotorně. Hleděl dolů do díry, do které prosakovala pomalu voda z okrajů.

„To nechápu," prohlásil mrzutě. Skoro týden jsme přece nacházeli již jenom Rusy. To bude jistě někdo z prosince, který se sesunul hlouběji."

„Může to být také někdo z října," řekl Graeber. „Tehdy tu náš pluk prošel."

„Nesmysl. Z těch to už nemůže být žádný."

„Proč ne? Měli jsme zde noční boj. Rusové ustoupili, a my jsme musili hned dál kupředu."

„To souhlasí," prohlásil Sauer.

„Nesmysl! Naše záloha našla a pochovala určitě všechny mrtvé. Určitě!"

„To není tak jisté. Koncem října sněžilo již velmi silně. A my jsme postupovali tehdy ještě rychle."

„To říkáš už po druhé." Steinbrenner se podíval na Graebera.

„Můžeš si to poslechnout třeba ještě jednou, jestli chceš. Udělali jsme tehdy protiútok a postoupili jsme přes sto kilometrů."

„A teď ustupujeme, co?"

„Teď jsme zase tady."

„Jsme tedy na ústupu — nebo ne?"

Immermann šťouchl Graebera výstražně.

„Postupujeme snad?" tázal se Graeber.

„Zkracujeme linii," řekl Immermann a pohlédl Steinbrennerovi jizlivě do obličeje. „Už rok. Strategická nutnost, abychom vyhráli válku. To ví přece každý."

„Tady je prsten na ruce," řekl náhle Hirschmann.

Kopal dále a vyprostil druhou ruku mrtvého. Mücke se sklonil. „Skutečně," řekl. „Dokonce zlato. Snubní prsten."

Všichni se na něj dívali. „Měj se na pozoru," zašeptal Immermann Graeberovi. „Ta svině ti jinak ještě zprasí dovolenou. Oznámí tě jako reptala, čeká jen na něco takového."

„Dělá se jenom důležitým. Dej si raději pozor sám na sebe. Má tě na mušce víc než mne."

„Mně je to fuk. Já nedostanu dovolenou."

„To jsou odznaky našeho pluku," řekl Hirschmann. Hrabal dále rukama.

„Není to tedy docela určitě Rus, co?" šklebil se Steinbrenner na Mücku.

„Ne, není to Rus," odpověděl Mücke mrzutě.

„Pět marek! Škoda, že jsme se nevsadili o deset. Ven

„Nemám peníze u sebe."

„Kde tedy? V říšské bance? Honem, ven s nimi!"

Mücke pohlédl zuřivě na Steinbrennera. Pak vytáhl náprsní váček a odpočítal peníze.

„Dnes se mi taky zhola nic nedaří! Ztraceně!"

Steinbrenner schoval peníze.

„Myslím, že je to Reicke," řekl Graeber.

„Co?"

„To zde je poručík Reicke od naší setniny. Tady jsou jeho nárameníky. A zde na pravém ukazováčku chybí první článek."

„Nesmysl. Reicke byl zraněn a odnesen dozadu. Slyšeli jsme to později."

„Je to Reicke."

„Odkryjte mu obličej."

Graeber a Hirschmann ryli dále.

„Pozor!" zvolal Mücke. „Nezaryjte mu do hlavy."

Obličej se vynořil ze sněhu. Byl mokrý a působil divně očnými důlky, ještě plnými sněhu; jako by sochař nedomodeloval masku a nechal ji slepou. Zlatý zub se leskl mezi modrými rty.

„Nemohu ho poznat," řekl Mücke.

„Je to určitě on. Neztratili jsme tu tehdy žádného jiného důstojníka."

„Vytřete mu oči."

Graeber zaváhal na okamžik. Pak setřel rukavici opatrně snih. „Je to on," řekl.

Mücke se zmocnilo rozčilení. Převzal teď sám velení. Zdálo se mu, že je zapotřebí vyšší hodnosti, když jde o důstojníka.

„Nadzvednout! Hirschmann a Sauer za nohy, Steinbrenner a Berning za ruce, Graeber, dejte pozor na hlavu! Tak, současně — raz, dva, teď!"

Tělo se pohnulo. „Ještě jednou! Raz, dva, zvednout!"

Mrtvola se zase pohnula. Ze sněhu pod ní vyšel dutý vzdech, jak tam vnikl vzduch.

„Pane šikovateli, noha povoluje," zvolal Hirschmann.

Byla to vysoká bota. Zula se napolo. Maso na nohou bylo již prohnité sněhovou vodou v holínkách a povolilo.

„Pustit! Spustit dolů!" zvolal Mücke. Bylo již pozdě. Tělo kleslo a Hirschmannovi zůstala bota v ruce.

„Je noha v ní?" tázal se Immermann.

„Postavte botu stranou a odhrnujte dál," rozkřikl se Mücke na Hirschmanna. „Kdo taky může vědět, že je už tak měkký!"

A vy, Immermanne, buďte zticha. Mějte úctu před smrtí!"

Immermann se podíval zaraženě na Mücke, ale mlčel.

Za několik minut odhrabali úplně sníh kolem těla. V mokré uniformě našli náprsní tašku s papíry. Písmo bylo rozmazané, ale ještě čitelné. Graeber měl pravdu; byl to poručík Reicke, který patřil na podzim k setnině jako velitel čety.

„Musíme to ihned hlásit," řekl Mücke. „Zůstaňte zde! Vráť se hned."

Šel k domu, ve kterém bydlil velitel setniny. Byl to jediný dům, který byl ještě poněkud v pořádku. Před revolucí patřil pravděpodobně popovi. Rahe seděl ve velké jizbě. Mücke hleděl nenávislně na široká ruská kamna, v nichž planul oheň. Na lavici u kamen ležel Rahův ovčácký pes a spal. Mücke podal hlášení a Rahe šel s ním.

Díval se chvíli na Reicka. „Zatlačte mu oči," řekl potom.

„To nejde, pane poručíku," odpověděl Graeber. „Vička jsou již příliš měkká. Utrhla by se."

Rahe se podíval k rozstřílenému kostelu. „Zaneste ho zatím tam dovnitř. Máme nějakou rakev?"

„Rakve zůstaly vzadu," hlásil Mücke. „Měli jsme jich několik pro zvláštní případy. Rusové je ukořistili. Doufám, že je budou moci potřebovat."

Steinbrenner se zasmál. Rabe se nesmál. „Můžeme nějakou udělat?"

„Trvalo by to příliš dlouho, pane poručíku," řekl Graeber, „tělo je již velice měkké. Sotva také je na to ve vesnici vhodné dřevo."

Rabe přikývl. „Položte ho na celtu. Pochováme ho v ní. Vykopejte hrob a udělejte kříž."

Graeber, Sauer, Immermann a Berning odnášeli šlehající se tělo ke kostelu. Hirschmann váhavě následoval s botou, ve které vězely kusy nohy.

„Šikovateli Mücke!" řekl Rabe.

„Pane poručíku!"

„Pošlou nám sem dnes čtyři zajaté ruské partyzány. Mají být zítra ráno zastřeleni. Naše setnina dostala k tomu rozkaz. Zeptejte se ve vaší četě po dobrovolnících. Jinak určí lidi písárna."

„Ano, pane poručíku!"

„Bůh ví, proč to musíme dělat zrovna my! No ovšem, při takovém zmatku —"

„Hlásím se dobrovolně," řekl Steinbrenner.

„Dobře." Rahův obličej se nepohnul. Kráčel dlouhými kroky zpět po cestě, vyházené ve sněhu. Zpátky ke svým kamnům, myslil si Mücke. Onuce! Co je na tom, zastřelit několik partyzánů? Jako by oni neodstřelili stovky našich kamarádů!

„Jestli ti Rusi přijdou včas, mohou vykopat rovnou hrob i pro Reicka," řekl Steinbrenner. „Nebudeme s tím mít potom žádnou práci. Všechno jedním vrzem. No ne, pane šikovateli?"

„Pro mne za mne!" Mücke měl hořko v hrdle. Kantorská dušička, myslil si. Hubený čahoun, slonbidlo s kostěnými brýlemi. Poručík ještě z první světové války. V téhle nebyl ještě vůbec povýšen. Statečný, to je hezké, ale to jsme dneska všichni. Ale žádná vůdcovská povaha.

„Co soudíte o Rahovi?" otázal se Steinbrennera. Ten se naň nechápavě podíval. „Je to náš velitel setniny, ne?"

„Ovšem — ale jinak?"

„Jinak? Co jinak?"

„Nic," odpověděl Mücke nabručeně.

..*

„Dost hluboké?" ptal se nejstarší Rus. Byl to muž kolem sedmdesátky s bílým, špinavým vousem a jasně modrými očima a mluvil lámanou němčinou.

„Drž hubu a mluv, jenom když jsi tázán," odpověděl Steinbrenner. Byl velmi čilý. Jeho oči sledovaly ženu, která patřila k partyzánům. Byla mladá a silná.

„Hlouběji," řekl Graeber. Hlídal zajatce se Steinbrennerem a Sauerem.

„Pro nás?" tázal se Rus.

Steinbrenner přiskočil rychle a křepce a udeřil ho plochou rukou tvrdě do obličeje. „Řekl jsem ti přece, dědku, že máš držet zobák. Co myslíš, že je to tady? Posvícení?"

Usmíval se. V jeho obličeji nebyla žádná zloba. Byl jen plný rozkoše, s níž dítě trhá mouše nožičky.

„Ne, ten hrob není pro vás," řekl Graeber.

Rus se nehýbal. Stál tiše a díval se na Steinbrennera. Steinbrenner se díval na něho. Jeho obličej se pojednou změnil. Stal se napjatým a ostražitým. Myslel, že Rus ho napadne, a čekal na jeho první pohyb. Znamenalo by to pramálo, kdyby ho beze všeho zastřelil; muž byl stejně odsouzen k smrti a nikdo by se příliš nevyptával, byla-li to sebeobrana nebo ne. Ale pro Steinbrennera to nebylo totéž. Graeber nevěděl, je-li to pro něho jen jakýsi druh sportu, vydráždit Rusa tak, až by se na okamžik zapomněl, nebo zda v něm žije ještě něco ze zvláštního pedantství, které stále hledá nějakou záminku, aby se mu i vražda zdála legální. Bylo to obojí. A obojí současně. Graeber to viděl dosti často. Rus se nepohnul. Krev mu tekla z nosu do vousů. Graeber uvažoval, co by sám učinil v téže situaci — zda by se vrhl na druhého a riskoval za odvetnou ránu okamžitou smrt, nebo zda by snesl ještě všechno pro těch několik hodin navíc, pro jednu noc života. Nevěděl.

Rus se pomalu sklonil a zvedl motyku. Steinbrenner ustoupil o krok. Byl připraven k ráně. Ale Rus se již nevzpřimil. Jal se dále kopat na dně jámy. Steinbrenner se zašklebil. „Lehni si tam," řekl.

Rus odložil motyku a lehl si do jámy. Ležel tam tiše. Několik sněhových vloček padlo na něho dolů, když Steinbrenner překročil hrob. „Je dost dlouhý?" ptal se Graebera.

„Ano, Reicke nebyl veliký."

Rus se díval vzhůru. Jeho oči byly široce otevřeny. Jako by se v nich nebe modře zrcadlilo. Měkké vousy okolo úst se mu při dýchání pohybovaly. Steinbrenner ho nechal chvíli ležet. „Ven!" řekl potom.

Mokrá země mu lpěla na kabátě.

„Tak," řekl Steinbrenner a podíval se na ženu. „Ted' půjdeme kopat vaše vlastní hroby. Ty nemusí být tak hluboké. To je jedno, jestli vás sežerou v létě lišky."

..*

Bylo časně jitro. Na obzoru ležel bledě červený pruh. Sníh chrupal; v noci zase trochu mrzlo. Vykopané hroby byly velmi černé.

„Zatraceně," řekl Sauer. „Co ti nám všechno házejí na krk! Proč to musíme dělat my? Proč ne Sicherheitsdienst? To jsou přece odborníci v odstřelování. Proč my? Tohle je už po třetí. My jsme přece slušní vojáci." Graeber držel pušku volně v ruce. Ocel byla velmi chladná. Natáhl si rukavice. „SD je zaměstnána dále vzadu."

Přicházeli ostatní. Steinbrenner jediný byl úplně bdělý a vyspalý. Jeho pleť se růžově leskla jako pleť dítěte.

„Poslyšte," řekl, „je tu přece také ta ženská. Tu nechte pro mne."

„Jak to pro tebe?" ptal se Sauer. „Už nemáš čas ji obtěžkat. To jsi měl zkusit dřívě."

„Taky zkoušel," řekl Immermann.

Steinbrenner se zlostně obrátil. „Odkud to víš?"

„A ona mu nedala."

„Ty jsi náramně chytrý, co? Kdybych byl chtěl tu rudou krávu mít, byl bych ji měl."

„Nebo taky ne."

„Nechte toho žvanění." Sauer si ukousl kus žvýkacího tabáku. „Když myslí, že by ji měl odstřelit sám, pro mne za mne, ať si to s chutí udělá. Já se o to nederu."

„Já taky ne," prohlásil Graeber. Ostatní neřikali nic. Rozjasnilo se. Steinbrenner si odplivl: „Zastřelit — příliš dobré pro tu bandu! Plýtvat na ně municí! Měli bychom je pověsit!"

„Kde?" Sauer se rozhlédl. „Vidíš tu někde nějaký strom? Nebo máme postavit napřed ještě šibenici? A z čeho?"

„Tady jsou," řekl Graeber.

..*

Mücke se objevil s oněmi čtyřmi Rusy. Vojáci šli po dvou před nimi a za nimi. Starý Rus byl první. Za ním šla žena a pak šli dva mladší muži. Všichni čtyři se postavili bez rozkazu v řadě před hroby. Nežli se žena obrátila, podívala se dolů.

Měla na sobě červenou vlněnou sukni.

Poručík Müller od první čtyř přišel z domu velitele setniny. Zastupoval Raha při popravě. Bylo to směšné, ale formality byly často ještě zachovávány. Každý věděl, že tito čtyři Rusové možná byli partyzáni, možná také ne — ale byli vyslechnuti a odsouzeni ve vši formě, aniž kdy měli doopravdy nějakou šanci. Co se také ještě mělo zjišťovat? Měli prý zbraně. Ted budou ve vši formě zastřeleni, za přítomnosti důstojníka. Jako by jim to nebylo docela jedno. Poručík Müllerovi bylo jedenadvacet let a byl přidělen setnině před šesti týdny. Prohlédl si odsouzence a přečetl rozsudek.

Graeber se díval na ženu. Stála klidně v červené sukni před hrobem. Byla silná a mladá a zdravá a přímo stvořena, aby rodila děti. Nerozuměla tomu, co Müller četl, ale věděla, že je to její rozsudek smrti. Věděla, že v několika minutách život, který silně proužil v jejích zdravých žilách, přestane navždy — ale stála zde klidně, jako by to nic nebylo a jako by jen trochu mrzla v studeném ranním vzduchu.

Graeber viděl, že Mücke, tváře se důležitě, zašeptal něco Müllerovi. Müller vzhlédl. „Nemůže se to udělat potom?"

Je to tak lépe, pane poručíku. Jednodušší.

„Dobrá. Udělejte to, jak chcete."

Mücke předstoupil. „Řekni tam tomu, že si má vyzout boty," řekl starému Rusovi, který rozuměl německy, a ukázal na jednoho z mladších zajatců.

Stařec to řekl tomu druhému. Mluvil tiše a téměř zpěvavě. Druhý, štíhlý člověk, napřed nerozuměl. „Honem!" zavrčel

Mücke. „Boty! Zuj boty!"

Stařec opakoval, co řekl předtím. Mladší pochopil a pospíchal, jako někdo, kdo zanedbal svou povinnost zout boty, jak rychle jen mohl. Zapotácel se, když stál na jedné noze a stahoval botu s druhé.

Proč tak pospíchá? myslel si Graeber. Aby zemřel o minutu dříve? Muž vzal boty do ruky a podával je úslužně Mückovi. Boty byly dobré. Mücke něco zařval a ukázal stranou. Muž tam postavil boty a vstoupil pak zase do řady. Stál ve špinavých onučkách na sněhu, čouhaly mu žluté prsty a rozpačité jimi hýbal.

Mücke prohlížel ostatní. Našel u ženy pár kožených rukavic a rozkázal jí, aby je položila k botám. Pozoroval chvíli červenou sukni. Byla nepoškozená a z dobré látky. Steinbrenner se potají šklebil. Ale Mücke ženě neřekl, že ji má svléknout. Buď měl strach z Raba, který mohl dobře vidět popravu z okna, nebo nevěděl, co by se dalo se sukni počít. Ustoupil dozadu.

Žena řekla velmi rychle něco rusky. „Zeptejte se jí, co ještě chce," řekl poručík Müller. Byl bledý. Byla to jeho první poprava.

Mücke se tázal starého Rusa.

„Nechce nic. Proklíná vás jenom."

„Co?" zvolal Müller, který vůbec nerozuměl.

„Proklíná vás," řekl Rus hlasitěji.

„Proklíná vás a všechny Němce, kteří stojí na ruské půdě! Proklíná vaše děti! Přeje si, aby její děti mohly jednoho dne postřílet vaše děti, tak jako vy teď střílíte nás."

„Taková nestydatost!" Mücke vyvalil na ženu oči.

„Má dvě děti," řekl stařec. „A já mám tři syny."

„Dost, Mücke!" zvolal Müller nervosně. „Nejsme žádní pastoři."

Skupina vojáků stála tiše. Graeber ohmatával svou pušku. Svlékl si zase rukavice. Ocel přilnula studeně k palci a ukazováčku. Vedle něho stál Hirschmann. Byl žlutý, ale stál nehnutě. Graeber se rozhodl, že vystřelí na Rusa na kraji vlevo. Za začátku střílel do vzduchu, když byl komandován k popravě, ale teď už to nedělal. Neprokázala se tím žádná laskavost těm, kdo měli být zastřeleni. Jiní smýšleli zrovna tak jako on; a stávalo se, že téměř všichni úmyslně stříleli vedle. Poprava musila být opakována a zajatci byli tak popravováni dvakrát. Jednou ostatně se vrhla jakási žena na kolena, když nebyla zasažena, a děkovala jim v slzách za jednu dvě minuty života, které takto získala. Nevzpomínal si rád na tuto ženu. Něco takového se nyní také už nestávalo.

„K líci zbraň!"

Graeber viděl přes mušku Rusa. Byl to ten stařec s vousem a modrými očima. Muška púlila jeho obličej. Graeber ji sklonil. Ustřílel posledně někomu dolní čelist. Hrud' byla jistější. Viděl, že Hirschmannova hlaveň směřuje výše a že chce střílet nad hlavu. „Mücke tě vidí! Dej to níž. Stranou!" zamumlal. Hirschmann sklonil hlaveň.

„Pal!", zazněl povel. Rus jako by se vztyčil a blížil ke Graeberovi. Vypadalo to, jako by se nadýmal, jako lidé ve vypouklém zrcadle v bludišti na pouti. Nadmul se a padal naznak.

Stařec byl napůl sražen do hrobu. Nohy mu vyčnívaly. Oba ostatní klesli na místě. Ten bez bot zvedl náhle v posledním okamžiku ruce, aby si chránil obličej. Jedna ruka visela na šlachách jako hadr. Nikomu z nich nespoutali ruce a nezavázali oči. Zapomněli na to.

Žena padla dopředu. Nebyla mrtva. Opřela se o ruku a zírala se zvednutým obličejem na skupinu vojáků. Steinbrenner se zatvářil spokojeně. Nemířil na ni nikdo kromě něho.

Starý Rus vykřikl ještě něco z hrobu; pak ztichl. Pouze žena ležela tu ještě vzepřena. Zírala ze svého širokého obličejem na vojáky a syčela. Starý Rus byl mrtev a nikdo již nemohl přeložit, co říkala. Ležela tu se vzepřenými rukama jako velká pestrá žába, která se již nemůže hnout, a syčela, aniž odvrátila na okamžik oči. Zdálo se, jako by ani neviděla, že Mücke mrzutě přichází se strany. Syčela a syčela a teprve v posledním okamžiku spatřila revolver. Trhla hlavou na stranu a kousla Mücku do ruky. Mücke zaklel a udeřil ji levou rukou seshora do spodní čelisti. Když zuby povolily, střílel ji do týlu.

„Zatraceně špatná střelba," bručel Müller. „Neumíte mířit?"

„To byl Hirschmann, pane poručíku," hlásil Steinbrenner.

„Nebyl to Hirschmann," řekl Graeber.

„Ticho!" vykřikl Mücke. „Počkejte, až budete tázáni." Pohlédl na Müllera.

Müller byl velmi bledý a nepohnul se. Mücke se sklonil k druhým Rusům. Mladšímu nasadil revolver za ucho a střílel. Hlava sebou škubla a ležela zase tiše. Mücke zastrčil revolver a prohlížel si ruku. Vytáhl kapesník a ovinul si ji.

„Nechte si na to dát jod," řekl Müller. „Kde je sanitář?"

„V třetím domě vpravo, pane poručíku."

„Jděte tam hned."

Mücke šel. Müller se díval na mrtvé. Žena ležela, jak klesla dopředu, na mokré zemi. „Položte je tam a zaházejte je," pravil. Byl pojednou velmi rozezlen, aniž věděl proč.

II.

V noci zesílilo hřmění na obzoru. Nebe bylo rudé a záblesky výstřelů byly jasnější. Pluk byl stažen před desíti dny z fronty a ležel v záloze. Ale Rusové se přibližovali. Fronta se posunovala každý den. Nebylo již přesné bitevní čáry. Rusové útočili. Útočili již měsíce. A pluk již měsíce ustupoval.

..*

Graeber se probudil. Naslouchal hřmění a pokoušel se znovu usnout. Nepodařilo se mu to. Po chvíli si obul boty a vyšel ven.

Noc byla jasná a ne příliš chladná. Zprava ze zálesí přicházely výbuchy. Padákové osvětlovací rakety visely jako průsvitné medusy ve vzduchu a vylévaly světlo. Dále vzadu pátraly světlomety po letadlech.

Zastavil se a díval se vzhůru. Měsíc nesvítíl, ale nebe bylo plné hvězd. Graeber je neviděl, viděl jen, že noc byla pro letce dobrá.

„Krásné počasí pro dovolence," řekl někdo vedle něho. Byl to Immermann. Měl stráž. Pluk sice ležel v klidu, ale všude prosakovali partyzáni, a proto byly v noci stavěny stráže.

„Jsi příliš časný," řekl Immermann. „Máš ještě půl hodiny k vystřídání. Lehni si ještě a spi. Já tě už vzbudím. V tvém věku může člověk vždycky spát. Kolik je ti let? Třidvacet?"

„Ano."

„No tak."

„Nejsem unaven."

„Horečka před dovolenou, co?" Immermann pohlédl pátravě na Graebera. „Takové štítisko! Dovolená!"

„Ještě ji nemám. V posledním okamžiku může z toho ještě vylézt zákaz dovolených. Už se mi to tak stalo třikrát."

„To se může stát. Od kdy jsi na řadě?"

„Již šest měsíců. Vždycky do toho něco vlezlo. Naposled lehký průstřel, který nestačil na transport do vlasti."

„Smůla — ale aspoň jsi na řadě. Já ne. Bývalý sociální demokrat. Politicky nespolehlivý, naděje stát se hrdinou, jinak nic. Kanonenfutter a hnůj pro tisíciletou říši."

Graeber se ohlédl.

Immermann se zasmál. „Německý pohled! Žádný strach, všechno chrní. Steinbrenner taky."

„Na to jsem nemyslel," odpověděl Graeber mrzutě. Myslel na to.

„Tím hůře." Immermann se zasmál znovu. „Vězí to člověku již tak v kostech, že to ani nepozoruje. Zvláštní, že právě udavačů vyrostlo v našem heroickém věku jako hub po dešti! Měli bychom se vlastně nad tím důkladně zamyslet, co?"

Graeber na okamžik zaváhal. „Když to všechno tak dobře víš, měl by sis dát více pozor před Steinbrennerem," řekl posléze.

„Kašlu na Steinbrennera. Mně může uškodit méně než vám. Právě protože jsem neopatrný. Pro člověka jako já je to důkaz čestnosti. Přílišné vrtichlostství by vzbuzovalo u pohlavářů nedůvěru. Staré pravidlo pro bývalé sociální demokarty, aby zůstali bez podezření. Nemyslíš?"

Graeber si dýchal do rukou. „Chladno," pravil.

Nechtěl se dostat do žádného politického rozhovoru. Bylo lépe, když se člověk do ničeho nepouštěl. Chtěl mít dovolenou, to bylo vše, a nechtěl si ji ohrozit. Immermann měl pravdu: nedůvěra byla v Třetí říši nejrozšířenější vlastností, člověk si nebyl téměř nikde zcela jist. A když si člověk není jist, má držet hubu.

„Kdy jsi byl naposled doma?" tázal se Immermann.

„Asi před dvěma lety."

„To je už zatraceně dlouho. To budeš pěkně žasnout!"

Graeber neodpověděl.

„Budeš žasnout," opakoval Immermann. „Co se tam všechno změnilo!"

„Co by se tam vlastně mělo tak změnit?"

„Všelicos. Však uvidíš."

Graeber pocítil na okamžik ostrou úzkost, jako bodnutí do žaludku. Znal to; přicházelo to občas, náhle a bez zvláštního důvodu. Nebylo to nic divného ve světě, ve kterém již dlouho nebylo nic jistého.

„Odkud to víš?" řekl. „Nebyl jsi přece na dovolené."

„Ne. Ale vím to."

Graeber vstal. Proč jenom šel ven? Nechtěl mluvit. Chtěl být sám. Kdyby jen už byl pryč! Bylo to jako utkvělá představa. Chtěl být sám, sám po několik týdnů, sám a přemýšlet, nic víc. Bylo toho tolik, o čem chtěl přemýšlet. Ne zde — tam, doma, sám, daleko od války.

„Je čas střídat," řekl. „Přinesu si své krámy a probudím Sauera."

..*

Hřmění pokračovalo celou noc. Hřmění a záblesky na obzoru. Graeber se tam zadíval. Rusové - na podzim 1941 prohlásil Vůdce, že jsou vyřízeni, a také to tak vypadalo. Na podzim 1942 to prohlásil znovu, a stále ještě to tak vypadalo. Ale pak přišla nevysvětlitelná doba před Moskvou a Stalingradem. Náhle se již nic nedařilo. Bylo to jako začarované. A pojednou měli Rusové zase dělostřelectvo. Hřmění na obzoru začalo, drtilo všechny Vůdcovy řeči, nikdy již neustávalo, a pak to hnalo německé divise před sebou, cestou zpět. Necháпали to, ale pojednou tu byly pověsti, že byly odříznuty celé armádní sbory a že se vzdaly, a brzy věděl každý, že vítězství se změnila v útěk. V útěk jako v Africe, když Káhira byla již na dosah ruky.

Graeber šlapal cestou okolo vesnice. Světlo, které nepocházelo od měsíce, posunulo všechny perspektivy. Sníh je odněkud zachycoval a vyzařoval je zase rozptýleně. Domy se zdály vzdálenější a lesy bližší, než byly. Čpělo to cizotou a nebezpečím.

Léto 1940 ve Francii. Procházka do Paříže. Řev štuk nad zmatenou zemí. Cesty, ucpané uprchlíky a rozpadávající se armádou. Pozdní červen, pole, lesy, pochod nezpustošenou krajinou, a pak město se stříbřitým světlem, ulicemi, kavárnami, město, které se otevřelo bez jediné rány. Přemýšlel tehdy? Byl znepokojen? Nikoli. Všechno se zdálo správné. Německo, které bylo napadeno nepřáteli chtivými války, se bránilo, to bylo vše. Že protivník byl připraven tak málo, že mohl sotva klásti odpor, nezdálo se s tím vůbec v rozporu.

A později, v Africe, v oněch velkých údobích postupu, v poušti za noci plných hvězd a rachotu tanků, přemýšlel tehdy? Nikoli — ani na ústupu. Byla to Afrika, cizí země, Středozemní moře leželo mezi ní, a pak přišla Francie a pak teprve Německo. Co tu bylo celkem k přemýšlení, i když se prohrávalo? Není možno vítězit všude.

Ale potom přišlo Rusko. Rusko a porážka a útek. A teď neleželo mezi tím žádné moře; ústup vedl do Německa. Nebylo to též jen několik sborů, které byly poraženy, jako v Africe — celé německé vojsko ustupovalo. Tu pojednou začal přemýšlet. On i mnozí jiní. Bylo to lehké a snadné. Pokud se vítězilo, bylo všechno v pořádku, a co nebylo v pořádku, to se přehlédlo nebo omlouvalo velkým cílem. Jakým cílem? Neměl vždy dvě strany? A nebyla jedna z nich vždycky temná a nelidská? Proč to nepoznal dříve? Ale nepoznal to skutečně? Neměl často dosti pochybnosti a odporu a nezaháněl je jenom vždycky?

Zaslechl kašlat Sauera a obešel několik zbytků chatrčí, aby ho potkal. Sauer ukázal k severu. Mocný dýmající oheň plápolal na obzoru. Slyšeli výbuchy a viděli plamenné sloupy.

„To tam jsou už taky Rusové?“ tázal se Graeber.

Sauer zavrtěl hlavou. „Ne. To jsou naši pionýři. Ničí tam to místo.“

„To tedy znamená, že ustupujeme dále.“

Mlčeli a naslouchali. „Už dlouho jsem neviděl celý dům,“ řekl potom Sauer.

Graeber ukázal směrem k Rahovu obydlí. „To tady je ještě dost celé.“

„Tomu říkáš celé? S těmi děrami od kulometů a spálenou střechou a zříceným chlévem?“

Sauer si odfoukl hlasitě do vzduchu. „Celou ulici jsem již neviděl ani nepamatuji.“

„Já taky ne.“

„Uvidíš velmi brzo nějakou. Doma.“

„Ano. Díky bohu.“

Sauer se díval na ohnivou zář. „Někdy, když tak člověk vidí, co jsme zde v Rusku všechno zničili, musí dostat strach. Co myslíš, co ti by s námi udělali, kdyby se jednou dostali k našim hranicím? Přemýšlel jsi o tom někdy?“

„Ne“

„Já ano. Mám ve Východním Prusku dvorec. Vím ještě, jak jsme museli prchat v roce 1914, když přišli Rusové. Bylo mi tenkrát deset let.“

„Na hranice je ještě daleko.“

„Přijde na to. Něco takového se může stát velmi rychle. Pamatuješ si ještě, jak rychle jsme tady postupovali ze začátku?“

„Ne. Tehdy jsem byl v Africe.“

Sauer se díval zase k severu. Vyletěla tam zeď plamenů a potom následovala řada těžkých explozí. „Vidíš, co tu děláme? Představ si, že by Rusové dělali jednou u nás totéž — co by tam bylo?“

„Víc ne než tady.“

„To právě myslím! Nechápeš to? Něco takového nejde člověku z hlavy, to je přece jasné.“

„Ještě nejsou na hranicích. Slyšel jsi přece předevčírem politickou přednášku, na kterou jsme museli jít. Podle ní zkracujeme jenom své linie, abychom dostali nové tajné zbraně do příznivé útočné posice.“

„Ach, žvanění! Kdo by mu ještě věřil? Tak proč jsme napřed postupovali tak daleko? Něco ti povím. Až přijdeme na naše hranice, musíme uzavřít mír. Pak se nedá nic jiného dělat.“

„Proč?“

„Ale člověče, co je to za otázku? Aby s námi neudělali totéž co my s nimi. Nechápeš to?“

„Ano. Ale jak to bude, když nebudou chtít mír uzavřít?“

„Kdo?“

„Rusové.“

Sauer se upřeně zadíval na Graebera. „To přece musejí! My jej nabízíme a oni jej musejí přijmout. Mír je mír! Válka tím přestane, a my budeme zachráněni.“

„Budou muset, jen když se bezpodmínečně vzdáme. Potom obsadí celé Německo, a ty přijdeš o svůj dvorec tak jako tak. Na to přece myslíš, nebo ne?“

Sauer byl na okamžik zaražen. „Ovšemže na to myslím,“ odpověděl potom. „Ale není to přesto totéž — nesmějí přece již nic zničit, když bude mír.“ Přimhouřil oči a pojednou byl z něho vychytralý sedlák. „U nás zůstane tak všechno neporušené. Jenom u jiných to bude rozbité. A jednou přece jen konečně budou muset zase odejít.“

Graeber neodpovídal. Proč jen zase mluví? Myslel si. Nechtěl jsem se přece do ničeho pouštět. Mluvení nic nepomůže. Co všechno se v těchto letech namluvilo a mluvením zničilo? Každá víra. Mluvit bylo bezúčelné a nebezpečné. A to, co se neslyšně a pomalu přibližovalo, bylo příliš velké a příliš nejasné a k tomu ponuré. Mluvílo se o službě, o žrádle a o zimě. O tom však ne. O tom a o mrtvých se mlčelo.

..*

Vracel se cestou přes vesnici. Naházeli laťky a prkna přes cesty, aby se mohlo přecházet po tajícím sněhu. Laťky se pohybovaly, když po nich kráčel, a mohl snadno uklouznout; nebylo pod nimi již nic pevného.

Šel okolo kostela. Byl malý a rozstřílený a ležel v něm poručík Reicke. Dveře byly otevřeny. Večer našli ještě dva mrtvé vojáky a Rahe nařídil, že mají být všichni tři příštího jitra vojensky pochováni. Jeden z vojáků, svobodník, nemohl být zjištěn. Jeho obličej byl okousán a neměl poznávací známku.

Graeber vešel do kostela. Páchlo to tam ledkem, hnílobou a mrtvými. Posvítíl si kapesní svítilnou do rohů. V jednom stály dvě polámané figury svatých a vedle nich leželo několik roztrhaných pytlů na obilí; svědčily o tom, že místo sloužilo za sovětů pravděpodobně za skladiště obilí. Zrezavělé jízdní kolo bez řetězu a ráfů stálo vedle ve sněhu navátém dovnitř. Uprostřed leželi mrtví na celtách. Leželi přísně a odmítavě a sami, a nic se jich již netýkalo.

Graeber zavřel dveře a šel dál okolo vesnice; stíny vlály okolo zřícenin, a i slabé světlo vypadalo zrádně. Sel vzhůru na návrší, na kterém byly vykopány hroby. Reickův byl rozšířen, aby mohli pochovat spolu s ním oba mrtvé vojáky.

Slyšel tiché prosakování vody, která stékala do jámy. Vyházená země se matně leskla. Byl o ni opřen kříž se jmény.

Kdyby někdo chtěl, mohl se takto několik dní dovědět, kdo pod ním leží. Déle ne — vesnice se záhy promění zase v bitevní oblast.

Graeber se rozhlédl s výšiny po krajině. Byla holá a bezútěšná a šalebná, světlo klamalo, zvětšovalo a zmenšovalo, a nic nebylo známé. Všechno bylo cizí a studené osamělostí neznáma. Nebylo tu nic, čeho by se bylo možno zachytit, nic, co by dalo teplo. Vše bylo nekonečné jako tato země. Bez hranic a cizí. Cizí zevně i uvnitř. Graebera mrazilo.

To bylo ono. Tak to s ním dopadlo.

Hrouda hlíny se uvolnila z vykopané hromady a slyšel, jak spadla temně do jámy. Zda zůstali na živu červi v této umrzlé zemi? Snad — jestli zalezli dosti hluboko. Ale mohli žít v metrové hloubce? A co tam našli k obživě? Od zítřka budou mít na nějaký čas dost, jestli tu ještě byli.

Našli dost v posledních letech, myslil si. Všude, kde jsme byli, mohli se nažrat víc než bohatě. Pro červy Evropy, Asie a Afriky jsme byli zlatým věkem. Přenechali jsme jim armády mrtvol. V pověstech červů budeme na generace dobrotivými bohy nadbytku.

Odvrátil se. Mrtví — bylo příliš mnoho mrtvých. Napřed těch druhých, hlavně těch druhých; ale pak vtrhla smrt silněji a silněji do vlastních řad. Pluky musily být stále znovu doplňovány; scházelo více a více kamarádů, kteří byli při tom hned od začátku, a teď jich byl již jen malý hlouček. Z přátel, které měl, byl zde již jen jeden — Fresenburg, velitel čtvrté setniny. Ostatní byli mrtví nebo přeloženi nebo v nemocnici nebo neschopni válečné služby v Německu, když měli štěstí. To všechno vypadalo kdysi docela jinak. A jinak se to nazývalo.

Slyšel Sauerovy kroky a slyšel ho přicházet nahoru. „Stalo se něco?“ tázal se.

„Nic. Myslil jsem v jednom okamžiku, že jsem něco zaslechl. Ale byly to jenom krysy ve stáji, kde leží Rusové.“

Sauer pohlédl na pahorek, pod nímž leželi pochováni partyzáni. „Tihle dostali aspoň hrob.“

„Ano. Sami si ho vykopali.“

Sauer si odplivl. „Vlastně je možno ty ubožáky chápat. Je to přece jejich vlastní zem, kterou my ničíme.“

Graeber na něho pohlédl. V noci se myslí jinak než ve dne, ale Sauer byl starý voják a ne přespříliš citlivý. „Jak jsi na to přišel?“ tázal se. „Protože ustupujeme?“

„Ovšem. Představ si, že by to dělali jednou i s námi!“

Graeber chvíli mlčel. Nejsem lepší než on, myslil si. Také jsem to zaháněl a zaháněl, dokud jsem mohl. „Zvláštní, jak člověk začne rozumět jiným, když i on má plné kalhoty strachu,“ řekl potom. „Pokud se mu vede dobře, tak na to nepříjde, co?“

„Ovšemže ne. Vždyť to známe!“

„Ano. Ale to nám nedává nijak obzvláštní vysvědčení.“

„Vysvědčení? Kdopak se ptá po nějakém vysvědčení, když mu jde o vlastní kůži?“

Sauer pozoroval Graebera se směsí úžasu a rozhořčení. „Co vy bráškové s vyšším školním vzděláním si taky vždycky navymýšlíte! My dva jsme válku nezačali a nejsme za ni odpovědni. Děláme jen svou povinnost. A rozkaz je rozkaz. Nebo ne?“

„Ano,“ odpověděl Graeber unaveně.

III.

Salva se rychle zadusila v šedé vatě nesmírného nebe. Vrány, které seděly na zdech, nevzlétly. Odpověděly jenom několika skřeky, které se zdály hlasitější než výstřely. Byly zvyklé na jiný hřmot.

Tři celtý ležely napolo v sněhové vodě. Celta s mužem bez obličeje byla zavázána. Reicke ležel uprostřed. Rozměklou botu se zbytkem nohy mu položili na správné místo; ale jak ho nesli od kostela, posunula se a visela teď dolů. Nikomu se to již nechtělo měnit. Vypadalo to náhle tak, jako by se Reicke chtěl zahrabat hlouběji do země.

Shazovali mokré hroudy. Když byl hrob zasypán, zbývala ještě hromada země. Mücke se podíval na Müllera.

„Máme to udupat?“

„Co?“

„Udupat, pane poručíku. Hrob. Dostaneme tak do něho ještě zbytek země a můžeme na něj položit několik kamenů. Kvůli liškám a vlkům.“

„Ti se tu na ně nedostanou. Hrob je dost hluboký. A kromě toho —“

Müller si myslil, že lišky a vlci mají v okolí dost žrádla a nemusí rozhrabávat hroby. „Nesmysl,“ řekl. „Jak jste na to přišel?“

„Stalo se to.“

Mücke pohlédli bezvýrazně na Müllera. Zase takový trouba, který nemá o ničem potuchy, pomyslí si. Vždycky se stanou důstojníky nepraví lidé. A ti správní padnou. Tak jako Reicke.

Müller potřásl hlavou. „Zbytek hlíny naházejte navrch,“ prohlásil. „Patří se to. A postavte do hlav kříž.“

„Rozkaz, pane poručíku.“

Müller nechal setninu seřadit se a odpochodovat. Velel hlasitěji, než bylo nutno. Měl vždy pocit, že ho tito staří lidé neberou vážně. A také nebrali.

Sauer, Immermann a Graeber udělali lopatami ze zbytku země vršek.

„Kříž nebude takhle stát dlouho rovně,“ řekl Sauer. „Země je příliš kyprá.“ „Určitě ne.“

„Ani tři dny.“

„Jsi s Reickem příbuzný?“ tázal se Immermann.

„Drž hubu! Byl to dobrý chlap. Co ty o tom víš?“

„Zasadíme kříž?“ tázal se Graeber.

Immermann se obrátil. „Aha, náš dovolenec. Má naspěch!“

„Ty bys asi neměl naspěch, co?“ otázal se Sauer.

„Já nedostanu dovolenou, to víš dobře, ty hovnivále.“

„Jasně. Protože by ses nevrátil.“

„Možná, že bych se vrátil.“

Sauer si odplívl.

Immermann se pohrdavě zasmál. „Možná, že bych se dokonce hlásil dobrovolně zpátky.“

„Ano, možná. V tobě se stejně nikdo nevyzná, co jsi zač. Ty bys toho mohl vyprávět. Kdo ví, jaká máš tajemství.“

Sauer vzal kříž. Delší lišta byla dole zahrocena. Zasadil jej a udeřil na něj několikrát lopatou na plocho. Kříž se hluboko zabořil. „Vidíš to -“ řekl Graeberovi. „Nebude stát ani tři dny.“

„Tři dny je dost dlouho,“ odpověděl Immermann. „Dám ti radu, Sauere. Do tří dnů roztaje sníh na hřbitově tak dalece, že se tam dostaneš. Dones si odtamtud kamenný kříž a postav jej sem. Pak bude mít tvá poddanská dušička pokoj.“

„Ruský kříž?“

„Proč ne? Bůh je mezinárodní. Nebo už ani ten ne?“

Sauer se odvrátil. „Ty jsi taškář, co? Opravdový mezinárodní taškář!“

„Stal jsem se jím teprve. Stal, Sauere. Dříve jsem byl jiný. A to s tím křížem pochází od tebe. Včera jsi to sám navrhl.“

„Včera! Včera! To jsme mysleli, že je to Rus, jen to nepřekrucuj!“

Graeber zvedl lopatu. „Půjdu,“ prohlásil. „Zde jsme už přece hotovi, co?“

„Ano, dovolenče,“ odpověděl Immermann. „Ano, ty opatrníku! Zde jsme hotovi.“

Graeber neodpověděl. Šel s návrší dolů.

..*

Jejich skupina živořila ve sklepě, do kterého padalo světlo dírou ve stropě. Pod otvorem seděli čtyři muži a hráli na víku od bedny skat. Několik jiných spalo v koutech. Sauer psal dopis. Sklep byl velký a patřil určitě nějakému předáku strany; byl do určité míry vodotěsný.

Steinbrenner vešel dovnitř. „Slyšeli jste poslední zprávy?“

„Rádio nehraje.“

„Takové svinstvo. Mělo by být v pořádku.“

„Sprav je, ty cucáku,“ řekl Immermann. „Muž, který je udržoval v pořádku, přišel před čtrnácti dny o hlavu.“

„Co je s ním?“

„Nemáme již k němu baterie.“

„Nemáme baterie?“

„Ne.“ Immermann se zašklebil na Steinbrennera. „Ale možná, že bude fungovat, když si strčíš dráty do nosu máš stejně pořádek celou hlavu plnou elektřiny. Zkus to.“

Steinbrenner si přihladil vlasy. „Jsou lidé, kteří nezavrou hubu, dokud si ji důkladně nespálí.“

„Nemluv tak tajuplně, Maxi,“ odpověděl klidně Immermann. „Už jsi mi několikrát zavařil. Každý to ví. Jsi ostrý chlapík. To je od tebe hezké. Na neštěstí jsem znamenitý mechanik a dobrý kulometčík. Něco takového potřebují tu zrovna teď ještě víc než tebe. Proto máš tak málo štěstí. Kolik je ti vlastně let?“

„Drž hubu!“

„Asi tak dvacet, co? Nebo teprve devatenáct? Zato máš už za sebou velice krásný život. Pět šest roků jsi proháněl židy a zrádce národa. Úctyhodné! Když mně bylo dvacet, proháněl jsem jen děvčata.“

„To je vidět!“

„Ano,“ odpověděl Immermann. „To je vidět.“

Mücke se objevil u vchodu. „Co je tu zase?“

Nikdo neodpověděl. Mücke byl všem příliš hloupý.

„Co je tu, ptal jsem se!“

„Nic, pane šikovateli,“ řekl Berning, který mu byl nejbližší. „Bavili jsme se jenom.“

Mücke se podíval na Steinbrennera. „Stalo se něco?“

„Poslední zprávy přišly před deseti minutami.“ Steinbrenner se vzpřímil a rozhlédl. Nikdo nebyl zvědav. Poslouchal jenom Graeber. Hráči hráli karty klidně dál. Sauer nepozvedl hlavu od dopisního papíru. Spáči chrápali bez přestání.

„Pozor!“ vykřikl Mücke. „Nemáte uši? Poslední zprávy! Dávejte pozor! Je to služebně!“

„Rozkaz," odpověděl Immermann.

Mücke na něj pohlédl. Immermannův obličej byl pozorný a nic neříkající. Hráči položili karty zadní stranou vzhůru na víko. Nesložili je. Ušetřili tak nějakou vteřinu, aby mohli ihned hrát dál. Sauer se zpola vzpřímil nad svým dopisem. Steinbrenner se vztyčil. „Důležité zprávy! Oznámeno v hodině národa. Z Ameriky se hlásí těžké stávky. Ocelářský průmysl je ochromen. Většina muničních závodů stojí. Sabotáž v leteckém průmyslu. Všude demonstrace pro okamžitý mír. Vláda kolísá. Očekává se převrat."

Učinil přestávku. Nikdo nic neřikal. Spáči se vzbudili a škrabali se. Dírou ve stropě kapala sněhová voda do kbelíku, který tam postavili. Mücke dýchal hlasitě.

„Naše ponorky blokují celé americké pobřeží. Včera byly potopeny dva velké transporty oddílů a tři nákladní parníky s válečným materiálem; to je třicet čtyři tisíc tun pouze v tomto týdnu. Anglie hladoví v troskách. Námořní doprava je všude přerušena našimi ponorkami. Nové tajné zbraně jsou připraveny. Jsou mezi nimi bombardovací letadla, řízená na dálku, která mohou letět bez posádky do Ameriky a zpět, aniž musí přistát. Atlantické pobřeží je proměněno v ohromnou pevnost. Kdyby se protivník pokusil o invasi, zaženeme ho do oceánu, jako již jednou, v roce 1940." Hráči skatu se zase chopili karet. Hrudka sněhu spadla s plesknutím do kbelíku. „Chtěl bych, abychom seděli v pořádných krytech," zavrčel Schneider, podsaditý muž s krátkým ryšavým vousem.

„Steinbrennere," tázal se Immermann, „přinesl jsi taky zprávy o Rusku?"

„Proč?"

„Protože jsme tady. Někteří z nás mají na tom zájem. Na příklad náš kamarád Graeber. Ten dovolenec."

Steinbrenner váhal. Nedůvěřoval Immermannovi. Ale stranický cit v něm zvítězil. „Zkrácení fronty je téměř skončeno," prohlásil. „Rusové jsou vyčerpáni svými ohromnými ztrátami. Nově vybudované posice pro protiútok jsou připraveny. Nástup našich záloh je skončen. Naše protiofensiva s novými zbraněmi bude nezadržitelná."

Zvedl napůl ruku; pak ji spustil. Bylo těžko říci o Rusku něco strhujícího; každý viděl sám příliš dobře, co se dělo.

Steinbrenner působil pojednou jako horlivý žák, který chce honem ještě zachránit zkoušku. „To ovšem zdaleka není všechno. Nejdůležitější zprávy jsou přísně tajné. Nemohou být oznámeny ani v hodině národa. Ale tolik je naprosto jisté: zničíme protivníka ještě v tomto roce." Trochu schlíplý se obrátil, aby šel do nejbližší ubikace.

Mücke ho následoval. „Podívejte se na toho prdelkáře," řekl jeden ze spáčů a svalil se a chrápal.

Hráči skatu pokračovali ve hře. „Zničíme," řekl Schneider. „Zničujeme je každý rok dvakrát." Podíval se na svůj list.

„Hlásím dvacet."

„Rusové jsou rození zrádci," prohlásil Immermann. „Stavěli se ve finské válce mnohem slabšími, než byli. Byl to sprostý, bolševický trik."

Sauer zvedl hlavu. „Nemůžeš dát konečně jednou pokoj? Máš dobré zprávy, co?"

„Zajisté. Byli ještě před několika roky našimi spojenci a výrok o Finsku pochází od našeho říšského maršála Göringa osobně. Máš něco proti tomu?"

„Kluci, nechte přece konečně jednou těch hádek," řekl někdo od stěny. „Co je to vlastně dnes tady?"

Nastalo ticho. Jenom karty pleskaly dále na víko a voda kapala. Graeber si sedl na své místo. Věděl, co se děje. Tak to bylo vždycky po popravách a pochovávaní.

..*

Pozdě odpoledne prošly celé hloučky raněných, část byla ihned poslána dále. Přicházeli s krvavými obvazy z šedobílé planiny a táhli k bledému obzoru na opačné straně. Zdálo se, že nenajdou nikdy žádný lazaret a zaniknou někde v nekonečné šedé běli. Většina jich mlčela. Všichni byli hladoví. Pro zbytek, který nemohl jít a pro který zde již nebylo sanitních vozů, byl zřízen v kostele nouzový lazaret. Rozstřílený strop byl ucpán a přišel k smrti znavený lékař se dvěma ošetřovateli a jal se operovat. Pokud nebyla tma, byly dveře otevřeny a nosítka byla přinášena a odnášena. Bílé světlo nad operačním stolem stálo jako jasný stan ve zlatém stmívání kostela. V rohu ležely zbytky obou figur svatých. Panna Maria měla rozpjaté paže; neměla již rukou. Kristu chyběly nohy; vypadal, jako by ukřižovali amputovaného. Ranění nekřičeli často. Lékař měl ještě uspávací prostředky. Voda vřela v kotlích a poniklovaných mísách.

Amputované údy plnily pomalu zinkovou koupací vanu z domu velitele setniny. Odněkud se vynořil pes. Držel se v blízkosti dveří a vracel se, kdykoli ho zahnali.

„Odkud asi přišel?" tázal se Graeber. Stál s Fresenburgem blízko domu, v němž bydlel dříve pop.

Fresenburg pozoroval chlupaté zvíře, které se chvělo a mělo nataženou hlavu. „Pravděpodobně z lesů."

„Co by hledal v lesích? Není tam pro něho nic k žrádlu."

„I je. Dost. A nejenom v lesích. Všude."

Přišli blíže. Pes vrtěl ostražitě hlavou, připraven utéci. Oba se zastavili.

Pes byl vysoký a hubený, s šedě ryšavou srstí a dlouhou, úzkou hlavou. „To není venkovský voříšek," řekl Fresenburg. „To je dobrý pes."

Zamlaskal tiše. Zvíře zvedlo uši. Fresenburg mlaskl znovu a promluvil na ně.

„Myslíš, že tu čeká na žrádlo?" tázal se Graeber. Fresenburg zavrtěl hlavou. „Žrádla je venku dost. Proto nepřichází. Ale je tu světlo a něco jako dům. Myslím, že hledá společnost."

Vynášeli nosítka. Ležel na nich člověk, který zemřel během operace. Pes uskočil několik metrů dozadu. Skočil bez námahy, jako vymrštěn jemným pérem. Potom zůstal stát a díval se na Fresenburga. Ten mluvil k němu dále a pomalu k němu pokročil. Pes uskočil ihned obezřele, ale zůstal pak stát a zavrtěl několikrát sotva viditelně ocasem.

„Má strach," řekl Graeber.

„Ano, ovšemže. Ale je to dobrý pes."

„A lidožrout."

Fresenburg se obrátil. „To jsme všichni."

„Proč?"

„Jsme lidožrouti. A myslíme, jako ten zde, že jsme ještě dobří. A hledáme zrovna tak jako on trošku tepla a světla a přátelství."

Fresenburg se usmál půlkou obličeje. Druhá byla pro širokou jizvu téměř nehybná. Působila jako mrtvá a Graeberovi bylo vždy podivně, když viděl tento úsměv, který umíral na bariéře v obličeji. Zdálo se mu, jako by to nebylo náhodné.

„Nejsme jiní než ostatní lidé. Je válka, to je vše."

Fresenburg potřásl hlavou a oklepal si hůlkou snůh s kamaší. „Ne, Arnošte. Ztratili jsme měřítka. Isolovali nás celých deset let — isolovali nás do hrozného, do nebe volající, nelidské a směšné zpučnosti. Prohlásili nás za Herrenvolk, kterému ostatní musí sloužit jako otroci." Zasmál se hořce. „Herrenvolk — poslouchat každého hlupáka, každého Šarlatána, každý rozkaz — co to má společného s Herrenvolkem? To zde je odpověď. A postihuje, jako vždy, nevinné více než vinníky."

Graeber se na něho zadíval. Fresenburg byl zde venku jediným člověkem, kterému vsuktu cele důvěřoval. Oba pocházeli z téhož města a znali se odedávna. „Když to vše víš," řekl posléze, „tak proč jsi tady?"

„Proč jsem tady? Místo abych seděl někde v koncentračním táboře? Nebo abych byl zastřelen pro odepření služební povinnosti?"

„Na to nemyslím. Ale nebyl jsi 1939 příliš starý, než aby tě povolali? Proč ses tedy hlásil dobrovolně?"

„Byl jsem tehdy příliš starý. To se mezitím změnilo. Teď berou starší ročníky než můj. Ale na tom nezáleží. To není žádná omluva. Není taky nic rozluštěno tím, že je člověk tady. Namlouvali jsme si tehdy — že nemůžeme nechat vlast v úzkých, když je ve válce, zcela lhostejno, o co šlo, kdo měl viny a kdo ji začal. Byla to jen výmluva. Právě tak, jako dřívější, že člověk jde s sebou, aby zabránil horšímu. I to byla pouhá výmluva. Před sebou samým. Nic než to!"

Udeřil holí prudce do sněhu. Pes utekl bez hlesu za kostel. „Pokoušeli jsme Boha, Arnošte — chápeš to?"

„Ne," odpověděl Graeber. Nechtěl to chápat. Fresenburg chvíli mlčel. „Nemůžeš to chápat," řekl potom klidněji. „Jsi příliš mladý. Neznáš o moc víc než ten opičácký tanec hysterie a války. Ale já jsem byl v předešlé válce. A já jsem znal dobu mezi tím."

Usmál se znovu, polovina jeho obličeje se usmívala, druhá zůstala ztrnulá. Úsměv se k ní začal jako unavená vlna; ale nedokázal ji překonat. „Chtěl bych, abych byl operním pěvcem," řekl. „Tenorem s prázdnou hlavou a přesvědčivým hlasem. Nebo stár. Nebo dítětem. Ne, dítětem ne. Pro to ne, co ještě přijde. Válka je prohrána, to aspoň přece víš?"

„Ne."

„Každý generál s pocitem odpovědnosti by ji už dávno vzdal. Bojujeme tu pro nic." Opakoval to. „Pro nic. Ani pro snesitelné mírové podmínky ne." Zvedl ruku k stmívajícímu se obzoru. „S námi se už nevyjednávám. Řádili jsme jako Attila a Džingischán. Porušili jsme všechny smlouvy a lidské zákony. My jsme —"

„To byli SS," řekl Graeber zoufale. Setkal se s Fresenburgem, protože chtěl uniknout Immermannovi, Sauerovi a Steinbrennerovi; chtěl si s ním pohovořit o starém, pokojném městě u řeky, o lipových alejích a o mládí; ale teď bylo všechno jenom ještě horší než před tím. Všechno se zdálo v těchto dnech jako začarované. Od ostatních neočekával žádnou pomoc; zato snad od Fresenburga, kterého již dlouho neviděl ve zmatku na ústupu — a zrovna od něho slyšel teď to, co tak dlouho nechtěl připustit, to, o čem chtěl přemýšlet až doma, to, čeho se nejvíce bál.

„SS," odpověděl Fresenburg pohrdavě. „Bojujeme už jenom pro ně. Jen pro SS, pro gestapo, pro lháře a šibry, pro fanatiky, vrahy a sílence — aby se udrželi u vesla ještě o rok déle. Pro ně — jinak pro nic. Válka je dávno prohrána." Stmívalo se již. Dveře kostela byly zavřeny, aby jimi nepadalo ven světlo. Viděli u vytlučených oken temné postavy, které na ně věšely pokrývky. Také vchody do sklepů a krytů byly zastřeny. Fresenburg se k nim podíval.

„Proměnili jsme se v krtky. I ve svých ztracených duších. Dopracovali jsme to skvěle."

Graeber vytáhl z kapsy kabátu načatou krabičku cigaret a nabídl mu ji. Fresenburg odmítl. „Vykuř ji sám. Nebo si ji vezmi s sebou. Mám dost." Graeber potřásl hlavou. „Vezmi si —"

Fresenburg se letmo usmál a vzal si cigaretu. „Kdy pojedeš?"

„To nevím. Dovolenka tu ještě není." Graeber vtáhl hluboko kouř a vyfoukl jej. Bylo dobře mít cigarety. Někdy dokonce lépe než přátele. Cigarety nemátly. Byly němé a dobré. „To nevím," řekl. „Od jisté doby nevím už vůbec nic. Dříve bylo všechno jasné, a nyní je všechno páté přes deváté. Chtěl bych usnout a procitnout v jiné době. Ale člověk to nemá tak lehké. Začal jsem ztraceně pozdě přemýšlet. Nejsem na to hrdý."

Fresenburg si třel hřbetem ruky jizvu v obličeji. „Nic si z toho nedělej. Posledních deset let nám tak přehlušili uši propagandou, že bylo těžko slyšet něco jiného. Zvláště to, co nemá nijak hlasitý hlas. Pochybnost a svědomí. Znal jsi ještě Pohlmannu?"

„Učil nás dějepisu a náboženství."

„Až budeš doma, navštiv ho. Snad ještě žije. Pozdravuj ho ode mne."

„Proč by už neměl žít? Není přece vojákem."

„Není."

„Tak jistě ještě žije. Nemůže být starší než pětasedesát."

„Pozdravuj ho ode mne."

„Ano."

„Musím teď jít. Měj se dobře. My se už asi nevidíme."

„Ne, dokud se nevrátím. To není dlouho. Jen tři týdny."

„Ano, správně. Tak se měj dobře."

„Ty taky."

Fresenburg šlapal sněhem ke své setnině, která ležela v další rozbité vesnici. Graeber se díval za ním, až mu zmizel v soumraku. Potom se vrátil. Před kostelem uviděl temný stín psa. Dveře se otevřely a na okamžik vypadl uzounký pruh světla. Zavěsili cely také před vchod. I to málo světla působilo teple a bylo by to téměř jako domov, kdyby člověk nevěděl, k čemu to tu je. Šel k psovi. Zvíře uskočilo a Graeber viděl stát venku ve sněhu obě poškozené figury svatých z kostela. Vedle nich leželo polámané jízdní kolo. Vynesli je; potřebovali uvnitř každý kousek místa. Šel dále ke sklepu, ve kterém byla ubytována jeho četa. Bledé červánky visely za troskami. Poněkud stranou od kostela leželi mrtví. Našli v tajícím sněhu ještě tři staré, z října. Byli v rozkladu a vypadali již napůl jako hlína. Vedle nich leželi ostatní, kteří umřeli v kostele teprve odpoledne. Byli ještě bledí a nepřátelští a cizí a ještě neodevzdání do svého osudu.

IV.

Probudili se. Sklep se otřásal. V uších dunělo. Omítka se všude sypala. Protiletadlová děla zuřila za vsí.

„Ven, ven!“ křičel někdo z nové zálohy.

„Ticho! Nerozsvěcujte!“

„Ven z té pasti na krysy!“

„Blbouně! Kampak? Ticho! Hrom do vás, copak jste všichni ještě rekruti?“

Temná rána znovu otřásla sklepem. Něco se ve tmě zřítilo. S praskotem se tříštily kameny, malta a dřevo. Žlutavé blesky se kmitaly dírou ve stropě.

„Tady to někoho zasypalo!“

„Ticho! To byl jenom kus zdi.“

„Ven! Než nás tady pochovají!“

Bylo vidět postavy před bledým vchodem do sklepa.

„Pitomci!“ nadával kdosi. „Zůstaňte tady dole! Tady nelítají střepiny.“

Ostatní na to nedbali. Nedůvěřovali neopevňenému sklepu. Měli pravdu; zrovna tak jako ti, kteří zůstali. Byla to věc náhody, člověk mohl být rozdrčen stejně jako zabít střepinou.

Čekali. Žaludky byly čím dál prázdnější, a dýchali opatrně. Čekali na příští zásah. Již tu musil být. Ale nepřicházel.

Místo toho slyšeli několik výbuchů, které následovaly rychle za sebou a byly mnohem vzdálenější.

„Zatraceně!“ nadával někdo. „Kde jsou naše stíhačky?“

„Nad Anglii!“

„Kušno!“ vykřikl Mücke.

„Nad Stalingradem!“ řekl Immermann.

„Kušno!“

Zaslechli hřmění motorů mezi výstřely protiletadlových děl.

„Tu jsou!“ vykřikl Steinbrenner. „To jsou naši!“

Všichni naslouchali. Palba kulometů pronikala řevem venku. Pak přišly za sebou tři výbuchy. Byly to zásahy těsně za vsí. Žlutavé světlo proletělo sklepem a v tom okamžiku vpadla dovnitř zběsilá běl a červená a zeleň, zem se zvedla a rozpukla v bouři hromobití a blesků a temnoty. Jak se příval vzdaloval, bylo slyšet zvenku výkřiky a praskot zborcených zdí ve sklepě. Graeber se hrabal po hmatu z deště omítky. Kostel, pomyslí si a cítil se tak prázdný, jako by z něho zbyla pouhá kůže a všechno ostatní jako by z něho vymačkal. Vchod do sklepa tu ještě byl; vynořil se šedý, když oslepené oči zase prohlédly. Graeber se pohyboval. Nebyl zraněn.

„Hrome!“ řekl Sauer vedle něho. „To bylo blízko. Myslím, že celý sklep je v tahu.“

Lezli na druhou stranu. Bouře venku začala nanovo. Občas bylo slyšet Mückovy rozkazy. Vymrštěný kámen ho zasáhl do čela. Krev, černá v plápolavém světle, se mu řinula po obličeji.

„Rychle! Všichni do toho! Vyhrabte se! Kdo schází?“

Nikdo neodpovídal. Otázka byla příliš pitomá. Graeber a Sauer odklízeli ssutiny a kameny. Šlo to jen pomalu. Železné tyče a velké balvany je zdržovaly. Neviděli téměř nic. Jenom bledé nebe tu bylo a oheň výbuchů.

Graeber odhrnul omítku a lezl podél zřícené části sklepa. Jeho obličej byl těsně nad ssutinami a jeho ruce hmataly okolo. Naslouchal napjatě, aby zaslechl hlukem volání nebo sténání, a současně hmatl v troskách po lidských údech. Bylo to tak lépe než dát se do práce nazdařbůh. čas byl při zasypání důležitý.

Náhle našel ruku, která se pohybovala.

„Tady je někdo!“ zvolal. Hrabal a hledal hlavu. Nemohl ji najít a zatahal za ruku.

„Kde jsi? Řekni něco! Ozvi se! Kde jsi?“ křičel.

„Zde,“ zašeptal zasypaný v přestávce mezi palbou přímo u jeho ucha. „Netahej. Věším v tom pevně.“

Ruka se zase pohnula. Graeber odstranil rychle maltu. Našel obličej. Nahmatl ústa.

„Sem ke mně!“ volal. „Pomozte mi tady!“

Jenom pro několik lidí bylo v rohu místo k vyhrabávání. Graeber slyšel Steinbrennerův hlas: „Stoupni si sem! Drž mu obličej volný! My na to půjdeme odsud.“

Graeber se tiskl stranou. Ostatní chvatně pracovali ve tmě.

„Kdo je to?“ tázal se Sauer.

Zasypaný něco řekl. Graeber mu nerozuměl. Vedle něho pracovali ostatní. Trhali a odvalovali trosky.

„Žije ještě?“ ptal se Steinbrenner.

Graeber mu přejel obličej. Ten se nepohnul.

„Nevím," řekl. „Před několika minutami ještě žil."
Hřmot zase začal. Graeber se sehnul až k obličejí v ssutinách.
„Budeme tě mít hned venku!" volal. „Rozumíš mi?"
Zdálo se mu, že cítí na tváři něco jako dech, ale nebyl si tím jist. Nad ním supěli Steinbrenner, Sauer a Schneider.
„Už neodpovídá."
„Nemůžeme dále." Sauer udeřil rýčem, až to zařinčelo. „Jsou tu železné nosníky a kameny jsou příliš veliké. Potřebujeme světlo a nářadí."
„Žádné světlo!" křičel Mücke. „Kdo rozsvítí, bude zastřelen!"
Věděli sami, že by to byla sebevražda, rozsvěcovat za náletu. „Mrcha jedna!" zaklel Schneider. „Co ten všechno neví!"
„Dále se nedostaneme. Musíme počkat, až budeme vidět!"
„Ano."
Graeber se přikrčil ke stěně. Zíral k nebi, z něhož burácelo dolů do sklepa. Nemohl nic rozeznat. Slyšel jen neviditelnou, zběsilou smrt. Nebylo to nic mimořádného, často již tak čekal, a bývalo to horší.
Opatrně přešel rukou po neznámém obličejí. Byl nyní vyproštěn z hlíny a prachu. Nahmatal rty. Pak nahmatal zuby. Pocítil slabé kousnutí do prstu. Kousnutí zesílilo a povolilo.
„Žije ještě," řekl.
„Řekni mu, že dva odešli a hledají nářadí."
Graeber se dotkl ještě jednou rtů. Nepohnuly se již. Hledal v troskách ruku a držel ji pevně. Ani ruka již neodpovídala. Graeber ji držel pevně; to bylo vše, co mohl udělat. Tak seděl a čekal, až útok skončil.

..*

Přinesli nářadí a vykopali zasypaného. Byl to Lammers. Býval to štíhlý muž s brýlemi. Našli i brýle. Ležely metr dále na zemi a nebyly rozbity. Ale Lammers byl mrtev.
Graeber šel se Schneidrem na hlídku. Vzduch byl kalný a čpěl po výbuších. Jedna strana kostela se zřítla. Stejně dům velitele setniny. Graeber se v duchu tázal, je-li Rahe mrtev. Pak ho uviděl v polotmě za domem, štíhlého a dlouhého; pozoroval odklízovací práce u kostela. Část raněných byla zasypana. Ostatní leželi venku. Leželi na pokrývkách a stanových dílcích na zemi. Nestonali. Jejich oči byly upřeny vzhůru. Ne o pomoc. Měli z nebe úzkost. Graeber minul čerstvé trychtýře, čpěly a byly ve sněhu tak černé, jako by byly bezedné. Ploužila se z nich již mlha. Jeden menší zel blízko návrší, kde byly hroby.
„Můžeme ho použít jako hrobu," řekl Schneider. „Mrtvých máme na to dost."
Graeber potřásl hlavou.
„Kde nabereš zem na zasypaní?"
„Můžeme ji narýt od krajů."
„To nic nepomůže. Zůstane přesto hlubší než okolní půda. Jednodušší je vykopat čerstvé hroby."
Schneider se poškrabal v rezavých vousech.
„Musí být hroby vždycky vyšší než okolní půda?"
„Pravděpodobně ne. Jsme na to tak jen zvyklí."
Šli dále. Graeber viděl, že schází kříž na Reickově hrobě. Výbuchy jej odhodily někam do noci.
Schneider zastavil a naslouchal. „Tady máš svou dovolenou," řekl.
Naslouchali oba. Fronta náhle ožila. Světelné padáky a rakety visely na obzoru, dělostřelecká palba zesílila a stala se pravidelnější. Slyšel burácení min.
„Bubnová palba," řekl Schneider. „To znamená, že zas budeme nasazeni. Je po dovolené!"
„Ano."
Naslouchali dále. Schneider měl pravdu. Co slyšeli, nevypadalo jako místní útok. To byla těžká dělostřelecká příprava na neklidné frontě. Zítra ráno dojde patrně k všeobecnému útoku. Přes noc nastala mlha a byla stále neproniknutelnější. Rusové budou asi kryti mlhou postupovat, jako před dvěma týdny, kdy setnina ztratila dvaatřicet mužů.
Dovolená byla v tahu. Graeber v ni stejně nikdy doopravdy nevěřil. Ani o tom rodičům nepsal. Byl jen dvakrát doma, co byl vojákem, a to naposled se zdálo být již tak dávno, že to už ani nebyla skutečnost. Téměř dva roky. Dvacet roků. Bylo to totéž. Neměl ani pocit zklamání. Jen prázdnoty.
„Kterým směrem chceš jít?" tázal se Schneider.
„Mně je to jedno. Napravo?"
„Dobře. Tak já to obejdu doleva."
Mlha se valila a rychle sílila. Bylo to jako tmavá mléčná polévka, ve které se člověk brodil kol dokola. Dosahovala již až po krk a vlnila se a vařila za studena. Schneidrova hlava odplovala na ni. Graeber obcházel vesnici v širokém oblouku doleva. Občas se pohřžil v mlze. Potom se zase objevil a viděl na pokraji mléčného vlnění různobarevná světla fronty. Palba sílila neustále.
Nevěděl, jak dlouho šel, když zaslechl několik jednotlivých výstřelů. Schneider, pomyslí si. Pravděpodobně znervosněl. Pak zase uslyšel výstřely a teď i volání. Sehnul se kupředu, pohroužil se do příkrovu mlhy a vyčkával s připravenou puškou. Volání se blížilo. Někdo volal jeho jméno. Odpověděl.
„Kde jsi?"
„Tady."
Pozvedl obličej na okamžik z mlhy a uskočil z opatrnosti krok stranou. Nikdo nevystřelil. Slyšel teď hlas velmi blízko, ale

v mlze a noci bylo těžko možno odhadnout vzdálenost. Pak spatřil Steinbrennera.

„Svině! Dostali Schneidra. Rána do hlavy!"

Byli to partyzáni. Připlížili se v mlze. Schneidrův rezavý vous byl asi bezpečným cílem, čekali bezpochyby, že naleznou setninu ve spánku, a odklizovací práce je vyrušily, ale Schneidra přece dostali.

„Banda! Nemůžeme je pronásledovat v téhle zatracené kaši!"

Steinbrennerův obličej byl mlhou mokrá. Oči se mu blýskaly.

„Máme patrolovat ve dvou," řekl. „Rahův rozkaz. A ne příliš daleko."

„Dobře."

Zůstali si tak nablízku, že se mohli ještě rozeznat.

Steinbrenner číhal pozorně do mlhy a plížil se opatrně kupředu. Byl to dobrý voják.

„Chtěl bych, abychom některého čapli," zašeptal. „Věděl bych, co bych s ním udělal, tady v mlze. Hadr do držky, aby nikdo nic nezaslechl, ruce a nohy pevně svázat a pak do toho! Nevěřil bys, jak daleko je možno vytáhnout oko, aniž by se utrhl." Učinil rukama pohyb, jako by něco pomalu rozmačkával.

„I věřil," řekl Graeber.

Schneider, přemýšlel. Kdyby byl šel vlevo místo vpravo, byli by lapili mne. Cítil při tom málo. Již často to bylo podobně. Voják žil z náhody.

Pátrali, až byli vystřídáni; ale nikoho nenašli. Palba na frontě se přesunula dozadu. Nastalo ráno. Útok započal.

„Už to začíná," řekl Steinbrenner. „Kdyby byl teď člověk vpředu! Při takovém útoku je vždycky zapotřebí mnoho náhradníků. V několika dnech by mohl být poddůstojníkem."

„Nebo rozmačkán tankem."

„Ach, člověče. Nač vy staří chlapi hned vždycky myslíte! S tím se člověk nikam nedostane. Všichni nepadnou."

„Určitě ne. Jinak by nebylo válek."

Vlezli zpět do sklepa. Graeber si lehl a snažil se usnout. Nemohl. Naslouchal rachocení fronty.

..*

Přišel den, šedivý a vlhký. Fronta zuřila. Bojovaly tanky. Na jihu byla již linie zatlačena zpět. Letadla hřměla. Transporty rachotily rovinou. Ranění se vraceli. Setnina čekala na rozkaz k nasazení.

Graeber byl v deset hodin zavolán k Rahovi. Velitel setniny změnil svůj příbytek. Bydlel ve zděném domě v jiném rohu, který ještě stál. Vedle byla pisárna.

Rahova místnost byla v přízemí. Židle o třech nohách, rozbitá veliká kamna, na kterých leželo několik přikrývek, polní lůžko a stůl tvořily zařízení. Rozbitým oknem bylo vidět trychtýř. Okno bylo vyspraveno lepenkou. Místnost byla chladná. Na stole stál lihový vaříč s kávou.

„Vaše dovolená je tu," řekl Rabe. Nalil kávy do barevného šálku bez ucha. „Schválena. To se divíte, co?"

„Ano, pane poručíku."

„Já také. Dovolenka je v pisárně. Jděte si pro ni. A dělejte, abyste ihned vymázl. Zkuste, aby vás vzalo nějaké auto. Očekávám každou chvíli, že budou všechny dovolené zaraženy. Když budete pryč, jste pryč, rozumíte?"

„Ano, pane poručíku."

Rahe vypadal, jako by chtěl ještě něco říci. Ale pak se vzpamatoval, obešel stůl a podal Graeberovi ruku.

„Všechno nejlepší a dělejte, ať se dostanete odtud. Byl jste opravdu už dlouho na řadě. Zasloužil jste si to."

Odvrátil se a šel k oknu. Bylo pro něho příliš nízké. Musil se sklonit, aby viděl ven.

Graeber udělal čelem vzad a šel okolo domu k pisárně. Když míjel okno, viděl Rahovy řády. Hlavu neviděl.

Pisár mu přistrčil orazítkovanou a podepsanou dovolenku.

„Máš ty z pekla štěstí," pronesl nevrle. „Nejsi ani ženat, co?"

„Ne. Zato je to má první dovolená po dvou letech."

„Z pekla štěstí," opakoval pisár. „Dovolenou, právě když jde do tuhého!"

„Já jsem o tom nerozhodoval."

Graeber šel na druhou stranu ke sklepu. Nevěřil již v dovolenou, a proto neměl sbaleno. Nebylo mnoho co balit. Rychle naházal věci dohromady. Byl mezi nimi emailový ruský svatý obrázek, který chtěl dát matce. Nalezl jej někde cestou.

Našel místo na sanitním voze. Auto, plné raněných, vjelo do sněžné jámy a závozník byl vymrštěn ze sedadla a zlomil si ruku. Graeber jel místo něho.

Vůz jel po silnici, která byla vyznačena kůly a slaměnými věchty a vedla obloukem ještě jednou kolem vesnice. Graeber viděl nastoupenou setninu, jak stojí na návsi před kostelem.

„Tady ti musí dopředu," pravil řidič. „Budou nasazení. Pěkná brynda! Člověče, odkud jen mají Rusáci všechno to dělostřelectvo!"

„Ano -"

„Tanků mají taky dost. Odkud jenom?"

„Z Ameriky. Nebo ze Sibiře. Mají prý tam spoustu továren."

Řidič se vyhnul uvízlému nákladnímu autu.

„Rusko je příliš veliké. Příliš veliké, ti povídám. Člověk je v něm ztracen."

Graeber přikývl a omotával si řádně boty onucemi. Připadal si na okamžik jako zběh. Setnina stála chmurně na návsi; ale on se vracel, Sám. Ostatní zůstali tady, a on se vracel. Musili na frontu. Zasloužil jsem si to, myslil si. Rahe to také řekl.

Ale nač na to myslím? Mám přece jen strach, že někdo přijde za mnou a zavolá mě nazpět.

Několik kilometrů dále našli vůz s raněnými, který sjel a uvízl ve sněhu. Zastavili a prohlédli svá nosítka. Dva muži

zemřeli. Vyrožili je a přibrali za ně tři raněné z druhého vozu. Graeber je pomohl naložit. Dva měli amputované údy; třetí byl střelen do obličeje; mohl sedět. Ti, co tam zůstali, spílali a křičeli. Byli to ranění na nosítkách, pro které už nebylo místa. Měli strach všech raněných, že je válka dostihne ještě v posledním okamžiku.

„Co se stalo?“ tázal se řidič šoféra, jenž uvízl.

„Zlomená osa.“

„Zlomená osa? Ve sněhu?“

„Kdosi si taky zlomil prst, když se dloubal v nose. O tom jsi nikdy neslyšel, ty chytřej?“

„Ovšem. Pořád ještě máš aspoň štěstí, že už není třesutá zima. Ti tady by ti jinak všichni pomrzli.“

Jeli dále. Řidič se opřel. „Stalo se mi to přede dvěma měsíci,“ vyprávěl. „Zlobila mě spojka. Mohl jsem jet jenom velice pomalu. Lidé mi omrzli na nosítkách. Nemohl jsem nic dělat. Šest jich ještě žilo, když jsme konečně dojeli. Ruce, nohy a nosy ovšem zmrzlé. Být raněn v Rusku, v zimě, to není žádná legrace.“

Vytáhl kus žvýkacího tabáku a ukousl si. „A ti, co byli schopni chůze! šli pěšky. V noci, v mrazu. Útočili na naše auto. Viseli na dvířkách a na stupátkách jako včelí roj.“

Museli jsme je shazovat.“

Graeber přikývl nepřítomně a ohlédl se. Ves již nebylo vidět. Zmizela za závěsemi. Nebylo tu již nic než nebe a rovina, kterou jeli na západ. Bylo poledne. Slunce svítilo matně šedi. Snih se slabě třpytil. A náhle se mu v nitru něco rozvilo, horce a prudce, a pocítil po prvé, že unikl, že ujížděl smrti, pryč, pryč, cítil to a zíral na rozježděný sníh, který mizel pod koly, metr za metrem, a to znamenalo metr za metrem jistotu, k západu, k domovu, k nepředstavitelnému životu za spasným horizontem.

Šofér o něho zavadil, když přehazoval rychlost. Graeber sebou trhl. Hledal po kapsách a vylovil balíček cigaret.

„Zde -“ řekl.

„Merci,“ odpověděl řidič, aniž se podíval. „Nekouřím. Pouze žvýkám.“

V.

Polní dráha zastavila. Maskované malé nádraží leželo v slunci. Z několika domů okolo zůstaly již jen zbytky; zato zřídili několik baráků, jejichž střechy a stěny byly pomalovány ochrannými barvami. Několik železničních vozů stálo na kolejích. Ruští zajatci je překládali. Úzkokolejná dráha zde ústila na větší trať.

Ranění byli umístěni do jednoho z baráků. Ti, kteří mohli chodit, usadili se na hrubě zhotovené lavice. Přibýlo k nim ještě několik dovolenců. Snažili se co nejméně ukazovat. Měli strach, aby je nespátřili a neposlali zpět.

Byl znavený den. Matné světlo si hrálo ve sněhu. Z dálky přicházelo bzučení motorů. Nepřicházelo ze vzduchu; musilo tu někde být skryté letiště. Později přeletěla nádraží letka a počala stoupat, až vypadala jako hejno skřivanů. Graeber dumal. Skřivani, pomyslně si. Mír.

Vylekali je dva polní četníci.

„Papíry!“

Četníci byli zdraví a silní a projevovali rozhodnost všech lidí, kteří nejsou v nebezpečí. Jejich uniformy byly bezvadné, jejich zbraně čisté, a každý vážil aspoň o deset kilo více než kterýkoli dovolenec.

Vojáci jim ukázali mlčky své dovolenky. Četníci je důkladně zkoumali, nežli je vrátili. Dali si ukázat i knížky na žold.

„Jídlo dostanete v baráku tři,“ řekl nakonec starší. „A dejte se do pořádku. Jak vypadáte! Chcete přijít domů jako čuňata?“

Oddíl se odebral k baráku tři. „Tihle zatracení čmuchalové!“ nadával muž s černým strništěm v obličeji. „Velké huby a daleko od fronty! Dělají, jako bychom byli zločinci.“

U Stalingradu postříleli jako desertéry desítky lidí, kteří ztratili svůj pluk,“ řekl jiný.

„Byl jsi u Stalingradu?“

„Kdybych byl u Stalingradu, neseděl bych teď tady. Z toho kotle nikdo neunikl.“

„Poslyš,“ řekl starší poddůstojník. „Na frontě můžeš mluvit, co chceš. Ale zde je to jiné. Od nynějška drž raději hubu, chceš-li vědět, co ti může prospět, rozumíš?“

Postavili se s nádobím na jídlo do fronty. Nechali je čekat přes hodinu. Nikdo neopustil své místo. Mrzli, ale čekali. Byli na to zvyklí. Konečně dostali naběračku polévky, ve které plavalo trochu masa a zeleniny a několik brambor.

Muž, který nebyl ve Stalingradě, se opatrně ohlédl. „Divil bych se, kdyby to četníci taky žrali.“

„Člověče, ty máš starosti!“ řekl poddůstojník pohrdavě.

Graeber jedl polévku. Je aspoň teplá, myslel si. Doma bude jíst jinak. Matka bude vařit. Možná dokonce i vinnou klobásu s cibulí a brambory a malinový puding s vanilkovou polevou.

..*

Musili čekat až do noci. Polní celníci je dvakrát kontrolovali. Přicházelo stále více raněných. S každým přísunem byli dovolenci nervosnější. Obávali se, že je tam nechají. Konečně, po půlnoci, byl vlak sestaven. Ochladilo se a hvězdy stály zářivě na nebi. Všichni je nenáviděli; přinášely dobrou viditelnost pro letce. Příroda sama neznamenalala již dlouho nic; byla jen dobrá nebo špatná ve vztahu k válce. Jako ochrana nebo jako nebezpečí.

Nakládali raněné. Tři donesli hned zase zpět. Byli mrtví. Nosítka zůstala stát na rampě. Nosítka s mrtvými bez pokrývek. Nikde nesvítilo světlo.

Po nich přišli ranění schopní chůze. Byli důkladně kontrolováni. Nepojedeme s nimi, myslel si Graeber. Je jich příliš mnoho. Vlak je plný. Tupě zíral do noci. Srdce mu bušilo. Letadla bzučela neviditelně nad ním. Věděl, že to jsou německá; ale měl strach. Měl mnohem více strachu než na frontě.

„Dovolenci!“ zavolali konečně.

Skupina pospíchala. Zase tu stála polní policie. Každý dostal odpoledne při poslední kontrole lístek, který teď musil odevzdat. Vlezli do vozu. Sedělo v něm již několik raněných. Dovolenci se tlačili a strkali. Kdosi zařval rozkazy. Všichni musili zase ven a postavit se do řad. Pak je vedli k dalšímu vozu, ve kterém rovněž seděli ranění. Směli nastoupit.

Graeber si našel místo uprostřed. Nechtěl sedět u okna. Věděl, co střepiny dokáží.

Vlak neodjížděl. V oddělení bylo tma. Všichni čekali. Venku nastal klid; ale vlak stál. Viděli dva polní policisty, jak vedou mezi sebou vojáka. Šla kolem skupina Rusů, kteří vlekli bedny s municí. Potom přišlo několik SS, kteří hlasitě rozmlouvali. Vlak se stále ještě nehýbal. Ranění začali první nadávat. Měli na to právo. Jim se už konečně nemohlo nic stát.

Graeber si opřel hlavu dozadu. Pokoušel se usnout, aby se vzbudil, až se dá vlak do pohybu, ale nemohl. Dával pozor na každý zvuk. Ve tmě viděl oči ostatních. Leskly se v slabém světle sněhu a hvězd, které přicházelo zvenčí. Nebylo dosti jasno, aby se rozeznaly obličeje. Jenom oči. Oddělení bylo plné tmy a neklidných očí a sem tam svítila nehybná běl ob vazů.

Vlak sebou trhl a zůstal hned zase stát. Slyšeli volání. Po chvíli bouchly dveře. Dvoje nosítka byla snesena na rampu. O dva mrtvé více. O dvě místa víc pro živé, pomyslel si Graeber. Jen aby nepřišli v posledním okamžiku noví, abychom nemuseli ven! Všichni si mysleli totéž.

Vlak sebou trhl znovu. Rampa klouzala pomalu okolo. Polní četníci, zajatci, SS, hranice beden — a potom tu byla pojednou rovina. Všichni se nakláněli. Nevěřili tomu ještě. Vlak by mohl zase zůstat stát. Ale vlak klouzal a klouzal a pomalu přešlo trhavé drcání v pravidelný rytmus. Bylo vidět tanky a děla. Oddíly, které se ohlížely za vozy. Graeber byl pojednou velmi unaven. Domů, pomyslel si. Domů. O Bože, nemám odvalu se radovat.

..*

Ráno sněžilo. Zastavili na nádraží, kde dostali kávu. Nádraží leželo na okraji malého města, z kterého již mnoho nestálo. Vyložili mrtvé. Seřadovali vlak. Graeber běžel s meltou ke svému oddělení. Neodvažoval se je znovu opustit a donést si chléb.

Hlídka procházela vlakem, aby vylovila lehce raněné; měli zůstat v lazaretu ve městě. Zpráva běžela rychle vozem.

Ranění do rukou vrhli se k záchodům, aby se ukryli. Bojovali v nich o místo. Zuřivě a zoufale se navzájem vystrkovali, když chtěli zrovna přibouchnout dveře. „Už jdou,“ zvolal náhle někdo zvenčí.

Klubko se uvolnilo. Dva se vtiskli na záchod a přirazili dveře. Jiný, který upadl v tlačenci, zíral na svou ruku v destičkách. Úzká rudá skvrna se tam zvětšovala. Třetí otevřel dveře na druhou stranu, než byla rampa, a vylezl s námahou do vánice. Venku se přitiskl k vlaku. Ostatní zůstali sedět.

„Zavřete dveře,“ řekl někdo. „Jinak budou hned vědět, co je.“

Graeber přitáhl dveře. Viděl vířícím sněhem na okamžik bílou tvář muže, který se křčil dole. „Chci domů,“ pravil raněný, jehož ob vaz krvácel. „Přišel jsem dvakrát do takového zatraceného polního lazaretu a po každé hned zase ven bez zdravotní dovolené. Chci do vlasti.“ Díval se upřeně na zdravé dovolence pln nenávisti. Nikdo neodpovídal. Trvalo dlouho, než přišla hlídka. Dva muži procházeli oddělení, několik hlídalo venku raněné, kteří byli vybráni. Jeden z nich byl mladý vojenský lékař. Díval se zběžně na doklady raněných. „Vystupte,“ říkal lhostejně, zatím co se již díval na příští lístek.

Jeden raněný zůstal sedět. Byl to malý, šedivý muž. „Ven, dědečku,“ řekl četník, který šel s ním. „Neslyšel jste?“

Muž zůstal sedět. Měl ob vaz na rameni. „Ven! Vystoupit!“ opakoval četník.

Muž se nepohnul. Sevřel rty a díval se před sebe, jako by vůbec nerozuměl, četník se ze široka postavil před něho.

„Potřebuješ zvláštní pozvánku, co?“

Muž stále ještě dělal, jako by nic neslyšel. „Vstát!“ zařval teď četník. „Nevidíte, že s vámi mluví představený? Chcete se dostat před válečný soud, muži?“

„Klid,“ řekl lékař. „Vždycky všechno klidně.“

Měl růžový obličej bez řas. „Krvácíte,“ vysvětloval muži, který bojoval o záchod. „Musíte být znovu obvázán, vystupte.“

„Já —“ začal muž. Pak viděl, že vstoupil druhý četník, který spolu s prvním uchopil šedivého vojáka za zdravou paži a zvedl ho. Voják vyrazil slabý výkřik, aniž pohnul obličejem. Pak ho uchopil četník kolem boků a vystrčil ho z oddělení jako lehký balík. Dělal to neosobně, bez surovosti. Voják také již nekřičel. Zmizel venku v houfu ostatních.

„No?“ tázal se lékař.

„Nemohl bych jet dále, až budu obvázán, pane štábní lékaři?“ tázal se krvácející muž.

„To se ukáže. Možná. Napřed musíte být obvázán.“

Muž vystoupil s obličejem plným žalu. Oslovil mladého lékaře titulem štábního lékaře, a ani to nic nepomohlo. Četník zkoušel dveře u záchodu. „Přirozeně,“ řekl pohrdlivě. „Nic jiného jim nenapadne. Vždycky totéž.“ „Otevřít!“ rozkázal potom. „A honem!“

Dveře se otevřely. Jeden z vojáků vyšel. „Chytrák, co?“ zabroukl četník. „Proč se zavíráte? Chcete si hrát na schovávanou?“

„Mám průjem. Myslím, že záchod je tady k tomu.“

„Tak? Zrovna teď? A to mám věřit?“

Voják si rozhrnul plášť. Bylo vidět Železný kříž první třídy. Pohlédl na celníkovu hrud', která byla prázdná.

„Ano," odpověděl klidně. „To máte věřit."

Četník zrudl. Lékař ho předešel. „Vystoupit, prosím," řekl, aniž se na vojáka podíval.

„Nekontroloval jste, co mně schází."

„To vidím na obvaze. Vystupte prosím."

Voják se letmo usmál. „No dobře."

„Zde jsme snad už hotovi, co?" tázal se lékař nervosně četníka.

„Ano." Četník pohlédl na dovolence. Každý z nich držel v ruce své doklady. „Ano, hotovi," prohlásil a vystoupil za lékařem.

Dveře záchodu se potichu otevřely. Vyšel svobodník, který byl také uvnitř. Jeho obličej byl celý zpocený. Sklouzl na lavici. „Je pryč?" zašeptal po chvíli.

„Vypadá to tak."

Svobodník seděl dlouho a mlčel. Pot se z něho jen řinul. „Budu se za něho modlit," řekl posléze. Všichni vzhledli. „Co?" otázal se někdo nedůvěřivě. „Za tu svini četnickou se chceš ještě modlit?"

„Ne, za to prase ne. Za toho, co byl se mnou na záchodě. Poradil mi, abych zůstal uvnitř; že to již zaonačí. Kde je?"

„Venku. Zaonačil to. Tak tu tlustou svini navztekal, že se už nepodívala dál."

„Budu se za něho modlit."

„No dobře, pro mne za mne se modli."

„Ano, určitě. Jmenuji se Lüttjens. Budu se určitě za něho modlit."

„Dobrá. Ale teď drž hubu. Modli se zítra. Nebo aspoň počkej, až vlak odjede," řekl někdo.

„Budu se modlit. Musím domů. Nedostal bych dovolenou do vlasti, kdybych zde přišel do lazaretu. Musím do Německa. Moje žena má rakovinu. Je jí šestatřicet. Bylo jí v říjnu šestatřicet. Leží už čtyři měsíce."

Díval se s jednoho na druhého uštvánými očima. Nikdo neodpovídal. Byla to příliš všední věc.

..*

Vak jel za hodinu dále. Muž, který vylezl dveřmi, se již neukázal. Patrně ho nachytali, myslel si Graeber.

V poledne přišel nějaký poddůstojník. „Chce se zde někdo dát oholit?"

„Co?"

„Oholit. Jsem holič. Mám báječné mýdlo. Ještě z Francie."

„Holit? Když vlak jede?"

„Ovšem. Holil jsem právě v důstojnickém voze."

„Co to stojí?"

„Padesát feniků. Půl říšské marky. Laciné, když uvážíte, že vám musím napřed ostříhat vousy."

„Dobře." Někdo vytáhl peníze. „Ale jestli mě pořežeš, nedostaneš nic."

Holič si postavil stranou misku na mýdlo a vytáhl z kapsy nůžky a hřeben. Měl s sebou velký sáček, do kterého házel vlasy. Potom začal mydlit. Pracoval u jednoho z oken. Pěna byla tak bílá, jako by mydlil sněhem. Byl obratný. Tři muži se dali oholit. Ranění odmítli. Graeber se posadil čtvrtý. Pozoroval ty tři, kteří byli hotoví. Vypadali zvláštně. Jejich obličejové byly od nečasu červené a skvrnité. Dole jim svítily bílé brady. Byly to zpola obličejové vojáků, zpola lidí, kteří stále jen sedí ve světnici. Graeber slyšel, jak břitva škrabe. Holení ho naladilo veseleji. Bylo to již tak trochu jako doma; zvláště protože to obstarával představený. Působilo to, jako by už měl na sobě civil. Odpoledne zase zastavili. Venku stála polní kuchyně. Šli si pro jídlo. Lüttjens s nimi nešel. Graeber viděl, že pohybuje rychle rty. Držel při tom zdravou ruku tak, jako by ji měl sepjato s neviditelnou druhou. Levice byla obvázána a visela mu pod blůzou. Měli kapustovou polévku. Byla vlažná.

..*

Když přišli na hranice, byl večer. Vlak byl vyprázdněn. Dovolence odvedli pohromadě k odvěšivovací stanici. Odevzdali šaty a seděli nazí v baráku, aby zbavili svá těla vši. Místnost byla teplá, voda teplá a dostali mýdlo, které bylo silně cítit karbolem. Po prvé po několika měsících seděl Graeber ve skutečně teplé světnici. Na frontě měli sice někdy kamna; ale při tom se ohřívala vždy jen strana, kterou obrátili k ohni; druhá mrzla. Zde byla teplá celá místnost. Konečně mohly kosti roztát. Kostí a lebka. Lebka byla zamrzlá déle.

Seděli dokola a hledali vši a zabíjeli je. Graeber neměl vši ve vlasech. Muňky a šatní vši nešly na hlavu, to byl starý zákon. Vši respektují vzájemně svá území; neznají války.

Teplo ho uspávalo. Viděl bledá těla kamarádů, boule omrzlin na nohou a červené trhliny jizev. Náhle to již nebyli vojáci. Jejich uniformy visely kdesi v páře, byli nahými lidmi, kteří zabíjeli vši, a jejich zábava byla ihned jiná. Nemluvili již o válce. Mluvili o jídle a o ženách.

„Má dítě," řekl voják, který se jmenoval Bernhard. Seděl vedle Graebera a chytal pomocí zrcátka vši, které měl v obočí.

„Nebyl jsem tam dvě léta a dítěti jsou čtyři měsíce. Ona tvrdí, že čtrnáct měsíců a že je má se mnou. Ale moje matka mi psala, že je to s nějakým Rusem. Začala mi také o tomsát až před desíti měsíci. Před tím nikdy. Co myslíte?"

„To se stává," odpověděl jeden holohlavý. „Na venkově je mnoho dětí se zajatci."

„Tak? Ano, ale co já mám teď jenom dělat?"

„Já bych ženu vyhodil," prohlásil jiný, který si dával nové obvazy na nohy. „Je to svinstvo."

„Svinstvo? Jak to svinstvo?" Mávl rukou holohlavý. „Ve válce je to něco jiného. Musí se to chápat. Co je to vlastně?"

Chlapec nebo děvče?"

„Chlapec. Píše, že vypadá jako já."

„Jestli je to chlapec, tak si ho nech. Kluk je užitečný. Na venkově potřebuje člověk vždycky pomoc."

„Ale je to přece napůl Rus —"

„Co na tom? Rusové jsou árijci. A vlast potřebuje vojáky."

Bernhard odložil zrcátko. „Tak jednoduché to přece jen není. Tobě se lehko mluví. Tobě se to nestalo."

„Chtěl bys snad raději, aby udělal dítě tvé ženě nějaký vyrekamovaný vyžraný ulejšák?"

„To jistě ne."

„Tak vidíš."

„Mohla na mě počkat," řekl Bernhard tiše a zamyšleně.

Holohlavý pokrčil rameny. „Některé čekají a některé ne. člověk nemůže chtít všechno, když léta nepříjde domů!"

„Jsi také ženat?"

„Ne. Bohudík ne."

„Rusové nejsou árijci," řekl pojednou myši podobný muž se špičatým obličejem a malými ústy. Až dosud mlčel.

Všichni se na něho podívali. „To se mylíš," odpověděl holohlavý. „Jsou árijci. Byli jsme přece spojenci."

„Jsou to podlidé, bolševičtí podlidé. Žádní árijci. Taková jsou ustanovení."

„Mylíš se. Poláci, Češi a Francouzi jsou podlidé. Rusy osvobozujeme od komunistů. Jsou to árijci. Kromě komunistů ovšem. Snad žádní panští árijci jako my. Árijci, určení pouze k práci. Ale nebudou vyhlazeni."

Myšák zůstal zaražen. „Byli to vždycky podlidé," prohlásil. „Vím to přesně. Ryzí podlidé."

„To se již dávno změnilo. Tak jako s Japonci. Co jsou našimi spojenci ve válce, jsou teď také árijci. Žlutí árijci."

„Ani jeden nemáte pravdu," řekl neobyčejně chlupatý bas.

„Rusové nebyli žádní podlidé, když jsme s nimi byli ještě spojenci. Jsou jimi zato teď. Tak je to."

„Co má tedy s dítětem dělat?"

„Odstranit," řekl myšák s novou autoritou. „Bezbolestná smrt z milosti. Co jiného?"

„A žena?"

„To je věc úřadu. Pranýřovat, hlavu oholit, koncentrační tábor, káznice nebo šibenice."

„Neudělali jí až dosud nic," řekl Bernhard.

„Pravděpodobně to ještě nevědí."

„Vědí to. Moje matka to udala."

„Pak jsou úřady prohnílé a lajdácké. Patří potom taky do koncentračního tábora. Nebo na šibenici."

„Ach, človče, dej mi pokoj," prohlásil Bernhard pojednou zuřivě a odvrátil se.

„Francouz by byl podle všeho lepší," řekl holohlavý. „Ti jsou jen napůl podlidé, podle posledních objevů."

„Jsou to zvrhlí pololidé." Bas pohlédl na Graebera. Graeber objevil v jeho mohutném obličejí lehký úsměv.

Muž se slepičím hrudníkem, který neklidně přecházel na šavlovitě krivých nohou místností, se zastavil. „Panští lidé jsme my," řekl. „A to ostatní jsou podlidé, to je jasné, ale kdo jsou tedy vlastně obyčejní lidé?"

Holohlavý přemýšlel. „Švédové," řekl potom. „Nebo Švýcaři."

„Divoši," prohlásil bas. „Divoši, přirozeně."

„Bílí divoši přece už vůbec nejsou," řekl myšák.

„Ne?"

Bas pohlédl na něho ostře.

Graeber si zdířl. Slyšel, jak ostatní začali zase mluvit o ženách. Nevěděl o tom mnoho. Rasové teorie jeho vlasti se nehodily k tomu, co si představoval pod láskou. Nechtěl myslit při tom na výběrový chov, tabulky předků a plodnost. A jako voják poznal o málo více než několik kurev v zemích, ve kterých bojoval. Byly zrovna tak věčné jako členky Svazu německých dívek; ale u nich to bylo alespoň jejich povolání.

..*

Dostali zpět své věci a oblekli se. Pojednou byli zase střelci, svobodníky, šikovateli a poddůstojníky. Z muže s ruským dítětem se vyklubal poddůstojník. Z basu rovněž. Myšák byl voják od trénu. Přikrčoval se, když viděl, že ostatní jsou poddůstojníci. Graeber si prohlížel blůzu. Byla ještě teplá a páchla po kyselinách. Pod přezkami šli našel kolonii uprchlých vší. Byly mrtvé. Zaplynovány. Seškrabal je. Vedli je do baráku. Důstojník z vedení strany k nim měl proslov. Stál na pódiu, nad kterým visel obraz Vůdce, a vysvětloval jim, že mají teď, kdy přicházejí do vlasti, velkou zodpovědnost. Že nesmějí prozradit nic z doby na frontě. Nic o posicích, místech, jednotlivých oddílech, jejich pohybech a umístění. Všude prý číhají vyzvědači. Mlčet je prý proto to nejdůležitější. Tlachal musí počítat s těžkým trestem. Také nevěčná kritika je zemězrada.

Válku vede Vůdce; ví, co dělá. Že situace je skvělá, Rusové jsou před vykrvácením; měli neslýchané ztráty, a připravuje se protiútok. Že strava je prvotřídní, duch oddílů znamenitý. Ještě jednou: že je velezradou vyzraditi jakákoli jména míst a postavení oddílů. Škarohlídké řeči zrovna tak.

Důstojník udělal přestávku. Změněným tónem pak prohlásil, že Vůdce bdí přes svoji nesmírnou práci nad všemi svými vojáky. Ustanovil, že každý dovozenec má přinést s sebou dárek do vlasti. Za tímto účelem mu bude vydán balík s jídlem. Má jej odevzdat příbuzným doma jako důkaz toho, že oddíly se mají venku dobře a že dokonce mohou přinést s sebou ještě dárky. Kdo balík cestou otevře a sní, bude potrestán. Ukázalo by se to při kontrole na příslušném nádraží. Heil Hitler!

Stáli v pozoru. Graeber očekával hymny; Třetí říše si potrpěla na písně. Ale nic z toho nepřišlo. Místo toho přišel

rozkaz: „Dovolenci do Porýní tři kroky předstoupit!“

Několik lidí nastoupilo před frontu. „Dovolená do Porýní byla zastavena,“ prohlásil důstojník. Obrátil se na nejbližšího. „Kam chcete místo toho?“

„Do Kolína.“

„Právě jsem vám přece řekl, že Porýní je uzavřeno. Kam chcete místo toho?“

„Do Kolína,“ řekl muž nechápavě. „Jsem z Kolína.“

„Nemůžete do Kolína, nechápete to? Do kterého jiného města chcete jet?“

„Do žádného jiného města. Mám v Kolíně ženu a děti. Byl jsem tam zámečnickem. Moje dovolenka je vystavena do Kolína.“

„To vidím. Ale nemůžete tam jet. Pochopte přece konečně! Kolín je právě nyní pro dovolence uzavřen.“

„Uzavřen?“ tázal se bývalý zámečnick. „Proč?“

„Zbláznil jste se, člověče? Kdo tady má právo se ptát? Vy nebo úřady?“

Přišel nějaký setník a pošeptal něco důstojníkovi. Ten přikývl. „Dovolenci do Hamburku a do Elsaska předstoupit!“ rozkázal potom.

Nikdo nepředstoupil. „Porýňané zůstat zde! Ostatní volným krokem vlevo v bok pochodem pochod! Nastoupit pro dárkové balíky!“

Stáli zase na nádraží. Porýňané přišli za chvíli za nimi.

„Co bylo?“ tázal se bas.

„Slyšel jsi to přece.“

„Nemůžeš do Kolína? Kam teď pojeděš?“

„Do Rothenburgu. Mám tam sestru. Ale co budu dělat v Rothenburgu? Bydlím v Kolíně. Co se děje v Kolíně? Proč nemohu do Kolína?“

„Opatrně!“ řekl někdo a pohlédl na dva SS, kteří rázně kráčeli okolo.

„Kašlu na ně! Co budu dělat v Rothenburgu? Kde je moje rodina? Byla v Kolíně. Co se tam stalo?“

„Možná, že je tvá rodina také v Rothenburgu.“

„Není v Rothenburgu. Tam není místo. Moje žena a moje sestra se také spolu nesnášejí. Co se v Kolíně děje?“

Zámečnick hleděl na ostatní. Měl slzy v očích. Jeho silné rty se chvěly. „Proč můžete vy domů a-já ne? Po takové době!“

Co se děje? Co se stalo s mou ženou a mými dětmi? Nejstarší se jmenoval Jiří. Je mu jedenáct roků. Co?“

„Poslyš,“ řekl bas. „Proti tomu nemůžeš nic dělat. Pošli ženě telegram. Ať přijede do Rothenburgu. Jinak ji vůbec neuvidíš.“

„A co cesta? Kdo ji to zaplatí? A kde bude bydlet?“

„Když nesmíš do Kolína, nepustí také tvoji ženu ven,“ řekl myšák. „To je jisté. Nařízení jsou taková.“

Zámečnick otevřel ústa, ale neřekl nic. Teprve za chvíli pravil: „Proč ne?“

„Rozmysli si to sám.“

Zámečnick se rozhlédl. Díval se s jednoho na druhého. „Nemůže být přece všechno rozbito! To je přece nemožné!“

„Bud rád, že tě neposílají hned zpátky na frontu,“ řekl bas. „To by se taky mohlo stát.“

Graeber naslouchal mlčky. Cítil, že ho mrazilo a že tento ledový chlad nepřicházel zvenčí. Zase tu bylo to neuchopitelné, strašidelné, co se již tak dlouho plížilo kolem, co nikdy nebylo možno cele pochopit, co uhýbalo a zase se vracelo a zírало na člověka a mělo sto nejasných tváří a žádnou. Pohlédl na koleje. Vedly do vlasti, do toho, co je pevné, teplé, co čeká, do míru, do toho jediného, co ještě zbývalo. A nyní jako by se to zvenčí připlížilo, dýchalo příšerně vedle něho a nedalo se zapudit.

„Dovolená,“ řekl muž z Kolína hořce. „To je má dovolená? Co teď?“

Ostatní na něho hleděli a neodpovídali mu již. Bylo to, jako by se na něm náhle ukázala až dosud skrytá nemoc. Byl nevinný, ale byl jakoby zvláště poznamenan, a ostatní se od něho nenápadně odtahovali. Byli rádi, že to nepostihlo je, ale sami si nebyli ještě jisti — proto se odtahovali. Neštěstí bylo nakažlivé.

Vlak vjížděl pomalu do haly. Byl černý a zatemnil i poslední světlo.

VI.

Ráno byla krajina jiná. Vystoupila jasně z měkké jitřní páry. Graeber teď seděl u okna, tvář přitisknutou ke sklu. Viděl lány a pole ještě se skvrnami sněhu, ale pod ním černé, pravidelné brázdy pluhu a bledě-zelený nádech mladého osení. Nikde truchtýře po granátech. Nikde zkáza. Plochá, nízká rovina. Nikde zákopy. Nikde kryty. Venkov.

Pak přišla první vesnice. Kostel, na kterém zářil kříž. Škola, nad níž se pomalu otáčela korouhvička. Hospoda, před kterou stáli lidé. Otevřené domovní dveře, děvečky s košťaty, povoz, první sluneční záře v oknech, která byla neporušená. Střechy, které byly celé, nezničené domy, stromy, které měly všechny větve, silnice, které byly silnicemi, a děti, které šly do školy. Děti neviděl Graeber již dlouho. Dýchal zhluboka. To bylo to, na co čekal. Bylo to zde. Opravdu zde!

„Vypadá to tu hned jinak, co?“ otázal se poddůstojník od nejbližšího okna.

„Docela jinak.“

Pára se zvedala víc a více. Lesy vyrůstaly na obzoru. Bylo vidět daleko. Telegrafní dráty doprovázely vlak. Kmitaly se nahoru a dolů — notové linky nekonečné, neslyšné melodie. Ptáci vzlétali s ním jako písně. Kraj byl tichý. Dunění fronty zapadlo v daleku. Nikde letadla. Graeberovi se zdálo, jako by to bylo již týdnů, co byl na cestě. I vzpomínka na

kamarády náhle vybledla,
„Co je dnes?" tázal se.
„Čtvrtek."
„Tak, čtvrtek."
Ovšem. Včera byla středa. „Myslíš, že dostaneme někde kávu?"
„Určitě. Tady je přece všechno jako dříve."
Několik lidí vytáhlo z tornister chléb a jali se žvýkat. Graeber počkal; chtěl sníst svůj chléb až ke kávě. Myslíl na snídaně doma před válkou. Matka měla modře a bíle kostkovaný ubrus, a ke kávě býval med, housky a horké mléko. Kanárek zpíval a v létě svítilo slunce na muškáty za oknem, často rozemnul v rukou tmavozelený list a vdechoval cizí, silnou vůni a myslel na cizí země. Viděl mezitím dosti cizích zemí; ale nikoli tak, jak o tom tenkrát snil. Podíval se zase ven. Najednou byl pln důvěry. Venku stáli zemědělstí dělníci a dívali se na vlak. Byly mezi nimi ženy s šátky na hlavách. Poddůstojník spustil okno a mával. Nikdo mu nezamával.
„Tož si to nechte, vy mamlasi," řekl poddůstojník zklamaně.
Za několik minut přišlo jiné pole s lidmi, a mával opět. Tentokrát se vyklonil daleko z okna. Ani teď mu nikdo nezamával, ačkoli lidé se vzpřímili a dívali se na vlak.
„Tak za tohle bojujeme," prohlásil poddůstojník mrzutě.
„Možná že to jsou zajatci, kteří zde pracují. Nebo dělníci z ciziny."
„Bylo mezi nimi dost žen. Aspoň ty mohly zamávat."
„Třeba jsou to taky Rusky. Nebo Polky."
„Nesmysl. Nevypadaly tak."
„Jsme vlak s raněnými," řekl holohlavý. „To nemává nikdo."
„Volové," prohlásil poddůstojník nakonec. „Selští křupani a děvečky od krav." Vytáhl okno jediným šknutím. „V Kolíně jsou jini," řekl zámečník.

..*

Vlak jel dále. Zůstal jednou stát dvě hodiny v nějakém tunelu. Neměli světlo a v tunelu bylo také úplně tma. Byli sice zvyklí žít v podzemí; ale přesto je tunel po chvíli skličoval. Kouřili. Žhavé tečky cigaret se kmitaly v temnu nahoru a dolů jako svatojanské mušky.
„Pravděpodobně porucha na stroji," řekl poddůstojník. Naslouchali. Neslyšeli žádná letadla. Neozývaly se ani žádné výbuchy. „Byl už někdo z vás někdy v Rothenburgu?" otázal se Koliňan.
„Je to prý staré město," řekl Graeber.
„Byl jsi tam?"
„Ne. Nebyls tam nikdy?"
„Ne. Co jenom tam mám dělat?"
„Měl jsi jet do Berlína," řekl myšák. „Dovolenou má člověk jenom jedenkrát. A v Berlíně je toho víc."
„Nemám peníze na Berlín. Kde bych tam bydlel? V hotelu? Chci k rodině."
Vlak sebou trhl. „Konečně," řekl bas. „Už jsem myslel, že tu budeme pochováni."
Světlo pronikalo šedě do tmy. Stávalo se stříbřitějším a pak byla krajina zase tady. Zdála se něžnější než kdy předtím. Všichni se tlačili k oknům. Odpoledne bylo jako víno. Bezděčně pátrali po čerstvých kráterech po bombách. Nenašli žádné.
O několik stanic dále bas vystoupil. Potom poddůstojník a dva další. Po hodině začal Graeber poznávat krajinu. Stmívalo se. Modré závoje visely ve stromech. Nebyly to snad určité věci, které poznával — domy a vesnice a návrší —, byla to krajina sama, která náhle k němu promlouvala. Přicházela ze všech stran, sladká, marnivá a plná náhlých vzpomínek. Nebyla jasná, neměla nic skutečného, byla sotva více než tušení návratu, nikoli návrat sám. Ale právě tím byla mnohem silnější. Byly v ní zešeřelé aleje snů, a neměly konce.
Jména stanic zněla povědomě. Kolem se kmitla místa, známá z výletů. Ve vzpomínce byla náhle vůně jahod a pryskyřice a vřesoviště v slunci. Mohlo to trvat již jenom minuty, než přišlo město. Graeber svázal řemenem své věci. Stál a čekal na první ulici.

..*

Vlak zastavil. Venku pobíhali lidé. Graeber vyhlížel. Slyšel jméno města. „Tak se měj dobře," řekl Koliňan. „Ještě tu nejsme. Nádraží je uprostřed města." „Možná, že je přeložili. Raději se zeptej." Graeber otevřel dveře. V polotmě viděl nastupovat lidi. „Je to Werden?" otázal se.
Několik lidí vzhledlo, ale neodpověděli, spěchali příliš. Vystoupil. Tu slyšel volat železničního úředníka: „Werden! Vystupovat!"
Uchopil řemeny tlumoku a protlačil se k úředníkovi. „Vlak nejede na nádraží?"
Muž si ho prohlížel unaveně. „Chcete do Werdenu?"
„Ano."
„Tam vpravo za rampou. Tam ten autobus jede dále." Graeber šel podél rampy. Neznal ji. Byla nová a udělaná z čerstvého dřeva. Našel autobus. „Jedete do Werdenu?" zeptal se řidiče.
„Ano."
„Vlak nejede až tam?"

„Ne“

„Proč ne?“

„Protože jede jen sem.“

Graeber se podíval na řidiče. Věděl, že je bezúčelné ptát se dále. Že nedostane pořádnou odpověď. Vlezl pomalu do autobusu. V rohu bylo ještě místo. Venku byla úplná tma. Viděl pouze ještě, že se ve tmě leskly pravděpodobně nové koleje. Vedly v pravém úhlu směrem od města. Právě se seřazoval vlak. Graeber se vtiskl do kouta. Udělali to tak asi z opatrnosti, myslel si nedůvěřivě.

Autobus se rozjel. Byla to stará kára se špatným benzinem. Motor kašlal. Předjelo je několik mercedesek. V jedné seděli důstojníci wehrmachtu, ve dvou druhých důstojníci SS. Lidé v autobusu viděli je mihnout se kolem. Neříkali nic. Téměř nikdo během jízdy nemluvil. Jen jakési dítě se smálo a hrálo si mezi sedadly. Byla to asi dvouletá holčička, plavá s modrou stužkou ve vlasech.

Graeber uviděl první ulice. Byly nedotčeny. Oddechl si. Autobus rachotil dále ještě několik minut a pak zastavil.

„Vystupovat! Všichni!“

„Kde jsme?“ otázal se Graeber muže vedle sebe.

„Bramšská třída.“

„Nejedeme dále?“

„Ne“

Muž vystoupil. Graeber ho následoval. „Jsem na dovolené,“ pravil. „Po prvé po dvou letech.“ Musil to někomu říci.

Muž naň pohlédl. Měl na čele čerstvou jizvu a scházely mu dva přední zuby. „Kde bydlíte?“

„Lomená 18.“

„Není to na Starém městě?“

„Na rozhraní. Roh Luisiny třídy. Je odtamtud vidět kostel svaté Kateřiny.“

„Tak — ano —.“

Muž se podíval k tmavému nebi. „No, však znáte cestu.“

„Ovšem. Tu člověk nezapomene.“

„Jistěže ne. Mějte se dobře.“

„Děkuji.“

Graeber šel po Bramšské třídě. Díval se na domy. Byly celé. Díval se do oken. Všechna byla temná. Protiletecká obrana, myslel si, přirozeně. Bylo to dětinské, ale přesto to neočekával, věřil, že město bude osvětleno. Přitom to musil vědět z dřívějšíka. Šel spěšně ulicí. Uviděl pekařský krám, ale nebyl tam chléb. Ve výkladní skříní stálo ve skleněné váze několik papírových růží. Pak přišel obchod s koloniálním zbožím. Výloha byla plná balíčků; ale byly to prázdné obaly. Pak přišel sedlářský závod. Graeber se na tento obchod upamatoval. Dříve stával ve výkladní skříní vycpaný hnědý kůň. Podíval se do ní. Kůň tam stále ještě stál a před ním dokonce ještě i starý vycpaný černobílý teriér z dřívějšíka se zdviženou hlavou jako by chtěl štěkat. Na okamžik se zastavil před výkladní skříní, která se nezměnila přese vše, co se v posledních letech stalo, potom šel dále. Byl náhle doma. „Dobrý večer,“ řekl neznámému, který stál v nejbližších dveřích.

„Večer,“ řekl ten za ním po chvíli překvapeně. Dlažba zněla pod Graeberovými botami. Brzy už stáhne ty těžké křápy a najde si lehké civilní boty. Umyje se v čisté, horké vodě a oblékne si čistou košili. Šel rychleji. Ulice jako by se dmula pod jeho nohama, jako by byla živá nebo plná elektrické síly. Pak ucítil náhle kouř.

..*

Zastavil se. Nebyl to kouř z komínů; ani z hořícího dřeva; byl to zápach požáru. Rozhlédl se. Domy zde stály nepoškozeny. Střechy byly neporušeny. Nebe nad nimi bylo širošířé a tmavě modré.

Šel dále. Ulice ústila do malého náměstí s parčíkem. Zápach po požáru sílil. Zdálo se, že visí v holých korunách stromů. Graeber zavětlil; nemohl zjistit, odkud přicházel. Byl teď všude, jako by padal s nebe jako popel.

Na příštím rohu uviděl první zřícený dům. Trhlo to s ním. Neviděl v posledních letech nic než ruiny a nikdy si již při tom nic nemyslel; ale na tuto hromadu sutin zíral, jako by viděl po prvé v životě zničenou budovu.

Je to jen jeden dům, myslel si. Jen jeden jediný dům. Nic víc. Všechny ostatní ještě stojí. Spěchal okolo rumiště a čichal. Zápach po požáru nepřicházel odsud. Tento dům byl zničen již delší dobu. Snad to byla náhoda, zapomenutá bomba, která byla shozena na zpátečním letu.

Podíval se, jak se ulice jmenuje. Brémská třída. Do Lomené ulice bylo ještě daleko. Ještě aspoň půl hodiny. Kráčel rychleji. Neviděl takřka nikoho. V tmavém oblouku vrat svítily malé modré elektrické žárovky. Byly zatemněny a působily dojmem, že oblouk vrat má tuberkulosu.

Potom přišlo první zničené nároží. Tentokrát to bylo několik domů. Stálo tam již jenom několik hlavních zdí. Zubatě a černě trčely do vzduchu. Prohnuté traversy visely mezi tím jako tmaví hadi, kteří se vynořili z kamení, část rumu byla odházena stranou. I tyto ruiny byly staré. Graeber šel těsně okolo nich. Přelezl přes rum na chodník a viděl ve tmě pohybující se tmavé stíny, jako by tam leželi ohromní brouci. „Halo!“ zavolal. „Je tu někdo?“

Omítka se drolila a kameny harašily. Postavy neslyšně zmizely. Graeber slyšel prudké dýchání. Naslouchal; tu poznal, že to byl on sám, jenž tak hlasitě dýchal. Tu se rozběhl. Zápach požáru byl stále intensivnější. Spouště přibývalo. Potom přišel do Starého města a zůstal stát a zíral a zíral. Stály tam dříve řady středověkých dřevěných domů s vystupujícími štíty, špičatými střechami a různými nápisy. Nebyly zde již. Místo nich viděl spleť vypálených domů, zuhelnatělých trámů, hlavních zdí, hromady kamení, zbytky ulic a nad tím bolavě dýmající čmoud. Domy shořely jako suché tríscky. Běžel dále. Pojal ho náhle divoký strach. Napadlo mu, že nedaleko domu jeho rodičů byla malá měďárna.

Ta mohla být cílem. Klopýtal ulicemi a dýmajícími, vlhkými ruinami, jak jen mohl rychle, vrážel do lidí, běžel kupředu, přelézal hromady trosek a pak se zastavil. Nevěděl již, kde je.

Město, které znal od dětství, bylo tak změněné, že se již v něm nevyznal. Byl zvyklý se orientovat podle domů. Už tu nebyly. Otázel se ženy, která se mihla okolo, jak se dostane do Lomené ulice.

„Co?“ tázala se vylekaně. Byla špinavá a chytila se za prsa.

„Do Lomené ulice.“

Žena ukázala pohybem „Tady — tamtudy — za roh —“

Šel tím směrem. Na jedné straně stály spálené stromy. Větve a menší haluzky shořely, kmeny a několik hlavních větví ještě trčelo vzhůru. Vypadaly jako ohromné černé ruce, které se tyčily ze země k nebesům.

Graeber zkoušel se orientovat. Měl by odtud vidět věž kostela svaté Kateřiny. Neviděl ji. Snad se zřítíl i kostel. Neptal se již nikoho. Viděl někde stát nosítka. Lidé pracovali lopatami. Hasiči pobíhali okolo. Voda šplouchala do dýmu.

Temný plamen stál nad měďárnou. Tu našel Lomenou ulici.

VII.

Na ohnutém stožáru svítilny visela tabulka s označením ulice. Ukazovala šikmo dolů do trychtýře, ve kterém ležely zbytky zdi a železná postel. Obešel trychtýř a běžel dále. Kousek dále viděl stát nerozbořený dům. Osmnáct, šeptal, musí to být číslo osmnáct! Bože, dej, aby osmnáctka stála!

Mýlil se. Byla to jen fronta domu. Vypadal ve tmě jako celý. Když k němu přišel, viděl, že celá zadní část domu se zřítíla. Nahoře visel klavír, zaklenut mezi ocelové nosníky. Víko bylo odtrženo, klávesy svítily jako veliká ústa plná zubů, jako by hrozilo dolů zuřivě předpotopní, těžké zvíře. Domovní dveře na ulici byly dokořán.

Graeber k nim běžel. „Vy tam!“ vykřikl někdo. „Pozor! Kam to chcete?“

Neodpověděl. Nemohl se již pojednou upamatovat, kde asi stál dům jeho rodičů. Celá léta jej viděl před sebou, každé okno, vchod, schody — ale teď, v této noci, bylo všechno zpřeházeno. Nevěděl ani, na které straně ulice stál.

„Halo, člověče!“ zakřičel hlas znovu. „Chcete, aby vám spadla zeď na palici?“

Graeber zíral domovními dveřmi. Viděl začátek schodiště. Hledal číslo domu. Přišla k němu protiletecká hlídka. „Co tu děláte?“

„Je to číslo osmnáct? Kde je osmnáct?“

„Osmnáct?“ Hlídač si lépe nasadil přilbu.

„Kde je osmnáct? Kde bylo osmnáct, myslíte snad?“

„Co?“

„Ovšem. Copak nevidíte?“

„Tady není osmnáct!“

„Nebylo osmnáct! Nebylo! Je už neplatí. Bylo je heslo.“

Graeber uchopil muže za klop kabátu. „Poslyšte,“ řekl divoce. „Nejsem tu, abych poslouchal vtipy. Kde je osmnáct?“

Hlídač se na něho podíval. „Pusťte mě ihned, nebo zapískám na policii. Nemáte zde co pohledávat. Toto je vyklizovací oblast. Zatknu vás.“

„Nezatknu mě. Přicházím z fronty.“

„Hrozně důležité! Myslíte, že tady není fronta?“

Graeber pustil muže. „Bydlím v osmnáctce,“ řekl. „Lomená osmnáct. Moji rodiče tu bydlí —“

„V této ulici již nebydlí nikdo.“

„Nikdo?“

„Nikdo. Musím to vědět. Bydlil jsem zde také.“ Muž vy-cenil pojednou zuby. „Bydlil! Bydlil!“ křičel. „Měli jsme zde během čtrnácti dnů šest náletů, vy vojáku z fronty, vy! A vy zatracení bratři venku jste lenořili. Vy jste zdraví a čilí, to je vidět! A moje žena? Tady —“ ukázal na dům, před kterým stáli, „kdo ji vykope? Nikdo! Mrtva! Nemá to již smyslu, říkají záchrané oddíly. Příliš mnoho jiné nálehavé práce. Příliš mnoho zasraných spisů a zasraných kancelářů a zasraných úřadů, které musí být zachráněny.“ Přiblížil ke Graeberovi svůj shrbený obličej. „Víte co, vojáku? člověk nikdy neví, co vlastně je, dokud mu nejde o vlastní krk. A když už to pak ví, je příliš pozdě. Vy vojáku z fronty!“ odplivl si. „Vy statečný vojáku z fronty s vaším klempířským krámem! Osmnáct je tam nahoře. Tam, kde pracují s lopatami.“

Graeber nechal muže stát. Tam, kde pracují s lopatami! myslel si. Tam, kde pracují s lopatami! To není pravda!

Probudím se ihned a budu v krytu, probudím se ve sklepě bezejmenné ruské vesnice, a bude tam Immermann a bude klít, a Mücke a Sauer, tohle tady je Rusko, to není Německo, Německo je neporušeno a chráněno, to —

Slyšel volání a řinčení lopat, pak viděl lidi na doutnajících troskách. Voda proudila z popraskaného potrubí na ulici.

Leskla se ve svitu začleněných svítilen.

Běžel k muži, který udílel rozkazy. „Je to osmnáct?“

„Co? Klidte se odtud! Co tu máte co pohledávat?“

„Hledám rodiče. V osmnáctce. Kde jsou?“

„Člověče, jak to mám vědět? Jsem Vševedoucí?“

„Jsou zachráněni?“

„Zeptejte se jinde. Do toho nám nic není. My jenom vykopáváme.“

„Jsou zde zasypání?“

„Ovšem. Myslíte, že kopeme pro legraci?“ Muž se obrátil ke koloně. „Přestat! Ticho! Willmanne, zaklepejte!“

Dělníci se vztyčili. Byli to lidé ve svetrech, lidé se špinavými bílými límci, lidé ve starých modrácích, lidé ve vojenských kalhotách a civilních kabátech. Byli umazaní a jejich obličejové byly mokré. Jeden klečel s kladivem v ssutinách a klepal na rouru, která z nich trčela. „Ticho!“ zvolal vedoucí.

Nastalo ticho. Muž s kladivem přitiskl ucho k rourě. Bylo slyšet dýchání mužů a sypající se omítku. Z dálky znělo zvonění sanitních vozů a hasičů. Muž s kladivem zaklepal znovu. Potom se vztyčil. „Odpovídají ještě. Klepají rychleji. Mají asi už jen málo vzduchu.“

Zaklepal několikrát velmi rychle v odpověď. „Do toho!“ zvolal vedoucí. „Dále! Zde vpravo! Musíme se pokusit prorazit tady rourou, aby dostali vzduch.“

Graeber stál ještě vedle něho. „Je to protiletecký kryt?“

„Přirozeně. Co jiného? Myslíte, že by tu ještě někdo klepal, kdyby nebyl ve sklepě?“

Graeber polkl. „Jsou to lidé z domu? Hlídka naproti říká, že zde již nikdo nebydlí.“

„Hlídce naproti straší ve věži. Tady dole jsou lidé, kteří klepají, to nám stačí.“

Graeber shodil tlumok. „Jsem silný. Mohu vám pomoci vykopávat.“ Podíval se na muže. „Musím. Moji rodiče jsou možná —“

„Pro mne za mne! Willmanne, zde je ještě jeden na vystřídání. Máte volnou sekeru?“

..*

Napřed se objevily rozmačkané nohy. Trám je zlomil a zaklesl. Muž ještě žil. Nebyl v bezvědomí. Graeber mu hleděl do obličejové. Neznal ho. Přefezali trám a přisunuli nosítka. Muž nekřičel. Náhle byly jeho oči bílé, jak je obrátil v sloup.

Rozšířili vchod a našli dva mrtvé. Oba byli rozmačkáni. Obličejové byly zploštělé; nic již nevyčnívalo, nos byl pryč, zuby byly jako dvě řady plochých jader, poněkud rozházených a nakřivo, jako kousky mandlí v pečivu. Graeber se k nim sklonil. Viděl tmavé vlasy. Jeho příbuzní byli světlí. Vytáhli oba mrtvé. Leželi zploštělí a podivní na ulici.

Bylo jasnější. Vyšel měsíc. Nebe se proměnilo v něžnou, téměř bezbarvou, velmi chladnou modř. „Kdy byl útok?“ tázal se Graeber, když byl vystřídán.

„Včera v noci.“

Graeber pohlédl na své ruce. Byly v nejasném světle černé, černá byla i krev, která po nich stékala. Nevěděl, zda je to jeho vlastní. Nevěděl ani, že odhrabával rum a střepiny holýma rukama. Pracovali dále. Oči jim slzely, kyseliny z výparů po bombách do nich štípaly. Utírali si je rukávy, ale hned jim slzely znovu.

„Hej, vojáku,“ zvolal někdo za ním.

Obrátil se. „Je to váš tlumok?“ tázala se postava, kterou nejasně viděl slzami.

„Kde?“

„Tam. Někdo s ním právě bere roha.“

Graeber se chtěl obrátit. „Krade ho,“ řekla postava a ukazovala. „Můžete ho ještě chytit. Rychle! Vystřídám vás tady.“

Graeber již nebyl schopen myslet. Uposlechl prostě hlasu a ukazující ruky. Utíkal ulici dolů a viděl někoho přelézat hromadu ssutin. Dohonil ho. Byl to starý muž, který vlekl za sebou jeho tlumok. Graeber šlápl na řemeny. Muž jej upustil, obrátil se, zvedl ruce a vyrazil tenký, vysoký skřek. Jeho ústa byla v měsíčním světle velká a černá a oči se mu leskly. Přiblížila se hlídka. Byli to dva SS. „Co je to tu?“

„Nic,“ odpověděl Graeber a přehodil si tlumok. Skřehotavý muž oněměl. Dýchal ostře a hlasitě.

„Co tu děláte?“ tázal se jeden z SS. Byl to starší poddůstojník. „Papíry.“

„Pomáhám vykopávat. Tamhle. Bydleli tam moji rodiče. Musím —“

„Výplatní knížku!“ řekl poddůstojník ostřeji. Graeber hleděl na oba. Nemělo smyslu se s nimi přiti, zdali má SS právo kontrolovat vojáky. Byli dva a oba ozbrojeni. Hmatal po své dovolence. Muž vytáhl kapesní svítilnu a četl. Papír byl na okamžik ozářen tak jasně, jako by žhnul sám od sebe. Graeber cítil, jak se mu chvějí svaly. Konečně svítilna zhasla a poddůstojník mu listinu vrátil. „Bydlíte Lomená osmnáct?“

„Ano,“ řekl Graeber, zuře netrpělivostí. „Tam. Vykopáváme je právě. Hledám svou rodinu.“

„Kde?“

„Tamhle. Tam co kopají. Copak to nevidíte?“

„To není osmnáct. To je dvacet dva. Osmnáct je to zde.“ Ukázal na zříceninu, ze které trčely traversy.

„Víte to určitě?“ zajíkl se Graeber.

„Ovšemže. Ted to zde vypadá všechno stejně. Ale osmnáct je toto, to vím určitě.“

Graeber pohlédl na zříceninu. Nekouřilo se z nich. „Tento kus ulice nebyl vybombardován včera,“ řekl poddůstojník. „To bylo tuším minulý týden.“

„Nevíte —“ Graeber se zarazil a pokračoval: „Nevíte, jestli byli lidé zachráněni?“

„To nevím. Ale vždycky bývají někteří zachráněni. Vaši rodiče možná ani nebyli zde v domě. Lidé jdou většinou při poplachu do velkých krytů.“

„Kde bych se to dozvěděl? A kde bych se dověděl, kde teď jsou?“

„Ted v noci nikde. Radnice je zbořena a všechno je páté přes deváté. Zeptejte se zítra ráno na okresním úřadě. Co jste měl tady s tím mužem?“

„Nic. Myslíte, že pod troskami leží ještě lidé?“

„Všude leží nějací. Mrtví. Kdybychom chtěli vykopat všechny, musili bychom mít na to stokrát víc lidí. Ta zatracená prasata bombardují doopravdy celé město bez rozdílu.“

Poddůstojník se obrátil k odchodu. „Je to tady zakázaná oblast?“ tázal se Graeber.

„Proč?“

„Tvrdí to protiletcká hlídka naproti.“

„Ten člověk se pomátl. Není již ve službě. Zůstaňte zde, jak dlouho chcete. Nocleh najdete možná na stanici červeného kříže. Tam, kde bylo nádraží. Budete-li mít štěstí.“

..*

Graeber hledal vchod. Na jednom místě byla ssuť odklizena; ale nikde nenacházel otvor, který vedl do sklepa. Přelézal ssutiny. Uprostřed trčel kus schodiště. Schody a zábradlí se uchovalo; ale vedly nesmyslně do prázdna. Trosky se tyčily za nimi do výše. Sametová židle stála tam ve výklenku zpřima a pořádně, jako by ji tam někdo opatrně postavil. Zadní domovní zeď spadla napříč do zahrady a nakupila se na ostatní trosky. Něco odtamtud šustlo.

Graeber myslil, že je to stařec z dřívějška; ale potom viděl, že to byla kočka. Bez váhání zvedl kámen a mrštil jím po ní. Napadla mu náhle nesmyslná myšlenka, že zvíře ohlodávalo mrtvoly. Rychle přešel na druhou stranu. Teď poznal, že je to hledaný dům; kousek zahrady zůstal nepoškozený, byla zde ještě dřevěná besídka s lavicí uvnitř a s pahýlem lípy za ní. Pozorně ohmatával kůru stromu a ucítil prohloubeniny vyrytých písmen, která tam vyřezal před mnoha lety. Obrátil se. Měsíc vyšel nad zeď zříceniny a svítil teď na ni. Byla to krajina s krátery, nelidská a cizí, něco, o čem se mohlo člověku zdát, ale co nemohlo být skutečné. Zapomněl, že v posledních letech sotva viděl něco jiného.

Zadní vchody se zdály beznadějně zasypány. Graeber naslouchal. Zaklepal na jednu z travers a stál tiše a zase naslouchal. Náhle se domníval, že zaslechl kvílení. To je asi vítr, myslil si, nemůže to být nic jiného než vítr. Pak to uslyšel znovu. Utíkal směrem ke schodišti. Se schodů uskočila před ním kočka, která se na ně uchýlila. Naslouchal dále. Cítil, jak se chvěje. A potom si byl náhle zcela jist, že jeho rodiče leží pod troskami, že ještě žijí a že škrabou uzavření ve tmě zoufalýma, rozdrásanýma rukama a kvílí po něm —

Rval kameny a trosky stranou, vzpomatoval se a běžel zpět. Upadl, roztrhl si kolena, sklouzl přes omítku a kamení do ulice a běžel zpět k domu, kde pomáhal celou noc pracovat.

„Pojďte! Tohle není osmnáct. Osmnáct je tam! Pomozte mi vyhrabávat!“

„Co?“ tázal se vedoucí a vzpřimil se.

„Tohle není osmnáct! Moji rodiče jsou tam —“

„Kde?“

„Tam! Honem!“

Pohlédl tam. „To je starý případ,“ řekl pak velmi šetrně a něžně. „Příliš pozdě, vojáku. Musíme zde pokračovat.“

Graeber shodil s ramenou baťoh. „Jsou to moji rodiče! Zde! Mám tu věci, jídlo. Mám peníze —“

Muž upřel na něho červené slzíci oči. „Máme proto nechat ty zde dole zahynout?“

„Ne - ale -“

„Nu tedy — ti zde ještě žijí —“

„Snad můžete později —“

„Později! Nevidíte, že ti lidé se hroučí únavou?“

„Pracoval jsem tu s vámi celou noc. Můžete mi tedy také -“

„člověče,“ řekl vedoucí rozzlobeně. „Mějte rozum! Nemá vůbec smyslu tam kopat. Nechápete to? Vůbec ani nevíte, jestli tam někdo pod tím leží. Pravděpodobně ne, jinak bychom o tom něco slyšeli. A teď nám dejte pokoj!“

Chopil se krumpáče. Graeber zůstal stát. Díval se na záda pracujících lidí. Díval se na nosítka. Díval se na oba nosiče nemocných, kteří tam přišli. Voda z prasklého potrubí zaplavovala ulici. Cítil, jak ho opustily všechny síly. Pomýšlel na to, že jim pomůže dále odhazovat. Nemohl již. Vlekl se zpět k tomu, co kdysi bylo domem číslo osmnáct.

Podíval se na trosky. Jal se ještě jednou odsunovat kameny, ale nechal toho brzy. Bylo to nemožné. Po odstranění drobných trosek přišly traversy, beton a kamenné kvádry. Dům byl dobře stavěn; to činilo teď zříceninu takřka nedobytnou. Možná že skutečně mohli utéci, myslil si. Možná že je evakovali. Jsou možná v nějaké vsi v jižním Německu. Možná že jsou v Rothenburgu. Možná spí někde v postelích. Matka. Jsem prázdný. Nemám již ani hlavu, ani žaludek.

Sedl si vedle schodiště. Jákobův žebřík, myslil si. Co to ještě bylo? Nebyly to stupně, které vedly do nebe? A nevystupovali a nesestupovali po nich andělé? Kde jsou ti andělé? Proměnili se v letadla. Kde je všechno? Kde je země? Je tu jen ještě pro hroby? Vykopal jsem mnoho hrobů, pomyslel si, mnoho hrobů. Co tady dělám? Proč mi nikdo nepomůže? Viděl jsem tisíce trosek. Ale neviděl jsem doopravdy žádnou. Teprve dnes. Teprve tu zde. Tahle je jiná než všechny ostatní. Proč neležím pod ní? Měl bych pod ní ležet.

Nastalo ticho. Poslední nosítka byla odnesena. Měsíc stoupal výše; jeho srpek stál nemilosrdně nad městem. Kočka se zase objevila. Dlouho pozorovala Graebera. Její oči svítily zeleně v průzračném světle. Blížila se opatrně. Neslyšně proklouzla několikrát okolo něho. Pak k němu přišla, třela se mu o nohy, prohnula hřbet a začala přist. Nakonec vlezla k němu a lehla si. Nezpозoroval to již.

VIII.

Zářivě vyšlo jitro. Trvalo chvíli, než si Graeber uvědomil, kde je; tak byl zvyklý spát v troskách. Ale pak se všechno rázem vrátilo.

Opřel se o schodiště a pokoušel se přemýšlet. Kočka seděla kousek od něho pod zpola zasypanou koupací vanou a pokojně se myla. Spoušť jí vůbec nevadila.

Podíval se na hodinky. Bylo ještě příliš brzo jít na okresní úřad. Zvolna povstal. Údy měl ztrnulé, ruce krvavé a špinavé. Ve vaně objevil trochu čisté vody — pravděpodobně zbytek po pokusech o hašení nebo po dešti. Z vody hleděla na něho jeho tvář. Byla mu cizí. Vyňal z tlumoku kus mýdla a začal se umývat. Voda zčernala a ruce mu začaly zase krváčet. Vyhříval si je na slunci, aby oschly. Pak se na sebe podíval. Kalhoty byly roztrhané, blůza špinavá. Třel ji mokřým kapesníkem. Více nemohl dělat.

V tlumoku měl chléb. V polní láhvi byla ještě káva. Pil kávu a pojídal k ní chléb. Byl náhle velmi hladový. Měl v hrdle tak drsně, jako by byl křičel po celou noc.

Kočka přišla k němu. Ulomil kus chleba a podal jí jej. Vzala jej opatrně, odnesla jej a sedla si a žvýkala. Pozorovala ho při tom. Její srst byla černá a jednu tlapku měla bílou. V rozbitém skle mezi troskami zářilo slunce. Vzal tlumok a slezl na ulici.

Dole zůstal stát a rozhlížel se. Nepoznával již siluetu města. Všude byly proluky jako v poškozeném chrupu. Zelená kupole dómu scházela. Kostel svaté Kateřiny se zřítíl. Řady střech okolo byly prašivé, rozežrané, jako by ohromní předpotopní živočichové rozryli mraveniště. V Lomené ulici stálo již jen několik ojedinelých domů. Město nevypadalo již jako domov, který očekával; vypadalo, jako by leželo v Rusku,

..*

Dveře domu, z něhož stála již jen fasáda, se otevřely. Vyšel hlídač protiletické obrany z minulého večera. Bylo strašidelné ho vidět vycházet z domu, který již nebyl domem, jako by vše bylo v pořádku. Kývl. Graeber na okamžik zaváhal. Vzpomněl si, že poddůstojník SS mu řekl, že muž je blázen. Potom šel přesto k němu.

Hlídač vycenil zuby. „Co tu děláte?“ tázal se ostře.

„Chcete plnit? Nevíte, že je zakázáno —“

„Člověče!“ řekl Graeber. „Nechtě si svoje zatracené nesmysly! Řekněte mi raději, jestli víte něco o mých rodičích! Pavel a Marie Graeberovi. Bydleli tamhle.“

Hlídač k němu přiblížil hubený, zarostlý obličej. „Ach, to jste vy! Bojovník z fronty ze včerejšího večera! Jen tak nekřičte, vojáku! Myslíte si, že jste jediný, kdo někoho ztratil? Co myslíte, že je to tady?“

Ukázal směrem k domu, z něhož přišel. „Co?“

„To tam! Na dveřích! Nemáte oči? Myslíte, že jsou to Humoristické listy?“

Graeber neodpověděl. Viděl, že se dveře zvolna pohybovaly ve větru a že výplň na vnější straně je polepena lístky. Rychle tam šel.

Byly to adresy a výzvy pro nezvěstné. Některé byly napsány tužkou, inkoustem nebo uhlem přímo na výplň dveří, většina však na lístcích, které byly upevněny napínáčky nebo lepicím papírem. „Jindřichu a Jiří, přijďte k strýci Hermannovi. Irma je mrtva. Matka.“ stálo na velkém, linkovaném listě, který byl vytržen ze školního sešitu a upevněn čtyřmi napínáčky. Hned pod ním, na lepence z krabice od bot: „Proboha, podejte zprávu o Brunhildě Schmidtové, Durynská třída 4.“ Vedle, na korespondenčním lístku: „Otto, jsme v Haste, obecná škola.“ A docela dole pod adresami, psanými tužkou a inkoustem, na vroubkovaném papírovém ubrousku, pestrými pastelovými tužkami: „Marie, kde jsi?“ bez podpisu.

Graeber se narovnal. „No?“ tázal se hlídač. „Jsou tam vaši?“

„Ne. Nevěděli, že přijedu.“

Pomatený protáhl obličej, jako by se neslyšně smál. „Nikdo neví nic o ostatních, vojáku. Nikdo! A ti nepraví vždycky všemu ujdou. Darebákům se nestane nic. To ještě nevíte?“ „Ale ano.“

„Tak se zapište! Zapište se do tohoto seznamu bídy! A potom čekejte! čekejte jako my všichni, čekejte, až zčernáte!“

Hlídačův obličej se změnil. Byl náhle ztrhaný jakoby nezměrnou bolestí. Graeber se odvrátil. Sklonil se a hledal v ssuti něco, nač by mohl psát. Nalezl barevný tisk Hitlerovy podobizny v rozbitém rámu. Zadní strana byla bílá a nepotřesená. Utrhl horní část, vytáhl tužku a přemýšlel. Nevěděl pojednou, co má napsat. „Prosím o zprávu o Pavlovi a Marii Graeberových,“ napsal posléze hůlkovým písmem. „Arnošt zde na dovolené.“

„Velezrada,“ řekl tiše za nim hlídač.

„Co?“ trhl sebou Graeber.

„Velezrada! Roztrhal jste Vůdcovu podobiznu.“

„Byla roztržena a ležela na rumišti,“ prohlásil Graeber dopáleně. „A teď mi dejte pokoj s vaším žvaněním!“

Nenašel nic, pomocí čeho by mohl lístek pověsit. Nakonec uvolnil dva ze čtyř napínáčků, kterými byla upevněna výzva matky, a připevnil jimi svou vlastní. Neudělal to rád; připadalo mu to asi tak, jako by kradl věnec s cizí rakve. Ale neměl nic jiného, a dva napínáčky přidržovaly matčinu výzvu stejně dobře jako čtyři.

Hlídač se mu díval přes rameno. „Hotovo!“ prohlásil, jako by dával rozkaz. „A teď Sieg heil, vojáku! Smutek zakázán!“

Smuteční šaty rovněž! Oslabuje to bojového ducha! Buďte hrdí, že smíte přinášet oběti! Kdybyste vy svinští psi konali svou povinnost, nikdy by se tohleto nestalo!“

Obrátil se náhle a kráčet na svých tenkých, dlouhých nohou pryč.

Graeber na něho ihned zapomněl. Utrhl kousek ze zbytku Hitlerova obrazu a napsal si na něj adresu, kterou našel na výplni dveří. Byla to adresa rodiny Loosovy. Znal je a chtěl se tam poptat po rodičích. Potom vytrhl z rámu zbytek obrázku, napsal na druhou stranu ještě jednou totéž jako na první polovinu a vrátil se k domu číslo osmnáct. Tam upevnil list mezi dva kameny, takže byl dobře viditelný. Měl tak dvě možnosti, že jeho výzva bude spatřena. Bylo to vše, co mohl okamžitě udělat. Stál chvíli před hromadou ssutin a kamení, o níž nevěděl, je-li to hrob nebo ne. Sametová židle ve výklenku svítila v slunci jako smaragd. Kaštan vedle na ulici zůstal úplně bez úhony. Jeho listí se lesklo něžně v slunci, a švitořily v něm sýkorky a stavěly si hnízdo.

Podíval se na hodinky. Byl čas jít na radnici.

..*

Přepážky úřadovny pro zmizelé byly nouzově zhotoveny z nového dřeva. Nebyly natřeny a voněly pryskyřicí a lesem. Na jedné straně místnosti se propadl strop. Tesaři tam kladli trámy a tloukli. Všude stáli lidé a čekali mlčky a trpělivě. Jednoruký úředník a dvě ženy seděli za přepážkami.

„Jméno?“ otázala se žena nejdále vpravo. Měla plochý, široký obličej a červenou hedvábnou stužku ve splývajících vlasech.

„Graeber. Pavel a Marie Graeberovi. Berní tajemník. Lomená ulice osmnáct.“

„Co?“ žena si dala ruku k uchu.

„Graeber,“ opakoval Graeber hlasitěji v hluku kladiv. „Pavel a Marie Graeberovi. Berní tajemník.“

Úřednice hledala. „Graeber, Graeber —“ její prst jel po sloupci a zastavil se. „Graeber — ano — jak bylo křestní jméno?“

„Pavel a Marie.“

„Jak?“

„Pavel a Marie!“ Graeber dostal náhle velký vztek. Připadalo mu nesnesitelné, že musel svou bídu ještě i vykřikovat.

„Ne. Tento se jmenuje Arnošt Graeber.“

„Arnošt Graeber se jmenuji já. V naší rodině není žádný jiný.“

„Nu, vy to tedy nemůžete být. Jiné Graebery zde nemám.“

Zaměstnankyně vstala a usmívala se. „Chcete-li, můžete se dotázat zase za několik dní. Nemáme ještě všechna hlášení. Další.“

Graeber zůstal stát. „Kde se lze ještě přeptat?“

Sekretářka si přihladila červenou hedvábnou stuhu ve vlasech. „Na ohlašovací úřadě. Další.“

Graeber ucítil, jak ho někdo šťouchl do zad. Byla to malá stará žena s rukama jako ptačí drápy, která stála za ním. Ustoupil.

Stál ještě chvíli nerozhodně u přepážky. Nemohl pochopit, že to bylo již všechno. Šlo to příliš rychle. Jeho ztráta byla na to příliš velká. Jednoruký úředník ho viděl a nahnul se k němu. „Buďte rád, že vaši příbuzní nejsou zde zaneseni,“ řekl.

„Proč?“

„Tohle jsou seznamy mrtvých a těžce raněných. Pokud nejsou u nás hlášení, jsou pouze nezvěstní.“

„A nezvěstní? Kde jsou jejich seznamy?“

Úředník pohlédl na něho s trpělivostí člověka, který osm hodin denně má co dělat s cizím neštěstím, aniž může pomoci.

„Buďte rozumný, muži,“ řekl. „Nezvěstní jsou nezvěstní. Co tu pomohou seznamy? Z nich by se přece pořád ještě nevědělo, co se s nimi stalo. Kdyby se to vědělo, nebyli by to přece nezvěstní. Souhlasí?“

Graeber hleděl na něho. Úředník se zdál pyšný na svou logiku. Ale rozum a logika se špatně srovnávají se ztrátou a bolestí. A co také měl odpovědět muži, který ztratil ruku?

„Pravděpodobně,“ řekl Graeber a obrátil se.

..*

Doptal se na ohlašovací úřad. Byl v jiném křídle radnice a páchl kyselinami a požárem. Po dlouhém čekání přišel na nervosní ženu se skřípcem.

„Nic nevím,“ naříkala ihned. „Zde se již nedá nic zjistit. Kartotéka je úplně zpreházena, část shořela, ostatek zničili hlupáci hasiči vodou.“

„Proč jste nedopravili spisy do bezpečí?“ tázal se poddůstojník, který stál vedle Graebera.

„Bezpečí? Kde je bezpečí? Víte to snad vy? Já nejsem magistrát. Stěžujte si tam.“ Žena pohlédla bezútešně na pustou hromadu mokrých papírových cárů. „Všechno zničeno! Celý ohlašovací úřad! Co jen z toho pojde? Každý se teď může jmenovat, jak bude chtít!“

„To by bylo hrozné, co?“ Poddůstojník si odplivl a dloubl do Graebera. „Pojď, kamaráde. Ti se tady všichni dohromady zbláznili.“

Vyšli a stáli před radnicí. Domy okolo byly spáleny. Z Bismarckova pomníku stály již jen boty. Hejno bílých holubů kroužilo okolo zhroutené věže mariánského kostela.

„Pěkná sračka, co?“ řekl poddůstojník. „Koho hledáš?“

„Rodiče.“

„Já svoji ženu. Nenapsal jsem jí, že přijdu. Chtěl jsem ji překvapit. A ty?“

„Tak podobně. Nechtěl jsem rodiče zbytečně rozrušit. Moje dovolená byla již několikrát odsunuta. Pak byla najednou povolena. Nemohl jsem již napsat.“

„Pěkné svinstvo! Co budeš teď dělat?“

Graeber pohlédl na rozbité Tržiště. Od roku 1933 se jmenovalo Hitlerovo náměstí. Před tím, po prohrané první válce, se jmenovalo Ebertovo náměstí; před tím náměstí Císaře Viléma a před tím Tržiště. „Nevím,“ řekl. „Ještě to všechno nechápu. Přece se nelze jednoduše jen tak ztratit, zde uprostřed Německa —“

„Ne?“ Poddůstojník pohlédl na Graebera se směsí ironie a soucitu. „Můj milý, to ještě hezky užasneš! Hledám svou ženu již pět dní. Pět dní, od rána do večera, a zmizela mi s povrchu země, jako by byla začarována!“

„Ale jak je to možné? Někde —“

„Zmizela," opakoval poddůstojník. „A tak několik tisíc jiných. Část z nich odtransportovali. Do nouzových táborů a do malých měst. Vypátrej teď, kde jsou, když již ani pošta správně nefunguje. Jiná část prchla ve skupinách do vesnic."

„Vesnice," řekl Graeber s úlevou. „Ovšem! Na to jsem nepomyslel. Vesnice jsou bezpečné. Tam asi budou —"

„Tam asi budou, tys na to kápl!" Poddůstojník zafuněl pohrdlivě. „S tím nejsi ještě ani o kousek dále! Víš, že tohle zatracené město má v okolí na dva tucty vesnic? Než je projdeš, máš po dovolené, rozumíš?"

Graeber rozuměl a bylo mu to jedno. Vše, co chtěl, bylo, aby jeho rodiče byli na živu. Kde, to mu bylo jedno.

„Poslyš, kamaráde," řekl poddůstojník klidně. „Musíš to vzít správně do rukou. Když budeš lítat divě sem a tam, ztratíš jen čas a zblázníš se. Musíš si to zorganizovat. Co zamýšlíš napřed?"

„Nevím ještě. Myslím, že zkusím dovědět se něco u známých. Našel jsem taky ještě adresu lidí, kteří byli vybombardováni. Z téže ulice."

„Nedozvíš se mnoho. Všichni mají strach otevřít hubu. Zažil jsem to. Ale můžeš to zkusit. Dávej pozor! Můžeme si navzájem pomáhat. Tam, kde se budeš ptát, zeptáš se současně hned na mou ženu, a tam, kde se budu ptát já, zeptám se současně na tvé rodiče. Ujednáno?"

„Ujednáno."

„Dobře. Jmenuji se Böttcher. Moje žena se jmenuje křestním jménem Alma. Napiš si to."

Graeber si to napsal. Potom napsal na lístek jména svých rodičů a dal jej Böttcherovi. Ten jej pozorně přečetl a uschoval. „Kde bydlíš, Graebere?"

„Ještě nemám potuchy. Musím si hledět něco najít."

„V kasárnách je nouzové ubytování pro vybombardované dovolence. Hlas se na velitelství, tam dostaneš poukaz. Byls tam už?"

„Ještě ne."

„Koukej, abys přišel na světnici čtyřicet osm. To je marodka. Je tam lepší jídlo než na jiných cimrách. Já jsem tam taky." Böttcher vytáhl z kapsy nedopalek cigarety, pozoroval jej a zase jej zastrčil. „Obejdu dnes nemocnice. Můžeme se večer někde setkat. Možná, že bude pak jeden z nás již něco vědět."

„Dobře. Kde?"

„Nejlépe zde. V devět hodin?"

„Ujednáno."

Böttcher přikývl a pohlédl pak na modré nebe. „Podívej se na to," řekl hořce. „Jaro. A já dřepím teď už pět nocí v jakési cimře s dvanácti smrady od domobraný — místo se svou ženou, která má zadek jak pivovarský kůň!"

* * *

První dva domy v Zahradní třídě byly zbořeny. Nežil v nich již nikdo. Třetí byl ještě skoro neporušený. Jenom střecha shořela; byl to dům, v němž bydlela rodina Zieglerova. Ziegler býval otcovým přítelem.

Vystupoval po schodech. Ve výklencích schodiště stály kbelíky s vodou a pískem. Na stěnách byly přilepeny vyhlášky. Zazvonil a divil se, že zvonek ještě fungoval. Ztrápená stará paní otevřela po chvíli opatrně.

„Paní Zieglerová," řekl Graeber. „Já jsem Arnošt Graeber."

„Ano, ano —" Žena na něho hleděla. „Ano —" Zaváhala a potom řekla: „Pojďte přece dovnitř, pane Graebere."

Otevřela úplně dveře a zase je za ním zastrčila. „Otče," zavolala potom dozadu. „To nic není. Je to Arnošt Graeber, syn Pavla Graebera."

Obývací pokoj voněl voskem na podlahy. Linoleum na podlaze bylo hladké jako zrcadlo. Na okenním prkně stály v kořenáčích rostliny s žlutě skvrnitými velikými listy, které vypadaly, jako by na nich bylo nakapáno máslo. Na stěně nad pohovkou visela ochranná děčka. „Všude dobře, doma nejlépe" bylo na ní červeně vyšito křížkovým stehem. Ziegler se vynořil z ložnice. Usmíval se. Graeber viděl, že byl rozčilený. „Člověk nikdy neví, kdo přijde," řekl. „Na vás bychom si určitě nebyli pomysleli. Přicházíte z pole?"

„Ano. Hledám rodiče. Jsou vybombardováni."

„Ale odložte si tlumok," řekla paní Zieglerová. „Uvařím kávu. Máme ještě dobrou sladovou kávu."

Graeber zanesl tlumok do předsíně. „Jsem špinavý," řekl. „Zde je všechno tak čisté, člověk už na to není zvyklý."

„To nevadí. Jen se posaďte. Tady, na pohovku."

Paní Zieglerová zmizela v kuchyni. Ziegler se podíval nejistě na Graebera. „No jo —" řekl.

„Neslyšeli jste něco o mých rodičích? Nemohu je najít. Na úřadě nevědí nic. Je tam všechno páté přes deváté."

Ziegler zavrtěl hlavou. Jeho žena stála zase ve dveřích. „My již vůbec nevycházíme," pravila rychle. „Již dlouho. Skoro nic-se už nedovíme, Arnošte."

„Copak jste je nikdy neviděli? Musili jste je přece někdy vidět."

„To je už dlouho. Nejméně pět šest měsíců. Tenkrát —" Umlkla.

„Co bylo tenkrát?" tázal se Graeber. „Co s nimi tenkrát bylo?"

„Byli zdraví, oh vaši rodiče byli zdraví," odpověděla žena. „Jenže mezitím, ovšem —"

„Ano —" řekl Graeber. „To jsem viděl. Věděli jsme sice venku, že města jsou rozbombardována; ale nikoli, že to vypadá tak."

Neodpověděli. Ani se na něho nepodívali. „Káva bude hned hotova," řekla žena. „Vypijete přece doušek, že? Šálek horké kávy přijde vždycky k chuti."

Postavila na stůl modře květované šálky. Graeber se na ně díval. Doma měli tytéž. Z jakéhosi důvodu jmenoval se ornament na nich cibulový vzorek.

„No jo —“ řekl Ziegler znovu.

„Myslíte, že rodiče mohli být s nějakým transportem posláni ven?“ tázal se Graeber.

„Možná. Matko, není tam ještě trochu sušenek, které přinesl Ervín? Přines je panu Graeberovi.“

„Co dělá Ervín?“

„Ervín?“ Stařec se vylekal. „Ervínovi se daří dobře. Dobře.“

Žena přinesla kávu. Postavila na stůl velkou plechovou krabici. Nápis byl holandský. Nebylo v ní již mnoho sušenek. Z Holandska, myslel si Graeber. Zrovna tak přivázel na začátku věci z Francie.

Žena ho pobízela. Vzal si kousek s růžovou polevou. Byl starý. Manželé si vůbec nevzali. Nepili ani kávu. Ziegler klepal nepřítomně na stolní desku.

„Vezměte si ještě kousek,“ pravila žena. „Nemáme nic jiného, ale jsou to dobré sušenky.“

„Ano, velice dobré. Děkuji. Jedl jsem již předtím.“

Měl pocit, že z nich už nic nedostane. Patrně také nic nevěděli. Povstal. „Mohli byste mi říci, kde bych se snad mohl ještě něco dovědět?“

„Nevíme nic. Nevycházíme vůbec. Nevíme nic. Je mi líto, Arnošte. Je to tak.“

„Věřím. Děkuji za kávu.“ Graeber šel ke dveřím.

„Kde tedy teď bydlíte?“ otázal se Ziegler náhle.

„Najdu si už něco. Když nikde jinde, tak v kasárnách.“

„My nemáme místo,“ řekla paní Zieglerová rychle a pohlédla na svého muže. „Vojenská správa se jistě postarala o dovolence, kteří jsou vybombardováni.“

„Jistě,“ odpověděl Graeber.

„Mohl by si snad zde nechat svůj tlumok, než něco najde, matko,“ řekl Ziegler. „Je přece těžký.“

Graeber zahlédl ženin pohled. „Není to tak zlé,“ odpověděl. „Na to jsme zvyklí.“

Zavřel dveře a šel po schodech dolů. Vzduch byl zatuchlý. Zieglerovi měli z něčeho strach. Nevěděl z čeho. Ale od roku 1933 bylo tolik možností mít strach.

..*

Rodina Loosova byla ubytována ve velkém sálu klubu Harmonie. V místnosti bylo postaveno plno polních lůžek a matrací. Na stěnách viselo několik praporů, dekorované hákové kříže s jadrnými hesly a olejový obraz Vůdce v širokém zlatém rámu — zbytky dřívějších patriotických oslav. Sál se hemžil ženami a dětmi. Mezi lůžky stály kufry, hrnce, vařiče, zásoby a jednotlivé kusy nábytku, které byly zachráněny.

Paní Loosová seděla apaticky na lůžku uprostřed sálu. Byla to šedivá, tlustá osoba s nepořádnými vlasy.

„Tvoji rodiče?“ Podívala se na Graebera matným očima a dlouho se rozpomínala. „Mrtvi, Arnošte,“ zamumlala konečně.

„Co?“

„Mrtvi,“ opakovala. „Co jiného?“

Malý hoch v jakési uniformě vrazil Graeberovi do kolena. Odstrčil ho. „Odkud to víte?“ tázal se. Zpozoroval, že mu selhal hlas, a tvrdě polknul. „Viděla jste je? Kde?“

Paní Loosová potřásla unaveně hlavou. „Nebylo nic vidět, Arnošte,“ zamumlala. „Všechno bylo oheň a křik a potom —“

Slova se proměnila v šepot, a i ten přestal. Žena mlčela a dívala se před sebe, ruce opřeny, zcela nepřítomná a bez hnutí, jako by byla v sále sama. Graeber na ni zíral. „Paní Loosová,“ řekl pak zvolna a s námahou. „Upamatujte se! Kdy jste viděla mé rodiče? Odkud víte, že jsou mrtvi?“

Žena na něho pohlédla zmateně. „Lena je taky mrtvá,“ zamumlala. „I Augustin. Znal jsi je přece —“

Graeber se nejasně rozpomenul na dvě děti, které neustále jedly chléb s medem. „Paní Loosová,“ opakoval a přemáhal se, aby ji nezvedl a nezatřásl s ní. „Prosím, řekněte mi, odkud to víte, že moji rodiče jsou mrtvi! Zkuste se upamatovat! Viděla jste je?“

Zdálo se, že ho již neslyší. „Lena,“ šeptala. „Také jsem ji neviděla. Nechtěli mě k ní pustit, Arnošte. Nebyla již ani celá a byla přece tak malá. Proč jen to dělají? Ty to musíš přece vědět, jsi přece voják.“

Graeber se zoufale ohlédl. Někáký muž se prodíral mezi lůžky. Byl to Loose. Zhubeněl a zestárnul. Opatrně položil ruku na rameno své ženy, která seděla na lůžku, ponořena zase do své bezútěšnosti, a dal Graeberovi znamení. „Matka to ještě nemůže pochopit, Arnošte,“ pravil.

Žena se pohnula pod dotekem jeho ruky. Pomalu vzhlédla. „Ty to můžeš pochopit?“

„Lena —“

„Jestli to můžeš totiž pochopit,“ pravila náhle jasně a hlasitě a zřetelně, jako by mluvila ve škole, „pak nejsi o moc lepší než ti, kdo to způsobili.“

Loosovy oči přeletěly rychle a ustrašeně nejbližší lůžka. Nikdo nic neslyšel. Chlapec v uniformě si hrál s několika dětmi hlučně na schovávanou mezi kufry. „Nejsi o moc lepší,“ opakovala žena. Pak svěsila hlavu a nebyla zase ničím než malou hromádkou tupého smutku.

Loose kývl na Graebera. Poodešli. „Co se stalo s mými rodiči?“ tázal se Graeber. „Vaše paní říká, že jsou mrtvi.“

Loose potřásl hlavou. „Neví nic, Arnošte. Myslí, že všichni musí být mrtvi, protože naše děti jsou mrtvy. Není úplně — však jsi to viděl —“ polkl. Ohryzek stoupal a klesal na hubeném krku. „Říká věci — udali nás již proto —, lidé odsud —“

Graeber viděl na okamžik Loosa maličkého a vzdáleného v špinavém, šedivém světle — pak byl zase tu a mužem, kterého znal, a místnost stála tiše. „Nejsou tedy mrtvi?“ tázal se.

„Nemohu ti to říci, Arnošte, nevíš, jak to zde v posledním roce bylo, když všechno šlo pořád hůře. Nikdo nemohl již nikomu důvěřovat. Všichni měli strach jeden z druhého. Pravděpodobně jsou tvoji rodiče někde v bezpečí.“

Graeber dýchal klidněji. „Viděl jste je?“ tázal se.

„Jednou na ulici. Ale bude to už čtyři pět týdnů. Tehdy leželo ještě trochu sněhu. Bylo to před náletem.“

„Jak vypadali? Byli zdraví?“

Loose hned neodpověděl. „Ano, myslím, že ano,“ řekl pak a polkl.

Graeber se náhle zastyděl. Pochopil, že se lidé v tomto prostředí netáží, zda někdo byl před čtyřmi týdny zdravý nebo ne — že se zde táží, kdo to přežil a kdo je mrtvý, a dále nic. „Odpusťte,“ řekl rozpačitě.

Loose mávl odmítavě. „Nech toho, Arnošte. Dnes může každý myslet jenom sám na sebe. Je příliš neštěstí ve světě.“

..*

Graeber vyšel na ulici. Když šel do klubu Harmonie, byla ponurá a mrtvá — teď se jevila pojednou jasnější, a život v ní ještě nevymřel. Neviděl již zničené domy; viděl teď i rašící stromy, dva hrající si psy a svěží modré nebe. Jeho rodiče nebyli mrtví; byli jen nezvěstní. Před hodinou, když mu to řekl úředník s jednou rukou, bylo to bezútěšné a přímo nesnesitelné; nyní se to záhadně proměnilo v naději. Věděl, že to tak bylo jen proto, poněvadž na okamžik myslil, že rodiče již nežijí — ale co potřebuje méně potravy než naděje?

IX.

Zustal stát před domem. Bylo tma a nemohl rozeznat číslo. „Kam chcete?“ otázal se někdo, kdo se opíral o dveře.

„Je to Mariánská třída dvacet dva?“

„Ano. Ke komu chcete?“

„K zdravotnímu radovi Krusovi.“

„Kruze? A co chcete u něho?“

Graeber se podíval na muže ve tmě. Měl vysoké boty a uniformu SA. Velitel bloku, který se dělá důležitým, pomyslně si, to mi ještě scházelo. „Vysvětlím to doktoru Krusovi sám,“ řekl a vešel do domu.

Byl velmi unaven. Byla to únava, která tkvěla hlouběji než jen v očích a v kostech. Vypτάval se a hledal celý den, ale dověděl se pramálo. Rodiče neměli ve městě příbuzných a ze sousedů tu bylo již jen málo. Böttcher měl pravdu, bylo to jak začarované. Lidé měli strach z gestapa a mlčeli — nebo věděli pouhé pověsti a odkazovali ho na jiné, kteří také nic nevěděli.

Šel po schodech nahoru. Chodba byla tmavá. Zdravotní rada bydlel v prvním poschodí. Graeber ho znal málo; ale věděl, že ošetřoval častěji jeho matku. Snad byla u něho, a měl její novou adresu.

Otevřela starší žena s neurčitým obličejem. „Kruze?“ tázala se. „Chcete k doktoru Krusovi?“

„Ano.“

Žena si ho mlčky změřila. Neustoupila stranou, aby ho

pustila dovnitř. „Je doma?“ tázal se Graeber netrpělivě.

Žena neodpověděla. Zdálo se, že naslouchá dolů. „Přicházíte do ordinace?“ zeptala se potom.

„Nikoli. Soukromě.“

„Soukromě?“

„Ano, soukromě. Jste pani Krusová?“

„Chraň Bůh!“

Graeber hleděl upřeně na ženu. Poznal během dne rozmanité druhy opatrnosti, nenávisti a vytáček; ale toto mu bylo nové. „Poslyšte,“ řekl. „Nevím, co se tu děje, a je mi to také jedno. Chtěl bych mluvit s doktorem Krusem, nic víc, rozumíte?“

„Kruze tu již nebydlí,“ prohlásila žena pojednou hlasitě a příkře a nepřátelsky.

„Ale tady je jeho jméno.“ Graeber ukázal na mosazný štítek u dveří.

„Ten štítek by tu již dávno neměl být.“

„Ale je tady. Bydlí tu ještě někdo z jeho rodiny?“

Žena mlčela. Graeber toho měl dost. Chtěl jí zrovna říci, aby táhla k čertu, když uslyšel, jak se vzadu v bytě otevřely dveře. Pruh světla padl z pokoje šikmo do tmavé předsíně. „Hledá mě někdo?“ tázal se hlas.

„Ano,“ řekl Graeber nazdařbůh. „Chtěl bych mluvit s někým, kdo zná zdravotního radu Krusa. Zdá se, že to není jednoduché.“

„Jsem Alžběta Krusová.“

Graeber pohlédl na ženu s neurčitým obličejem. Uvolnila dveře a šla zpět do bytu. „Příliš mnoho světla!“ štekla ještě k otevřenému pokoji. „Je zakázáno tolik svítit!“

Graeber stál. Asi dvacetileté děvče přicházelo pruhem světla jakoby řekou. Na okamžik viděl vysoko klenuté obočí, tmavé oči a mahagonově zbarvené vlasy, který splývaly neklidnou vlnou na ramena — pak se ponořila do polotmy předsíně a stanula před ním.

„Otec již neprovozuje praxi,“ řekla.

„Nepřicházím, abych se dal vyšetřit. Přicházím se na něco pozeptat.“

Obličej dívky se změnil. Obrátila se zpola, jako by se chtěla podívat, zdali je druhá žena ještě tady. Pak otevřela rychle

dveře dokořán. „Pojďte dovnitř," zašeptala.

Následoval ji do pokoje, z něhož přicházelo světlo. Obrátila se a podívala se na něho zkoumavě a pronikavě. Její oči nebyly teď již tmavé; byly šedé a velmi průhledné.

„Já vás přece znám," řekla. „Nebyl jste dříve na gymnasiu?"

„Ano. Jmenuji se Arnošt Graeber."

Graeber se teď na ni také upamatoval. Byla to štíhlá dívka s velkýma očima a se spoustou vlasů. Matka jí záhy zemřela a přišla pak k příbuzným do jiného města. „Můj Bože, Alžběto," řekl. „Nepoznal jsem tě."

„Musí to být už sedm osm let, co jsme se viděli naposled. Velmi jsi se změnil."

„Ty taky."

Stáli proti sobě. „Co se tu vlastně děje?" tázal se Graeber. „Jsi tu hlídána jako nějaký generál."

Alžběta Krusová se zasmála krátce a hořce. „Ne jako generál, jako vězeň."

„Co? Proč to? Tvůj otec -"

Udělala rychlý pohyb. „Počkej!" zašeptala a přešla kolem něho ke stolku, na němž stál gramofon. Natáhla jej. Zazněl Hohenfriedberský pochod. „Tak," řekla. „Teď můžeš mluvit dál."

Graeber na ni nechápavě pohlédl. Böttcher měl, jak se zdálo, pravdu; skoro každý ve městě byl blázen. „Co to má znamenat?" tázal se. „Zastav to zase! Mám dost pochodů. Řekni mi raději, co se tu děje! Proč jsi vězněm?"

Alžběta se vrátila. „Žena venku poslouchá. Je to udavačka. Proto jsem spustila gramofon." Stála před ním a dýchala pojednou prudce. „Co je s mým otcem? Co víš o něm?"

„Já? Nic. Chtěl jsem se ho jen na něco optat. Co se s ním stalo?"

„Nevíš o něm nic?"

„Ne. Chtěl jsem se ho zeptat, jestli ví adresu mé matky. Moji rodiče jsou nezvěstní."

„To je všechno?"

Graeber zíral na Alžbětu. „Pro mne je to dost," řekl potom.

Napětí v jejím obličeji se zlomilo. „To je pravda," řekla unaveně. „Myslíla jsem, že od něho přinášíš nějakou zprávu."

„Co se stalo s tvým otcem?"

„Je v koncentračním táboře. Již čtyři měsíce. Na udání. Když jsi řekl, že jsi přišel s dotazem, myslíla jsem, že jsi od něho přinesl zprávu."

„To bych ti byl přece řekl ihned."

Alžběta potřásla hlavou. „Nikoli, kdyby byla vypašována. Musel bys přece být opatrný."

Opatrnost, pomyslí si Graeber. Neslyšel jsem celý den nic jiného než toto slovo. Hohenfriedberský pochod hřměl plechově a nesnesitelně dále. „Mohli bychom to teď zastavit?" zeptal se.

„Ano. A také bude pro tebe lépe, když půjdeš. Řekla jsem ti už, co se zde stalo."

„Nejsem udavač," řekl Graeber mrzutě. „Co je to s tou ženou venku? Udalala ona tvého otce?"

Alžběta zvedla gramofonovou páku s jehlou. Stroj nezastavila. Deska se točila neslyšně dále. Do ticha zazněl nárek sirény. „Poplach!" zašeptala. „Už zase!" Někdo zabušil na dveře. „Zhasnout světlo! To je z toho! Vždycky moc světla!"

Graeber otevřel dveře. „Co je z toho?"

Žena byla již na druhé straně předsíně. Zvolala ještě něco a zmizela. Alžběta vzala Graeberovi dveře z ruky a zase je zavřela. „Co je to za nesnesitelného ďábla?" zeptal se. „Jak se sem ta ženská dostala?"

„Nucený nájemník. Nasadili nám ji sem. Mohu být ráda, že jsem si směla ponechat tento jeden pokoj."

Venku bylo slyšet nový hluk, ženské volání a dětský pláč. Jekot první výstrahy sílil. Alžběta vzala plášť do deště a přehodila si jej. „Musíme do krytu."

„Máme ještě dost času. Proč se odsud nevystěhuješ? To musí být přece peklo bydlet pohromadě s takovou špioukou."

„Zhasnout světlo!" křičela opět žena zvenčí. Alžběta se obrátila a zhasla světlo. Potom proklouzla temnou místností k oknu. „Proč se nevystěhuji? Protože nechci odtud utéct!" Otevřela okno. Rázem vnikl řev sirén do místnosti a naplnil ji. Stála černá v rozptýleném světle zvenčí a upevňovala zástrčky okenních křidel; tabulky nepraskaly tak snadno tlakem vzduchu při výbuších. Pak se vrátila. Bylo to, jako by ji hnál před sebou prudký příboj hluku. „Nechci odtud utéci," zvolala do řevu sirén. „Nechápeš to?"

Graeber viděl její oči. Byly teď zase tmavé, jako předtím u dveří, a plny vášnivé síly. Měl pocit, jako by se musil proti něčemu bránit, proti těmto očím, proti tomuto obličeji, proti bouři sirén a proti chaosu, který k nim vnikal oknem.

„Ne," řekl. „Nechápu to. Zničí tě to jenom. Postavení, které nelze udržet, se vzdáváme. To se učíme na vojně."

Pohleděla na něho upřeně. „Tak se ho vzdej!" zvolala prudce. „Vzdej se ho, a dej mi pokoj!"

Pokusila se dostat kolem něho ke dveřím. Uchopil její paži. Výtrhla se mu. Měla více síly, než očekával. „Počkej!" zvolal. „Půjdu s tebou."

Řev je hnál vpřed. Byl všude, v pokoji, v chodbě, v předsíni, na schodišti — tříštil se na stěnách a vracel se a splýval s ozvěnou, jako by přicházel ze všech stran a jako by nebylo již před ním záchrany, nezůstával jen v uších a na kůži, pronikal skrz a šuměl v krvi, rozechvíval nervy i kosti a zhasínal každou myšlenku.

„Kde je ta prokletá siréna?" vykřikl Graeber na schodech. „Člověk se z ní ještě zblázní."

Domovní dveře se zabouchly. Na okamžik byl řev tluměnější. „Je v nejbližší ulici," řekla Alžběta. „Musíme do krytu na Karlově náměstí. Ten v domě nestojí za nic."

Stíny běžely po schodech dolů s kufrů a uzly. Zasvítla kapesní svítilna a ozářila Alžbětin obličej. „Pojďte s námi, jestli jste sama!" volal někdo.

„Nejsem sama."

Muž spěchal dále. Domovní dveře se zase otevřely. Všude se řítily lidé z domů, jako by se z krabic vysypali cínoví

vojáci. Protiletecké hlídky křičely rozkazy. Žena v červeném hedvábném županu klusala kolem s rozevlátými žlutými vlasy jako amazonka. Několik starých lidí se potácelo kolem zdí; mluvili, ale v řevu, který je hnál, nebylo slyšet slova — jako by zvadlá ústa rozžvýkávala neslyšné mrtvá slova.

Přišli na Karlovo náměstí. Před vchodem do krytu se tlačil vzrušený zástup. Protiletecké hlídky běhaly kolem jako ovčáctí psi a pokoušely se zjednat pořádek. Alžběta se zastavila. „Můžeme se pokusit projít ze strany," řekl Graeber. Potřásla hlavou. „Počkejme zde."

Tmavý zástup lezl potmě po schodech dolů a mizel v podzemí. Graeber pohlédl na Alžbětu. Stála tu náhle tak klidná, jako by se jí to všechno vůbec netýkalo. „Máš odvahu," řekl jí.

Vzhlédla, „Ne — jenom strach ze sklepa."

„Honem! Honem!" křičela protiletecká hlídka. „Dolů! Chtěli byste ještě zvláštní pozvánku?"

..*

Kryt byl velký a nízký a dobře stavěný, se štolami, postranními chodbami a se světlem. Byly tu lavice, dozorcí a mnoho lidí mělo s sebou matrace, pokrývky, kufry, balíky a skládací židle; život pod zemí byl již zorganizován. Graeber se rozhlížel. Bylo to po prvé, co byl v protileteckém krytu s civilisty. Po prvé s ženami a dětmi. A poprvé v Německu. Modravé slabé světlo odbarvilo obličej, jako by to byli utopenci. Zpozoroval opodál sebe ženu v červeném županu. Župan byl teď fialový, a její vlasy měly zelený nádech. Podíval se na Alžbětu. Také její obličej se zdál šedý a vpadlý, oči ležely hluboko ve stínech důlků, a vlasy byly bez lesku a mrtvé. Utopenci, pomyslel si. Utonulí ve lži a strachu, zahnaní pod zem a znepřátelení se světlem a jasnou pravdou.

Proti němu seděla žena se dvěma dětmi. Děti se jí tiskly ke kolenům. Jejich obličej byly ploché a bezvýrazné, jako zmrzlé. Jenom jejich oči žily. Leskly se odrazem světla, byly velké a široce rozevřené, obracely se ke vchodu, když zesílil řev a přibližovala se zuřivost protiletecké obrany, a potom k nízkému stropu a ke stěnám a zase zpět ke vchodu.

Nepohybovaly se rychle a hbitě; sledovaly hluk jako oči ochrnutých zvířat, těžce a přece těkavě, stejně rychle a jako v hlubokém transu, sledovaly jej a kroužily, a zrcadlilo se v nich slabé světlo. Neviděly Graebera a ani matku; poznávání a síla sdělování v nich zhasla; s bezejmennou ostražitostí sledovaly něco, co nemohly spatřit hřmění, jež mohlo být smrtí. Nebyly již tak malé, aby nepociťovaly nebezpečí, a ještě ne tak staré, aby předstíraly neužitečnou statečnost, Byly bdělé a bezbranné a odevzdané.

Graeber pojednou viděl, že takové nebyly jenom děti, též oči ostatních se pohybovaly stejně. Obličej a těla byla bez hnutí; naslouchali a nebyly to jen uši, které naslouchaly — byla to též skloněná ramena, stehna, kolena, opřené paže a ruce. Naslouchali nehnutě, a pouze oči sledovaly hřmot, jako by poslouchaly neslyšný rozkaz. Pak ucítil ve vzduchu strach.

..*

Nepozorovaně se něco v těžkém vzduchu změnilo. Zuření venku pokračovalo; ale odněkud jako by přicházel čerstvý vítr. Ztrnulost povolila. Chodba nebyla již pojednou plná skrčených těl; byla zase plná lidí a ti již nebyli odevzdaní a tupí, narovnali svá těla a pohybovali jimi a dívali se na sebe. Měli zase obličej a nikoli masky.

„Odletěli," řekl stařec vedle Alžběty.

„Mohou se ještě vrátit," odpověděl někdo. „Dělají to. Zahnou a vrátí se, když je všechno z krytů venku."

Obě děti se začaly vrtět. Nějaký muž zívá. Odněkud se vynořil jezevčík a čenichal kolem. Kojenec se rozkřičel. Lidé rozbalili balíky a začali jíst. Žena, statná jako Valkýra, vyrazila vysoký výkřik. „Arnolde! Zapomněli jsme vypnout plyn. Teď bude jídlo spálené. Proč jsi na to nemyslel?"

„Uklidněte se," řekl stařec. „Při leteckém poplachu zavírá město všude plyn."

„Co je tu k uklidnění? Až jej potom zase pustí, bude celý byt plný plynu! To je ještě mnohem horší."

„Při poplachu se plyn nezastavuje," prohlásil pedantský, poučující hlas. „Jenom při útoku."

Alžběta vytáhla z kabelky hřeben a zrcátko a česala si vlasy. Hřeben vypadal v mrtvém světle, jako by byl z vyschlého inkoustu; ale vlasy jako by se pod ním vlnily a slabě praskaly.

„Kéž bychom mohli ven!" zašeptala, „člověk se tu zadusí!"

Musili počkat ještě půl hodiny; pak konečně byly dveře otevřeny. Šli k východu. Nade dveřmi stály malé lampy se stínítky. Zvenku padalo plné měsíční světlo na schody. Alžběta se měnila každým krokem. Bylo to, jako by se probouzela ze zdánlivé smrti. Stíny v očních důlcích mizely, olovená barva se ztrácela, vlasy nabyly měděného lesku, pleť byla zase teplá a lesklá, a život se vrátil — oddechující, plný, silnější než předtím, znovu získaný, ne ztracený, vzácnější a barvitější na krátký čas, po který to tak člověk cítil.

Stáli před krytem. Alžběta zhluboka dýchala. Pohybovala rameny a hlavou jako zvíře, které přichází z klece. „Tyhle hromadné hroby pod zemí!" řekla. „Jak je nenávidím! Člověk by se tam udusil!" Odhodila jediným pohybem vlasy dozadu. „Zříceniny jsou proti nim pravým potěšením. Mají nad sebou aspoň nebe."

Graeber na ni pohlédl. Měla v sobě něco divokého a prudkého, jak tu tak stála před mocným holým betonovým balvanem, jehož schodiště se zdálo vésti do podsvětí a jemuž právě unikla. „Chceš se vrátit domů?" tázal se.

„Ano. Kam jinam? Chodit temnými ulicemi? Dělala jsem to již dost dlouho."

Šli po Karlově náměstí. Vítr je očichával jako velký pes. „Nemohla by ses přestěhovat?" otázal se Graeber. „Přese všechno, co říkáš?"

„Kam? Víš o nějakém pokoji?"

„Ne "

„Já také ne. Tisíce jsou bez přístřeší. Jak bych se tedy mohla přestěhovat?"

„To je pravda. Teď je už pozdě."

Alžběta se zastavila. „Neodešla bych, ani kdybych mohla. Bylo by to, jako bych nechávala svého otce na holičkách. Nechápeš to?"

„Ano."

Šli dále. Graeber jí měl náhle dost. Ať si dělá, jak chce. Byl velmi vyčerpaný a netrpělivý a měl najednou pocit, že jeho rodiče ho hledají teď, právě v tomto okamžiku, v Lomené ulici. „Musím jít," řekl. „Mám schůzku a zpozdil jsem se již. Dobrou noc, Alžběto."

„Dobrou noc, Arnošte."

Díval se na okamžik za ní. Zmizela hned nato ve tmě. Měl jsem ji dovést domů, myslil si. Ale bylo mu to jedno. Vzpomněl si, že ani jako dítě ji neměl rád. Rychle se obrátil a šel k Lomené ulici. Ale nic tam nenašel. Nikdo tam nebyl. Jenom měsíc a ochromující, zvláštní ticho čerstvých zřícenin, jež bylo jako ve vzduchu visící ozvěna něměho výkřiku. Ticho starých zřícenin bylo jiné.

..*

Böttcher čekal již na schodech radnice. Nad ním se leskla v měsíčním světle bledá nestvůra chrliče vody.

„Dozvěděl jsi se něco?" tázal se již z daleka.

„Ne. A ty?"

„Taky ne. V nemocnicích nejsou, to je téměř jisté. Obešel jsem je teď skoro všechny, člověče, co tam člověk vidí! Ženy a děti jsou přece jen něco jiného než vojáci! Pojď, vypijeme si někde pivo."

Šli přes Hitlerovo náměstí. Jejich boty duněly. „Už zase o den méně," řekl Böttcher. „Co jen má člověk dělat? Brzo bude po celé dovolené."

Otevřel dveře do hospody. Posadili se ke stolu u okna. Záclony byly těsně zataženy. Niklové kohouty výčepního stolu se leskly v polotmě. Böttcher jako by se v hospodě vyznal. Hostinská přinesla, aniž se tázala, dvě sklenice piva. Díval se za ní. Byla tlustá a její boky se houpaly. „Tak tady sedí člověk sám," prohlásil. „A někde jinde sedí moje žena. Taky sama. Doufejme aspoň! Není to k zbláznění?"

„To nevím. Byl bych šťasten, kdybych aspoň věděl, že moji rodiče někde sedí. Docela jedno, kde."

„To by ti taky mohlo stačit. Rodiče jsou něco jiného než žena. Člověk je nepotřebuje. Jsou-li zdraví, je dobře, hotovo. Ale žena —"

Objednali si ještě dvě sklenice piva a vybalili si večeri. Hostinská přešla okolo stolu. Pohlédla na uzeninu a na sádlo.

„Děti, vy si žijete," řekla.

„Ano, my si žijeme," odpověděl Böttcher. „Máme celý balík masa a cukru pro rodinu! Nevíme, kam s tím."

Napil se. „Ty to máš lehké," řekl hořce Graeberovi. „Teď se napeš a potom vyrazíš a usměješ se na nějakou křivku a zapomeneš na svou bídu!"

„To můžeš přece také."

Böttcher zavrtěl hlavou. Graeber se na něho překvapeně podíval. Nečekal tolik věrnosti u takové staré vojny. „Jsou moc hubené, kamaráde," prohlásil Böttcher. „Zatracené je, že já letím jenom na pěkně statné ženy. Před jinými mám přímo odpor. Nejde to prostě. Stejně dobře bych mohl jít do postele s věšákem na šaty. Jenom pěkně statné ženy! Jinak je to se mnou marné."

„Tady je přece jedna." Graeber ukázal na hostinskou.

„To se mýlíš!" Böttcher ožil. „Tady je ještě veliký rozdíl, kamaráde. Co tady vidíš, je třaslavé, měkké sádlo, ve kterém se utopíš. Statná osoba, plná, dobře, připusťme — ale jenom duchna, žádné dvojité, pružné pérované matrace jako moje žena. U ní je to všechno jako ze železa. Chalupa se třásla jako kovárna, když se do toho pustila, a omítka padala ze stěn. Ne, kamaráde, něco takového nenajdeš jen tak na ulici."

Zadumal se. Graeber ucítil pojednou fialky. Ohlédl se. Stály v květináči na desce u okna a voněly nekonečně sladce, a všechno s jediným vdechnutím bylo tu — bezpečí, domov, očekávání a zapomenuté sny mládí — bylo to velmi silné, a přišlo to prudce jako přepadení a zase hned přešlo, ale zanechalo ho to zmateného a vyčerpaného, jako by utíkal v plné výstroji hlubokým sněhem.

Vstal. „Kam chceš jít?" tázal se Böttcher.

„Nevím. Někam."

„Byl jsi na velitelství?"

„Ano. Mám poukaz do kasáren."

„Dobrá. Hleď, abys přišel na světlici čtyřicet osm."

„Ano."

Böttcherovy oči sledovaly líně hostinskou. „Zůstanu ještě chvilku sedět. Vypiju ještě jedno pivo."

Graeber šel pomalu nahoru ulicí ke kasárnám. Noc se ochladila. Na křižovatce se tyčily lesklé koleje pouliční dráhy nad kráterem po bombě. V otvorech dveří leželo měsíční světlo jako kov. Slyšel dunět své kroky, jako by pod ulicí šel někdo s ním. Všechno bylo prázdné a jasné a studené.

Kasárny ležely na výšině na okraji města. Byly nepoškozené. Cvičiště bylo plné bílého světla, jako by ležel sníh.

Graeber prošel branou. Měl pocit, že jeho dovolená je u konce. Včerejšek se za ním zřítíl jako dům jeho rodičů, a vrátil se zase na frontu — tentokrát na jinou, bez děl a pušek, ale neméně nebezpečnou.

X.

Bylo to o tři dny později. U stolu světnice čtyřicet osm hráli čtyři muži skat. Hráli již dva dny a přerušovali hru, jen aby se vyspali a najedli. Tři z těchto hráčů se střídali s jinými; čtvrtý hrál stále bez vystřídání. Jmenoval se Rummel a přišel před třemi dny na dovolenou — právě včas, aby pochoval svoji ženu a dceru. Ženu poznal podle mateřského znaménka na boku; hlavu neměla. O pohřbu šel do kasárna a začal hrát skat. S nikým nemluvil. Seděl tam bez hnutí a hrál. Graeber seděl u okna. Vedle něho seděl svobodník Reuter, láhev piva v ruce a obvázanou pravou nohu na desce u okna. Byl velitelem světnice a měl dnu. Světnice čtyřicet osm nebyla jenom přístavem nešťastných dovolenců; byla také marodkou pro lehce nemocné. Za nimi ležel záložník Feldmann. Jeho ctižádostí bylo dohnat ve třech týdnech spánek tří válečných let. Opouštěl lůžko jenom k jídlu.

„Kde je Böttcher?“ tázal se Graeber. „Ještě se nevrátil?“

„Jel do Haste a Iburgu. Někdo mu půjčil dnes v poledne kolo. S tím teď může objet dvě vesnice za den. Ale má jich pořád ještě před sebou tucet. A potom tábory, do kterých se všude posílaly transporty. Ty jsou stovky kilometrů daleko. Jak se tam chce dostat?“

„Psal jsem do čtyř táborů,“ řekl Graeber. „Za nás oba.“

„Myslíš, že dostanete odpověď?“

„Ne. Ale to s tím nemá co dělat. Člověk píše přesto.“

„Komu jsi napsal?“

„Na správu tábora a potom do každého tábora ještě jednou přímo paní Böttcherové a rodičům.“

Graeber vytáhl z kapsy svazek dopisů a ukázal je. „Zanesu je hned na poštu.“

Reuter přikývl. „Kde jsi byl dnes?“

„V měšťánské škole a v tělocvičně školy u domu. Potom v jedné sběrné ubytovně a ještě jednou na přihlašovacím úřadě. Nic.“

Posadil se k nim hráč, který byl vystřídán. „Nechápu, že vy, dovolenci, bydlíte v kasárnách,“ řekl Graeberovi. „Pryč od Prusů, jak daleko jen možno, to by bylo mým heslem! Najal bych si nějaký kvartýr, oblekl civil a byl bych čtrnáct dní člověkem.“

„Stane se člověk člověkem, když si obleče civil?“ tázal se Reuter.

„Ovšem, čím jiným?“

„Tady to slyšíš,“ řekl Reuter Graeberovi.

„Život je jednoduchý, když jej člověk bere jednoduše. Máš zde civilní věci?“

„Ne. Leží pod ssutinami v Lomené ulici.“

„Jestli chceš, mohu ti nějaké půjčit.“

Graeber pohlédl oknem na kasárenský dvůr. Několik čet se tam cvičilo nabíjet a krýt se, vrhat granátem a zdravit. „To je pitomé,“ řekl. „Venku jsem si myslel, že první, co udělám, až přijdu domů, bude, že hodím tyhle zatracené hadry do kouta a obleču si civil — a teď je mi to jedno.“

„Ty jsi holt prachobyčejný kasárenský srala,“ prohlásil hráč a spolkl kus játrového salámu. „Zelené ucho, které neví, co má čtít. Je hloupé, že vždycky dostávají dovolenou nepraví lidé!“ Vrátil se, aby pokračoval ve hře. Prohrál s Rumblem čtyři marky a byl uznán ráno lékařem na marodce za zdravého; to ho rozhořčilo.

Graeber vstal. „Kam půjdeš?“ zeptal se Reuter. „Do města. Na poštu a potom hledat dále.“

Reuter postavil stranou prázdnou láhev od piva. „Nezapomeň, že máš dovolenou. A nezapomeň, že brzo bude po ní.“

„Však na to nezapomínám,“ odpověděl Graeber hořce.

Reuter zvedl opatrně obvázanou nohu s okenní desky a postavil ji před sebe. „Tak to nemyslím. Dělej všechno, co můžeš, abys našel rodiče. Ale nezapomeň, že máš dovolenou. Bude to trvat dlouho, než zase nějakou dostaneš.“

„To vím. A do té doby bude spousta příležitostí, zapomenout dýchat navždy. To vím taky.“

„Dobrá,“ řekl Reuter. „Když to víš, je všechno v pořádku.“

Graeber šel ke dveřím. U stolu, kde hráli karty, měl Rummel právě v ruce ducha se čtyřmi esy, k tomu všechny kříže.

Byl to parádní list. Odděloval bez jediného mrknutí své spoluhráče. Ani si nelízl. „Ani štycha,“ řekl zoufale muž, který nazval Graebera kasárenským sralou. „Taková šťastná ruka! A ani z toho nemá radost!“

..*

„Arnošte!“ Graeber se otočil. Před ním stál malý, podsaditý muž v uniformě krajského vedoucího. Musel se na okamžik rozpomínat; pak poznal kulatý obličej s červenými tvářemi a oříškovými očima.

„Binding,“ řekl. „Alfons Binding!“

„Ve vlastní osobě.“

Binding na něho zazářil. „Človče, Arnošte, vždyť jsme se už neviděli celou věčnost! Kde se tu bereš?“

„Z Ruska.“

„Tedy na dovolené! To musíme oslavit. Pojď ke mně do bytu. Bydlím nedaleko odsud. Mám prvotřídní koňak! Něco takového! Potkat starého kamaráda ze školy, který přichází zrovna z fronty! To se musí zalít!“

Graeber se na něho díval. Binding byl několik roků v jeho třídě, ale téměř na něho zapomněl. Slyšel jen nahodile, že Alfons vstoupil do strany a že to tam na něco dotáhl. Teď stál před ním, veselý a bezstarostný.

„Pojď, Arnošte!“ naléhal. „Neupejpej se!“

Graeber zavrtěl hlavou. „Nemám čas.“

„Ale Arnošte! Jenom najeden chlapácký doušek! Na to se najde vždycky čas mezi starými kamarády!"
Starí kamarádi! Graeber si prohlížel jeho uniformu. Binding to dotáhl vysoko. Ale snad právě proto by mu mohl zrovna on pomoci najít rodiče, pomyslel si náhle. Právě proto, že byl pohlavěm ve straně. „Dobře, Alfonsi," řekl. „Na jednu skleničku."
„To je správné, Arnošte. Pojd', není to daleko."

..*

Bylo to dále, než Binding tvrdil. Bydlel na předměstí, v malé bílé vile, která pokojná a neporušená stála v zahradě s vysokými břízami. Ptačí budky visely na stromech a někde zurčela voda.

Binding vešel do domu před Graeberem. Na chodbě visely jelenní parohy, kančí hlava a vycpaná medvědí hlava. Graeber se na ně udiveně díval. „Ty jsi takový lovec, Alfonsi?"

Binding se ušklíbl. „Kdepak. Jakživ jsem se flinty nedotkl. Všechno pouhá dekorace. Vypadá to dobře, co? Germánský!"

Vedl Graebera do pokoje, kde leželo plno koberců. Na stěnách visely obrazy v nádherných rámech. Kolem stála velká kožená křesla. „Co říkáš tomu bejváku?" optal se pyšně. „Útulné, co?"

Graeber přikývl. Strana se postarala o své lidi, Alfons byl synem chudého mlékaře. Otcí bylo za těžko posílat ho do gymnasia.

„Posaď se, Arnošte. Jak se ti líbí můj Rubens?"

„Co?"

„Ten Rubens! Tam ty velké šunky, vedle klavíru!"

Byl to obraz velmi kypré, nahé ženy, která stála na kraji rybníka. Měla zlaté vlasy a mocný zadek, na který svítilo slunce. To by bylo něco pro Böttchera, pomyslel si Graeber. „Krásný," řekl.

„Krásný?" Binding byl dosti zklamán, „člověče, ten je jednoduše skvělý! Od téhož obchodníka uměleckými předměty, od kterého kupuje říšský maršál. Mistrovské dílo! Dostal jsem ho lacino, z druhé ruky. Nelíbí se ti?"

„Ale ano. Jenže já nejsem znalec. Ale věděl bych o někom, kdo by se zbláznil, kdyby ten obraz uviděl."

„Skutečně? Velký sběratel?"

„To ne; ale specialista na Rubense."

Binding zářil potěšením. „Mám radost, Arnošte! Mám opravdu radost. Nikdy bych nebyl věřil, že se jednou stanu i sběratelem umění. Ale teď mi řekni, jak se ti daří a co děláš. A jestli mohu pro tebe něco udělat, člověk má přece všelijaké styky." Zasmál se prohnáně.

Graeber byl proti své vůli poněkud dojat. Bylo to po prvé, co mu někdo nabídl pomoc bez jakékoli ostražitosti.

„Můžeš pro mne něco udělat," pravil. „Moji rodiče jsou nezvěstní. Byli možná odtransportováni, nebo jsou někde na venkově. Jak bych to mohl vypátrat? Zdá se, že nejsou již zde ve městě."

Binding se posadil do křesla u kuřáckého stolku z tepané mědi. Jeho lesklé boty stály před ním jako roury od kamen.

„Jestli už nejsou ve městě, není to tak jednoduché," prohlásil. „Uvidím, co budu moci vypátrat. Potrvá to několik dní. Snad i déle. Přijde na to, kde jsou. Teď zrovna je všechno dost v nepořádku, to přece víš."

„Ano, to jsem viděl."

Binding povstal a šel ke skřini. Přinesl láhev a dvě sklenice. „Vypijme napřed jednu, Arnošte. Pravý armagnac. Piju ho skoro raději než koňak. Na zdraví."

„Na zdraví, Alfonsi."

Binding nalil znovu. „Kde teď vlastně bydlíš? U příbuzných?"

„Nemáme ve městě žádné příbuzné. V kasárnách."

Binding postavil sklenku. „Ale Arnošte, to je přece nesmysl! Dovolena v kasárnách! To není žádná dovolená! Můžeš bydlet u mne! Je tu dost místa! Ložnice s koupelnou, nerušená, všechno, co chceš!"

„Copak tu bydlíš sám?"

„Ale ovšem! Myslel jsi, že jsem ženat? Tak hloupý nejsem! V mém postavení lítají za člověkem ženské jako blázni.

Řeknu ti, Arnošte, na kolenou se již plazily přede mnou."

„Skutečně?"

„Na kolenou! Zrovna včera! Dáma z nejlepších kruhů, rudé vlasy, nádherná ňadra, závoj, kožich, zde na tomto koberci brečela jako vodotrysk a byla ke všemu ochotna. Chtěla, abych dostal jejího muže z koncentračního tábora."

Graeber vzhlédl. „Ty bys mohl něco takového?"

Binding se zasmál. „Mohu tam někoho dostat, ale tam odtud, to není tak jednoduché. To jsem jí ovšem neřekl. Tak jak je to? Nastěhuješ se? Uvidíš, tady je život!"

„Ano, to vidím. Ale nemohu se teď přestěhovat. Uvedl jsem všude jako adresu pro zprávy o rodičích kasárny. Musím napřed vyčkat, až přijdou."

„Dobře, Arnošte. Ty musíš vědět, co je správné. Ale nezapomeň, že máš vždycky byt u Alfonse. A strava je prvotřídní. Jsem dobře zásoben."

„Děkuji, Alfonsi."

„Nesmysl! Jsme přece kamarádi ze školy. Musíme si tedy pomáhat. Nechal jsi mě dost často opsat školní úkoly.

Ostatně, pamatuješ se ještě na Burmeistera?"

„Na našeho učitele matematiky?"

„Právě na toho. Ta mrcha přece zavinila, že jsem v sextě vyletěl ze školy. Kvůli té věci s Lucií Edierovou. Nepamatuješ se už?"

„Ovšemže," řekl Graeber. Nepamatoval se.

„Člověče, co jsem se ho tehdy naprosil, aby mě neoznamoval. Nic naplat. Ten ďábel byl neúprosný, morální povinnost, a čeho všeho ještě napovídal. Otec mě za to potom div neutloukl. Burmeister!"

Alfons vychutnával jeho jméno na jazyku. „Tomu jsem to oplatil, Arnošte! Postaral jsem se mu o půl roku koncentračního tábora. Měl jsi ho vidět, když z něho vyšel! Když mě uviděl, stál přede mnou jako struna a div se nepodělal. On vychoval mne; tak jsem ho důkladně vychoval na oplátku zase já. Dobrý žertík, co?"

„Ano."

Alfons se smál. „Něco takového udělá člověku z duše dobře. To je to krásné na našem hnutí, že poskytuje člověku takové příležitosti."

Viděl, že Graeber povstal. „Chceš už odejít?"

„Musím. Nemám opravdového klidu."

Binding pokývl. Jeho tvář zdůstojněla. „Chápu, Arnošte. A je mi to hrozně líto. To přece víš, ne?"

„Ano, Alfonsi." Graeber věděl, co se teď ještě slušelo, a chtěl to zkrátit. „Tak za několik dní zase přijdu."

„Přijď zítra odpoledne. Anebo k večeru. Tak kolem půl šesté."

„Dobře, zítra. Tak kolem půl šesté. Myslíš, že to už budeš něco vědět?"

„Možná. Uvidíme. V každém případě si můžeme vypít skleničku. Ostatně, Arnošte — byl jsi už v nemocnicích?"

„Ano."

Binding přikývl. „A — jen pro jistotu ovšem — na hřbitovech?"

„Ne"

„Zajdi tam. Jen pro jistotu. Leží tam ještě mnoho lidí, kteří nebyli hlášeni."

„Půjdu tam zítra."

„Dobře, Arnošte." Bindingovi se zřejmě ulehčilo. „A přijď zítra na déle. My starí přátelé ze školy musíme držet dohromady. Nevěřil bys, jak se člověk stane osamělým v postavení, jako je moje. Každý od něho něco chce."

„Já jsem taky něco chtěl."

„To je něco jiného. Mám na mysli výhody." Binding vzal láhev armagnacu, zazátkoval ji úderem dlaně a podal ji Graeberovi. „Zde, Arnošte! Vezmi si to! Je to dobrá kořalka. Jistě ji můžeš potřebovat. Počkej ještě okamžik!" Otevřel dveře. „Paní Kleinertová! Kus papíru! Nebo sáček!"

Graeber držel láhev v ruce. „To není třeba, Alfonsi —"

Binding bouřlivě odmítl. „Vezmi si to! Mám takových věcí plný sklep!" Vzal sáček, který hospodyně přinesla, a zabalil láhev do něho. „Měj se dobře, Arnošte! A vždy hlavu vzhůru! Zítra na shledanou."

* * *

Graeber šel do Lomené, ulice. Byl Alfonsem trochu omráčen. Krajský vedoucí, myslil si. První člověk, který mi chce bez výhrady pomoci a nabízí mi byt a jídlo, musí být zrovna velkým zvířetem ve straně! Zastrčil láhev do kapsy pláště.

Byl časný večer. Nebe bylo jako perleť, a stromy se jasně rýsovaly na světlém pozadí. Ve zříceninách se modravě stmívalo. Graeber se zastavil přede dveřmi s oznámeními. Jeho lístek scházela. Nejprve myslel, že jej utrhl vítr; ale pak by tu musily být ještě napínáčky. Ty scházely rovněž. Někdo asi lístek strhl.

Pocítil, jak mu náhle zabušilo srdce. Rychle hledal na dveřích nějakou zprávu. Ale žádnou nenalezl. Potom přeběhl k domu svých rodičů. Jeho druhý lístek tam ještě trčel mezi kameny. Vytrhl jej a díval se na něj ztrnule. Nikdo se ho nedotkl. Neobsahoval žádné zprávy.

Nechápavě se vzpřimil a rozhlížel se. Tu viděl daleko dole na ulici poletovat ve větru něco bílého. Běžel za tím. Byl to jeho lístek. Zvedl jej a prohlížel. Někdo jej utrhl. Na okraji bylo pedantským rukopisem napsáno: „Nepokradeš."

Nechápal napřed, co to má znamenat. Pak mu napadlo, že oba napínáčky chyběly a že na výzvě matky, odkud je vzal, byly zase všechny čtyři. Vzala si zpět svůj majetek a udělila mu lekci.

Vyhledal dva ploché kameny, položil svůj lístek na zem u dveří a zatížil jej jimi. Potom se vrátil k domu svých rodičů. Stál před zříceninami a díval se nahoru. Zelená čalouněná židle scházela. Někdo ji asi odnesl. Tam, kde stála lenoška, čouhalo ze ssuti několik časopisů. Vylezl nahoru a vytáhl je. Byly to staré časopisy, plné vítězství a velkých jmen, zažloutlé, roztrhané a špinavé. Odhodil je a jal se hledat dále. Po chvíli našel knížku, která ležela otevřená, žlutá a zmačkaná mezi dvěma trámy, jako by ji někdo otevřel. Vytáhl ji a poznal. Byla to učebnice, která mu náležela. Listoval kupředu a viděl na prvním listě své jméno, napsané bílým písmem. Napsal je tam asi, když mu bylo dvanáct nebo třináct let.

Byl to katechismus z náboženství. Kniha se sty otázek a odpovědí. Stránky byly umazané a na některých byly poznámky, které sám napsal. Zíral na ně nepřítomně. Všechno jako by na okamžik zakolísalo, a nevěděl, co kolísá, zda zničené město s tichým, perleťově zbarveným nebem nad sebou, nebo malá žlutá kniha v jeho rukou, knížka, která měla odpověď na všechny otázky lidstva.

Odložil ji a hledal dál. Ale nenalezl již nic — ani jiné knihy, ani něco z domácnosti rodičů. Bylo to nepravděpodobné; bydleli ve druhém poschodí, a jejich věci ležely jistě mnohem hlouběji pod sutinami. Katechismus byl při výbuchu pravděpodobně náhodou vymrštěn vysoko do vzduchu a pak, poněvadž byl lehký, pomalu se snesl dolů. Jako holubice, pomyslel si, osamělá bílá holubice sebejistoty a míru, se všemi svými otázkami a všemi jasnými odpověďmi v noci plné ohně a dýmu a zalknutí a výkřiku a smrti.

Seděl ještě chvíli na troskách. Zvedl se večerní vítr a listoval stránkami knihy, jako by v ní četl někdo neviditelný. Bůh je milosrdný, stálo tam, všemocný, vševědoucí, na výsost moudrý, je nekonečně dobrotivý a spravedlivý — Graeber sáhl po láhvi s armagnacem, kterou mu dal Binding. Otevřel ji a vypil doušek. Pak slezl na ulici. Katechismus si

s sebou nevzal.

..*

Setmělo se. Nikde nebylo světlo. Graeber šel po Karlově náměstí. Na rohu u krytu se s někým téměř srazil. Byl to mladý důstojník, který velmi pospíchal. „Dávejte přece pozor!“ zahuboval zlostně poručík.

Graeber se na něho podíval. „Dobrá, Ludvíku,“ řekl. „Příště dám pozor.“

Poručík zůstal na něho hledět. Pak se zasmál od ucha k uchu. „Arnošte, ty!“

Byl to Ludvík Wellmann. „Co děláš? Na dovolené?“ otázal se ho.

„Ano. A ty?“

„Už mám po ní. Právě zase odjíždím. Proto tak pospíchám.“

„Jaké to bylo?“

„Za moc to nestálo! Však víš! Ale příště to udělám jinak. Nikomu nic neřeknu a pojedu někam, jenom ne domů!“

„Proč?“

Wellmann se ušklíbl. „Rodina, Arnošte! Rodiče! Jednoduše to nejde! Zkazí člověku celou dovolenou! Jak dlouho jsi zde?“

„Čtyři dny.“

„Jen počkej! Však to ještě poznáš!“

Wellmann se pokoušel zapálit si cigaretu. Větr zhasil zápalku. Graeber mu podal zapalovač. Plamen osvětlil na okamžik Wellmannův úzký, energický obličej. „Myslí, že člověk je pořád ještě dítětem,“ řekl a odfoukl kouř. „Chce-li člověk někdy večer zmizet, dělají hned vyčítavé obličej. Chtějí, aby člověk strávil všechnen čas jen s nimi. Pro matku jsem pořád ještě třináctiletý chlapec. První polovinu mé dovolené plavala v slzách, protože jsem přišel — druhou polovinu, protože zase budu muset pryč. Tak co se dá dělat?“

„A tvůj otec? Ten byl přece vojákem v první světové válce.“

„Na to už zapomněl. Aspoň zčásti. Pro starého jsem hrdina. Je pyšný na moje metály. Pořád by se chtěl se mnou ukazovat. Jímavý stařík z šerého dávnověku. Nerozumějí nám už, Arnošte. Dej si pozor, aby tě tvoji taky tak nedostali!“

„Dám si už pozor,“ řekl Graeber.

„Myslí to dobře. Samá péče a láska, ale to je právě to zatracené. Nemůžeš proti tomu nic dělat. Připadáš si hned jako bezcílný zločinec.“

Wellmann se podíval za dívkou, jejíž světlé punčochy zasvítily větrnou tmou. „Dovolená ti uteče mezi prsty a nic z ní nemáš,“ řekl. „Všechno, čeho jsem mohl ještě dosáhnout, bylo, že mě nedoprovázejí na nádraží. Ale nejsem si jist, jestli tam přece jen nebudou!“ Smál se. „Vezmi to hned pořádně do ruky, Arnošte! Zmiz aspoň večer. Vymysli si něco! Nějaké školení! Službu! Jinak se ti povede jako mně, a budeš mít dovolenou jako gymnasista!“

„Myslím, že se mnou to bude jiné.“

Wellmann potřásl Graeberovi rukou. „Doufejme! To bys měl větší štěstí než já! Byl jsi už ve škole?“

„Ne.“

„Nechod tam. Já jsem tam byl. Těžký omyl. To tě jenom naštvě. Jediného slušného učitele vyhodili. Pohlmann, kterého jsme měli na náboženství. Pamatuješ se přece ještě na něho?“

„Přirozeně. Mám ho dokonce navštívit.“

„Sřez se. Je na černé listině. Vykašli se raději na celý ten podnik. Člověk se nemá nikam vracet. Tak se měj dobře, Arnošte! Náš krátký, slávyplný život, co?“

„Ano, Ludvíku. Se zaopatřením zdarma, pobytem v zahraničí a pohřbem na státní útraty.“

„Pěkná sračka! Ví bůh, kdy se zase uvidíme!“

Wellmann se zasmál a zmizel ve tmě. Graeber šel dále. Nevěděl, co má dělat. Město bylo tmavé jako hrob. Nemohl již hledat dále a pochopil, že musí mít trpělivost. Děsil se dlouhého večera. Do kasáren se mu ještě nechtělo, k několika známým, které měl, také ne. Nesnesl by jejich rozpačitou účast a věděl, že by byli rádi, kdyby zas šel.

Hleděl na rozežrané střechy domů. Co jenom očekával? Ostrov za frontou? Domov, jistotu, útočiště, útěchu? Snad. Ale ostrovy naděje dávno neslyšně zmizely v jednotvárnosti bezúčelné smrti, fronty byly prolomeny a válka byla všude.

Všude, i v mozcích a srdcích.

Šel okolo kina a vešel dovnitř. V sále bylo světleji než na ulici. Bylo stále ještě lépe sedět zde než putovat černým městem nebo dřepět v nějaké putyce a ožírat se.

XI.

Hřbitov ležel v jasném slunci. Graeber viděl, že bomba zasáhla bránu. Několik křížů a žulových kamenů bylo roztroušeno po cestách a jiných hrobech. Smuteční vrby byly vyvráceny; tím se kořeny zdály větvemi, a větve dlouhými, vleklými se zelenými kořeny. Vypadaly, jako by to byly zvláštní rostliny, které byly vyhozeny z podzemního moře i s chaluhami. Kostí mrtvých, rozmetaných bombami, většinou již zase posbírali a urovnali pečlivě na hromadu; jenom ještě menší úlomky a zbytky starých, ztrouchnivělých rakví visely ve větvích vrb. Lebky již ne. U kaple byla postavena kůlna. Pracoval v ní dozorce a dva hlídači. Dozorce se potil. Mávl odmítavě, když uslyšel, co Graeber chce.

„Nemáme čas, člověče! Dvanáct pohřbů ještě dopoledne! Pane Bože, jak máme vědět, jestli tu leží vaši rodiče? Máme

desítky hrobů bez náhrobních kamenů a beze jmen. Stal se tady z toho masový podnik! Jak bychom to tedy mohli vědět?"

„Nevedete žádné seznamy?"

„Seznamy," odpověděl dozorce hořce a obrátil se k oběma hlídačům. „Chce vidět seznamy, slyšeli jste to? Seznamy! Víte, kolik mrtvol leží ještě venku? Dvě stě. Víte, kolik jich bylo přivezeno při posledním náletu? Pět set. Kolik při náletu před tím? Tři sta. To bylo během čtyř dnů. Jak tu potom máme stačit? Nejsme na to zařízení! Potřebovali bychom bagry místo hrobníků, abychom aspoň trochu stačili pohřbít, co leží ještě venku. A víte, kdy přijde příští nálet? Dnes večer? Zítra? A on chce mít seznamy!"

Graeber na to neodpověděl. Vytáhl z kapsy balíček cigaret a položil jej na stůl. Dozorce a hlídači si vyměnili pohled.

Graeber okamžik čekal. Potom k němu položil tři doutníky. Přivezl je otci z Ruska.

„Tak dobře," řekl dozorce. „Uděláme, co můžeme. Napište nám ta jména. Jeden z nás se přeptá na hřbitovní správě.

Zatím si můžete prohlédnout mrtvé, kteří ještě nejsou zapsáni. Tamty řady u hřbitovních zdí."

Graeber tam šel. Část mrtvých měla jména, rakve, nosítka, příkrývky, květiny, jiní byli jen přikryti bílými prostěradly, četl jména, zvedal roušky těch, kteří neměli jmen, a přešel pak k řadám neznámých, kteří leželi vedle sebe pod úzkým nouzovým přístřeškem podél zdí.

..*

Někteří měli zavřené oči, jiní měli sepjaté ruce, ale většina ležela tak, jak je našli, a jen ruce měli přiloženy k tělu a nataženy nohy, aby bylo více místa. Kolem nich šlo procesí mlčících lidí. Sklonění prohlíželi si bledé, ztrnulé tváře a hledali příbuzné.

Graeber se zařadil. Několik kroků před ním klesla náhle nějaká žena k mrtvému na zem a propukla ve vzlykot. Ostatní kráčeli kolem ní mlčky dále, sklonění a s obličejí tak soustředěnými, že se zdály téměř prázdné, bez jiného výrazu kromě úzkostného očekávání. Teprve pozvolna, když docházeli ke konci řady, přidal se k němu slabý záblesk neklidné, skryté naděje a bylo vidět, jak si oddechli, když byli hotovi.

Graeber se zařadil „Byl jste už v kapli?" tázal se dozorce.

„Ne "

„Těžce roztrhaní jsou tam." Dozorce pohlédl na Graebera. „Je na to zapotřebí nervů. Ale jste přece voják." Graeber šel do kaple. Pak se vrátil. Dozorce stál venku.

„Hrozné, co?" pohlédl tázavě na Graebera. „Již mnohý se nám tu při tom složil," vysvětloval.

Graeber neodpověděl. Viděl v životě tolik mrtvých, že toto nebylo pro něho nic mimořádného. Ani skutečnost, že zde šlo o civilisty a mnoho žen a dětí. I to vídal dosti často, a zranění Rusů a Holanďanů a Francouzů nebyla lehčí než ta, která viděl teď.

„Na hřbitovní správě není nic zaneseno," prohlásil dozorce. „Ale jsou ještě dvě velké márnice ve městě. Byl jste tam už?" „Ano."

„Ti mají ještě led. Ti to mají lepší než my."

„Jsou přeplněny."

„Ano, ale jsou chlazeny. To my nemáme. A je tepleji a tepleji. Jestli přijde ještě několik náletů rychle za sebou a k tomu dále ty slunné dny, nastane katastrofa. Museli bychom pak přikročit k hromadným hrobům."

Graeber přikývl. Nechápal, že by to byla katastrofa. Katastrofou bylo to, co hromadné hroby zavinilo.

„Děláme, co můžeme," prohlásil dozorce. „Máme tolik hrobníků, kolik jen můžeme přijmout, ale je jich pořád ještě příliš málo. Technika je tu na naši dobu zastaralá. K tomu přistupují ovšem ještě náboženské předpisy."

Pohlédl na okamžik zamyšleně přes zeď. Potom kývl krátce Graeberovi a rychle kráčel zpět do své kůlny — svědomitý, horlivý úředník smrti.

Graeber musil několik minut počkat; dva pohřební průvody uzavřely východ. Rozhlédl se ještě jednou. Duchovní se modlili nad hroby, příbuzní a přátelé stáli u čerstvých rovů, bylo cítit zvadlé květiny a vyházenou zemi, ptáci zpívali, procesí pátrajících táhlo dále podél zdí, hrobníci zvedali krumpáče v zcela vykopaných jámách, kameníci a zástupci pohřebních ústavů chodili okolo — místo smrti se stalo nejživějším místem ve městě.

..*

Bindingův malý bílý dům ležel v prvním zahradním soumraku. Na trávníku stálo ptačí koupaliště, v němž pleskala voda. Narcisy a tulipány kvetly před šeríkovými keři a pod břízami svítila mramorová dívčí socha.

Hospodyně otevřela dveře. Byla to šedovlasá žena a měla na sobě velkou bílou zástěru. „Jste pan Graeber, že ano?"

„Ano."

„Pan krajský vedoucí není doma. Musil na důležitou schůzi strany. Ale nechal vám tu zprávu."

Graeber ji následoval do domu s parohy a obrazy. Rubens svítil i v šeru. Na měděném kuřáckém stolku stála zabalená láhev. Vedle ní ležel dopis. Alfons psal, že se ještě nemohl mnoho dovědět; ale že Graeberovi rodiče nejsou nikde ve městě hlášeni jako mrtví nebo zranění. Že pravděpodobně byli tedy odtransportováni nebo se přestěhovali. Že Graeber má zítra zase přijít. A tou vodkou ať dnes večer oslaví, že je hezky daleko od Ruska.

Graeber vsunul dopis a láhev do kapsy. Hospodyně zůstala stát ve dveřích. „Pan krajský vedoucí nechává srdečně pozdravovat."

„Pozdravujte ho také, prosím. Řekněte mu, že zítra zase přijdu. A mnoho díky za tu láhev. Velice se mi hodí."

Žena se mateřsky usmívala. „Bude ho to těšit. Je to dobrý člověk."

Graeber se vracel zahradou. Dobrý člověk, myslel si. Ale byl jím Alfons i pro učitele matematiky Burmeistera, kterého poslal do koncentračního tábora? Každý byl pravděpodobně pro někoho dobrým člověkem. A pro jiného pravý opak. Ohmatal dopis a láhev. Oslavovat, myslel si. Co? Naději, že rodiče nejsou mrtvi? A s kým? V kasárnách se světnicí čtyřicet osm? Hleděl do šera, které se stalo modřejší a hlubší. Mohl láhev zanést Alžbětě Krusové. Bude se jí hodit zrovna tak dobře jako jemu. Měl pro sebe přece ještě armagnac.

..*

Otevřela mu žena s rozmazaným obličejem. „Chtěl bych ke slečně Krusové," řekl Graeber odhodlaně a chtěl vejít okolo ní. Neuvolnila dveře. „Slečna Krusová tu není," odpověděla. „To byste přece měl vědět."

„Jak to, že bych to měl vědět?"

„Neřekla vám to?"

„Zapomněl jsem na to. Kdy se vrátí?"

„V sedm."

Graeber s tím nepočítal, že Alžběta nebude doma. Uvažoval, má-li tam vodku nechat; ale kdož ví, co by z toho ta udavačka udělala? Možná, že by ji dokonce sama vypila.

„Dobře, přijdu potom znovu," řekl. Stál nerozhodně na ulici. Podíval se na hodinky. Bylo těsně před šestou. Zase byl před ním večer, dlouhý a ponurý. Nezapomeň, že máš dovolenou, řekl mu Reuter. Nezapomněl na to; ale pouze tím ještě nic nedosáhl.

Šel na Karlovo náměstí a sedl si v parku na lavici. Protiletecký kryt ležel tu těžce jako ohromná želva. Lidé, kteří byli opatrní, plížili se do něho jako stíny. Tma připlouvala z keřů a utápěla poslední světlo.

Graeber seděl tiše na lavici. Nepomyslel před hodinou na to, aby uviděl Alžbětu. Kdyby ji byl zastihl, pravděpodobně by jí dal vodku a odešel. Ale teď, poněvadž ji nezastihl, čekal netrpělivě, až bude sedm hodin.

..*

Alžběta mu sama otevřela. „Na tebe jsem nebyl připraven," řekl překvapeně. „Očekával jsem toho draka, který brání vchod."

„Paní Lieserová tu není. Šla na schůzi Svazu žen." „K pajdové brigádě. Přirozeně! Tam taky patří!" Graeber se rozhlédl.

„Vypadá zde hned všechno jinak, když tu není."

„Vypadá to tu jinak, protože teď svítí v předsíni světlo," odpověděla Alžběta. „Když odejde pryč, vždycky rozsvítím."

„A když je tu?"

„Když je tu, tak se šetří. To je vlastenecké. Sedí se potmě."

„To je ono," řekl Graeber. „Tak nás mají nejraději."

Vytáhl z kapsy láhev. „Přinesl jsem ti zde trochu vodky. Pochází ze sklepa krajského vedoucího. Dárek kamaráda ze školy."

Alžběta na něho pohlédla. „Ty máš takové kamarády ze školy?"

„Ano. Právě tak jako ty vnučené nájemníky."

Usmála se a vzala láhev. „Musím se podívat, je-li někde vývrtka." Šla před ním do kuchyně. Viděl, že má na sobě černý pulover a úzkou černou sukni. Vlasy měla v týle svázané silnou, svítivě červenou vlněnou stužkou. Měla rovná, silná ramena a úzké boky.

„Nemohu najít vývrtku," pravila a zavřela zásuvku. „Paní Lieserová asi nepije."

„Vypadá, jako by nedělala nic jiného. Ale nepotřebujeme vývrtku."

Graeber vzal láhev, odstranil s hrdla lak a uhodil jí prudkým úderem dvakrát o stehno. Zátka vyskočila. „Tak se to dělá na vojně," vysvětlil. „Máš sklenice? Nebo máme pít z láhve?"

„Mám sklenice ve svém pokoji. Pojd'."

Graeber ji následoval. Byl náhle rád, že přišel. Obával se již, že bude muset zase celý večer vysedávat sám.

..*

Alžběta vzala dvě tenké sklenky na víno z police s knihami, která stála u stěny. Graeber se rozhlédl. Nepoznával již pokoj. Byla v něm postel, několik židlí se zelenými potahy, knihy, biedermeierovský psací stůl a působil staro módně a pokojně. Měl jej v paměti nepořádnější a divočejší. Způsobil to asi řev sirén, pomyslel si. Řev zmátne všechno. Také Alžběta vypadala dnes jinak než tehdy. Jinak, ale nikoli staromódně a nikoli pokojně.

Obrátila se. „Jak je to vlastně dlouho, co jsme se neviděli?"

„Sto roků. Tehdy jsme byli děti, a nebyla válka."

„A teď?"

„Teď jsme staří, ale nemáme zkušenost stáří. Staří a cyničtí a bez víry a někdy smutní. Smutní jen zřídka."

Pohlédla na něho. „Je to pravda?"

„Není. Ale co je pravda? Víš to ty?"

Alžběta zavrtěla hlavou. „Musí vlastně vždycky být něco pravda?" otázala se potom.

„Pravděpodobně ne. Proč?"

„Nevím. Ale snad bychom měli méně válek, kdyby jeden druhého nechtěl vždycky tak důrazně přesvědčit o své vlastní pravdě."

Graeber se usmíval. Poslouchalo se to tak zvláště, jak to říkala. „Snášenlivost," řekl. „To je to, co nám schází, že?" Alžběta přikývla. Vzala sklenku a nalila. „Napijeme se na ni. To si krajský vedoucí, který mi dal tuto láhev, jistě nepřál. Ale právě proto."

Vypil svou sklenku. „Chceš ještě jednu?" otázal se.

Alžběta se trochu otrásla. „Ano," řekla potom.

Nalila a postavila láhev na stůl. Vodka byla ostrá a jasná a čistá. Alžběta postavila sklenku. „Pojď," pravila. „Ukážu ti vzor snášenlivosti."

Vedla ho předsíní a otevřela dveře. „Paní Lieserová zapomněla ve spěchu zamknout. Podívej se na její světnici. To není porušení důvěry. Prohledává moji po každé, když jsem pryč."

Část pokoje byla zařízena obvyklým nábytkem. Ale na stěně proti oknu visel v mocném rámu veliký, barevný Hitlerův obraz, ověšený chvojím a věnci dubového listí. Pod ním na stole leželo na velké vlajce s hákovým křížem přepychové vydání knihy Mein Kampf, svázané do černé kůže s vtisknutým zlatým hákovým křížem. Po obou stranách stály stříbrné svícny se svíčkami a vedle nich Vůdcovy fotografie, jedna s ovčáckým psem v Berchtesgaden a druhá s bíle oblečeným dítětem, které mu podávalo květiny. Závěr tvořily čestné dýky a stranické odznaky.

Graeber nebyl příliš překvapen. Viděl již častěji něco podobného. Kult diktátorů se stával snadno náboženstvím.

„Zde píše svá udání?" otázal se.

„Ne, ta píše tady, u psacího stolu mého otce."

Graeber se podíval na psací stůl. Byl to staromódní kus nábytku s nástavbou a stahovací stříškou. „Je stále zamčen," řekla Alžběta. „Nejde se do něho dostat. Už často jsem to zkoušela."

„Udala ona tvého otce?"

„Nevím určitě. Odvedli ho a již nikdy jsem o něm nic neslyšela. Bydlila tu se svým dítětem již tehdy. Měla jen jeden pokoj. Když odvedli otce, dostala k němu oba, které patřily jemu."

Graeber se obrátil. „Myslíš, že by to byla mohla udělat proto?"

„Proč ne? Někdy potřebují lidé ještě méně důvodů."

„To ano. Ale tady ten oltář vypadá, jako by ta žena byla jednou z těch fanatiček té pajdave brigády."

„Arnošte," řekla Alžběta hořce. „Myslíš skutečně, že fanatismus nemůže jít nikdy ruku v ruce s osobním prospěchem?"

„Může. Dokonce často. Zvláštní, že na to člověk vždýcky znovu zapomíná! Jsou duchaprázdnosti, kterým se člověk kdysi naučil a které neustále bezmyšlenkovitě papouškuje. Svět není rozdělen do přihrádek s přesným označením. A člověk už teprve ne. Pravděpodobně miluje tato jedovatá zmije své dítě, svého muže, květiny a všechno ušlechtilé na tomto světě."

Věděla něco, proč udala tvého otce, nebo si všechno vymyslíla?"

„Otec byl dobromyslný a neopatrný a možná už dlouho podezřelý. Každý nedovede mlčet, když musí poslouchat celý den stranické řeči ve svém vlastním bytě."

„Nevíš, co asi řekl?"

Alžběta pokrčila rameny. „Nevěřil už, že Německo vyhraje válku."

„To už nevěří mnoho lidí."

„Ty taky ne?"

„Já taky ne. A teď pojď odtud! Nebo tě ještě ten ďábel překvapí; kdož ví, co by udělala!"

Alžběta se rychle usmála. „Nepřekvapí nás, zastrčila jsem dveře na chodbu. Nemůže dovnitř."

Šla ke dveřím a odstrčila zástrčku. „Díky Bohu," pomyslí si Graeber. Když už je mučednicí, pak aspoň obezřelou a celkem bez předsudků. „Je to tu cítit jako na hřbitově," pravil. „To je asi to zatracené zvadlé dubové listí. Pojď, napijeme se trochu."

Nalila sklenky. „Vím už, proč se cítíme staří," řekl. „Poněvadž jsme viděli příliš mnoho neřádu. Neřádu, rozmazávaného lidmi, kteří jsou starší než my a měli by být rozumnější."

„Já se necítím stará," odpověděla Alžběta.

Pohlédl na ni. Skutečně nevypadala stará. „Buď ráda," odpověděl.

„Cítím se uvězněná," řekla. „To je horší než stará."

Graeber se posadil na jednu z biedermeierovských židlí. „Kdo ví, jestli tě ta ženská taky ještě neudá," pravil. „Možná, že chce mít celý byt pro sebe. Proč na to čekat? Odstěhuj se. Víš přece, že právo pro tebe neplatí."

„Ano. To vím." Alžběta působila pojednou zarputile a bezmocně. „Je to jako pověra," odpověděla ztrápeně a chvatně, jako někdo, kdo si sám již dal stokrát touž otázku. „Dokud jsem zde, věřím, že se otec vrátí. Kdybych odešla, bylo by to, jako bych ho opouštěla. Chápeš to?"

„Není třeba to chápat. Jednáš tak. A hotovo. I když je to nesmyslné."

„Dobře."

Vzala sklenku a vypila ji. Venku zarachotil klíč. „Je tady," řekl Graeber. „To bylo krátké. Zdá se, že schůze netrvala dlouho."

Naslouchali krokům v předsíni. Graeber pohlédl na gramofon. „Máš jenom pochody?" otázal se.

„Ne. Ale pochody jsou hlučné. A někdy, když ticho křičí, musí je člověk přehlušit tím nejhlasitějším, co má."

Graeber na ni pohlédl. „Vedeme krásné rozhovory! Ve škole nám často vyprávěli, že mládí je romantickou dobou života."

Alžběta se zasmála. V předsíni spadlo něco na zem. Paní Lieserová nadávala. Potom zaklaply dveře. „Nechala jsem svítit světlo," zašeptala Alžběta. „Pojď, odejdeme. Někdy to už opravdu nemohu vydržet. A hovoříme o něčem jiném."

„Kam?" zeptal se Graeber venku.

„Nevím. Kamkoli."

„Je nablízku nějaká kavárna, hospoda nebo bar?"

„Nerada bych hned zase do nějaké místnosti. Projděme se jednoduše trochu."

„Dobrá."

Ulice byly prázdné a město bylo tmavé a tiché. Šli po Mariánské třídě, přes Karlovo náměstí a potom přes řeku do Starého města. Po chvíli začalo být všechno neskutečné, jako by všichni život vymřel a oni byli posledními lidmi. Šli mezi obytnými domy, ale když cestou okolo pohlédli do oken, aby viděli pokoje, židle, stoly, svědky života, tu neviděli nic než zrcadlení měsíčního světla v tabulkách a za nimi černé záclony nebo černé papírové rámy zatemnění. Vypadalo to, jako by celé město bylo ve smutku, nekonečná umrlčí komora, černě zastřená, s byty, položenými do rakví, jedna jediná stráž mrtvých.

„Co to jenom je?" tázal se Graeber. „Kde jsou lidé? Dnes je ještě tišeji než jindy."

„Sedí pravděpodobně ve svých bytech. Neměli jsme několik dní žádný nálet. Tak se již neodvažují ven. Čekají na příští nálet. To je tak vždycky. Jenom krátce po náletu je venku více lidí."

„Už tedy i v tom jsou zvyklosti, co?"

„Ano. U vás venku ne?"

„Taky."

Šli ulicí, která ležela v troskách. Mraky se táhly jako vlákna po nebi a dávaly měnivé světlo. Ve zříceninách se kmitaly sem tam stíny jako nestvůry, štítící se měsíčního svitu. Pak zaslechli zařinčet porculán.

„Chválabohu," řekl Graeber. „Tady jedí lidé. Nebo pijí kávu. Při nejmenším jsou na živu."

„Pijí pravděpodobně kávu. Dnes nějakou vydávali. Dokonce dobrou. Bombovou kávu."

„Bombovou kávu?"

„Ano. Bombovou neboli troškovou kávu. Tak se jí říká. Je to zvláštní přídavek po těžkém bombardování. Někdy je to i cukr nebo zase čokoláda nebo balíček cigaret."

„To je jako v poli. Tam se vydává kořalka nebo tabák před ofensivami. Vlastně směšné, co? Dvě stě gramů kávy za hodinu smrtelné úzkosti."

„Sto gramů."

Šli dále. Za chvíli se Graeber zastavil. „Alžběto, to je ještě bezútešnější než sedět doma. Měli jsme vzít s sebou vodku! Potřebuji trochu kořalky. Ty taky. Kde je tu nějaký lokál?"

„Nechci do místnosti. Člověk je tam uvězněn stejně jako v nějakém sklepe. Všechno je zatemněno a všechna okna jsou zastřena!"

„Pojďme tady nahoru ke kasárnám. Mám tam ještě jednu láhev. Přinesu ji a můžeme ji vypít venku."

„Dobře."

V tichu slyšeli rachot vozu. Hned potom viděli blížít se klusem koně. Byl neklidný, vzpínal se před stíny a působil strašidelně v bledém světle svýma divokýma očima a rozevřeným chřípím. Vozka škubal otěžením. Kůň se vzepjal. Pěna mu litala od huby. Museli uhnout stranou na trosky, aby se mu vyhnuli. Alžběta rychle vyskočila na hromadu, právě tak daleko, že ji kůň nezasáhl; na okamžik to vypadalo, jako by se chtěla vyšvihnout na funici zvíře a odklusat s ním; pak stála samotná před prázdnou dálavou nebe.

„Vypadala jsi, jako bys chtěla vyskočit a odejet," řekl Graeber.

„Kdyby to bylo možné! Ale kam? Všude je válka."

„To je pravda. Všude. Dokonce i v zemích věčného míru — v Jižním moři a v Indii. Nikam bychom nemohli uniknout."

Přišli ke kasárnám. „Počkej zde, Alžběto. Donesu tu kořalku. Nebude to dlouho trvat."

Graeber přešel kasárenský dvůr a stoupal po dunících schodech do světnice osmačtyřicet. Místnost se chvěla chrápáním poloviny osazenstva. Nad stolem svítilo zastíněné světlo. Hráči karet byli ještě vzhůru. Reuter seděl u nich a četl.

„Kde je Böttcher?" tázal se Graeber.

Reuter zavřel knihu. „Vzkazuje ti, že nenašel nic. S kolem najel na zeď a polámal je. Jak už to bývá — jedno neštěstí přivolává druhé. Zítra bude muset jít zase pěšky. Zato sedí dnes večer v hospodě a utěšuje se. Co se ti stalo? Vypadáš jako z tvarohu."

„Nic. Hned zase půjdu. Chci si jen něco vzít."

Graeber hledal ve svém tlumoku. Přinesl si z Ruska láhev borovičky a láhev vodky. K tomu měl ještě armagnac od Bindinga.

„Vezmi si borovičku nebo armagnac," řekl Reuter. „Vodka už tam není."

„Jak to?"

„Vypili jsme ji. Měl jsi ji věnovat dobrovolně. Kdo přichází z Ruska, nemá si počínat jako kapitalista. Má taky něco popřát kamarádům! Byla to dobrá vodka."

Graeber vytáhl obě láhve, které tam ještě byly. Armagnac vstrčil do kapsy a borovičku dal Reuterovi. „Máš pravdu. Tu máš, vezmi si to jako medicínu na svou dnu. A nebuď taky kapitalista. Dej trochu i ostatním."

„Merci!" Reuter se belhal ke své polici a vytáhl vývrtku. „Předpokládám, že se chystáš na nejprimitivnější formu svedení," řekl. „Pomocí opojných nápojů. Ponejvíce se při tom zapomíná vytáhnout předem z lahvi zátky. Ale o uražená hrdla lahví si člověk v rozčilení lehce pořeže hubu. Zde, buď mužem, který předvídá!"

„Jdi k čertu! Láhev je otevřená."

Reuter otvíral borovičku. „Jak jsi přišel v Rusku k téhle holandské kořalce?"

„Koupil jsem ji. Ještě bys chtěl něco vědět?"

Reuter se smál. „Už nic. Běž už se svým armagnacem, ty primitivní Casanova, a nestyď se. Máš polehčující okolnost. Nedostatek času. Dovolená je krátká a válka je dlouhá."

Feldmann se posadil na lůžku. „Potřebuješ preservativ, Graebere? Mám jich v tobolce několik. Já je nepotřebuji. Kdo spí, nedostane syfilis.“

„To není ještě tak jisté,“ prohlásil Reuter. „I v tom je prý nějaký způsob neposkvrněného početí. Ale Graeber je přirozený chlapík. Chovný áriječ s dvanácti čistokrevnými předky. V jeho případě jsou preservativy zločinem na vlasti.“

Graeber otevřel armagnac, lokl si a zastrčil jej zase do kapsy. „Vy jste zatracení romantici,“ řekl. „Proč se nestaráte sami o sebe?“

Reuter mávl. „Odejdi v pokoji, můj synu! Zapomeň na execírku a předpisy a pokus se být člověkem! Je jednodušší umírat než žít — zvláště pro vás — hrdinnou mládež a výkvět národa!“

Graeber si dal do kapsy ještě balíček cigaret a sklenici na vodu. Když odcházel, viděl, že u stolu stále ještě vyhrával v kartách Rummel. Ležela před ním hromada peněz. Jeho obličej byl bez hnutí; ale pot po něm tekla jasnými krůpěmi. Schodiště kasáren bylo prázdné; bylo po večerce. Chodby zněly za Graeberem ozvěnou jeho kroků. Přešel široký dvůr. Alžběta již u brány nebyla. Odešla, pomyslel si. Skoro to očekával. Proč by také na něho čekala?

„Ta dáma stojí tamhle,“ řekl strážný. „Jak přijde vlastně takový moula jako ty k takovému děvčeti? To je přece něco pro důstojníky.“

Graeber teď uviděl Alžbětu. Opírala se o zeď. Poklepal strážnému na rameno. „To je nové ustanovení, můj synu. Teď to člověk dostane místo řádu, když byl čtyři léta na frontě. Všechno generálské dcerky. Hlas se brzo ven, ty jelimánku. Nevíš, že nesmíš na stráži mluvit?“

Šel za Alžbětou. „Ty jsi jelimánek,“ řekl strážný dosti zkrátka.

..*

Našli lavičku na výšině za kasárnami. Stála pod kašany a bylo odtamtud vidět celé město. Nikde nesvítilo světlo.

Pouze řeka se leskla v měsíčním svitu. Graeber otevřel láhev a naplnil z poloviny sklenku ne vodu. Armagnac v ní svítil jako tekutý jantar. Podal ji Alžbětě. „Vypij to,“ řekl. Polkla doušek a vrátila mu sklenku.

„Vypij ji,“ řekl. „Večer je k tomu jako stvořený. Vypij to na něco, na náš prokletý život, nebo na to, že jsme ještě na živu — ale vypij to. Potřebujeme to po tom mrtvém městě. Zdá se, že to dnes vůbec potřebujeme.“

„Dobře. Na všechno dohromady.“

Naplnil znovu sklenici a vypil ji. Pocítil ihned teplo. Cítil také, jak byl prázdný. Nevěděl to. Byla to prázdnota bez bolesti.

Nalil ještě jednou půl sklenky a vypil asi polovinu. Pak ji postavil mezi ně. Alžběta seděla na lavičce, nohy přitaženy, ruce okolo kolen.

Mladé kaštanové listí nad nimi se lesklo v měsíci skoro bíle — jako by do něho zabloudilo hejno časných motýlů.

„Jak je to černé,“ řekla a ukázala na město. „Jako vypálený uhelný důl.“

„Nedívej se tam. Obrat' se. Tady je to jiné.“

Lavička stála právě na vrcholu výšiny a pahorek se skláněl pomalu dolů na druhou stranu — do polí, k' cestám, osvětleným měsícem, topolovým alejím, k věži vesnického kostela a potom k lesu a k modrým kopcům na obzoru. „Tam je všechno mír světa,“ řekl Graeber. „Jednoduché, co?“

„Jednoduché, může se člověk obrátit a nemyslet už na to druhé.“

„To se člověk brzo naučí.“

„Ty ses to naučil?“

„Ovšem,“ řekl Graeber. „Jinak bych už nebyl na živu.“

„Chtěla bych to taky umět.“

„Umíš to už dávno. Život už nás tomu učí. čerpá své rezervy, kde může. A v nebezpečí nezná slabost ani sentimentalitu.“ Přisunul jí sklenku,

„To patří taky k tomu?“ tákala se.

„Ano,“ řekl. „Dnes večer určitě.“

Pila a díval se na ni. „Nemluvme teď chvíli o válce,“ řekl.

Alžběta se opřela zády. „Nemluvme vůbec o ničem.“

„Dobře.“

Seděli a mlčeli. Bylo úplně тихо a tuto тишinu oživovaly pomalu pokojné noční zvuky, které nerušily, nýbrž ji ještě prohlubovaly — tichý vítr, kterým jako by lesy oddechovaly, zahoukání sovy, šustot v trávě a bez konce hra mraků a světla. Тicho sílilo, šířilo se a obklopovalo je a pronikalo s každým vdechnutím více, až i dech se stal tichem, zhášel a uvolňoval, byl měkčí a delší a nebyl to již nepřítel, ale daleký, dobrotivý spánek —

..*

Alžběta se pohnula. Graeber se vzpřímil a rozhlédl se. „Co tomu říkáš? Usnul jsem.“

„Já taky.“

Otevřel oči. Rozptýlené světlo se v nich zachytilo a dělalo je velmi průhlednými. „Dlouho jsem tak nespala,“ pravila užasle. „Vždycky jenom při světle a ve strachu ze tmy a probuzení jediným trhnutím a úlekem — ne tak jako teď —“

Graeber seděl tiše. Neptal se jí na nic. Zvědavost zemřela v dobách, ve kterých se tolik dělo. Divil se jen nejasně, že tu seděl tak klidně, obklopen jasným spánkem jako skála pod vodou chvějivými řasami. Měl po prvé pocit uvolnění, co odejel z Ruska. Něžný mír jím pronikal jako příliv, který se zvedl přes noc a spojil suché, vyprahlé končiny s náhlým

zrcadlením zase v jeden celek.

..*

Šli dolů do města. Ulice je opět přijala, znovu zavanul kolem nich chladný zápach starého požářiště a zatemněná, černá okna doprovázela je jako procesí katafalků. Alžbětu mrazilo. „Dříve byly domy a ulice plné světla a zdálo se to samozřejmě. Byli jsme na to zvyklí. Teprve dnes víme, co to bylo —“

Graeber se podíval vzhůru. Nebe bylo jasné a bez mraků. Byla to dobrá noc pro letce. Jemu byla proto již příliš světlá. „Je to tak téměř všude v Evropě,“ řekl. „Jenom Švýcarsko prý je v noci plné světla. Tam se svítí, aby letci viděli, že je to neutrální země. Vyprávěl mi to někdo, kdo byl se svou letkou ve Francii a v Itálii. Vyprávěl, že je to jako ostrov světla — světla a míru, neboť jedno znamená druhé. Za ním a okolo přicházejí prý ponuře, jako pod nekonečnými pohřebními pokrývkami, Německo, Francie, Itálie, Balkán, Rakousko a všechny ostatní země, které jsou ve válce.“

„Bylo nám dáno světlo a to z nás učinilo lidi. Ale my jsme je zavraždili a stali jsme se zase jeskynními lidmi,“ řekla Alžběta prudce.

To z nás učinilo lidi, přemýšlel Graeber. Zdálo se mu to přehnané. Ale Alžběta měla už sklon k přehánění. Ale snad měla pravdu. Zvířata neměla světlo. Ani světlo, ani oheň. A ani bomby.

Stáli v Mariánské třídě. Pojednou viděl Graeber, že Alžběta pláče.

„Nedívej se na mne,“ pravila. „Neměla jsem pít. Neumím to. Nejsem smutná. Všechno se jen najednou ve mně uvolnilo.“

„Nech to být, ať se to uvolní a nestarej se o to. Se mnou je to taky tak. To už patří k tomu.“

„K čemu?“

„K tomu, o čem jsme předtím mluvili. Jak se obrátit na druhou stranu. Zítřka večer nebudeme běhat po ulicích. Půjdu s tebou někam, kde je tolik světla, co jen ho lze v tomto městě sehnat. Přeptám se na to.“

„Proč? Mohl by sis najít veselejší společnost než mne.“

„Nepotřebuji veselou společnost,“

„Co tedy?“

„Veselou společnost ne. Nesnesl bych ji. A tu druhou taky ne — tu se soucitem. Mám ho za celý den dost. Falešného i pravého. Ostatně to znáš asi taky.“

Alžběta již neplakala. „Ano,“ řekla. „Znám to taky.“

„S námi je to jiné. My dva si nemusíme nic předstírat. To už je co říci. A zítřka večer půjdeme do nejjasnějšího lokálu ve městě a budeme jíst a pít víno a zapomeneme po celý večer na tenhle zatracený život!“

Podívala se na něho. „Patří to k tomu?“

„Ano. To k tomu taky patří. Obleč si nejsvětlejší šaty, jaké máš.“

„Dobře. Půjď v osm.“

Pocítil náhle její vlasy na svém obličejí a potom její rty. Bylo to jako rychlý vítr, a zmizela ve dveřích, dříve než si to uvědomil. Sáhl po láhvi v kapse. Byla prázdná. Postavil ji u příštího domu. Zase den pryč, pomyslel si. Dobře, že mě tu tak nevidí Reuter a Feldmann! Co by zase řekli!

XII.

Tak, kamarádi, pro mne za mne, připouštím to,“ řekl Böttcher. „Spal jsem s tou hostinskou. Co jsem měl jiného dělat? Něco jsem přece musel udělat. Na co mám tedy dovolenou? Nepůjdu přece zpátky na frontu jako tele.“

Seděl u Feldmannovy postele, v ruce misku s kávou, nohy ve vědru chladné vody. Co rozbil jízdní kolo, nadělal si na nohou puchýře. „A ty,“ tázal se Graebera. „Co tys dnes dělal? Běhal jsi dopoledne?“

„Ne.“

„Ne?“

„Chměl,“ prohlásil Feldmann. „Až do poledne. Žádný kravál ho nedokázal vzbudit. Ukázal po prvé, že má rozum.“

Böttcher vytáhl nohy z vody a prohlížel si chodidla. Byla pokryta velkými bílými puchýři. „Podívejte se na to. Já jsem přece velký, silný chlap — ale nohy mám citlivé jako kojence. Bylo to tak celý život. Neztvrdnou. Zkoušel jsem už všechno. A s tím musím teď zase ven.“

„Proč? Můžeš si dát na čas,“ řekl Feldmann. „Máš přece hostinskou.“

„Ach, člověče, hostinskou! To s tím přece nemá co dělat. A kromě toho to bylo pro mne těžké zklamání.“

„Po prvé je to vždycky zklamání, když člověk přijde z pole. To ví každý.“

„To nemyslím, kamaráde. Bylo to v pořádku; ale nebylo to to pravé.“

„Nemůžeš chtít všecko najednou,“ řekl Feldmann. „Žena si musí taky napřed zvyknout.“

„Pořád mi ještě nerozumíš. Byla docela dobrá, ale to duševní neklapalo. Poslouchej! Jsme tedy v posteli, zrovna v nejlepším, a najednou se v zápalu ohně zapomenou a řeknu ji Almo. Ale ona se jmenuje Luisa. Alma se jmenuje moje žena, rozumíš —“

„Rozumím.“

„Byla to katastrofa, kamaráde.“

„To ti vůbec neškodí,“ řekl náhle jeden z hráčů od stolu ostře Böttcherovi. „To je spravedlivý trest za tvoji nevěru, ty svině! Doufám, že s tebou vyrazila dveře!“

„Nevěru?“ Böttcher nechal nohou. „Kdopak tu mluví o nevěře?“

„Ty! Celou dobu! Nebo jsi ještě k tomu idiot?“ Hráč byl malý muž s hlavou šišatou jako vejce. Díval se nenávisťně na Böttchera. Böttcher byl krajně pobouřen. „Slyšeli jste už takovou blbost?“ ptal se a díval se po nich. „Jediný, kdo tu mluví o nevěře, jsi ty! Takový kec! Nevěra by to byla, ty blboune, kdyby tu byla moje žena a kdybych pak spal s jinou! Ale ona tu není, to je to právě! Jak to potom může být nevěra? Kdyby tu byla, nespál bych přece s hostinskou!“

„Neposlouchej ho,“ řekl Feldmann. „Je závistivý, to je všechno. Co se stalo potom, když jsi jí řekl Luiso?“

„Luiso? Neřekl jsem Luiso. Luisa se přece jmenuje. Řekl jsem jí Almo.“

„Tak tedy Almo, dobře. A potom?“ „A potom? Neřekl bys, že je to možné, kamaráde! Místo aby se zasmála nebo udělala kravál, víš, co udělá? Začne brečet. Slzy jako hrachy, představ si to! Tlusté ženy by neměly plakat, kamaráde —“

Reuter si odkašlal, zavřel knihu a pohlédl se zájmem na Böttchera. „Proč ne?“

„Nesluší jim to. Nehodí se to k jejich statnosti. Tlusté ženy se mají smát.“

„Smála by se tvá Alma, kdybys jí řekl Luiso?“ tázal se jedovatě hráč s šišatou hlavou.

„Kdyby to byla moje Alma,“ prohlásil Böttcher klidně a s velikou převahou, „dostal bych nejprve nejbližší lahvi od piva po hubě. Potom vším, co by nebylo přišroubováno. A potom, až bych zase přišel k sobě, zřídila by mě tak, že by ze mne zbyly jenom boty. Tak by to dopadlo, ty velbloude.“

Šišatý chvíli mlčel. Zdálo se, že ho tento obraz překonal. „A takovou ženu ty podvádíš?“ otázal se pak chraptivě.

„Ale člověče, já ji přece vůbec nepodvádím! Kdyby tu byla, tak bych se na hostinskou vůbec ani nepodíval. Něco takového přece není podvod. Je to jenom východisko z nouze.“

Reuter se obrátil ke Graeberovi. „A ty? Čeho jsi dosáhl se svou lahví armagnacu?“

„Nic.“

„Nic?“ tázal se Feldmann. „A proto jsi spal až do poledne jako zabítý?“

„Ano. Čert ví, proč jsem náhle tak unaven. Hned bych mohl spát dál. Je mi, jako bych celý týden vůbec nezamhouřil oka.“

„Tak si zase lehni a spi dál.“

„Moudrá rada,“ řekl Reuter. „Rada mistra spáče Feldmanna.“

„Feldmann je osel,“ prohlásil šišatý, který zrovna nehrál. „Prospí celou svou dovolenou. To je potom zrovna tak, jako by neměl vůbec žádnou. Stejně dobře by mohl spát na frontě a svou dovolenou si nechat jenom zdát.“

„To bys chtěl asi ty, bráško. Právě naopak,“ odpověděl Feldmann. „Já spím tady, a když mám sen, tak se mi zdá, že jsem na frontě.“

„A kde jsi doopravdy?“ tázal se Reuter.

„Co? Tady, kde jinde?“

„Jsi si tím jist?“

Šišatý zamečel. „To je to, co myslím,“ řekl. „Je docela jedno, kde je, když pořád chrní. Ten dobytek to jen neví.“

„To není jedno, když se probudím, vy chytráci,“ prohlásil Feldmann pojednou rozzlobeně a zase si lehl.

Reuter se obrátil zase ke Graeberovi. „A ty? Co míníš učinit dnes pro svou nesmrtelnou duši?“

„Řekni mi, kam se dá jít, když chce člověk dobře povečeřet.“

„Sám?“

„Ne.“

„Tak jdi do Germanie. To je to jediné. Může se jenom stát, že tě tam nepustí. Aspoň v těchhle polních hadrech. Je to hotel pro důstojníky. A taky restaurant. Ale snad bude mít číšník účtu před tvým klempířským krámem.“

Graeber se prohlížel. Uniformu měl zalátanou a velmi ošumělou. „Mohl bys mi půjčit blůzu?“ otázal se.

„Rád. Jsi jenom o patnáct kilo lehčí než já. Vyhodí tě s tím hned u dveří. Ale mohu ti obstarat vycházkovou poddůstojnickou uniformu na tvou velikost, i kalhoty. Když si na to oblečeš svůj plášť, nikdo to v kasárnách nezpozoruje. Ostatně proč vlastně jsi pořád ještě obyčejný voják? Měl bys být přece dávno poručíkem.“

„Byl jsem už poddůstojníkem. Napráskal jsem však nějakému poručíkovi a byl jsem za to degradován. Měl jsem štěstí, že jsem nepřišel do trestné setniny. S povýšením byl ale od té doby konec.“

„Dobrá. Tak to máš dokonce mravní nárok na poddůstojnickou uniformu. Půjdeš-li s tou dámou do Germanie, objednej si z vín Johannisberger Kochsberg 37, ze sklepů G. S. voň Mumm. Po něm vstávají mrtví z hrobů.“

„Dobře. To potřebuji.“

..*

Padala mlha. Graeber stál na mostě, který vedl přes řeku. Voda byla plná trosek a plížila se kolem černá a líná mezi trámy a domácím náradím. Tmavě tyčila se z bílé páry naproti silueta školy. Díval se na ni chvíli; pak šel zpět po mostě a malou ulicí, která vedla ke školnímu nádvoří. Velká železná brána byla vlhkem mokrá a dokořán otevřena. Vešel. Školní nádvoří bylo prázdné. Nikdo tu nebyl, bylo již také příliš pozdě. Šel po školním nádvoří až ke břehu řeky. Kmeny kaštanů vrůstaly do mlhy tak temně, jako by byly z uhlí. Pod nimi stály vlhké lavice. Graeber si vzpomínal, že tu často sedával. Nic z toho, o čem tenkrát snil, se nesplnilo. Odešel ze školy do války.

Díval se dlouho na řeku. Rozbitá postel byla přihnána ke břehu. Jako tlusté houby ležely v ní těžké, mokré peřiny. Zamrazilo ho. Vrátil se a zastavil se před školní budovou. Pak zkusil dveře u vchodu. Nebyly zamčeny. Otevřel je a vešel váhavě. Zůstal stát ve vstupní hale a rozhlížel se. Cítil tísnivý školní pach a viděl polotemné schodiště a tmavě natřené dveře, které vedly do auly a do sborovny. Necítil nic. Ani pohrdání nebo ironii. Myslíl na Wellmanna, člověk se nemá vracet, pravil. Měl pravdu. Graeber nepocíťoval nic než prázdnotu. Všechno, co po odchodu ze školy nasbíral

na zkušenosti, bylo v rozporu s tím, čemu se zde učil. Nezůstalo nic. Bylo to ztroskotání. Obrátil se a odcházel. Po obou stranách vchodu viděl dvě pamětní desky padlých. Tu po pravé straně znal; byla pro mrtvé z první světové války. O všech slavnostních dnech strany byla ověněna chvojím a dubovým listím, a ředitel Schimmel řečnil před ní žhavě o pomstě, Velkém Německu a o přicházející odplatě. Schimmel měl tlusté, měkké břicho a vždy se velice potil. Deska na levé straně byla nová. Graeber ji neznal. Byla pro mrtvé nynější války, četl jména. Bylo jich mnoho; ale deska byla velická a vedle ní bylo ještě místo pro další.

Venku, na školním nádvoří, zastihl ho školník. „Hledáte něco?“ tázal se stařec.

„Ne, nehledám nic.“

Graeber šel dále. Pak mu něco napadlo. Vrátil se. „Nevíte, kde bydlí Pohlmann?“ otázal se. „Pan Pohlmann, který tu byl profesorem.“

„Pan Pohlmann již nevyučuje.“

„To vím. Kde bydlí?“

Školník se ohlédl. „Není tu nikdo, kdo by nás poslouchal,“ řekl Graeber. „Kde bydlí?“

„Bydlil dříve na Jahnově náměstí šest. Jestli tam ještě teď bydlí, nevím. Jste zdejší žák?“

„Ano. Je tu ještě ředitel Schimmel?“

„Ovšem,“ odpověděl školník udiveně. „Ovšemže je tu ještě. Proč by tu neměl být?“

„Ano,“ řekl Graeber. „Proč ne?“

Šel dále. Po čtvrt hodině zpozoroval, že již neví, kde je. Mlha zhoustla a ztratil v ruinách směr. Vypadaly všechny podobně a ulice nebylo lze rozeznat. Byl to zvláštní pocit — jako by se ztratil sobě samému.

Trvalo delší dobu, než našel cestu do Lomené ulice. Pak se pojednou zdvihl vítr a mlha se začala vlnit a plynout jako mlčíci, strašidelné moře.

Přišel k domu svých rodičů. Nenašel žádné zprávy a právě chtěl jít dále, když uslyšel zvláštně znějící tón. Bylo to jako zvuk harfy. Ohlédl se. Kam až viděl, byla třída prázdná. Zazněl znovu, teď vyšší, naříkavý a ztrácející se ve vzduchu, jako by varovně zvonila neviditelná boje v moři mlhy. Opakoval se, hlouběji, pak výše, nepravidelně a přece v téměř pravidelných přestávkách a zdálo se, že přichází ze vzduchu, jako by někdo hrál na střeších na harfu.

Graeber naslouchal. Pak zkusil jít za tóny; ale nemohl objevit směr. Zdálo se, že jsou všude a že přicházejí odevšad, silně a vyzývavě, někdy samy a někdy jako arpeggio a nerozvedený akord bezútěšného smutku.

Hlídač od protiletectvé obrany, pomyslel si. Ten pomatený — kdo jiný? Šel k domu, z něhož stála již jen fasáda a prudce otevřel dveře. Nějaká postava vyskočila za nimi se židle. Graeber zpozoroval, že je to zelená židle, která stála na ssutinách domu jeho rodičů.

„Co je?“ tázal se hlídač polekaně a ostře.

Graeber viděl, že nemá nic v ruce. Tóny zněly dále. „Co je to?“ otázal se. „Odkud to přichází?“

Hlídač přiblížil svůj vlhký obličej blízko ke Graeberovi. „Á, náš voják! Obránce vlasti! Co to je? Neslyšíte to? To je rekviem za zasypané. Vyhrabejte je! Vyhrabejte je! Zanechte vraždění!“

„Nesmysl!“ Graeber hleděl stoupající mlhou vzhůru. Viděl něco jako tmavý kabel houpat se větrem a zaslechl po každé při zpětném výkyvu záhadný zvuk gongu. Náhle si vzpomněl na klavír, který viděl viset s odtrženými deskami vysoko ve zříceninách. Kabel tloukl do otevřených strun. „To je ten klavír,“ řekl.

„To je ten klavír! To je ten klavír!“ opíčil se po něm hlídač. „Vy už tomu rozumíte, vy žalostný vrahu! Je to zvon mrtvých, a zvoní jim vítr. Nebesa jim volají o slitování, vy střílející automate, o slitování, kterého již není na této zemi! Co víte o smrti, vy škůdce! A jak byste mohl vědět? Ti, kdo jsou jí vinni, nikdy o ní nic nevědí!“

Nahnul se. „Mrtví jsou všude,“ šeptal. „Leží pod troskami s rozšlapanými obličejí a rozpráženými rukama, leží zde, ale vstanou z mrtvých a poženou vás —“

Graeber vyšel zase na ulici. „Poženou,“ šeptal za ním hlídač. „Poženou vás před soud, a jeden každý z vás bude souzen —“

Graeber ho již neviděl. Slyšel jen ještě chraptivý hlas z cárů táhnoucí se mlhy. „Neboť cokoli jste činili jednomu z bratří těchto mých nejmenších, mně jste učinili, praví Pán —“

Šel dále. „Jdi k čertu!“ mumlal. „Jdi k čertu a pohřbi se sám pod ruinami, na kterých sedíš jako sýček!“ Šel dále. Mrtví, myslel si rozhořčeně. Mrtví, mrtví! Mám už dost těch mrtvých. Proč jsem se vrátil? Nebylo to také proto, abych pocítil, že někde v této poušti je ještě život?

..*

Zazvonil. Dveře se ihned otevřely, jako by někdo stál těsně za nimi. „Ach, vy —“ řekla pani Lieserová překvapeně.

„Ano, já,“ odpověděl Graeber. Očekával Alžbětu. Přicházela v témž okamžiku ze svého pokoje. Pani Lieserová uhnula tentokrát bez dalšího slova.

„Pojď dál, Arnošte,“ řekla Alžběta. „Jsem hned hotova.“

Šel za ní. „To jsou tvoje nejsvětější šaty?“ tázal se a pohlédl na černý pullover a tmavou sukni, kterou měla na sobě.

„Zapomnělas, že si dnes večer vyjdeme?“

„Myslel jsi to doopravdy?“

„Zajisté! Podívej se na mne! Tohle je vycházková poddůstojnická uniforma. Obstaral mi ji kamarád. Stal jsem se podvodníkem, abych mohl jít s tebou do hotelu Germania — a pořád ještě je otázka, jestli nepouštějí dovnitř až od poručíka výše. To pak bude záležet pravděpodobně na tobě. Nemáš jiné šaty?“

„Ano. Ale —“

Graeber uviděl na stole vodku od Bindinga. „Vím, nač myslíš,“ řekl. „Zapomeň na to a zapomeň na paní Lieserovou a na

sousedy. Neškodíš nikomu; to je to jediné, co má cenu. A musíš někdy ven, jinak se zblázníš. Tady, napij se trochu vodky."

Naplnil sklenku a podal jí. Vypila ji. „Dobrá," pravila. „Bude to rychle. Byla jsem již celkem připravena; ale nevěděla jsem, jestli jsi na to nezapomněl. Musíš jen odejít z pokoje, než se obleču. Nechtěla bych být udána paní Lieserovou pro prostituci."

„S tím by v tomto případě nepochodila. U vojáků platí něco takového za vlastenecké. Ale počkám na tě venku. Na ulici, ne v předsíni."

Chodil ulicí sem a tam. Mlha zřídla, ale ještě se táhla mezi domovními zdmi jako v prádelně. Náhle zařinčelo okno. Alžběta se vyklonila s obnaženými rameny, zarámována světlem, a ukazovala dvojce šaty. Jedny byly zlaté a hnědé a druhé neurčité barvy a tmavé. Vlály ve větru jako prapory.

„Které?" tázala se.

Ukázal na zlaté. Přikývla a zavřela okno. Rozhlédl se. Nikdo nepozoroval tento přečin proti předpisům o zatemňování. Chodil zase sem a tam, ale noc jako by náhle pokročila a zhoustla. Únava dne, zvláštní nálada večera a rozhodnutí odvrátit se od minulosti proměnily se v tiché vzrušení a v neklidné očekávání.

Alžběta vyšla ze dveří. Přicházela rychlá a štíhlá a svižná a zdála se větší než dříve v dlouhých zlatých šatech, na kterých se třpytilo slabé světlo. I v obličeji se změnila. Byl užší a hlava připadala Graeberovi menší a trvalo chvíli, než přišel na to, že je to tím, že má na sobě šaty, které obnažovaly krk. „Viděla tě paní Lieserová?" otázal se.

„Ano. Nebyla schopna slova. Myslí, že musím stále činit pokání v žíněném rouše, posypaném popelem. Na okamžik jsem měla špatné svědomí."

„Špatné svědomí mají vždy falešní lidé."

„Nebylo to jenom špatné svědomí. Nemyslíš —"

„Ne," odpověděl Graeber. „Nemyslím vůbec nic. A dnes večer nebudeme také již na nic myslet. Napřemýšleli a natrápili jsme se tím už dost a dost. Teď zkusíme, jestli bychom se nemohli jednoduše trochu radovat —"

..*

Hotel Germania stál mezi dvěma zřícenými domy, jako bohatá příbuzná mezi dvěma zchudlými. Trosky byly po obou stranách hotelu čistě urovnány, takže obě ruiny nepůsobily již tak divoce a jako ováty dechem smrti; staly se již spořádanými a takřka měšťáckými.

Vrátný si změřil odhadujícím pohledem Graeberovu uniformu. „Kde je vinárna?" tázal se Graeber ostře, nežli stačil něco říci.

„Vzadu, napravo z haly, pane. Optejte se, prosím, po vrchním číšníku Fritzovi."

Šli halou. Kolem nich přešel nějaký major a dva setníci. Graeber pozdravil. „Prý se to tu generály jen hemží," prohlásil.

„V prvním poschodí jsou úřadovny několika vojenských komisí."

Alžběta se zastavila. „Nejsi tedy velmi neopatrný? Jestli tak někdo něco zpozoruje s tvou uniformou?"

„Co by zpozorovali? Není to těžké chovat se jako poddůstojník. Taký jsem jím kdysi byl."

Nějaký podplukovník, řinčící ostruhami, se objevil s malou, hubenou ženou. Ani si Graebera nevšiml. „Co by se ti stalo, kdyby to zpozorovali?" otázala se Alžběta.

„Moc ne."

„Mohli by tě zastřelit?"

Graeber se zasmál. „Myslím, že to neudělají, Alžběto. Proto nás potřebují příliš naléhavě na frontě."

„Co se ti může jinak stát?"

„Málo. Snad několik týdnů vězení. To by pak bylo několik týdnů klidu. Skoro jako dovolená. Když člověk musí tak asi za čtrnáct dní zpět na frontu, nemůže se mu toho tolik stát."

Vrchní Fritz se vynořil z chodby vpravo. Graeber mu vsunul do ruky bankovku. Fritz ji ztopil a nedělal žádné potíže.

„Do vinárny, večeřet ovšem," prohlásil a kráčel důstojně napřed.

Usadil je ke stolu schovanému za sloupem a vzdálil se odměřeně. Graeber se rozhlédl. „Zrovna to, co jsem chtěl."

Potřebuji trochu času, abych si zvykl. A ty?" Podíval se na Alžbětu. „Ty určitě ne," řekl překvapeně. „Vypadáš, jako bys sem chodila každý den."

Objevil se malý, starý číšník, který vypadal jako marabu. Přinesl jídelní lístek. Graeber jej vzal, vložil do něho bankovku a vrátil jej Marabuovi. „Chtěli bychom dostat něco, co není v jídelním lístku. Co máte?"

Marabu na něho netečně pohlédl. „Nemáme tu nic jiného, než co je na lístku."

„Dobře. Tak nám zatím přineste láhev Johannisberger Kochsberg 37, sklepy G. S. voň Mumm. Ne přechlazenou."

Marabuovi ožily oči. „K službám, pane," řekl s náhlým respektem. Potom se naklonil. „Máme náhodou kousek ostendského platejse. Úplně čerstvý. K tomu snad belgický salát a brambory s petrželkou."

„Dobře. A co máte jako předkrm? Ovšem ne kaviár k tomu vínu." "

Marabu oživil ještě více. „Samozřejmě ne. Ale máme ještě kousek štrasburské paštyky z husích jater s lanýži —"

Graeber přikývl.

„A potom bych doporučoval kousek holandského sýra. Po něm obzvlášť vynikne vůně vína."

„Znamenitě."

Marabu zmizel povzbuzeně. Považoval napřed Graebera za vojáka, který sem zabloudil náhodou; teď v něm viděl znalce, který náhodou byl vojákem.

Alžběta užasle poslouchala. „Arnošte," pravila, „odkud to všechno víš?"

„Od svého kamaráda Reutersa. Dnes ráno jsem ještě o tom nevěděl nic. Je to tak veliký znalec, že si tím získal dnu. Ale ta

ho teď chrání před frontou. Tak sklízí hřích, jako vždy, ještě odměnu."

„Ale ty triky se spopitným a s jídelním lístkem —"

„Všechno od Reutera. Vyzná se tu. Naučil mě i sebejistému světáckému vystupování."

Alžběta se pojednou zasmála. Byl to hřejivý, osvobozený a něžný smích. „Vi bůh, takového tě nemám v paměti!" pravila.

„Já tebe taky ne takovou, jaká jsi teď."

Pohlédl na ni. Nikdy ji předtím neviděl takovou. Když se smála, změnila se úplně. Bylo to, jako by se náhle otevřela všechna okna tmavého domu. „To jsou velmi krásné šaty," řekl poněkud rozpačitě.

„Jsou to šaty mé matky. Včera večer jsem je ještě pozměnila a upravila." Zasmála se. „Nebyla jsem tak docela nepřipravena, jak to vypadalo, když jsi přišel."

„Ty umíš šít? Nevypadáš na to."

„Dříve jsem to také neuměla; ale naučila jsem se to. Šiji teď denně osm hodin vojenské pláště."

„Skutečně? Jsi nasazena?"

„Ano. Chtěla jsem to taky. Myslím, že by to mému otci mohlo pomoci."

Graeber zavrtěl hlavou a zadíval se na ni. „Nehodí se to k tobě. Stejně jako tvé křestní jméno. Jak jen jsi k němu přišla?"

„Vybrala mi je matka. Pocházela z jižního Rakouska a vypadala italsky a doufala, že budu světlovlasá, s modrýma očima, a měla jsem se proto jmenovat Alžběta. Nazvala mě tak potom vzdor svému zklamání."

Marabu přišel s vínem. Držel láhev jako klenot a naléval opatrně. „Donesl jsem vám velmi tenké, jednoduché křišťálové sklenky," řekl. „Tak je nejlépe vidět barvu. Nebo byste chtěl římany?"

„Nikoli. Tenké, čiré sklenky."

Marabu přikývl a odkryl stříbrnou mísu. Růžové řezy husích jater a černé lanýže byly kol dokola ozdobeny třesoucím se rosalem. „Čerstvé z Elsaska," prohlásil hrdě.

Alžběta se zasmála. „Jaký přepych!"

„Přepych! Ano!" Graeber zvedl sklenici. „Přepych," opakoval. „To je to! Na to se napijeme, Alžběto. Dvě léta jsem jedl z plechové misky a nikdy jsem si nebyl zcela jist, jestli budu moci taky svá jídla dojíst — takže tohleto není pouhý přepych. Je to mnohem více. Je to mír a bezpečí a radost a slavnost — všechno to, co venku není."

Pil a chutnal víno a díval se na Alžbětu, a ona patřila k tomu. Náhle pocítil, že to bylo to neočekávané, co přinášelo lehkost a vzlet, to, co přesahovalo nezbytně nutné, to zbytečné, zdánlivě neužitečné, a bylo to takové proto, že to patřilo k druhé stránce života, k té oslnivější, ke stránce nadbytku, hravosti a snů. Po letech těsné blízkosti smrti nebylo víno pouhým vínem, stříbro pouhým stříbrem, hudba, která odněkud přicházela do místnosti, nebyla jen hudbou, a Alžběta nebyla jen Alžbětou — to všechno byly symboly toho druhého života, života bez zabíjení a ničení, života pro život sám, který se již stal téměř mythem a beznadějným snem.

„Člověk někdy úplně zapomene, že žije," řekl.

Alžběta se zase zasmála. „Já to vím vlastně stále. Ale nedovedla jsem s tím nikdy nic počít."

Vešel Marabu. „Jaké je to víno, pane?"

„Určitě velice dobré. Jinak bych nemyslel pojednou na věci, na které jsem dlouho nemyslel."

„To je to slunce, pane. Slunce, které mu dalo na podzim uzrát. Teď je zase vyzařuje. Takové víno jako toto nazývají v Porýní monstrance."

„Monstrance?"

„Ano. Je jako zlato a září na všechny strany."

„Opravdu?"

„Člověk je cítí při první sklence, že ano? Vylisované slunce!"

„Dokonce hned při prvním doušku. Nejde do žaludku. Vstupuje rovnou do očí a proměňuje svět."

„Rozumíte vínu, pane!" Marabu se důvěrně naklonil. „Tam ten stůl vpravo má totéž víno. Ti lidé je do sebe lijí, jako by to byla voda. Měli by pít Liebfrauenmilch!"

Odešel s pohrdavým pohledem na onen stůl.

„Zdá se, že dnes je dobrý den pro podvodníky, Alžběto," řekl Graeber. „Jak působí to víno na tebe? Také jako monstrance?"

Opřela se zády a protáhla se v ramennou. „Cítím se jako někdo, kdo uprchl z vězení. A jako někdo, kdo bude brzo zase zavřen pro podvod."

Zasmál se. „Takoví jsme! Plní úzkosti před tím, co cítíme. A když to zpozorujeme, hned se domníváme, že jsme podvodníci."

Marabu přinesl platejse a salát. Graeber přihlížel, jak jej podával. Cítil se úplně volně a bylo mu jako někomu, kdo se náhodně odvážil na tenký led a shledává ke svému překvapení, že drží. Ví, že je tenký a že asi dlouho nevydrží, ale teď drží a to stačí.

„Je to taky pro něco dobré, když člověk ležel tak dlouho v blátě," pravil. „Všechno je tak nové a vzrušující, jako by to člověk prožíval po prvé. Všechno — dokonce i sklenice a bílý ubrus."

Marabu zvedl láhev. Byl nyní jako matka. „Obvykle se podává k rybě moselské," prohlásil. „Ale platejs je něco jiného. Přímé oříškové maso. Rýnské je k němu jako zjevení, nemyslíte?"

„Rozhodně."

Číšník přikývl a zmizel.

„Arnošte," řekla Alžběta, „budeme vlastně moci to všechno tady taky zaplatit? Je to přece jistě hrozně drahé."

„Budeme to moci zaplatit. Přivezl jsem si peníze za dvě léta války. A není třeba, aby mi dlouho vydržely." Graeber se zasmál. „Jen na velmi krátký život. Na dva týdny. Na to už vystačí."

..*

Stáli u domovních dveří. Vítr se utiřil, a mlha zase zhoustla.

„Kdy se musíš vrátit?“ zeptala se Alžběta. „Za dva týdny?“

„Tak přibližně.“

„To je brzo.“

„Je to brzo, a je to ještě velmi dlouho. To se mění každým okamžikem, čas ve válce je jiný než v míru. Víš to jistě taky; tady je teď právě tak fronta jako venku.“

„Není to totéž.“

„Je. A dnes večer byl můj první skutečný den dovolené. Bůh žehnej Marabuovi a Reuterovi a tvým zlatým šatům a tomu vínu.“

„A nám,“ řekla Alžběta. „Máme to zapotřebí.“

Stála před ním. Mlha se jí věšela do vlasů, ve kterých se třpytilo slabé světlo. Třpytilo seji na šatech, a měla obličej zvlhlý mlhou jako ovoce. Bylo mu náhle těžko odejít, přetřhnout tkanivo z něhy, slasti, ticha a vzrušení, které se tak neočekávaně rozprostřelo nad jejich večerem, a vrátit se do zápachu a vtípů kasáren, do bezútěšného čekání a hloubání o budoucnosti.

Ostrý hlas prořzl ticho. „Jste slepý, poddůstojníku?“

Malý, tlustý major s bílým kartáčkem pod nosem stál před nimi. Měl asi gumové podešve. Graeber hned viděl, že je to přesloužilá záložní válečná kobyla, kterou vytáhli z naftalinu a která se teď dělala se svou uniformou důležitou. Byl by nejraději dědka zvedl a důkladně jím zatřepal, ale nemohl nic riskovat. Udělal, co dělá zkušený voják, neřekl nic a stál v pozoru. Dědek si na něho posvítil kapesní svítilnou. Graeber to pocíťoval bůhvíproč jako obzvlášť urážlivé.

„Vycházková uniforma!“ štěkal dědek. „Máte asi nějakou ulevku, když si to můžete dovolit, co? Válečník ve vycházkové uniformě! To ještě scházelo! Proč nejste na frontě?“

Graeber neodpověděl. Zapomněl si dát vyznamenání z pole se své staré blůzy na vypůjčenou uniformu.

„Muckat se, to je všechno, co umíte, co?“ štěkal major.

Alžběta se náhle pohnula. Kužel kapesní svítilny zasáhl její obličej. Pohlédla na dědka a pokročila ze světla k němu.

Major si odkašlal, pohlédl na ni ještě jednou úkosem a odtáhl.

„Měla jsem ho zrovna dost,“ řekla.

Graeber pokrčil rameny. „Proti těmto starým kozlům se nedá nic dělat. Potloukají se ulicemi a nechávají se zdravit. To je jejich život. Proto pracovala příroda několik milionů let, aby nakonec vytvořila něco takového.“

Alžběta se smála. „Proč nejsi na frontě?“

Graeber se ušklíbl. „To mám za ten podvod s vycházkovou uniformou. Zítřka si obléknu civil. Víím, kde si ho mohu vypůjčit. Mám dost toho zdravení. Pak budeme také moci klidně sedět v Germanii.“

„Chceš tam znovu?“

„Ano, Alžběto. To jsou věci, na které se pak později venku vzpomíná. Na všední den ne. Přijdu pro tě v osm hodin. A teď už půjdu. Nebo půjde ten starý blboun ještě jednou okolo a bude chtít moji výplatní knížku. Dobrou noc.“

Přitáhl ji k sobě, a ona se nebránila. Cítil ji v náručí a náhle se vše rozplynulo; chtěl ji, a nechtěl nic jiného než ji, a držel ji pevně a líbal ji a nechtěl ji již pustit a pustil ji.

..*

Šel ještě jednou do Lomené ulice. Stanul před domem svých rodičů. Měsíc se prodral mlhou. Sklonil se; pak vytrhl jediným hmatem lístek, zatěžkaný kameny. V rohu bylo silnou tužkou něco připsáno. Uchopil kapesní svítilnu. Hlaste se na hlavní poště, přepážka 15, četl.

Podíval se bezděčně na hodinky. Bylo již příliš pozdě, pošta nebyla v noci otevřena, a nemohl se dozvědět nic před osmou hodinou; ale zítřka ráno se konečně něco dozví. Složil lístek a vsunul jej do kapsy, aby jej mohl předložit na poště. Potom šel hrobově tichým městem ke kasárnám, a bylo mu, jako by nic nevážil a kráčet ve vzduchoprázdném prostoru, který se neodvažoval prorazit.

XIII.

Část pošty ještě stála. Zbytek se zřítíl a shořel. Všude se tlačili lidé. Graeber musel dlouho čekat. Potom se dostal k přepážce 15 a předložil lístek se zprávou.

Úředník mu lístek vrátil. „Máte s sebou doklady?“

Graeber vsunul svou výplatní knížku a dovolenku pod mřížku. Úředník je podrobně prohlížel. „Co je to?“ tázal se Graeber. „Nějaká zpráva?“

Úředník neodpověděl. Vstal a zmizel v pozadí. Graeber čekal a hleděl na své doklady, které zůstaly ležet otevřeny na stole.

Úředník se vrátil s malým, promáčknutým balíčkem v ruce. Porovnal ještě jednou adresu s Graeberovou dovolenkou. Pak mu přistrčil balíček přepážkou. „Zde se podepište.“

Graeber viděl na balíčku matčin rukopis. Poslala jej do pole a odtud byl poslán za ním. Podíval se na odesilatele. Jako

adresa byla udána ještě Lomená ulice. Vzal balíček a podepsal potvrzení. „Je to všechno, co tu bylo?“ otázal se. Úředník vzhledl. „Myslíte, že jsme si něco nechali?“

„To ne. Myslil jsem, že jste snad již dostali novou adresu mých rodičů.“

„Pro to nejsme zde příslušní. Zeptejte se v prvním poschodí v doručovatelně dopisů.“

Graeber šel nahoru. První poschodí mělo střechu již jen z polovice. Do zbytku svítilo nebe s mraky a sluncem. „Nemáme zde žádnou novou adresu,“ pravila žena, která seděla za přepážkou. „Jinak bychom neposlali balík do Lomené ulice. Ale můžete se ještě zeptat listonoše vašeho okresu.“

„Kde je?“

Žena se podívala na hodinky. „Je teď na cestě. Přijdete-li sem dnes odpoledne ke čtvrté hodině, bude tady. To se rozděluje pošta.“

„Může vědět adresu, když ji nevíte vy zde?“

„Ovšemže ne. Dozví se ji od nás. Ale jsou lidé, kteří se ho přesto chtějí zeptat. Upokojuje je to. Člověk už je takový. Nemyslíte?“

„Ano, pravděpodobně.“

Graeber vzal balíček a šel po schodech dolů. Díval se na datum. Balíček byl odeslán před třemi týdny. Potřeboval na frontu hodně dlouho, ale odtamtud přišel za ním rychle. Stoupl si do rohu a rozbalil hnědý papír. Byl v něm suchý koláč, pár vlněných punčoch, balíček cigaret a matčin dopis. Přečetl si dopis; nebylo v něm nic o změně bytu nebo o náletech. Schoval jej do kapsy a čekal, až se zase uklidnil. Pak vyšel na ulici. Řekl si, že teď musí přijít brzo také dopis s novou adresou; ale přesto mu bylo bíději, než čekal. Rozhodl se, že zajde k Bindingovi. Možná, že ten bude vědět něco nového.

..*

„Pojď dál, Arnošte!“ zvolal Alfons. „Právě jsme se pustili do prvotřídní láhve. Můžeš nám ji pomoci vypít.“

Binding nebyl sám. Nějaký esesák ležel zpola na velké pohovce pod Rubensem v takové poloze, jako by právě na ni spadl a nemohl se prozatím zase zvednout. Byl to hubený člověk s obličejem jako z tvarohu a s vlasy, které byly tak světlé, že to vypadalo, jako by neměl ani řasy, ani obočí. „To je Heini,“ řekl Alfons s určitou úctou. „Heini, krotitel hadů! A to je můj přítel Arnošt, na dovolené z Ruska.“

Heini byl řádně opilý. Měl velmi bledé oči a malá ústa.

„Rusko!“ zamručel. „Byl jsem taky. Krásné časy! Lepší než tady!“

Graeber se podíval tázavě na Bindinga. „Heini má právě jednu láhev za sebou,“ vysvětlil mu Alfons. „Má starosti. Dům jeho rodičů byl vybombardován. Rodině se nic nestalo, byli všichni v krytu. Ale byt je zničen.“

„Čtyři pokoje!“ brumlal Heini. „Všechno nový nábytek. I klavír. Bezvadný klavír! Krásný zvuk! Ta prasata!“

„Heini už ten klavír pomstí,“ řekl Alfons. „Pojď, Arnošte, co chceš pít? Heini pije koňak. Je tu také vodka, kmínka a co jen hrdlo ráčí.“

„Vůbec nic. Přišel jsem jen na skok, zeptat se, jestli ses už něco dozvěděl.“

„Ještě nic nového, Arnošte. Tady v okolí už tvoji rodiče nejsou. Aspoň nejsou nikde hlášeni. Ani na vesnicích. Buď se vystěhovali a ještě se nehlásili, nebo byli odesláni s transportem. Víš, jaké je to dnes. Celé Německo ta prasata bombardují, potrvá to teď nějaký čas, než budou spojení zase v pořádku. Pojď, vypij si něco. Na jednu sklenku si přece budeš moci troufnout!“

„Dobře. Jednu vodku.“

„Vodka,“ mručel Heini. „Pili jsme jí celé proudy! A potom jsme ji lili těm dobytčům do krku a zapalovali. Dělalí jsme z nich vrhače plamenů. Panečku, ti skákali! Člověk by umřel smíchy!“

„Co?“ tázal se Graeber.

Heini neodpověděl. Hleděl ztrnule skleněným očima před sebe. „Vrhači plamenů,“ mumlal. „Velkolepý nápad.“

„O čem mluví?“ tázal se Graeber Bindinga. Alfons pokrčil rameny. „Heini prodělal mnoho. Byl u SD.“

„U SD v Rusku?“ „Ano. Vypij ještě jednu, Arnošte.“

Graeber vzal láhev vodky s měděného kuřáckého stolu a pozoroval ji. Čirá kořalka šplouchala sem a tam. „Kolik procent má ta vodka?“

Alfons se zasmál. „Ta je dost ostrá. Jistě takových šedesát procent. Rusáci ji snesou ostrou.“

Snesou ji ostrou, myslil si Graeber. A když je ostrá, hoří, když se někomu nalije do krku a zapálí. Pohlédl na Heiniho. Znal dosti vyprávění o Sicherheitsdienstu SS, aby věděl, že pravděpodobně nebylo žádným holedbáním, co tu Heini v opilství vykládá. SD likvidovala za frontou lidi ve velkém a po tisících pod záminkou, že tvoří životní prostor pro německý národ. Likvidovala všechno, co bylo nežádoucí, a to ponejvíce zastřelením; ale aby se hromadné vraždění nestalo příliš jednotvárným, vynalézali SS občas humorné variace. Graeber některé znal; o jiných mu vyprávěl Steinbrenner. Živí vrhači plamenů byli něčím novým.

„Co se tak díváš na tu flašku?“ ptal se Alfons. „Neukousne tě. Nalej si.“

Graeber postavil láhev. Chtěl vstát a odejít; ale zůstal sedět. Přinutil se, aby zůstal sedět. Dosti často se díval jinam a nechtěl nic vědět. A s ním statisíce jiných, a věřili, že tím budou moci ukonejšit své svědomí. Nechtěl to již. Nechtěl se již ničemu vyhýbat. Proto nepřišel na dovolenou.

„Nechceš si dát přece jen ještě jednu?“ tázal se Alfons.

Graeber pohlédl na Heiniho, který napůl spal. „Je stále ještě u SD?“

„Už ne. Ted je tady.“

„Kde?“

„Je vedoucím v koncentračním táboře."

„V koncentračním táboře?"

„Ano. Vezmi si přece ještě doušek, Arnošte! Tak mladí se již nesejdeme! A zůstaň ještě chvíli. Neutíkej hned po každé!"

„Ne," řekl Graeber a díval se dále na Heiniho. „Neodejdu."

„To je konečně rozumné slovo. Co chceš pít? Ještě vodku?"

„Ne. Dej mi kmínku nebo koňak. Vodka ne."

Heini se pohnul. „Přirozeně ne vodu," zablábolil. „Bylo by jí na to příliš škoda. Vodka jsme chlastali sami. Byl to benzin, hoří také lépe —"

..*

Heini zvracel v koupelně. Alfons stál s Graeberem přede dveřmi. Nebe bylo plné bělostných beránků. V břizách zpíval kos, malá, černá kulička se žlutým zobákem a s hlasem, ve kterém bylo celé jaro.

„Šílený chlapík, tenhle Heini, co?" řekl Alfons,

Řekl to jako hoch, který mluví o krvežíznivém indiánském náčelníku — se směsí hrůzy a obdivu.

„Pěkný chlapík, když se ti lidé nemohli bránit," odpověděl Graeber.

„Má zchroulou ruku, Arnošte, proto se nemůže stát vojákem. Utržil si to v nějaké místnosti při bitce s komunisty v dvaatřicátém roce. Proto je taky tak divoký, člověče, co ten tady vyprávěl, co?"

Alfons bafal vyhaslý doutník, který si zapálil, když Heini vykládal o svých zážitcích. V rozčilení mu vyhasl. „To byly věci, co?"

„Ano, to byly věci. Chtěl bys být při tom?"

Binding se na okamžik zamyslel. Potom zavrtěl hlavou. „Myslím, že ne. Snad jednou, aby to člověk taky viděl. Ale jinak nejsem pro to stvořen. Příliš romantické, Arnošte."

Heini se objevil ve dveřích. Byl velmi bledý. „Služba!" zavrčel. „Už je pozdě! Nejvyšší čas! Dnes ta prasata pořádně přeženu!"

Vrávorál po zahradní pěšině. Před brankou si nasadil zpřímá čepici, ztrnule se narovnal a kráčel dále jako čáp.

„Nechtěl bych být v kůži toho, kdo teď padne Heinimu v koncentračním táboře do rukou," řekl Binding.

Graeber vzhlédl. Myslil si totéž. „Myslíš, že je to správné Alfonsi?" tázal se ho.

Binding pokrčil rameny. „Jsou to zrádci národa, Arnošte. Nejsou tam bezdůvodně."

„Byl Burmeister zrádcem národa?"

Alfons se zasmál. „To byla soukromá záležitost. Jemu se taky mnoho nestalo."

„A kdyby se mu něco stalo?"

„Pak by měl smůlu. Dnes má spousta lidí smůlu, Arnošte. S bombami na příklad. Patnáct tisíc jen v tomto městě. Lepší lidé než ti v koncentračním táboře. Tak co je mi po tom, co se tam děje. Nenesu za to odpovědnost. A ty také ne."

Několik vrabců letělo s křikem k ptačí koupeli uprostřed trávníku. Jeden se v ní brodil a mával křídly a hned nato cákali v nádržce všichni. Alfons je napjatě pozoroval. Zdálo se, že již na Heiniho zapomněl.

Graeber pozoroval jeho spokojený, nevinný obličej, a pojednou poznal, k jaké beznaději byly na věky odsouzeny soucit a spravedlnost: vždy znovu ztroskotávat na samolibosti, lhostejnosti a strachu — poznal to a poznal také, že ani on v tom není výjimkou, že je rovněž do toho zapleten neviditelným, vzdáleným a hrozivým způsobem. Bylo mu, jako by patřil s Bindingem nějak dohromady, byť se tomu sebevíce bránil.

„Se zodpovědností to není tak jednoduché, Alfonsi," řekl zachmuřeně.

„Ale Arnošte! Nedělej žerty! Člověk může být zodpovědný jen za to, co sám udělá. A to taky jen tehdy, když to nebylo na rozkaz."

„Když střílíme rukojmí, říkáme pravý opak — že jsou zodpovědní za to, co udělali jiní."

„Střílel jsi rukojmí?" tázal se Binding a obrátil se k němu se zájmem.

Graeber neodpověděl.

„Rukojmí, to jsou výjimky, Arnošte, případy z nutnosti."

„Všechno jsou případy z nutnosti," prohlásil Graeber hořce. „Všechno, co děláme my, myslím. Nikoli to, samozřejmě, co dělají druzí. Když my bombardujeme nějaké město, je to strategická nutnost; když to dělají druzí, je to sprostý zločin."

„To je to! Konečně myslíš správně!" Alfons se podíval zchytrale na Graebera ze strany a usmíval se. „Tomu se říká moderní politika! Právo je to, co prospívá německému národu, řekl říšský ministr spravedlnosti. A ten to musí vědět! My konáme jen svoji povinnost. My nejsme zodpovědní." Nahnul se. „Tady — tady je kos! Po prvé, co se koupá! Jak ti vrabci utíkají!"

..*

Graeber uviděl náhle před sebou Heiniho. Ulice byla prázdná, mezi zahradními křovinami bylo mdlé sluneční světlo, žlutý motýl poletoval nízko nad pruhem písku, který lemoval dlážděný chodník, a asi o sto metrů dále zahrnul Heini právě za roh. Graeber šel po chodníku. Bylo úplně тихо a jeho kroky nebylo slyšet. Kdyby někdo chtěl Heiniho vyřídít, byla by to vhodná příležitost, pomyslel si. Nikoho nebylo vidět. Ulice jako by spala. Bylo možno se k němu přiblížit po chodníku téměř neslyšně. Heini by nic neopozoroval, člověk by ho mohl srazit a zardousit nebo ho probodnout. Výstřel by způsobil příliš mnoho hluku a přivolal by rychle lidi. Heini nebyl příliš silný; bylo by ho možno zardousit. Graeber zpozoroval, že šel rychleji. Ani Alfons by nepojal podezření, pomyslel si. Domníval by se, že se někdo na

Heinim pomstil. Důvodů pro to bylo přece dosti. Pro někoho by to byla jedinečná příležitost se pomstít. Příležitost, jaká se hned tak nevrací. A byla to též příležitost sprovodit ze světa bez pomsty vraha, který za hodinu pravděpodobně bude týrat několik vylekaných, bezbranných lidí.

Graeber cítil, jak se mu potí ruce. Bylo mu pojednou velmi horko. Přišel na roh a viděl, že dohonil Heiniho o třicet metrů. Stále ještě nebylo nikoho vidět. Kdyby rychle běžel po chodníku, mohlo by být všechno za minutu hotovo. Mohl by Heiniho probodnout a hned utíkat dále.

Cítil, jak mu srdce najednou bije jako kladivo. Zdálo se, že bije tak hlasitě, až se na okamžik obával, že by to Heini mohl slyšet. Co se to se mnou děje? pomyslal si. Co je mi po tom? A jak jsem se do toho dostal? Myšlenka, která ještě před okamžikem byla čistě náhodná, jako by se náhle proměnila v temné nutkání a pojednou jako by všechno záleželo na tom, může-li se to stát ospravedlněním za mnohé v minulosti, za Graeberův vlastní život, za věci v něm, na které by chtěl zapomenout, za něco, co učinil, a za něco, co opominul. Pomsta, myslel si zmateně, ale byl to přece někdo, koho sotva znal, někdo, kdo mu nic neudělal, někdo, na němž se nemusil mstít, ještě ne, myslel si, ale což by se nemohlo stát, že k obětem Heiniho patřil zrovna Alžbětín otec, nemohl by k nim náležet dnes nebo zítra, a komu udělala něco ta rukojmí nebo ti nesčíslní nevinní, a kde byla vina, a kde smíření?

Hleděl na Heiniho záda. Vyschlo mu v ústech. Pes zavrčel za zahradní brankou. S úlekem se ohlédl. Pil jsem příliš mnoho, pomyslal si, musím se zastavit, všechno tohle nemá se mnou nic společného, je to šílené — ale šel dále, rychleji a potichu, hnán něčím, co mu připadalo jako pronikavá a spravedlivá nutnost, jako odčinění a očista za tak mnohou smrt, kterou měl za sebou.

Přiblížil se na dvacet metrů, aniž věděl, co učiní. Tu uviděl, že na konci ulice vyšla žena ze vchodu před živý plot. Měla na sobě oranžovou blůzu a nesla koš a přicházela proti němu. Zastavil se. Všechno se v něm uvolnilo. Pak šel pomalu dále. Žena houpala košíkem a šla zvolna kolem Heiniho a k němu. Přicházela klidným krokem, měla silná, široká prsa, široký snědý obličej a hladké tmavé vlasy s pěšinkou. Nad její hlavou stálo nebe, bledé, mihotavé a nezřetelné, pouze ona byla na okamžik zřetelná, vše ostatní se rozplývalo, jen ona byla skutečná, byla život, nesla jej na svých širokých ramennou, nesla jej s sebou, a byl veliký a dobrý, a za ní byla poušť a vražda.

Když přecházela, pohlédla na něho. „Dobrý den,“ řekla přátelsky.

Graeber kývl. Nemohl promluvit. Slyšel za sebou její kroky, a poušť tu byla zase, mihotavá a v tomto mihotání viděl zacházet za roh temnou postavu Heiniho, a ulice byla prázdná. Ohlédl se. Žena šla stejným krokem dále a nestarala se o nic. Proč neutíkám? myslel si. Ještě mám čas to udělat, ale věděl již, že to neudělá. Viděla mě ta žena, myslel si, poznala by mě, nejde to už. Ale udělal by to, kdyby žena nebyla přišla? Nenašel by si jinou výmluvu? Nevěděl.

Přišel ke křižovatce, na které Heini odbočil. Heini tu již nebyl. Uviděl ho teprve na příštím rohu. Stál uprostřed cesty. Hovořil s ním nějaký SS a šel s ním pak dále. Listonoš vyšel z branky. Kousek dále stáli dva cyklisté. Bylo po všem. Graeberovi bylo náhle, jako by procítl. Ohlédl se. Co to bylo? pomyslal si. Ztraceně, málem bych to byl udělal! Odkud to přišlo? Co se to se mnou děje? Co tu náhle propuklo? Šel dále. Musím dát na sebe pozor, myslel si. Domníval jsem se, že jsem klidný. Nejsem klidný. Jsem rozrušen mnohem více, než jsem si toho vědom. Musím si dát na sebe pozor, nebo provedu ještě nějaký ztracený nesmysl!

..*

Koupil si u stánku noviny a zůstal stát a četl vojenskou úřední zprávu. Až dosud to neučinil. Během dovolené nechtěl o tom nic vědět. Teď viděl, že ústup pokračoval. Na malých výstřižcích mapy našel postavení, kde asi jeho pluk stál. Nemohl to zjistit přesně, neboť úřední zpráva uváděla pouze armádní skupiny; ale mohl odhadnout, že pluk ustoupil asi o sto kilometrů.

Stál chvíli tiše. Celou dobu, co byl na dovolené, sotva pomyslel na kamarády. Vzpomínka na ně se v něm ponořila jako kámen. Nyní se vrátila. Bylo mu, jako by šedivá osamělost vyrůstala ze země. Úřední zpráva hlásila v Graeberově úseku těžké boje; ale šedivá osamělost byla němá a bez barvy, jako by v ní dávno zemřelo každé světlo, ba i sám odpor boje. Stíny se zvedaly, bezkrevné a prázdné; pohybovaly se a dívaly se na něho a pronikaly ho skrz naskrz, a když klesly, byly jako šedá, rozrytá země, a země byla jako ony, jako by se pohybovala a vrůstala do nich. Vysoké, zářivé nebe nad ním jako by pozbývalo své barvy před šedým kouřem tohoto nekonečného umírání, které jako by stoupalo ze země a zastiňovalo slunce. Zrada, myslel si rozhořčeně, zradili je, zradili a pošpinili, a jejich boj a jejich umírání je nerozlučně spojeno s vraždou a bezprávím a lží a násilím, byli podvedeni, podvedeni o všechno, dokonce i o svou ubohou, statečnou, žalostnou a neúčinnou smrt.

Strčila do něho žena, která nesla před sebou pytel. „Copak nevidíte?“ hubovala zmateně.

„Vidím,“ řekl Graeber, který se nepohnul.

„Tak co stojíte v cestě?“

Graeber neodpověděl. Pojednou věděl, proč vlastně šel za Heinim. Bylo to temno, které tak často v poli pociťoval, otázka, na kterou se neodvažoval odpovědi, náhlé, drtivé zoufalství, kterému se vždy zase vyhnul — konečně ho dohonily a postavily se mu v tvář, a teď věděl, co to bylo, a nechtěl již uhnout. Chtěl mít jasno. Byl připraven.

Pohlmann, pomyslel si. Fresenburg chtěl, abych k němu zašel.

Zapomněl jsem na to. Chtěl bych s ním mluvit. Musím si promluvit s někým, komu mohu důvěřovat.

„Nemotoro!“ řekla žena s těžkým břemenem a vlekla se dále.

..*

Polovina Jahnova náměstí byla zničena; druhá stála nedotčena. Jen několik oken bylo rozbito. Všední den plynul v

nich dále, ženy čistily a vařily, zatím co fronty domů naproti byly v troskách a ukazovaly jen zbytky pokojů, ve kterých visely roztrhané tapety jako cáry praporů po prohrané bitvě.

Dům, ve kterém Pohlmann dříve žil, stál na zničené straně. Vyšší poschodí se zřítíla a zasypala vchod. Vypadalo to, jako by tam již nikdo nebydlel. Graeber se chtěl již vzdát, když objevil úzkou pěšinu mezi ssutinami. Dal se po ní a našel vyházenou cestu k zadním dveřím, které byly celé. Zaklepal. Nikdo neodpověděl. Zaklepal znovu. Po chvíli uslyšel šramot. Zarachotil řetěz a dveře se opatrně otevřely.

„Pan Pohlmann?“ řekl.

Vyhlédl starý muž. „Ano. Co si přejete?“

„Jsem Arnošt Graeber. Váš bývalý žák.“

„Ano, tak. A co byste chtěl?“

„Navštívit vás. Jsem zde na dovolené.“

„Nevyučují již,“ řekl Pohlmann stručně.

„To vím.“

„Dobře. Pak také víte, že mne propustili z trestu. Nepřijímám již žádných žáků a také k tomu nemám právo.“

„Nejsem již žák; jsem voják a přicházím z Ruska a mám vám vyřídít pozdravy od Fresenburga. Řekl mi, abych k vám zašel.“

Starý muž pohlédl na Graebera pozorněji. „Fresenburg? Žije ještě?“

„Před desíti dny ještě žil.“

Pohlmann pozoroval Graebera ještě okamžik, „Dobrá, pojdte dovnitř,“ řekl potom a ustoupil. Graeber ho následoval. Šli chodbou, která vedla k jakési kuchyni a odtud druhou krátkou chodbou. Pohlmann šel pojednou rychleji, otevřel dveře a řekl mnohem hlasitěji než předtím: „Pojďte dovnitř. Myslel jsem již, že jste od policie.“

Graeber naň překvapeně pohlédl. Potom pochopil. Neohlédl se. Pohlmann mluvil pravděpodobně tak hlasitě, aby někoho informoval.

V pokoji hořela malá petrolejová lampa se zeleným stínítkem. Okna byla rozbita a před nimi se kupily sutiny tak vysoko, že nebylo vidět ven. Pohlmann zůstal stát uprostřed místnosti. „Teď vás poznávám,“ řekl. „Venku bylo světlo příliš silné. Vycházím málo a již jsem tomu odvykl. Nemám tu denní světlo, jenom petrolej. Není ho mnoho; proto musím často dlouho sedět potmě. Elektrické vedení je zničeno.“

Graeber se na něho díval. Nepoznal by ho již; tak zestárl. Pak se rozhlédl a zdálo se mu, jako by se octl v jiném světě.

Nebylo to jen ticho a neočekávaná místnost, osvětlená lampou, co působilo po prudkém poledním slunci venku jako katakomby; bylo to ještě něco jiného. Byly to hnědé a zlaté řady knih kolem stěn, byl to stojan na čtení, byly to rytiny a byl to sám tento stařec, s bílými vlasy a zbrázděnou tváří, která vypadala voskově jako u člověka léta vězněného.

Pohlmann si všiml Graeberova pohledu. „Měl jsem štěstí,“ pravil. „Zůstaly mi skoro všechny moje knihy.“

Graeber se obrátil. „Neviděl jsem už dlouho žádné. A v posledních letech jsem už jen málo četl.“

„To jste také nemohl. Knihy jsou příliš těžké, abyste je vlácel s sebou v tlumoku.“

„Byly také těžké, abych je nosil v hlavě. Nehodily se k tomu, co se dělo, A ty, které se k tomu hodily, se člověku nechtělo číst.“

Pohlmann pohlédl do měkkého zeleného světla lampy. „Proč jste ke mně přišel, Graebere?“

„Fresenburg mi řekl, že k vám mám jít.“

„Znáte ho dobře?“

„Byl to jediný člověk v poli, jemuž jsem naprosto důvěřoval. Řekl mi, že mám k vám zajít a promluvit si s vámi. Že mi řeknete pravdu.“

„Pravdu? O čem?“

Graeber pohlédl na starce. Byl u něho ve třídě, a zdálo se to již nekonečně dávno, ale přesto měl na vteřinu pocit, že je zase žákem a že je dotazován na svůj život — a že se nyní musí jeho osud rozhodnout v tomto malém, zasypaném pokoji s množstvím knih a s propuštěným učitelem z mládí. Ztělesňovaly to, co zde bylo kdysi v minulosti —dobro, snášenlivost a vědění —, a suť před oknem bylo to, co z nich udělala přítomnost. „Chtěl bych vědět, jak dalece jsem byl účasten na zločinech posledních desíti let,“ pravil. „A chtěl bych rád vědět, co mám dělat.“

Pohlmann se na něho zadíval. Pak stanul a přešel pokoj. Vzal jednu ze seřazených knih, otevřel ji a zasunul ji zpátky, aniž se do ní podíval. Posléze se zase obrátil. „Víte, nač se mě tu tážete?“

„Ano.“

„Dnes jsou lidé stínáni za méně.“

„Na frontě jsou zabíjeni za nic,“ řekl Graeber.

Pohlmann se vrátil a zase usedl. „Tím zločinem myslíte válku?“

„Mám na mysli všechno, co k ní vedlo. Lež, utiskování, bezpráví, násilí. A mám na mysli válku. Válku, a jak ji vedeme — s otrockými tábory, koncentračními tábory a hromadnými vraždami civilistů.“

Pohlmann mlčel.

„Viděl jsem ledaco,“ řekl Graeber. „A slyšel mnoho. Vím také, že válka je prohrána. A vím, že bojujeme dále už jen proto, aby vláda, strana a lidé, kteří to všechno zavinili, zůstali ještě o nějaký čas déle u moci, aby mohli způsobit ještě více bíd.“

Pohlmann se znovu zadíval na Graebera. „To všechno víte?“ otázal se.

„Teď to vím. Vždycky jsem to nevěděl.“

„A musíte zase ven?“

„Ano.“

„To je hrozné.“

„Je to ještě hroznější, musít zase ven a vědět to a stát se tak snad spoluvinníkem. Stanu se jím?"

Pohlmann mlčel. „Jak to myslíte?" otázal se po chvíli šeptem.

„Víte, jak to myslím. Učil jste nás náboženství. Jak dalece se stávám spoluvinníkem, když vím, že válka je nejen prohrána, nýbrž také, že ji musíme prohrát, aby přestalo otroctví a vražda, koncentrační tábory, SS a SD, hromadné vybijení a nelidskost — když to vím a přece zase půjdu za dva týdny ven, abych za to dále bojoval?"

Pohlmannův obličej byl pojednou šedý a vyhaslý. Jenom oči měly ještě barvu, zvláštní jasnou modř. Připomínaly Graeberovi oči, které už jednou kdesi viděl, ale nevěděl již kde.

„Musíte zase ven?" tázal se Pohlmann konečně.

„Mohu se vzepřít. Pak budu oběšen nebo zastřelen." Graeber čekal.

„Mučedníci křesťanské doby neuposlechli násilí," řekl Pohlmann váhavě.

„My nejsme mučedníci. Ale kdy začíná spoluvina?" tázal se Graeber. „Kdy se stává vraždou, co se nazývá jinak hrdinstvím? Když člověk již nevěří jeho důvodům? Nebo jeho účelu? Kde je hranice?"

Pohlmann se na něho ztrápeně díval. „Jak vám to mohu říci? Je to příliš velká odpovědnost. Nemohu to rozhodnout za vás."

„Musí si to rozhodnout každý sám?"

„Myslím, že ano. Jak jinak?"

Graeber mlčel. Nač se ptám ještě dále, pomyslí si. Sedím zde pojednou jako soudce, místo jako obžalovaný. Proč trýzním tohoto starce a volám ho k zodpovědnosti za to, čemu mě kdysi učil, a za to, čemu jsem se později naučil bez něho. Potřebuji ještě nějaké odpovědi? Nedal jsem si ji právě sám? Podíval se na Pohlmann. Dovedl si představit, jak sedí den co den v této místnosti, ve tmě nebo u lampy, jako v katakombách starého Říma, vypuzený ze svého úřadu, očekávající každou hodinu své zatčení a usilovně hledající útěchu ve svých knihách.

„Máte pravdu," řekl. „Ptát se někoho jiného, znamená stále ještě se pokoušet vyhnout se vlastnímu rozhodnutí.

Neočekával jsem vlastně ani doopravdy od vás odpověď, ptal jsem se vlastně jenom sám sebe. Ale někdy je to možné jen tehdy, když se člověk ptá druhého."

Pohlmann zavrtěl hlavou. „Máte právo se ptát. Spoluvina!" řekl náhle. „Co vy o tom víte? Byl jste mladý, a otrávilí vás lžemi, než jste mohl sám usuzovat. Ale my — my jsme to viděli a nechali k tomu dojít! Co to bylo? Netečnost srdce? Lhostejnost? Chudoba? Egoismus? Zoufalství? Ale jak se to mohlo stát takovým morem? Myslíte, že o tom denně nepřemýšlím?"

Graeber náhle věděl, koho mu připomněly Pohlmannovy oči. Byly to oči Rusa, na kterého vystřelil. Vstal. „Musím jít," řekl. Děkuji, že jste mě pustil dovnitř a hovořil se mnou."

Vzal si čepici. Pohlmann procitl. „Chcete odejít, Graebere? Co chcete dělat?"

„Nevím. Mám ještě dva týdny času na přemýšlení. Je to mnoho, když si člověk zvykne, žít z minuty na minutu."

„Přijďte zase! Přijďte ještě jednou, než odjedete. Slibujete?"

„Slibuji."

„Nepřichází vás mnoho," řekl tiše Pohlmann.

Graeber viděl, že mezi knihami blízko zasypaného okna stála malá fotografie. Byl na ní mladý člověk jeho věku v uniformě. Vzpomněl si, že Pohlmann měl syna. Ale v těchto dobách bylo lépe se na něco takového netázat.

„Pozdravujte Fresenburga, až mu budete psát," řekl Pohlmann.

„Ano." „Mluvil jste s ním tak jako teď se mnou, že ano?"

„Ano."

„Chtěl bych, abyste byl mluvil dříve také tak se mnou."

„Myslíte, že se tím Fresenburgovi něco zjednodušilo?"

„Naopak," řekl Graeber. „Ztížilo."

Pohlmann přikývl. „Nemohl jsem vám nic říci. Ale nechtěl jsem vám také dát žádnou z těch mnoha odpovědí, které nejsou ničím než výmluvami. Je jich dosti. Všechny jsou hladké a přesvědčivé, a všechny jsou pouhými vytáčkami."

„I odpovědi církve?"

Pohlmann na okamžik zaváhal. „I odpovědi církve," řekl potom. „Ale církev má štěstí. Stojí tam proti ‚Miluj bližního svého‘ a proti ‚Nezabiješ jiné slovo: ‚Dávejte císaři, co je císařovo, a Bohu, co je božího. S tím se dá již hodně podniknout.'"

Graeber se usmál. Poznal něco ze starého sarkasmu, který Pohlmann dříve míval. Pohlmann to zahlédl. „Usmíváte se," pravil. „A jste tak klidný. Proč nekřičíte?"

„Křičím," odpověděl Graeber. „Jenže to neslyšíte."

..*

Stál přede dveřmi. Světlo ho bodalo jasnými šípky do očí. Bílá omítka svítila. Šel pomalu po náměstí. Měl pocit jako někdo, nad nímž byl po dlouhém, nejistém soudním přelíčení konečně vynesena rozsudek a jemuž je téměř lhostejno, je-li to osvobození nebo ne. Bylo po tom, chtěl to, bylo to to, o čem chtěl přemýšlet během své dovolené, a teď to věděl: bylo to zoufalství, a už mu neuhýbal.

Seděl chvíli na lavici, která zůstala stát těsně na okraji kráteru po bombě. Byl úplně zmalátnělý a prázdný a nemohl by říci, byl-li zoufalý nebo ne. Pojednou se mu již nechtělo ani myslet. Nebylo již na co myslet. Zvrátil hlavu a zavřel oči a cítil slunce hřát na svém obličej. Necítil nic jiného. Seděl tu tiše a klidně dýchal a cítil neosobní, těšivé teplo, které neznalo ani práva, ani bezpráví.

Po chvíli otevřel oči. Náměstí se před ním rozprostíralo jasně a velmi zřetelně. Viděl košatou lípu, která stála před

zříceným domem. Byla nepoškozena a vztyčovala svůj kmen s větvemi ze země jako nesmírnou, široko rozevřenou ruku, která se, obalená zelení, vztahovala ke světlu a k jasným mrakům. Nebe za mraky bylo velmi modré. Všechno zářilo a jiskřilo jako po dešti, mělo hloubku a sílu, byl to život, silný, širý život, samozřejmý, bez otázek, beze smutku a bez zoufalství. Graeber jej pocíťoval, jako by se vracel z těžkého snu, narážel naň zplna, všechno v něm jehlo, bylo to jako odpověď beze slov, daleko všech otázek, daleko všeho přemýšlení, odpověď, kterou znal z noci a dnů, když smrt se ho již dotýkala a když z křeči, ustrnutí a konce se náhle prudce do něho zase vrátil život, horký a nic než pud, zachraňující a umrtvující mozek svým přivalem.

Vstal. Šel kolem lípy mezi ruinami a domy. Cítil pojednou, že čeká. Všechno v něm čekalo. Čekal na večer jako na příměří.

XIV.

„Máme dnes znamenitý vídeňský řízek," řekl Marabu.

„Dobře," odpověděl Graeber. „Dám si jej. A všechno, co nám k němu doporučíte. Spolehneme se úplně na vás."

„Totéž víno?"

„Totéž, nebo nějaké jiné, jestli myslíte. Přenecháme vám i to."

Číšník spokojeně odcházel. Graeber se pohodlně opřel a díval se na Alžbětu. Měl pocit, že byl přeložen z rozstříleného úseku fronty do kousku zachráněného míru. Odpoledne dávno uplynulo. Zůstal z něho jen odlesk okamžiku, kdy mu byl pojednou život velmi blízký a kdy jako by se prodíral stromy z kamenné dlažby a zřícenin, aby vztáhl zelené ruce po světle. Dva týdny, pomyslí si. Ještě dva týdny života. Měl bych po nich sáhnout jako ta lípa po světle.

Marabu se vrátil. „Co byste dnes řekli našemu Johannisberger Kahlenberg?" tážal se. „Máme tu ještě několik lahví — sekt je proti tomu obyčejná selterská voda. Nebo —"

„Kahlenberg," řekl Graeber.

„Výborně, pane. Jste znalec. Toto víno se znamenitě hodí k řízku. Dám vám k němu ještě čerstvý hlávkový salát. Po něm vynikne jeho vůně ještě více. Je to víno jako pramen."

Večeře před popravou, pomyslí si Graeber. Ještě dva týdny večeří před popravou! Pomyslel si to bez hořkosti.

Až dosud se nestaral o to, co bude po dovolené. Zdálo se mu to nekonečně daleko; velmi mnoho se udalo, a velmi mnoho bylo ještě před ním. Nyní, co si přečetl vojenskou úřední zprávu a byl u Pohlmannu, věděl pojednou, jak krátká byla dovolená.

Alžběta se dívala za Marabuem. „Bud požehnán tvůj přítel Reuter," pravila. „Učinil z nás znalce!"

„Nejsme znalci, Alžběto. Jsme více. Jsme dobrodruzi. Dobrodruzi míru. Válka všechno převrací. To, co bylo dříve symbolem syté jistoty a ustáleného měšťáctví, stalo se dnes velikým dobrodružstvím."

Alžběta se smála. „Děláme je z něho."

„Taková je doba. Na něco si rozhodně nemůžeme stěžovat — na dlouhou chvíli a jednotvárnost."

Graeber se díval na Alžbětu. Seděla na pohovce proti němu v těsně přiléhavých šatech. Její vlasy byly skryty pod malou čapkou; působila skoro chlapeckým dojmem. „Jednotvárnost," pravila. „Nechtěl jsi dnes přijít v civilních šatech?"

„Nemohl jsem. Neměl jsem, kde bych se převlékl."

Graeber to chtěl udělat u Alfonse; ale po odpoledním rozhovoru tam již nešel.

„Můžeš se převléci u mne," řekla Alžběta.

„U tebe? A co paní Lieserová?"

„Čert vezmi paní Lieserovou. Přemýšlela jsem o tom."

„Čert vezmi celou spoustu věcí," řekl Graeber. „Také jsem o tom přemýšlel."

Číšník přinesl víno a otevřel je; ale nenaléval. Naklonil hlavu a naslouchal. „Už to zase začíná!" řekl. „Je mi líto, pane." Nebylo třeba vysvětlovat, co myslel. Řev sirén přehlušil v nejbližším okamžiku v místnosti každý hovor.

Alžbětina sklenka cinkla. „Kde je nejbližší kryt?" otázal se Graeber Marabua.

„Máme jej zde v domě."

„Není jenom pro hotelové hosty?"

„Vy jste host, pane. Kryt je velmi dobrý. Lepší než mnohé venku. Máme zde vysoké důstojníky."

„Dobře. Co bude s těmi vídeňskými řízkami?"

„Nejsou ještě na pánvi. Schovám je. Dole je nemohu servírovat. Chápete, proč."

„Ovšem." Graeber vzal číšníkovi láhev z ruky a naplnil dvě sklenice. Jednu podal Alžbětě. „Napij se. A vypij to do dna."

Zavrtěla hlavou. „Nemusíme jít?"

„Máme ještě velmi mnoho času. To je teprve první výstraha. Možná, že se nestane vůbec nic, tak jako posledně. Vypij tu sklenici, Alžběto. Pomůže to proti prvnímu leknutí."

„Myslím, že pán má pravdu," řekl Marabu. „Je to škoda vlít do sebe takové ušlechtilé víno — ale toto je obzvláštní případ."

Byl bledý a s námahou se usmíval. „Pane," pravil Graeberovi. „Dříve jsme vzhlíželi k nebi s modlitbou. Nyní to děláme s kletbami. Tak jsme to dopracovali."

Graeber pohlédl na Alžbětu. „Pij! Máme ještě hodně času. Můžeme ještě vypít celou láhev."

Zvedla sklenici a pomalu ji vypila. Učinila tak s výrazem, který vyjadřoval rozhodnost a současně v něm bylo něco z

bezohledné marnotratnosti. Pak postavila sklenici a usmála se. „Čert vezmi i tu paniku," řekla. „Musím si to odvyknout. Podívej se, jak se chvějí."

„Ty se nechvěješ. Chvěje se v tobě život. To nemá s odvahou nic společného, člověk má odvalu, když se může bránit. Všechno ostatní je ješitnost. Náš život je rozumnější než my, Alžběto."

„Dobře. Dej mi ještě trochu napít."

„Moje žena," řekl Marabu. „Náš chlapec je nemocný. Tuberkulosa. Je mu jedenáct. Kryt není dobrý. Je pro ni těžké snést chlapce dolů. Je slabounká; třiapadesát kilo. Jižní třída 29. Nemohu jí pomoci. Musím zůstat zde."

Graeber vzal s nejbližšího stolu sklenici, naplnil ji a podával ji číšníkovi. „Pojďte! Vypijte si také jednu. Je staré vojenské pravidlo: když člověk nemůže nic dělat, má se pokusit, aby se nerozčilil. Pomůže vám to?"

„To se lehko řekne."

„Správně. Nikdo z nás se nenarodil jako socha. Vypijte tu sklenici."

„Není to dovoleno, ve službě —"

„Tohle je obzvláštní případ. Sám jste to právě řekl."

„Tak jest." číšník se ohlédl a vzal sklenku. „Smím si dovolit připít na vaše povýšení?"

„Na co?"

„Na vaše povýšení na poddůstojníka."

„Děkuji. Máte bystrý zrak."

číšník postavil sklenici. „Nemohu ji vypít najednou. Ani tak ušlechtilé víno. Dokonce ani v takovém obzvláštním případě."

„To je vám ke cti. Vezměte si sklenici s sebou."

„Děkuji, pane."

Graeber naplnil zase Alžbětinu a svoji sklenici. „Nedělám to, abychom ukázali chladnou krev," řekl. „Dělám to, protože je prostě lépe při náletech vypít, co člověk má. Nikdy nevíme, jestli se s tím zase shledáme."

Alžběta se podívala na jeho uniformu. „Nemohou tě dopadnout, když je v krytu všechno plné důstojníků?"

„Ne, Alžběto."

„Proč ne?"

„Protože je mi to jedno."

„To člověka nedopadnou, když je mu to jedno?"

„Ne tak snadno. Strach přitahuje. A teď pojd', první úlek jsme přestáli."

..*

Část vinného sklepa byla z betonu, podepřená ocelovými nosníky a vybudovaná jako protiletický kryt. Stála tam křesla, židle, stoly a pohovky, několik vyšlapaných koberec leželo na zemi a stěny byly čistě vybíleny. Bylo tu rádio, a na příborníku stály sklenice a láhve. Byl to přepychový kryt.

Našli si místo na straně, kde byl vlastní vinný sklep oddělen laťkovými dveřmi. Hlouček hostů je následoval. Byla mezi nimi velmi krásná žena v bílých večerních šatech. Její záda byla nahá a její levá paže jiskřila náramky. Další byla hlasitá blondýna s kaprim obličejem, pak přišlo několik mužů, několik starších žen a skupina důstojníků. Objevili se číšník a pikolo. Otvírali láhve.

„Mohli jsme si vzít naše víno s sebou," řekl Graeber.

Alžběta zavrtěla hlavou.

„Máš pravdu. Je to zatracená hra na hrdiny."

„Něco takového se nemá dělat," řekla. „Přináší to neštěstí."

Má pravdu, pomyslel si Graeber a pohlédl s nevolí na číšníka, který obcházel s podnosem. Něco takového není žádná odvaha; je to frivolnost. Na to je nebezpečí příliš vážná věc. Jak vážná a hluboká, to člověk věděl, až když se mnohokrát potkal se smrtí.

„Druhá výstraha," řekl kdosi vedle něho. „Přicházejí!"

Graeber přisunul svou židli těsně k Alžbětě. „Mám strach," pravila. „Přes to dobré víno a všechna odhodlání."

„Já taky."

Vzal ji kolem ramenou a cítil, jak byla napjata. Zalila ho náhle vlna něžnosti. Byla jako zvíře, které věřilo nebezpečí a skrčilo se, nepředstírala nic a ani nechtěla, její odvaha byla její obrana, život se v ní napínal při zvuku sirén, který se změnil a znamenal nyní smrt, a nesnažila se to skrýt.

Viděl, že společník blondýny se na něho díval. Byl to hubený nadporučík s malou bradou. Blondýna se smála a obdivovali ji od vedlejšího stolu.

Lehké zachvění proběhlo sklepem. Potom přišlo tlumeně dunění explose. Zábava uvázla a začala znovu, úmyslně hlasitěji. Následovaly tři další výbuchy, rychle a blíže.

Graeber sevřel Alžbětu. Viděl, že blondýna se přestala smát. Těžký úder neočekávaně otrásl sklepem. Pikolo odložil podnos a křečovitě se chytil vyřezávaných dřevěných sloupků příborníku.

„Jen klid!" zvolal řízný hlas. „Je to daleko odsud." Náhle zachrastilo a zapraskalo ve zdech. Světlo blikalo jako ve špatně osvětleném filmu, do toho třesk! praskot, tma a světlo se divoce střídaly a v kmitavém světle působily skupiny u stolků jako nesmírně zpomalený film. Žena s nahými zády z počátku ještě seděla; při následujícím zásahu a vzplanutí vstala, při třetím vyběhla do nejbližší tmy, a pak tam byli lidé, kteří ji drželi a ona křičela, a světlo úplně zhaslo a v rachotu se stonásobnou ozvěnou jako by pominula veškerá tíha země, a sklep se vznášel.

„To je jenom světlo, Alžběto!" křičel Graeber. „Zhaslo. Byl to jenom tlak vzduchu, nic víc. Někde je zničeno vedení."

Hotel není zasažen."

Tiskla se k němu. „Svíčky! Sirky!" zvolal někdo. „Musí tu přece být svíčky! Hrome, kde jsou svíčky? Nebo baterky!" Vzplanulo několik zápalek. Působily jako malé bludičky ve veliké dunící místnosti a osvětlovaly obličej a ruce, jako by se těla byla již duněním rozpadla a jako by se kolem pohybovaly už jen holé ruce a obličej.

„Hrome, copak nemá správa hotelu žádná nouzová světla? Kde je číšník?"

Světelné kruhy se pohybovaly nahoru a dolů a ke stěnám a sem a tam. Na okamžik se objevila nahá záda ženy ve večerních šatech, třpyt klenotů a tmavá otevřená ústa, jako by vlály v černém větru, hlasy zněly jako slabé pištění polních myší nad hlubokým hukotem propastí, které se otvíraly, — pak zazněl řev, který šíleně a nesnesitelně sílil, jako by se řítla ohromná ocelová planeta přímo na kryt.

Všechno se zakymácelo. Světelné kruhy padaly a zhasly. Kryt se již nekymácel; ohromný úder jako by všechno vylomil a vymrštil vzhůru. Graeber měl pocit, že letí hlavou ke stropu. Uchopil Alžbětu oběma rukama. Bylo to, jako by mu ji něco rvalo z rukou. Vrhł se k ní, na ni a strhl ji k zemi, zakryl ji hlavu židlí a čekal, až se strop zřítí. Zařinčelo to střepinami a rvalo to a hučelo a rachotilo, jako by udeřila ohromná tlapa a strhla sklep do vzduchoprázdna, které trhalo plíce a žaludky z těla a vytlačovalo krev z žil. Zdálo se, že teď může už jenom přijít ještě poslední hřmící temnota a zadušení. Nepřišlo. Zato tu bylo náhle světlo, vířící, prudké světlo, jako by ohnivý sloup vyrazil ze země, byla tu bílá pochodeň, žena, která křičela: „Hořím! Hořím! Pomoc! Pomoc!"

Skákala a tloukla po sobě rukama, jiskry sršely pod jejími údery, šperky jiskřily, zděšený obličej byl prudce osvětlen — pak se na ni sesypaly hlasy a části uniform, někdo ji strhl na zem, válela se a křičela, přehlušovala svým křikem sirény a protiletickou palbu a zkázu, křičela pronikavě, nelidsky a potom tupě, trhaně, pod kabáty a ubrusy a polštáři v zase tmavém sklepe, jako z hrobu.

Graeber držel Alžbětinu hlavu rukama a pod sebou, tiskl ji k sobě a paží jí zakrýval uši, až oheň a výkřiky přestaly a proměnily se v kvílení, tmu a zápach spálených šatů a masa a vlasů.

„Lékař! Přiveďte lékaře! Kde je nějaký lékař?"

„Co?"

„Musí do nemocnice! Zatraceně, není nic vidět! Musíme ji vynést."

„Teď?" řekl kdosi. „Kam?"

Všichni ztichli. Naslouchali. Venku zuřila děla. Ale explose ustaly. Jen děla ještě páčila.

„Jsou pryč! Už je po všem!"

„Zůstaň ležet," řekl Graeber Alžbětě do ucha. „Nehýbej se. Už je to pryč. Ale zůstaň ještě ležet. Tady na tebe nikdo nešlápne. Nehýbej se."

„Musíme ještě počkat. Může přijít ještě jedna vlna", prohlásil pomalý kantorský hlas. „Venku není ještě bezpečno. Střepiny granátů!"

Kulaté světlo padlo do dveří. Pocházelo od elektrické kapesní svítilny. Žena na zemi počala znovu křičet. „Ne! Ne! Uduste ho! Uduste ten oheň!"

„To není oheň. To je kapesní svítilna."

Kruh se slabě mihotal tmou. Byla to velmi malá svítilna. „Sem! Tak pojďte přece sem! Kdo je to? Kdo jste, vy s tím světlem?"

Světlo udělalo rychlý oblouk, sklouzlo po stropě zase dolů a osvětlilo škrobenou náprsenku, kus fraku, černou kravatu a rozpačité obličej. „Jsem vrchní číšník Fritz. Jídla se zřítíla. Nemůžeme již dále servírovat. Kdyby snad panstvo chtělo vyrovnat své účty —"

„Co?"

Fritz stále ještě na sebe svítil. „Nálet skončil. Přinesl jsem kapesní svítilny a účty —"

„Co? Neslýchané!"

„Pane," odpověděl Fritz bezmocně do tmy, „vrchní číšník je osobně zodpovědný za tržbu vůči restaurantu."

„Neslýchané," huboval muž ze tmy. „Copak jsme podvodníci? A neosvětľujte si ještě k tomu svůj hloupý obličej! Pojďte sem! A rychle! Tady je zraněný!"

Fritz zmizel zase ve tmě. Kruh světla klouzal po stěnách, po Alžbětiných vlasech a po podlaze k hromádce uniform a tam se zastavil. „Můj bože!" řekl muž bez kabátu, kterého teď bylo nejasně vidět.

Opřel se. Jen jeho ruce byly ještě osvětleny. Světlo se na nich chvělo. Vrchní číšník se chvěl pravděpodobně také. Blůzy uniform letěly stranou.

„Můj bože!" řekl muž ještě jednou.

„Nedívej se tam," řekl Graeber. „Něco takového se může stát. Může se to stát všude. Nemá to s náletem nic společného. Ale neměla bys zůstat ve městě. Dovedu tě do vesnice, kterou nebombardují. Vím o jedné. Haste se jmenuje. Mám tam známé. Přijmou tě určitě. Můžeme tam bydlet. Budeš tam v bezpečí."

„Nosítka," řekl muž, který klečel. „Nemáte v hotelu nosítka?"

„Myslím, že ano, pane — pane —" Vrchní číšník Fritz nemohl rozeznat hodnotu. Mužova blůza ležela s ostatními na zemi vedle ženy. Byl to teď člověk se šlemi, s připásanou šavlí a velitelským hlasem. „Prosím o prominutí s těmi účty," řekl Fritz. „Nevěděl jsem, že byl někdo zraněn."

„Rychle! Doneste nosítka. Nebo počkejte — půjdu s vámi. Jak je venku? Můžeme projít?"

„Ano."

Muž vstal, oblekl si blůzu a byl pojednou majorem. Světlo zmizelo a zdálo se, jako by s ním zmizelo světlo naděje.

Slyšeli kvílet ženu. „Vando," řekl zděšený mužský hlas. „Vando, co si jen počneme? Vando!"

„Můžeme ven," prohlásil kdosi.

„Nepřišel ještě signál, že pominulo nebezpečí," odpověděl kantorský hlas.

„K čertu s vaším signálem! Kde je světlo? Světlo!"
„Potřebujeme lékaře — morfium —"
„Vando," řekl zděšený hlas. „Co jen řekneme Eberhardovi? Co -"
„Ne, ne — nechci světlo!" křičela žena. „Nechci světlo —"
Světlo se vrátilo. Tentokrát to byla petrolejová lampa. Nesl ji major. Dva číšníci ve fracích nesli za nim nosítka.
„Nelze telefonovat," řekl major. „Vedení je zprůtrháno. Sem s těmi nosítky."
Postavil lampu na zem. „Vando!" opakoval muž. „Vando!"
„Pryč odsud!" řekl major. „Až později." Poklekl k ženě a zase se vzpřimil. „Tak, to je vyřízeno. Usnete brzo. Měl jsem ještě jednu injekci pro každý případ. Opatrně! Opatrně zvednout na nosítka! Musíme venku počkat, až najdeme nějakou ambulanci. Najdeme-li nějakou —"
„Ovšem, pane majore," řekl vrchní číšník Fritz poslušně.
Nosítka se kymácela ven. Černá popálená hlava bez vlasů se na nich kývala sem a tam. Tělo bylo přikryto ubrusem.
„Je mrtva?" tázala se Alžběta.
„Ne," řekl Graeber. „Vývázne z toho. Vlasy jí zase narostou."
„A obličej?"
„Ještě vidí. Oči nejsou poškozeny. Všechno se zahojí. Viděl jsem mnoho popálených. Tohle nebylo tak zlé."
„Jak se to stalo?"
„Chytily ji šaty. Přiblížila se příliš k hořícím zápalkám. Jinak se nic nestalo. Kryt je dobrý. Vydřel těžký přímý zásah. Graeber postavil židli, kterou zakrýval Alžbětu. Při tom šlápl na střepiny lahvi a viděl, že laťkové dveře do vinného sklepa jsou utrženy. Část stojanů stála šikmo, láhve byly rozbity a rozházeny, a víno teklo po zemi jako tmavý olej.
„Okamžik," řekl Alžbětě a vzal svůj plášť. „Hned se vrátím." Šel do sklepa a hned se zase vrátil. „Tak, teď můžeme jít."

..*

Venku stála nosítka se ženou. Dva číšníci pískali na prsty, aby přivolali vůz. „Co jenom řekne Eberhard?" tázal se znovu společník zděšeným hlasem. „Panebože, jaká proklatá smůla! Jak mu jenom vysvětlíme —"
Eberhard bude asi její manžel, pomyslel si Graeber a zadržel jednoho z pískajících číšníků. „Kde je číšník z vinárny?"
„Který? Otto nebo Karel?"
„Ten malý, starý, který vypadá jako čáp."
„Otto." Číšník se podíval na Graebera. „Otto je mrtev. Vinárna se zřítíla. Zasáhl ho lustr. Otto je mrtev, pane."
Graeber okamžik mlčel. „Jsem mu ještě dlužen peníze," řekl potom. „Za láhev vína."
Číšník si přetřel čelo. „Můžete je dát mně. Co to bylo, pane?"
„Láhev Johannisberger Kahlenberg."
„Výběr?"
„Ne."
Číšník vytáhl z kapsy vinný lístek, stiskl svou kapesní svítilnu a ukázal jej Graeberovi.
Graeber mu dal peníze, číšník je strčil do kapsy. Graeber věděl, že je neodevzdá. „Pojď," řekl Alžbětě.
Hledali cestu mezi rozvalinami. Jižní část města hořela. Nebe bylo šedé a rudé a vítr hnal před sebou oblaka dýmu.
„Musíme se podívat, jestli tvůj byt ještě existuje, Alžběto."
Zavrtěla hlavou. „Na to je pořád ještě čas. Zůstaňme někde venku."
Přišli na náměstí, kde byl protiletický kryt, v němž byli prvního večera. Vchod doutnal v kalném dýmu jako vstup do podsvětí. Posadili se na lavici v parku. „Máš hlad?" tázal se Graeber. „Nedostala jsi nic k jídlu."
„To nevadí. Nemohla bych teď nic jíst."
Rozvinul svůj plášť. Cinklo to, a vytáhl z kapsy dvě láhve. „Nevím, co jsem popadl. Tohle vypadá jako koňak."
Alžběta na něho pohlédla. „Odkud to máš?"
„Z vinného sklepa. Dveře byly otevřeny. Desítky lahví se rozbily. Předpokládejme, že se rozbily i tyhle."
„Tys je jednoduše sebral?"
„Ovšem. Voják, který přehlédne otevřený vinný sklep, je těžce nemocen. Byl jsem vychován myslet a jednat věcně. Desatero příkázání pro vojáky neplatí."
„To jistě ne." Alžběta na něho pohlédla. „A mnoho jiného jistě také ne. Co o vás vůbec víme!"
„Ty víš už až příliš mnoho."
„Co o vás vůbec doopravdy víme!" opakovala. „Tohle nejste přece vy. U vás rozhoduje to, odkud přicházíte. Ale kdo o tom co ví?"
Graeber vytáhl z druhé strany pláště další dvě láhve. „Tady je jedna, kterou můžeme otevřít bez vývrtky. Je to Šampaňské." Odmotával drát. „Doufám, že nebudeš mít výčitky svědomí, když je vypijeme."
„Ne. Teď ne."
„Nebudeme jím nic oslavovat. Nepřinese nám tedy neštěstí. Vypijeme je, poněvadž jsme zizniví a nemáme nic jiného. A pro mne za mne, taky proto, že ještě žijeme." Alžběta se usmála. „Nemusíš mi to již vysvětlovat. Už jsem se to naučila. Ale vysvětli mi něco jiného. Proč jsi zaplatil tu jednu láhev, když sis vzal tyhle čtyři?"
„To je rozdíl. Tamto by bylo nezaplacení útraty."
Graeber vytácel opatrně zátku. Nenechal ji bouchnout. „Musíme pít z láhve, Alžběto, naučím tě to."
Nastalo ticho. Rudý soumrak se šířil stále více. Ve zvláštním světle stávalo se všechno neskutečným. „Jen se podívej tam na ten strom," pravila pojednou Alžběta. „Kvete."
Graeber se podíval. Strom byl bombou takřka vyrván ze země. Část kořenů visela pouze ve vzduchu, kmen byl zlomen a

několik větví bylo utrženo; ale byl skutečně plný bílých, červenavě ozářených květů.

„Dům vedle shořel. Možná, že to urychlil žár," řekl. „Je rozkvetlejší než všechny ostatní okolo; a přitom je nejvíce poškozený."

Alžběta vstala a šla k němu. Lavice, na které seděli, byla ve stínu, a tu vstoupila do vlnajícího odlesku požárů jako tanečnice do světla jeviště. Obklopilo ji jako rudý vítr a svítilo nad ní jako ohromná, středověká kometa, která ohlašuje konec světa nebo narození pozdního spasitele.

„Kvete," pravila. „Pro stromy je jaro, nic jiného. Po všem ostatním jim nic není."

„Ano," odpověděl Graeber. „Dávají nám poučení. Dávají nám neustále poučení. Dnes odpoledne to byla lípa, teď je to tento strom. Rostou a ženou listí a květy, a i když jsou rozštěpeny, pučí dále část, která ještě drží kořeny v zemi. Dávají nám neustále poučení a nenaříkají a nemají s sebou vůbec soucit."

Alžběta se pomalu vracela. Její pleť svítila v té zvláštní záři bez stínů a její obličej se zdál na okamžik jako začarovaný a jako by k tomu patřil, k tajemství rašících pupenů, zkázy a neochvějnému odevzdání se růstu. Pak vystoupila ze světla jako z kruhu reflektorů a byla zase u něho ve stínu, teplá a z hluboká dýchající a živoucí. Přitáhl ji k sobě a strom před nimi byl náhle veliký, strom, který sahal po rudém nebi, a květy byly docela blízko, byla to lípa a potom země, a ta se klenula a měnila v ornici a nebe a v Alžbětu, a cítil se v ní, a ona se mu nebránila.

XV.

Světlice čtyřicet osm byla v pohybu. Muž se šišatou hlavou a dva další hráči skatu tu stáli v polní výzbroji. Byli uznáni schopnými služby v poli a šli s transportem na frontu. Šišatý byl bledý. Zadíval se na Reutera. „Ty s tou tvou pitomou nohou! Ty ulejváku! Ty zůstaneš tady, a já, otec rodiny, musím ven!"

Reuter neodpověděl. Feldmann se vzpřímil na své posteli. „Drž hubu, Šišatej!" řekl. „Ty nemusíš ven, protože on zde zůstane. Musíš ven, protože jsi schopen služby. Kdyby on byl schopen služby a musil ven, tak bys musel stejně taky ven, rozumíš? Nemluv tedy nesmysly!"

„Mluvím, co chci!" křičel Šišatý vztekale. „Musím ven a mluvím, co chci. Vy tu zůstanete. Sedíte si tu a žerete a spíte, a my musíme ven, já, otec rodiny, a ten tlustý ulejvák tady chlastá kořalu, aby se mu jeho zatracená noha nezahojila!"

„Nedělal bys to taky, kdybys mohl?" tázal se Reuter.

„Já? Já ne! Já jsem se nikdy neulejval!"

„Nu, pak je tedy všechno v pořádku. Proč tu ještě křičíš?"

„Co?" tázal se Šišatý překvapeně.

„Jsi na to pyšný, že ses nikdy neulejval. Tak buď pyšný dál a neřvi."

„Co? Takové zatracené překrucování. To je všechno, co dovedeš, ty břichopase, co? Překroutit člověku slovo v ústech. Však oni tě ještě chňapnou! Oni tě dostanou, i kdybych tě sám musel udat!"

„Nehřeš," řekl jeden z obou dalších hráčů skatu, kteří byli také uznáni schopnými. „Pojď, musíme dolů, nastoupit!"

„Já nehřeším! Oni hřeší! Je to hanba, že já jako otec rodiny musím ven místo toho chlastouna a žrouta! Chci jenom spravedlnost —"

„Ach, člověče, spravedlnost! Kdepak ji máš na vojně? Pojď, musíme jít! Neudá nikoho. Jenom tak mluví. Žijte blaze, kamarádi! Mnoho štěstí! Držte se dobře!"

Oba hráči skatu vlekli s sebou Šišatého, který byl vztekem bez sebe. Bledý a zpocený ohlédl se ještě jednou ode dveří a chtěl něco zavolat; ale vyšoupli ho.

„Takový mamlas," řekl Feldmann. „Hraje nám tu divadlo jako nějaký komediant. Pamatujete se ještě, jakou měl na mne hubu, protože přespávám svoji dovolenou?"

„Prohrával," řekl náhle Rummel. Seděl až dosud netečně u stolu. „Těžce prohrával! Třidvacet marek! To není žádná maličkost! Měl jsem mu je vrátit."

„To můžeš pořád ještě udělat. Transport ještě není pryč."

„Co?"

„Stojí venku. Běž dolů a dej mu je, když tě trápí svědomí."

Rummel vstal a šel ven. „Ještě jeden blázen," řekl Feldmann. „Co si ten Šišatej už s těmi prachy v poli počne?"

„Může je ještě jednou prohrát."

Graeber šel k oknu a díval se ven. Venku se shromažďoval transport. „Děti a starci," řekl Reuter. „Po Stalingradu berou všecko."

„Ano."

Transport se řadil. „Co se to děje s Rummelem?" zeptal se pojednou překvapeně Feldmann. „Vždyť on teď mluví."

„Začal mluvit, zatím co jsi spal."

Feldmann přišel v košili k oknu. „Tam stojí Šišatej," řekl. „Teď se bude moci sám přesvědčit, jestli je to totéž spát tady a mít sny o frontě, nebo být na frontě a mít sny o domovu."

„Brzy se o tom všichni přesvědčíme," prohlásil Reuter. „Můj štábní lékař mě chce příště taky uznat schopným. Je to statečný muž a řekl mi, že správný Němec nepotřebuje nohy k útěku. Může prý bojovat i vsedě."

Slyšeli zvenčí povely. Transport se dal na pochod. Graeber se na to díval jako sklem, které všechno zmenšovalo. Vojáci byli jako živé loutky s dětskými puškami, jak se vzdalovali.

„Chudák Šišatý," řekl Reuter. „Neměl vztek na mne, měl vztek na svoji ženu. Myslí si, že ho bude podvádět, až bude pryč. A má vztek, protože ona dostane jeho manželský přídatek. Domnívá se, že se za něj bude bavit se svým

milencem."

„Manželský přídavek? Je něco takového?" tázal se Graeber.

„Ale člověče, odkud jsi přišel?" Feldmann zavrtěl hlavou. „Manželka dostane dvě stovky měsíčně. To jsou krásné peníze. Na to se již leckdo oženil. Nač to státu darovat?"

Reuter se obrátil od okna. „Byl tu tvůj přítel Binding a ptal se po tobě," řekl Graeberovi.

„Co chtěl? Říkal něco?"

„Pořádá doma malou slavnost. Chtěl, abys taky přišel."

„Nic jiného?"

„Nic jiného."

Vešel Rummel.

„Zastihl jsi ještě Šišatého?" tázal se Feldmann.

Rummel přikývl. Jeho obličej se zkrivil. „Má ještě aspoň ženu," zasupěl náhle. „Ale musit zase zpátky ven a nemít už vůbec nic —" Náhle se obrátil a vrhl se na postel. Všichni dělali, jako by nic neslyšeli.

„Kdyby to ještě zažil Šišatý!" zašeptal Feldmann. „Sázel se, že Rummel se dnes zhroutí."

„Dej mu pokoj," řekl Reuter mrzutě. „Kdo ví, jestli se nezhroutíš i ty. Nikdo si není jist. Ani náměsíčník." Obrátil se ke Graeberovi. „Jak dlouho máš ještě dovolenou?"

„Jedenáct dní."

„Jedenáct dní! To je ještě dost dlouho."

„Včera to bylo ještě dlouho," řekl Graeber. „Dnes je to už zatraceně krátké."

..*

„Není tu nikdo," řekla Alžběta. „Ani paní Lieserová, ani dítě. Byt patří nám."

„Díky bohu! Myslím, že bych ji zabil, kdyby dnes večer něco řekla. Měla jsi s ní včera ještě nepříjemnost?"

„Považuje mě za prostitutku."

„Proč? Byli jsme tu včera večer přece jenom hodinu."

„To bylo ještě kvůli předvčerejšku. Předevčírem jsi tu byl celý večer."

„Ale zakryli jsme přece klíčovou díрку a hráli neustále na gramofon. Jak tedy přichází na takové nápady?"

„Inu jak," řekla Alžběta a sklouzla po něm rychlým pohledem.

Graeber na ni pohlédl. Náhlé horko mu stouplo do hlavy. Kam jen jsem dal první večer oči, pomyslel si. „Kde je ten dábel?" otázal se.

„Obchází vesnice, sbírá dary na nějakou zimní nebo letní pomoc. Vráti se až zítra v noci: máme pro sebe dnešní večer a zítra celý den."

„Jak to zítra celý den? Nemusíš do továrny?"

„Zítra ne. Zítra je neděle. Zatím máme ještě v neděli volno."

„Neděle!" řekl Graeber. „Takové štěstí! Neměl jsem o tom ani potuchy! To tě konečně jednou budu moci vidět také ve dne. Dosud to bylo vždy jen večer a v noci."

„Skutečně?"

„Ano. V pondělí jsme byli spolu po prvé venku. S lahví armagnacu."

„To je pravda," řekla Alžběta překvapeně. „Ve dne jsem tě také ještě neviděla." Mlčela chvíli a pak na něho pohlédla a zase se dívala stranou. „Vedeme poněkud horečný život, co?"

„Nic jiného nám nezbývá."

„To je taky pravda. Jaké to asi bude, až se uvidíme zítra v prudkém poledním slunci?"

„Přenecháme to božské prozítenosti. Ale co budeme dělat dnes večer? Půjdeme do stejné restaurace jako včera?"

Bylo tam prachmizerně. Chybí nám Germania. Škoda, že je tam zavřeno."

„Můžeme zůstat tady. K pití je tu ještě dost. Mohu zkusit něco uvařit."

„Vydržíš to tu? Nechtěla bys raději ven?"

„Když tu není paní Lieserová, je tu jako o prázdninách."

„Tak zůstaneme tady. Bude to nádherné. Večer bez hudby. A já nemusím zpět do kasáren. Ale jak to bude s jídlem?"

„Umiš opravdu vařit? Nevypadáš na to."

„Mohu to zkusit. Stejně toho tu nemám moc. Jenom to, co se dostane na lístky."

„To nebude slavné."

Šli do kuchyně. Graeber se podíval na Alžbětiny zásoby. Nebylo tam skoro nic — kousek chleba, umělý med, margarín, dvě vejce a několik scvrklých jablek. „Mám ještě potravinové lístky," řekla. „Můžeme si něco donést. Vím o obchodě, který je večer otevřen."

Graeber zavřel zásuvku. „Nech si své lístky. Budeš je potřebovat sama pro sebe. Na dnešek musíme dostat něco jiným způsobem. Zorganizovat něco."

„Nemůžeme tu nic ukrást, Arnošte," řekla Alžběta znepokojeně. „Paní Lieserová ví o každém gramu, který jí patří."

„To si mohu myslet. Nechci taky dnes nic ukrást. Chci rekvírovat jako voják v zemi nepřítele. Jistý Alfons Binding mě pozval na malou slavnost. Půjdu si tam pro to, co bych tam snědl, kdybych se slavnosti zúčastnil, a přinesu to sem. Je to dům s ohromnými zásobami. Budu za půl hodiny zpátky."

..*

Alfons přivítal Graebera v rozjařené náladě a s otevřenou náručí. „To je hezké, že jsi tady, Arnošte! Pojď dovnitř! Dnes jsou moje narozeniny! Mám tu několik kamarádů.“

Lovecký pokoj byl plný kouře a lidí. „Poslechni, Alfonsi,“ řekl rychle Graeber v předsíni. „Nemohu zůstat. Přišel jsem jenom na chvilku a musím zase odejít.“

„Odejít? Ale Arnošte! To nepřichází v úvahu!“

„Musím. Měl jsem již smluvenou schůzku, než jsem slyšel, že ses po mně ptal.“

„To nevadí! Řekni těm lidem, že jsi musil na nepředvídané oficiální zasedání. Nebo k výslechu!“ Alfons se hlučně zasmál. „Tady uvnitř sedí dva důstojníci gestapa! Hned tě s nimi seznámím. Řekni, že jsi musil na gestapo. Pak nebudeš ani lhát. Nebo přiveď své známé sem, jestli jsou příjemní.“

„To nejde.“

„Proč ne? Proč to nejde? U nás jde všechno!“

Graeber viděl, že bude nejjednodušší říci pravdu. „Mohlo tě to už napadnout, Alfonsi,“ řekl. „Nevěděl jsem, že máš narozeniny. Přišel jsem sem, abys mi dal něco k jídlu a k pití. Chci se setkat s někým, s kým však v žádném případě nepřijdu sem. Byl bych pěkný osel, kdybych to udělal. Rozumíš teď?“

Binding se zachechtal. „Rozumím!“ prohlásil. „To věčné ženství! Konečně! Byl jsem už z tebe zoufalý! Rozumím, Arnošte. Jsi omluven. Ačkoliv my zde máme taky několik čiperných holek. Nechceš se na ně napřed ještě podívat? Irma je zatraceně řízná tygřice — a s Gudrun můžeš jít určitě ještě dnes do postele. Potrpí si odjakživa na vojáky z fronty. Vzrušuje ji vůně zákopů.“

„Mne vůbec ne.“

Alfons se smál. „Irina vůně koncentračního tábora také ne, co? Steegemann na to letí. Ten tlustý, na pohovce. Pro mne to není. Já jsem normální a pro něco kypřejšího. Vidíš tu malou v rohu? Jak se ti líbí?“

„Bezvadná.“

„Chceš ji? Přenechám ti ji, když zůstaneš, Arnošte.“

Graeber zavrtěl hlavou. „Nedá se nic dělat.“

„Rozumím. Tak to musí být opravdu skvělý kousek, který jsi ulovil! Nemusíš být v rozpácích, Arnošte. Alfons je taky kavalír. Půjdem do kuchyně a najdeme ti něco, a potom vypijеш sklenku na mé zdraví. Ujednáno?“

„Ujednáno.“

Paní Kleinertová stála v kuchyni v bílé zástěře. „Máme studený stůl, Arnošte,“ řekl Binding. „Tvoje štěstí! Vyber si, co chceš! Nebo lépe, paní Kleinertová, udělejte pěkný balík. My dva si zajdeme napřed do sklepa.“

Sklep byl dobře zásoben.

„Ted to přenech Alfonsovi,“ řekl Binding se šibalským úsměvem. „Nebudeš toho litovat. Tak tady by byla především pravá želví polévka v konzervě. Ohřeje se a sní. Pochází ještě z Francie. Vezmi si dvě.“

Graeber vzal plechovky. Alfons hledal dál. „Chřest, holandský, dvě krabice. Můžeš ho jíst studený nebo si jej ohřát.

Bez dlouhého vaření. A tady k tomu pražská šunka v konzervě. To je příspěvek z Československa.“

Vystoupil na malý žebřík. „Kus dánského sýra a plechovka másla. Všechno vydrží, to je výhoda konserv. Zde jsou taky zavařené broskve. Nebo má dáma raději jahody?“

Graeber pozoroval jeho krátké nohy, vězící ve vyleštěných holínkách. Za nimi se leskly řady lahví a plechovek. Tu si vzpomněl na ubohé zásoby Alžbětiny. „Kdo dvakrát dává, dobře dává,“ řekl.

Alfons se zasmál. „To máš pravdu. Konečně jsi zase, jako jsi býval. Nemá smyslu truchlit, Arnošte! Zhynout tak či onak! Ber, co se dá, a o ostatním ať přemýšlejí flandáci. To je moje heslo.“

Slezl se žebříku a šel do druhého sklepa, ve kterém ležely láhve. „Tady máme slušný výběr válečné kořisti. Naši nepřátelé jsou velcí ve svých kořalkách. Co bys chtěl? Vodka?

Armagnac? Je tu taky slivovice z Polska.“

Graeber se vlastně nechtěl ptát po nápojích. Zásoba z Germanie ještě stačila. Ale Binding měl pravdu; kořist je kořist, má se brát, kde se dá.

„Šampaňské je tu taky,“ řekl Alfons. „Nemám to rád. Ale pro lásku je prý báječné. Vezmi si jednu láhev. A hezky se poměj dnes večer.“ Zasmál se hlasitě. „Víš, co je mou nejmilejší kořalkou? Kmínka, věř tomu nebo ne. Stará, poctivá kmínka. Vezmi si jednu s sebou a vzpomeň si na Alfonse, až si ji dáš.“

Vzal láhve pod paždí a šel do kuchyně. „Udělejte dva balíky, paní Kleinertová. Jeden s jídlem a jeden s lahvemi. Mezi láhve papír, aby se nerozbily. A přibalte k tomu čtvrt kila zrnkové kávy. Stačí to, Arnošte?“

„Doufám, že to unesu.“

Binding zářil. „Alfons není špína, co? Obzvláště o svých narozeninách ne! A rozhodně ne vůči starému kamarádovi ze školy!“

Stál před Graeberem. Oči mu zářily a červený obličej planul. Vypadal jako chlapec, který objevil ptačí hnízda. Graeber byl dojat jeho dobromyslností; ale pak si vzpomněl, že Alfons vypadal podobně, když naslouchal historkám Heiniho. Binding mrkl na Graebera. „Ta káva je na zítra ráno. Doufám totiž, že užiješ neděle a nebudeš chrnět v kasárnách! A teď pojď. Seznámím tě rychle s několika přáteli. Schmidt a Hoffmann od gestapa. Něco takového může být vždycky užitečné. Jenom na několik minut. Vypij sklenici na moje zdraví! Aby všechno zůstalo tak, jak je to tu teď! Dům se vším všudy!“

Bindingovi zvlhly oči. „My Němci jsme přece jen beznadějní romantici.“

..*

„Nemůžeme to nechat v kuchyni,“ řekla Alžběta překonána. „Musíme se pokusit to poschovávat. Kdyby to pani

Lieserová viděla, udá mě okamžitě pro černý obchod."

„Zatraceně! Na to jsem nepomyslel! Nelze ji podplatit? Něčím z těch věcí, které sami zrovna nemáme rádi?"

„Je mezi tím něco, co nemáme rádi?"

Graeber se zasmál. „Nejvýš tvůj umělý med. Nebo margarín. A i to můžeme za několik dní zase potřebovat."

„Je nepodplatitelná," řekla Alžběta. „Je na to pyšná, že žije jenom ze svých lístků."

Graeber přemýšlel. „Do zítřka do večera můžeme sníst jenom část," prohlásil potom. „Na všechno nestačíme. Co uděláme s ostatním?"

„Schováme to v mém pokoji. Za šaty a knihami."

„A když bude čenichat?"

„Když odcházím, zamykám svůj pokoj každé ráno."

„A má-li druhý klíč?"

Alžběta vzhledla. „Na to jsem ještě nepomyslela. Bylo by to možné."

Graeber otevřel láhev. „Zítřa odpoledne o tom budeme dál přemýšlet. Napřed sníme tolik, kolik jen budeme moci."

Výbalme to všechno. Rozestavíme si to po stole, jako o narozeninách. Všechno dohromady a všechno najednou!"

„Konservy také?"

„Konservy také. Jako dekoraci! Nebudeme je ještě otvírat. Napřed sníme to, co se rychle kazí. A láhve tam rovněž postavíme. Celé své bohatství, které jsme získali poctivě krádeží a korupcí."

„Ty z Germanie také?"

„Také. Zasloužili jsme si je poctivě smrtelnou úzkostí."

Postavili stůl doprostřed pokoje. Pak otevřeli všechny balíky a slivovici, koňak a kmínku. Šampaňské neodzátkovali.

Museli by se vypít, kdyby je otevřeli; koňalky se mohly zase zazátkovat.

„Jak nádherné!" řekla Alžběta. „Co budeme oslavovat?"

Graeber jí podal sklenici. „Budeme oslavovat všechno dohromady. Nemáme již čas na mnoho jednotlivých oslav. A na rozdíl. Oslavíme jednoduše všechno dohromady, to je jedno co, a hlavně, že jsme zde a že máme dva dny sami pro sebe!"

Obešel stůl a vzal Alžbětu do náruče. Cítil ji, a cítil ji jako druhou Část sebe sama, která se v něm rozvířila, teplejší, bohatší, barevnější a lehčí než prvá, bez hranic a bez minulosti, jen přítomnost a život a bez jakéhokoli stínu viny.

Přitiskla se k němu. Před nimi zářil slavnostně pokrytý stůl.

„Nebylo toho trochu mnoho na jeden jediný připítek?" tážala se.

Zavrtěl hlavou. „Bylo to jen příliš rozvláčně vyjádřeno. V jádru je to pořád totéž. Radovat se, že člověk ještě žije."

Alžběta vypila svou sklenku. „Někdy si myslím, že bychom si již věděli se životem rady, kdyby nás jenom nechali."

„Jsme na tom v této chvíli docela dobře," řekl Graeber.

Okna byla otevřená. Dům stranou naproti byl minulého večera zasažen bombou, a tabulky v Alžbětině pokoji popraskaly. Polepila rámy černým zatemňovacím papírem, ale před něj pověsila lehké světlé záclonky, které vlály ve větru. Místnost tak nevypadala jako hrobka.

Neměli v pokoji rozsvíceno. Mohli tak nechat okna otevřená. Občas slyšeli jít kolem na ulici lidi. Někde hrálo rádio.

Bouchly domovní dveře. Někdo kašlal. Okenice se zavíraly.

„Město jde spát," řekla Alžběta. „A já jsem dost opilý". Leželi vedle sebe na posteli. Na stole stály zbytky večere a

láhve, kromě vodky, koňaku a jedné láhve šampaňského. Nesklidili je; čekali, až dostanou znovu hlad. Vodka vypili.

Koňak stál na zemi u postele a za postelí crčela v umyvadle voda. Leželo v ní a chladilo se šampaňské.

Graeber postavil svoji sklenku na stolek u postele. Ležel potmě a zdálo se mu, že je v malém městě před válkou. Kašna šuměla, lípa bzučela včelami, okna se zavírala a někde hrál kdesi před spaním na housle.

„Brzo musí vyjít měsíc," řekla Alžběta. Brzo musí vyjít měsíc, myslil si. Měsíc, něha a prosté lidské štěstí. Byly zde již, byly v ospalém koloběhu jeho krve, v klidné nenáročnosti jeho mozku a v pozvolném dechu, který jím vál jako znavený vítr. Napadl mu rozhovor s Pohlmannem. Bylo to nekonečně vzdálené. Zvláštní, pomyslel si, že tak blízko za úplnou beznadějností může být tolik silného citu. Ale snad to ani nebylo zvláštní; snad tomu ani nemohlo být jinak. Pokud byl člověk pln otázek, byl neschopen mnohého jiného. Teprve když již nic neočekával, byl na všechno připraven a prost bázň.

Paprsek světla přeletěl oknem. Zmizel, kmitl se a zůstal. „Je to už měsíc?" tážal se Graeber.

„To rozhodně ne. Měsíční světlo není tak bílé." Slyšeli hlasy. Alžběta vstala a vklouzla do pantoflíčků. Šla k oknu a

vyklonila se. Nehledala nějaký přehoz nebo župan. Byla krásná a byla si tím jista, a proto se nestyděla, „Je to

odklizovací oddíl protiletectvé obrany," řekla. „Mají s sebou světlomet a lopaty a krumpáče a jsou u domu naproti."

Myslíš, že mohou být ještě ve sklepech zasypaní lidé?"

„Kopali tam ve dne?"

„Nevím. Nebyla jsem tu."

„Chtějí možná jenom opravit vedení."

„Ano. Možná."

Alžběta se vrátila. „Někdy jsem si po náletu přála, abych sem přišla a našla byt spálený. Byt, nábytek, šaty a vzpomínky. Všechno. Rozumíš tomu?"

„Ano."

„Nemyslím vzpomínky na svého otce. Myslím na to vše ostatní, na úzkost, bezútěšnost, nenávist. Kdyby shořel dům, bylo by i po tom, myslela jsem si, a mohla bych začít znova."

Graeber na ni pohlédl. Bledý svit zvenčí padal jí na ramena. Bylo slyšet temné dopady krumpáčů a škrabání lopat.

„Podej mi tu láhev z umyvadla," řekl.

„Tu z Germanie?“

„Ano. Vypijeme ji, než vyletí do vzduchu. A polož tam tu druhou od Bindinga. Kdo ví, kdy přijde příští nálet. Tyhle láhve s kyselinou uhličitou explodují už pouhým tlakem vzduchu. Jsou pro dům nebezpečné jako ruční granáty. Máme sklenice?“

„Na vodu.“

„Na šampaňské se hodí. V Paříži jsme je tak pili.“

„Byl jsi v Paříži?“

„Ano. Na začátku války.“

Alžběta donesla sklenice a sedla si k němu. Opatrně otevřel láhev. Víno tryskalo do sklenic a šumělo. „Jak dlouho jsi byl v Paříži?“

„Několik týdnů.“

„Nenáviděli vás tam hodně?“

„Nevím. Snad. Nepozoroval jsem to příliš. Nechtěli jsme to ani pozorovat. Věřili jsme ještě většině toho, co do nás nahustili. A chtěli jsme být s válkou rychle hotoví a sedět na slunci před kavárnami na ulici a pít víno, které jsme neznali. Byli jsme velmi mladí!“

„Mladí — říkáš to, jako by to bylo před mnoha roky.“

„Vypadá to taky tak.“

„Dnes už nejsi mladý?“

„Jsem. Ale jinak.“

Alžběta zvedla svou sklenici proti karbidovému světlu zvenčí, jež se chvělo v okně. Lehce jí zatřepala a pozorovala, jak víno zašumělo. Graeber se díval na její ramena a na vlnu vlasů a na záda a na linii páteře s dlouhými něžnými stíny — nepotřebuje přemýšlet o tom, aby začala znovu, pomyslí si. Neměla nic společného s tímto pokojem a se svým povoláním a s paní Lieserovou, když neměla na sobě šaty. Patřila k chvění před oknem a k neklidné noci, k slepému vzrušení krve a k zvláštnímu odcizení poté, k chraptivým výkřikům a hlasům zvenčí, k životu a snad i k mrtvým, které vyhrabávali — ale nenáležela k náhodě, k prázdnotě a nesmyslné ztracenosti. Už ne! Jako by shodila se sebe přestrojení a náhle bez přemýšlení byla poslušná zákonů, o kterých včera ještě nic nevěděla.

„Chtěla bych být s tebou v Paříži,“ řekla. „Chtěla bych, abychom si tam mohli teď zajet a nebyla válka.“

„Pustili by nás tam?“

„Možná. V Paříži jsme nic nezničili.“

„Ale ve Francii?“

„Tolik ne jako v jiných zemích. Šlo to rychle.“

„Možná, že jste zničili dost, aby nás nenáviděli ještě mnoho let.“

„Ano, snad. Zapomíná se na mnohé, když je válka dlouhá. Možná, že nás nenávidí.“

„Chtěla bych, abychom mohli do nějaké země, ve které není nic zničeno.“

„Není již mnoho zemí, které nejsou zpustošeny,“ řekl Graeber. „Je tu ještě něco k pití?“

„Ano, dost. Kde jsi byl ještě?“

„V Africe.“

„V Africe taky? Viděl jsi mnoho.“

„Ano. Ale ne tak, jak jsem o tom snil dříve.“

Alžběta zvedla láhev se země a naplnila sklenice. Graeber ji pozoroval. Všechno se zdálo trochu neskutečné a nebylo to jen tím, že pili. Slova poletovala šerem sem a tam, byla bez významu a to, co mělo význam, bylo beze slov a nedalo se o tom mluvit. Bylo to jako stoupání a klesání bezejmenné řeky, a slova byla plachtami, které nad ní křížovaly.

„Byl jsi ještě někde jinde?“ vyptávala se Alžběta.

Plachty, myslil si Graeber. Kde viděl plachty, na řekách? „V Holandsku,“ řekl. „To bylo úplně na začátku. Tam byly čluny, které klouzaly po průplavech, a průplavy byly tak ploché a nízké, jako by čluny pluly po zemi. Pluly úplně tiše a měly velké plachty, a bylo to zvláštní, když za stmívání klouzaly zemí jako ohromní bílí a modří a rudí motýli.“

„Holandsko,“ řekla Alžběta. „Snad bychom si tam mohli po válce zajet. Mohli bychom pít kakao a jíst bílý chléb a všelijaké holandské sýry a večer se dívat na čluny.“

Graeber na ni pohlédl. Jídlo, pomyslel si. Za války pojily se představy štěstí vždy s jídlem.

„Nebo nemůžeme již ani tam?“ otázala se.

„Myslím, že ne. Přepadli jsme Holandsko a zpustošili Rotterdam bez výstrahy. Viděl jsem ty ruiny. Nezůstal tam stát skoro ani jeden dům. Třicet tisíc mrtvých. Obávám se, že nás nepustí ani tam, Alžběto.“

Mlčela chvíli. Pak zvedla náhle svou sklenici a mrštila jí o zem. Zařinčela a rozbila se. „Nemůžeme již nikam!“ vykřikla.

„Proč jenom sníme! Nikam! Jsme uvěznění a vyloučení a prokletí!“

Graeber se vzpřimil. Její oči se leskly v chvějivém mléčném světle zvenčí jako šedé, průsvitné sklo. Nahnul se přes ni a podíval se na podlahu. Střepy se tam slabě leskly bílými okraji.

„Musíme rozsvítit a posbírat je,“ řekl. „Nebo se o ně pořežeme. Počkej, zavřu napřed okna.“

Přelezl postel napříč. Alžběta otočila vypínačem a sáhla po županu. Světlo lampy ji činilo stydlivou. „Nedívej se na mě,“ pravila. „Nevím, proč jsem to udělala. Nejsem jinak taková.“

„Jsi už taková. A máš pravdu. Nepatříš sem. Proto můžeš klidně ještě něco rozbít.“

„Chtěla bych vědět, kam patříš.“

Graeber se zasmál. „Já taky nevím. Snad do cirkusu nebo do nějakého barokního domu nebo mezi kovový nábytek nebo do stanu. Ale ne do tohoto bílého dívčího pokoje. A já jsem si první večer myslel, že potřebuješ ochrany a zastání!“

„To taky potřebuji.“

„To potřebujeme všichni. Ale protlučeme se i bez ochrany a pomoci.“

Vzal noviny, položil je na podlahu a jinými na ně shrnul střepiny skla. Při tom se podíval na titulky. Další zkrácení linií. Těžké boje u Orla. Sbalil noviny se střepinami a strčil je do koše na papír. Teplé světlo pokoje zdálo se mu pojednou dvojnásob teplým. Zvenčí sem zněla kladiva a vrtačky odklízovacího oddílu. Na stole stály Bindingovy dary. Někdy je možno myslet na mnoho věcí současně, pomyslí si.

„Uklidím rychle stůl,“ řekla Alžběta. „Najednou ho už nemohu ani vidět.“

„Kam?“

„Do kuchyně. Máme čas schovat zbytek až do zítřejšího večera.“

„Zítřka večer už z toho moc nezbude. Ale co když se pani Lieserová vrátí dřív?“

„Tak se vrátí dřív.“

Graeber pohlédl překvapeně na Alžbětu.

„Sama se tomu divím, jak se každý den měním,“ řekla.

„Ne každý den. Každou hodinu.“

„A ty?“

„Já taky.“

„Je to dobře?“

„Ano. A i když ne, je to taky jedno.“

„Všechno je jedno, vid?“

„Ba ne.“

Alžběta zhasla světlo. „Můžeme teď zase hrobku otevřít,“ řekla.

Graeber otevřel okna. Ihned zavanul vítr. Záclonky vlály. „Tady je měsíc,“ řekla Alžběta.

Hoříci a rudý vycházel jeho kotouč nad rozbitou střechou naproti. Byl jako příšera s řetavou hlavou, která se zažrala do ulice. Graeber vzal dvě sklenky na vodu a naplnil je zpola koňakem. Podal jednu Alžbětě. „Teď budeme pít tohle,“ řekl.

„Vino není do tmy.“

Měsíc stoupal, teď již slavnostnější a zlatější. Leželi chvíli a mlčeli. Alžběta obrátila k němu hlavu. „Jsme vlastně šťastni nebo nešťastni?“ tázala se.

Graeber přemýšlel. „Obojí. Musí to tak asi být. Jenom šťastný je dnes už jen dobytek. A možná, že už ani ten ne. Snad jenom ještě kameny.“

Alžběta pohlédla na Graebera. „Na tom taky nezáleží?“

„Taky ne.“

„Záleží vůbec na něčem?“

„Ano.“ Graeber se díval do studeného, zlatého světla, které pomalu plnilo místnost. „Nejsme už mrtvi,“ řekl. „A nejsme ještě mrtvi.“

Bylo nedělní jitro, Graeber stál v Lomené ulici. Zpozoroval, že zřícenina vypadá nějak jinak. Koupací vana zmizela; právě tak zbytek schodiště, a byla tam vyházena úzká cesta, která vedla kolem zdi na dvůr a z něho stranou do zbytku domu. Vypadalo to, jako by tam začal pracovat odklízovací oddíl.

Graeber se protlačil uvolněným vchodem a dostal se do zpola zasypané místnosti, ve které poznal bývalou prádelnu domu. Odtamtud vedla dále tmavá, nízká chodba. Rozžal zápalku a posvítíl si do ní.

„Co tu děláte?“ zvolal náhle někdo za ním. „Poděte ihned ven!“

Obrátil se. Neviděl ve tmě nikoho a vrátil se. Venku stál muž s berlami pod paží. Měl na sobě civilní oblek a přes něj vojenský plášť. „Co tu tropíte?“ osopil se.

„Bydlím tu. A vy?“

„Tady bydlím já, a jinak tu nebydlí nikdo, rozumíte? Vy určitě ne! Co tu kolem čmucháte? Chcete krást?“

„Člověče, nerozčiluj se,“ řekl Graeber a pohlédl na berly a vojenský plášť. „Bydleli zde moji rodiče a také já, než jsem šel na vojnu. Jsi teď spokojen?“

„To by mohl tvrdit každý.“

Graeber uchopil mrzáka za berly, opatrně ho odstrčil a vyšel kolem něho z chodby.

Venku viděl přicházet ženu s dítětem. Za ní šel druhý muž s motykou. Žena přicházela z jakési kůlny, která byla postavena za domem; muž z opačné strany. Obklopili Graebera. „Co se děje, Otto?“ tázal se muž s motykou mrzáka.

„Nachytil jsem tu tady toho. čmuchal kolem. Tvrdí, že tu bydleli jeho rodiče.“

Muž s motykou se nepřátelsky zasmál. „A ještě něco?“

„Ne,“ řekl Graeber. „Jenom to.“

„Něco jiného ti už asi nenapadá, co?“ Muž potěžkal v ruce motyku a zvedl ji. „Ztrať se! Budu počítat do tří. Nebo ti kapánek rozbiju hlavu. Jedna —“

Graeber skočil se strany a uhodil. Muž klesl a Graeber mu vytrhl motyku z ruky.

„Tak, to je lepší,“ řekl. „A teď volejte policii, jestli chcete! Ale to asi nechcete, co?“

Muž, který měl předtím motyku, pomalu vstával. Z nosu mu tekla krev. „Raději to už znovu nezkoušej,“ řekl Graeber.

„Na vojně mě vycvičili pro boj zblízka. A teď mi řekněte, co tu děláte.“

Žena se protlačila dopředu. „Žijeme tu. Je to nějaký zločin?“

„Není. A já jsem zde, protože tu bydleli moji rodiče. Je to snad nějaký zločin?“

„Je to skutečně pravda?“ tázal se mrzák.

„Co jiného? Co by se tu ještě dalo ukrást?“

„Dost pro někoho, kdo nemá nic,“ řekla žena.

„Pro mne ne. Jsem na dovolené a půjdu zase ven. Neviděli jste venku na domovních dveřích lístek? Ten, na kterém hledá někdo svoje rodiče? To jsem já.“

„To jsi ty?“ tázal se mrzák.

„Ano, to jsem já.“

„To je něco jiného. Chápeš, kamaráde, že člověk je nedůvěřivý. Byli jsme vybombardováni a našli jsme si zde přístřeší. Někam se člověk přece musí uchýlit.“

„Vyházeli jste to všechno zde sami?“

„Částečně. Pomohli nám při tom.“

„Kdo?“

„Známí, kteří mají náradí.“

„Našli jste mrtvé?“

„Nenašli.“

„Určitě ne?“

„Určitě ne. My ne. Snad tu byli nějací dříve; ale my jsme nenašli žádné.“

„To je vlastně všechno, co jsem chtěl vědět,“ řekl Graeber.

„Pro to však nemusíte rozbit člověku obličej,“ řekla žena.

„Je to váš muž?“

„Po tom vám nic není. Není to můj muž. Je to můj bratr. Krvácí.“

„Jenom z nosu.“

„Ze zubů také.“

Graeber zvedl motyku. „A tohle? Co s tím chtěl?“

„Nebyl by vás napadl.“

„Milá paní,“ řekl Graeber. „Naučil jsem se nečekat, až mne někdo napadne.“

Odhodil motyku daleko na sutiny. Všichni se dívali za ní. Dítě se chystalo, že pro ni poleze. Žena je zadržela. Graeber se rozhlédl. Uviděl teď i koupací vanu. Stála u kůlny. Schodištěm si pravděpodobně zatopili. Na hromadě ležely otevřené krabice od konserv, ramínka na šaty, pokřivené nádoby, cáry látek, truhlíky a kusy nábytku. Rodina se nastěhovala, postavila si kůlnu a považovala teď zřejmě za dar od Boha všechno, co se dalo ze sutin vykutat. Proti tomu se nedalo nic namítat. Život šel dále. Dítě vypadalo zdravě. Smrt byla překonána. Ruiny se staly zase obydlím. Proti tomu se nedalo nic namítat.

„Pracovali jste zatraceně rychle,“ řekl.

„Musí se pracovat rychle,“ odpověděl mrzák. „Když člověk nemá střechu nad hlavou,“

Graeber se chystal odejít. „Nenašli jste tu kočku?“ otázel se. „Takovou malou, černobílou?“

„Naše Růža,“ řeklo dítě.

„Ne,“ odpověděla žena nevrle. „Žádnou kočku jsme nenašli.“

Graeber se šplhal zpátky. Pravděpodobně bydlelo v kůlně ještě více lidí; nemohli by být jinak s prací za tak krátkou dobu tak daleko. Ale snad jim také pomohl nějaký oddíl.

V noci byli teď častěji posíláni vězňové z koncentračního tábora do města k odklízování.

Šel zpět. Bylo mu, jako by náhle zchudl; nevěděl proč.

..*

Přišel do ulice, která byla zcela neporušená. Ani velké výkladní skříně obchodů nebyly rozbity. Kráčet bezmyšlenkovitě. Náhle se ulekl. Uviděl někoho jít proti sobě a teprve za okamžik zpozoroval, že ten, kdo mu šel vstříc v šikném postranním zrcadle konfekčního obchodu, byl on sám. Bylo to zvláštní — jak by viděl svého dvojníka a nebyl to již on, nýbrž pouhá vzpomínka, která by mohla být smazána, kdyby postoupil ještě o krok. Zastavil se a hleděl na bledý obraz v matném, zažloutlém zrcadle. Viděl své zapadlé oční důlky a pod nimi stíny, které zakrývaly oči, že je skoro ani nebylo vidět. Pojala ho náhle chladná, neznámá úzkost. Nebyl to zmatek a pobouření, nebylo to tísnivé, náhlé volání života po útěku a obraně a ostražitosti — byla to tichá, táhlá, studená, takřka neosobní bázeň, bázeň, na kterou nebylo možno zaútočit, protože byla neviditelná a neuchopitelná a přicházela jako by z prázdna, v němž stála kdesi nestvůrná čerpadla, která sála němě krev z jeho žil a morek z jeho kostí. Viděl ještě v zrcadle svůj obraz, ale bylo mu, jako by se už musil stát nezřetelným, vlnivým, jako by se jeho obrysy musily rozplynout a zmizet, vsáty mlčícími čerpadly a vráceny z pevného tvaru a náhodné formy, jež se na krátký čas jmenovala Arnošt Graeber, proměnit se zase v nekonečno, které neznamenal jen smrt, nýbrž hrůzněji více, zhasnutí, rozplynutí, jeho konec, nesmyslné víření atomů, nic. Stál chvíli. Co by zůstalo? myslil si v hlubokém úleku. Co by zůstalo, kdyby ho tu již nebylo? Nic, jen pomíjivá vzpomínka v mysli několika málo lidí, jeho rodičů, jestli ještě žijí, několika kamarádů, snad Alžběty — a na jak dlouho? Hleděl na zrcadlo. Bylo mu, jako by se právě stal lehkým jako kus papíru, slabým, vznášejícím se jako stín, a jediné dechnutí větru by ho mohlo odnést, pouhou vysátou, prázdnou slupku. Co by zůstalo? A čeho by se mohl zachytit, kde zakotvit, o co se opřít, kde zanechat něco, co by ho zadrželo, aby nebyl úplně smeten?

„Arnošte,“ řekl někdo za ním.

Trhl sebou. Stál tam jednonohý muž o berlich. Graeber chvíli myslil, že je to mrzák z Lomené ulice; potom poznal Mutziga, kamaráda ze své třídy.

„Karle,“ řekl. „Ty? Nevěděl jsem, že jsi tady.“

„Už dlouho. Skoro půl roku.“

Dívali se na sebe. „To bychom si nebyli pomyslili, co?“ řekl Mutzig.
„Co?“
Mutzig zvedl berly a zase je postavil. „To “
„Ty jsi aspoň z té bryndy venku. Já musím zase zpátky.“
„Přijde na to, jak se na to kdo dívá. Jestli bude válka trvat ještě několik roků, je to štěstí; jestli skončí za šest týdnů, je to ztracená směla.“
„Proč by měla skončit za šest týdnů?“
„Nevím. Říkám jen: Kdyby —“
„To ovšem.“
„Proč nás nikdy nenavštívíš?“ řekl Mutzig. „Bergmann je tu také. Obě ruce po lokte —“
„Kde jste?“
V městské nemocnici. Oddělení amputovaných. Máme celé levé křídlo. Zastav se někdy.“
„Dobře, přijdu.“
„Jistě? Všichni to vždycky říkají, a pak nepříjde ani noha.“
„Zcela určitě.“
„Dobře. Pobavíš se. Jsme veselá společnost. Aspoň na mém pokoji.“
Dívali se zase na sebe. Nesetkali se tři roky; ale teď si už řekli všechno, co se dalo říci.
„Tak se měj dobře, Arnošte.“
„Ty taky, Karle.“
Potřásl si rukama. „Víš, že Sieber je mrtev?“ tázal se Mutzig.
„Ne “
„Před šesti týdny. A Leiner?“
„Leiner? To také ještě nevím.“
„Leiner a Lingen. Padli téhož rána. Brüning se zbláznil. Slyšel jsi, že to chytilo taky Hollmanna ?“
„Ne “
„Bergmann to slyšel. Tak se měj dobře, Arnošte. A nezapomeň nás navštívit.“
Mutzig se odbelhal. Patrně v tom nachází jakési uspokojení, mluvit o mrtvých, myslil si Graeber. Snad se mu zdá jeho vlastní neštěstí menší. Díval se za ním. Měl amputovanou nohu až ke stehnu. Mutzig byl kdysi nejlepším běžcem ve třídě. Graeber nevěděl, má-li s ním cítit soustrast nebo mu závidět. Mutzig měl pravdu, přijde na to, co ještě bude.

..*

Když vstoupil, seděla Alžběta v bílém koupacím plášti na posteli. Měla na hlavě šátek, uvázaný jako turban, a seděla tu krásná a tichá a sama se sebou, jako veliký světlý pták, který vletěl oknem a odpočíval, než zase odletí. „Spotřebovala jsem horkou vodu na celý týden,” pravila. „Byl to veliký přepych. Pani Lieserová spustí pěkný povyk.“
„Nech ji povykovat. Vždyť ji nebude postrádat. Práví národní socialisti se koupají málo. Čistota je židovská neřest.“
Graeber šel k oknu a díval se ven. Nebe bylo šedé a ulice byla tichá. Naproti stál u okna vlasatý muž ve šlích a zíval. Z jiného okna bylo slyšet zvuky klavíru, a pronikavý ženský hlas zpíval stupnice. Hleděl na vykopaný vchod do krytu a myslil na zvláštní studený děs, který pocítil v ulici před zrcadlem ve výkladní skřini. Znovu ho zamrazilo. Co by zůstalo? Něco by mělo zůstat, myslil si, kotva, která by ho držela, aby se neztratil a navrátil.
Ale co? Alžběta? Patří k němu? Znal ji teprve tak krátkou dobu a odcházel zase na léta pryč. Nezapomene na něho? Jak si ji udrží a sebe v ní?
Obrátil se. „Alžběto,” řekl. „Měli bychom se vzít.“ „Vzít se? A proč to?“
„Protože to nemá smyslu. Protože se známe teprve několik dní a protože za několik dnů musím zase pryč; protože nevíme, jestli chceme spolu zůstat, a po tak krátké době to ani nemůžeme vědět. Proto.“
Pohlédla na něho. „Myslíš, poněvadž jsme sami a zoufalí a nemáme nic jiného?“ „Ne.“ Mlčela.
„Ne pouze proto,” řekl.
„Proč tedy?“
Díval se na ni. Viděl ji dýchat. Zdála se mu pojednou velmi cizí. Její ňadra se zvedala a klesala, její paže byly jiné než jeho, její ruce byly jiné; její myšlenky, její život —nebude mu rozumět, a jak by také mohla, nechápal sám jasně, proč to najednou chtěl.
„Když se vezmeme, nemusíš se už bát pani Lieserové,” řekl. „Jako žena vojáka budeš chráněna.“
„Chráněna?“
„Ano.“ Graeber zrozačitel pod jejím pohledem. „Při nejmenším to trochu pomůže.“
„To není žádný důvod. S paní Lieserovou si už poradím. Vzít se! Vždyť na to nemáme ani čas.“
„Proč ne?“
„K tomu je potřebí dokladů, povolení, potvrzení o árijském původu, lékařská vysvědčení a bůhvíco ještě. To trvá týdny.“
Týdny, myslil si Graeber. Vyslovila to tak lehce. Kde už mi bude konec? „U vojáků je to jinak,” prohlásil. „Válečné sňatky jdou rychleji. V několika dnech. Vím to z kasáren.“
„Na ten nápad jsi přišel tam?“
„Ne. Napadlo mi to teprve dnes ráno. Ale v kasárnách se o takových věcech mluví často. Mnoho vojáků se žení na dovolené. A proč ne? Když se žení voják z fronty, má jeho žena právo na měsíční rentu, tuším dvě stě marek. Proč to státu darovat? Když už tam člověk musí strkat hlavu, pročpak nemá brát aspoň to, na co má právo? Tobě se to může

hodit a jinak si to ponechá stát. Je to tak?"

„Když se na to člověk dívá takhle, pak je."

„Taky si myslím," řekl Graeber ulehčeně. „Pak je tu dokonce ještě manželská půjčka, je to tuším tisíc marek. Až budeš vdána, nebudeš už možná ani muset chodit do tvé továrny na pláště."

„Budu. To s tím nemá co dělat. Co bych také jinak dělala celý den? Sama."

„Ano." Graeber se cítil chvilku velmi bezmocný. Co jen s námi dělají, myslil si. Jsme mladí a měli bychom být šťastní a zůstat pohromadě. Co je nám po válkách našich rodičů? „Budeme brzy sami," řekl. „Ale když se vezmeme, budeme méně sami."

Alžběta zavrtěla hlavou.

„Ty nechceš?" otázal se.

„Nebyli bychom méně sami," pravila. „Byli bychom ještě osamělejší."

Graeber slyšel pojednou zase hlas zpěvačky z protějška. Přestala cvičit stupnice a zpívala teď oktávy. Zněly jako výkřiky, kterým odpovídala pouze ozvěna. „Není to přece neodvolatelné, myslíš-li tohle," řekl. „Budeme-li chtít, můžeme se přece vždycky dát zase rozvést."

„Tak proč se máme brát?"

„Proč máme darovat něco státu?"

Alžběta vstala. „Včera jsi byl jiný," řekla.

„Jápak jsem byl jiný?"

Usmála se letmo. „Nemluvme už o tom. Jsme spolu, to je dost."

„Ty nechceš?"

„Ne "

Pohlédl na ni. Něco se v ní uzavřelo a stáhlo před ním. „Zatraceně," řekl. „Myslí jsem to tak dobře."

Alžběta se zase usmála. „To je to právě někdy. Člověk to nemá myslet příliš dobře. Máme ještě něco k pití?"

„Máme ještě slivovici."

„Je to ta z Polska?"

„Ano."

„Nemáme něco, co není válečná kořist?"

„Musíme mít ještě láhev kmínky. Ta pochází z Německa."

„Tak mi ji dej."

Graeber šel do kuchyně, aby přinesl láhev. Zlobil se sám na sebe. Stál chvilku před mísami a dary od Bindinga v polotemné místnosti, kterou bylo cítit starým jídlem, a cítil se prázdný a jako po vyhození. Potom se vrátil.

Alžběta se opírala o okno. „Jak je zataženo," řekla. „Bude pršet. Škoda!"

„Proč je to škoda?"

„Je to první naše neděle. Mohli jsme si vyjít. Venku za městem je jaro."

„Chtěla by sis vyjít?"

„Ne. Mně stačí, když tu není paní Lieserová. Ale pro tebe by to bylo něco jiného než sedět pořád zde."

„Mně to taky nevadí. Užil jsem dost dlouho bydlení v přírodě, a nemám jí nadlouho zapotřebí. Můj sen o přírodě je nerozstřílený, teplá světnice s celým nábytkem. To tu máme. Je to největší dobrodružství, jaké si mohu představit, a nemohu se toho dost nabažit. Ale ty snad toho máš dost. Chceš-li, můžeme jít do kina."

Alžběta zavrtěla hlavou. „Zůstaňme zde a nehýbejme se odsud. Když půjdeme ven, rozpadne se nám den na kusy a uteče rychleji, než když zůstaneme tady. Tak bude delší."

Graeber přistoupil k Alžbětě a objal ji. Cítil drsnou třetí látku jejího koupacího pláště. Tu uviděl, že měla oči plny slz.

„Mluvil jsem nesmysly?" tázal se. „Předtím?"

„Ne "

„Musil jsem ti přece jenom něco udělat. Proč bys jinak plakala?"

Držel ji pevně. Přes její ramena viděl ulici. Vlasatý muž ve šlích zmizel. Několik dětí si hrálo na zákopy v prohlubni, která byla vykopána ke krytu zříceného domu. „Nebudeme smutní," řekl.

Pěvkyně naproti začala znovu. Halekala teď Griegovu píseň. „Tys láska má, Tys láska má!" Ječela třepetavým pronikavým hlasem. „Tys láska má — v tom světě jediná. Tys láska má!"

„Ne, nebudeme smutní!" řekla Alžběta.

* * *

Odpoledne začalo pršet. Brzo se setmělo a nebe se zatahovalo víc a více. Leželi na lůžku, bez světla, okno bylo otevřeno a déšť padal před ním šikmo a průsvitně, pohyblivá tekutá stěna. Graeber naslouchal jednotvárnému šumění. Myslel na to, že v Rusku teď asi nastalo období bláta, kdy se všechno topí v nekonečném bahnu. Až se zase vrátí, bude ještě pořád bláto. „Nemusím jít?" tázal se. „Paní Lieserová jistě brzo přijde."

„Ať přijde," zašeptala Alžběta ospale. „Je už tak pozdě?"

„Nevím. Ale vrátí se možná dříve, protože prší."

„Možná taky, že se proto vrátí později."

„I to se může stát."

„Možná, že se proto vrátí dokonce až zítra," řekla Alžběta a položila si tvář na jeho rameno.

„Možná, že ji dokonce přejede nákladní auto. Ale to by bylo příliš mnoho štěstí."

„Nejsi zrovna lidumil," zašeptala Alžběta.

Graeber se díval do šedého lžáku před oknem. „Kdybychom byli svoji, nemusil bych vůbec odcházet," řekl. Alžběta se nepohnula.

„Proč si mě chceš vzít?" řekla. „Vždyť mě sotva znáš."

„Znám tě dost dlouho."

„Jak dlouho? Několik dní."

„Kdepak několik dní. Znáš mě přes rok. To je dost dlouho,"

„Jak to přes rok? Nemůžeš přece k tomu počítat dobu z dětství. To je už moc dávno."

„To taky nepočítám. Ale dostal jsem přibližně tři týdny dovolené za dva roky v poli. Skoro dva týdny jsem zde. To odpovídá asi patnácti měsícům na vojně. Znáš mě tedy jakoby rok — protihodnotu asi tak dvou týdnů dovolené."

Alžběta otevřela oči. „Na to jsem ještě nemyslela."

„Já taky ještě ne. Napadlo mi to teprve před chvílí."

„Kdy?"

„Před tím, když jsi spala. Když prší a je tma, napadne člověku ležet."

„Musí k tomu pršet nebo být tma?"

„Nemusí. Ale člověk pak jinak myslí."

„Napadlo ti ještě něco?"

„Ano. Myslil jsem na to, jak je to nádherné, že člověk může užívat rukou také ještě k něčemu jinému než k střílení a vrhání granátů."

Pohlédla na něho. „Proč jsi mi to neřekl dnes v poledne?"

„V poledne to člověk říci nemůže."

„Bylo by to lepší než mluvit o měsíčních rentách a manželských přídávkách."

Graeber pozdvihl hlavu. „To bylo totéž, Alžběto," řekl. „Jenže jinými slovy."

Zašeptala něco nesrozumitelného. „Slova jsou někdy něčím velmi důležitým," pravila potom. „Aspoň při něčem takovém."

„Nejsem na ně tak zvyklý. Ale já už ještě nějaká najdu. Potřebuji jen trochu času."

„Čas." Alžběta povzdechla. „Máme ho tak málo, co?"

„Ano. Včera jsme ho měli ještě hodně. A zítra si budeme myslet, že ještě dnes jsme ho měli mnoho."

Graeber ležel tiše. Alžbětina hlava ležela na jeho paži. Její vlasy splývaly tmavě na bledý polštář a stín deště padal na její obličej. „Chceš se se mnou oženit?" mluvila tiše. „A víš vůbec, jestli mne miluješ?"

„Jak to máme vědět? Není k tomu zapotřebí mnohem více času a soužití?"

„Možná. Ale proč se tedy chceš se mnou oženit?"

„Protože si již nedovedu představit život bez tebe."

Alžběta chvíli mlčela. „Nemyslíš, že totéž, co se ti stalo se mnou, mohlo se ti stát také s někým jiným?" otázala se potom.

Graeber se díval na vzdutý šedý koberec, který děšť tkal za oknem. „Snad se mi to mohlo stát i s někým jiným," řekl.

„Kdopak to ví? Jenže teď, když se to stalo s námi, nemohu si již představit, že by se mi to mohlo někdy stát také s někým jiným."

Alžběta pohnula hlavou v jeho náručí. „Něčemu jsi se naučil. Mluvíš jinak než dnes v poledne. Ale už je také noc. Myslíš si, že budu muset vždycky u tebe celý svůj život čekat, až nastane noc?"

„Ne. Naučím se tomu. A zatím už nebudu mluvit o měsíčních přídávkách."

„Ale přece jenom jimi nepohrdneme, co?"

„Čím?"

„Těmi přídávky."

Graeberovi se na okamžik zatajil dech. „Tak chceš tedy?" otázal se potom.

„Vlastně přece musíme, když už se známe přes rok. A konečně se můžeme vždycky zase dát rozvést. Nemyslíš?"

„Ne."

Lehla si obrácena k němu a zase usnula. Bděl ještě dlouho a naslouchal dešti. Najednou věděl mnoho věcí, které by ji chtěl říci.

XVII.

„Vezmi si všechno, co chceš, Arnošte," řekl Binding dveřmi. „Dělej, jako bys byl doma."

„Dobře, Alfonsi." Graeber se natáhl v koupací vaně. Jeho vojenské věci ležely na židli v rohu, šedé, zelené a nevzhledné jako staré hadry; vedle nich visel modrý civilní oblek, který mu obstaral Reuter.

Bindingova koupelna byla velká místnost, která byla obložena zelenými dlaždičkami a svítila porcelánem a poniklovanými kohoutky — pravý ráj ve srovnání se sprchami a kasárenskými umyvárnami se zápachem po desinfekčních prostředcích. Mýdlo bylo ještě z Francie, byly tam po ruce stohy osušek a ručníků, vodovodní potrubí nebylo nikdy poškozeno bombami a horké vody bylo tolik, kolik si člověk přál. Dokonce tu byla koupelová sůl; velká láhev s ametystovými krystaly.

Graeber ležel klidně ve vodě, nepřemýšlel o ničem a vychutnával rozkoš tepla. Naučil se, že pouze prosté věci nikdy nezklamávají — teplo, voda, střecha, chléb, ticho a spolehnout se na vlastní tělo, a chtěl tak strávit zbytek své dovolené — bez přílišného přemýšlení, klidně a tak šťastně, jak jen bylo možno. Reuter měl pravdu — potrvá to dlouho, než se

zase dostane dovolená. Odsunul židli se svou uniformou, vzal hrst koupelové soli a sypal ji požitkářsky do vody kolem sebe. Byla to hrst přepychu a tím i míru — zrovna tak, jako jím byly bílé prostřené stoly v Germanii, víno a lahůdky večerů s Alžbětou.

Osušil se a začal se pomalu oblékat. Civilní věci byly lehké a tenké po těžkém vojenském mundúru. Když už byl úplně oblečen, měl pocit, že je ještě ve spodním prádle, tak mu bylo nezvyklé nemít na sobě vysoké boty, opasek a zbraně. Prohlížel se v zrcadle a skoro se ani nepoznával. Díval se tam na něho udiveně nehotový, ještě nevyzrálý, mladý člověk — někdo, koho by nebral vážně, kdyby ho potkal venku.

..*

„Vypadáš jako chlapec při prvním přijímání," prohlásil Alfons. „Ne jako voják. Co se děje? Chceš se ženit?"

„Ano," odpověděl Graeber překvapeně. „Jak jsi na to přišel?"

Alfons se smál. „Vypadáš tak. Jinak než dříve. Už ne jako pes, který hledá kost a zapomněl, kam si ji schoval. Chceš se doopravdy oženit?"

„Ano."

„Ale Arnošte! A rozmyslil sis to dobře?"

„Ne."

Binding pohlédl na Graebera zaraženě.

„Už léta jsem neměl času si něco dobře rozmyslet," řekl Graeber.

Alfons se chechtal. Pak zvedl hlavu a číchal. „Co —" číchal znovu. „To ty, Arnošte? Zatraceně, to je jistě ta koupelová sůl! Vzal sis ji? Voníš jako celý záhon fialek."

Graeber si přičichl k ruce. „Necítím nic."

„Ty ne, ale já ano. Nech to vyčichnout. Je to ošemetná věc. Přivezl mi to někdo z Paříže. Napřed je to sotva cítit a potom je člověk jako celý koš květin. Musíme to přerazit dobrým koňakem."

Binding přinesl láhev a dvě sklenice. „Na zdraví, Arnošte! Tak ty se ženíš! Srdečné blahopřání! Já jsem a zůstanu ovšem mládencem. Znáš vlastně tvoji příští ženu?"

„Ne." Graeber vypil koňak. Mrzelo ho, že se přiznal, ale Alfons ho překvapil.

„Ještě jeden, Arnošte! Člověk se nežení každý den!"

„Dobře."

Binding postavil svoji sklenici. Byl mírně dojat. „Jestli potřebuješ nějakou pomoc — víš dobře, že s Alfonsem můžeš vždycky počítat."

„Jakou pomoc? Něco takového je přece úplně jednoduché."

„Pro tebe ano. Jsi voják. Nepotřebuješ žádné další doklady."

„Ona taky ne. Je to přece válečný sňatek."

„Myslím, že tvá žena bude potřebovat obvyklé doklady. Ale to uvidíš. Kdyby to šlo příliš pomalu, můžeme to vždycky popohnat. Máme přece dobré přátele u gestapa."

„U gestapa? Co jen má gestapo společného s válečným sňatkem? Po tom mu přece vůbec nic není."

Alfons se blahobytně usmál. „Arnošte, není nic, po čem by gestapu nic nebylo! Jako voják to už tak dobře nevíš. Také se o to nemusíš starat. Nechceš si přece vzít židovku nebo komunistku. Ale pravděpodobně si přesto vyžádají zprávy. Věc zvyku, ovšem."

Graeber neodpověděl. Náhle se velmi ulekl. Kdyby se zahájilo pátrání, vyšlo by najevo, že Alžbětin otec je v koncentračním táboře. Nemyslí na to. Také mu to nikde neřekli.

„Jsi si jist, že je to tak, Alfonsi?"

Binding naplnil znovu sklenice. „Myslím, že ano. Ale nic si z toho nedělej. Nechceš si přece zkazit svou árijskou krev podlidmi a nepřáteli státu." Zachechtal se. „Dostaneš se dost brzo pod pantofel, Arnošte."

„Ano."

„No tak! Na zdraví! Setkal jsi se tu přece onehdy s několika lidmi od gestapa. Kdyby to šlo příliš pomalu, mohou nám pomoci, věc popohnat. Jsou to velká zvířata. Zvláště Riese, ten hubený se skřípcem."

Graeber hleděl před sebe. Alžběta šla ráno na radnici, aby si vyžádala listiny. Trval na tom. Zatraceně, co jsem to tu jenom nadrobil, myslil si. Jestli teď budou na ni upozorněni! Až dosud ji nechali na pokoji. Ale nebyl to starý zákon, držet se v úkrytu, když bylo nebezpečí ve vzduchu? Kdyby to někomu u gestapa napadlo, mohl poslat Alžbětu do tábora jen proto, že její otec v něm byl také. Cítil, jak ho zalilo horko. Kdyby si nyní vyžádali o ní zprávy? Na příklad u osvědčené členky strany paní Lieserové? Vstal.

„Co je," tázal se Binding. „Nedopil jsi svou sklenici. Štěstí dělá zapomnětlivým, co?" Rozesmál se svému vtipu.

Graeber na něho pohlédl. Ještě před několika minutami nebyl Alfons nic víc než poněkud nafoukaný, dobromyslný známý — ale teď se náhle změnil v představitele nebezpečné, nevypočitatelné moci.

„Na zdraví, Arnošte!" řekl Binding. „Dopij. Je to dobrý koňak, Napoleon!"

„Na zdraví, Alfonsi!"

Graeber postavil sklenici. „Alfonsi," pravil. „Chtěl bys mi udělat laskavost? Dej mi z tvé spíže kilo cukru. Ve dvou sáčkích. V každém půl kila."

„Kostkový cukr?"

„To je jedno. Cukr."

„Dobře. Ale nač potřebuješ cukr? Teď bys měl být přece sám dost sladký."

„Chci jím někoho podplatit."

„Podplatit? Ale člověče, to přece nemáme zapotřebí. Vyhrůžky jsou mnohem jednodušší. A účinnější. Mohu to udělat za tebe.”

„V tomto případě ne. Vlastně to ani není podplácení. Cukr je pro někoho, kdo mi má udělat nějakou laskavost.”

„Dobře, Arnošte. A svatební hostinu uděláme u mne, co? Alfons je dobrý svatební svědek.”

Graeber rychle přemýšlel. Před čtvrt hodinou by se byl pod nějakou záminkou vykrucoval. Ted' se již neodvažoval.

„Myslím, že to nebudeme moc oslavovat,” řekl.

„To přenechej Alfonsovi! Budeš spát přece tady, dnes v noci, co? Proč bys sem chodil, zase oblékal uniformu a pak běžel do kasáren? Zůstaň raději rovnou zde. Dám ti klíč od domu. Můžeš přijít, kdy budeš chtít.”

Graeber na okamžik váhal. „Dobře, Alfonsi.”

Binding zářil. „To je rozumné. To si budeme moci konečně jednou pěkně posedět a popovídat. Až dosud jsme se k tomu nikdy nedostali. Pojď, ukáži ti tvůj pokoj.” Vzal Graeberovy vojenské věci a podíval se na blůzu s řády. „Budeš mi musit potom také vyprávět, jak jsi je všechny dostal. Jistě jsi za ně vykonal něco pořádného!”

Graeber vzhledl. Bindingův obličej měl po jedinou týž výraz jako onoho dne, kdy esesák Heini žvanil v opilství o svých výkonech v SD.

„Tady není co vyprávět,” řekl. „Člověk to prostě dostane časem.”

..*

Paní Lieserová hleděla chvilku na Graeberův civilní oblek; pak ho poznala. „Vy? Slečna Krusová není doma. To přece víte.”

„Ano, vím to, paní Lieserová.”

„No a?”

Podívala se na něho nepřátelsky. Na její hnědé halence skvěla se jehlice s hákovým křížem. V pravé ruce držela jako připravenou zbraň utěrku na prach.

„Nechal bych tu rád balíček pro slečnu Krusovou. Dala byste jí ho do pokoje?”

Paní Lieserová zaváhala. Pak vzala sáček s cukrem, který jí podával. „Mám zde ještě jeden balíček,” řekl Graeber.

„Slečna Krusová mi vyprávěla, jak vzorně obětujete svůj čas pro obecné blaho. Tady to je půl kila cukru, se kterým nevím, co udělat. Poněvadž máte dítě, které potřebuje cukr, chtěl jsem se vás optat, jestli byste ho nechtěla.”

Obličej paní Lieserové nabyl důstojného vzezření. „Nepotřebujeme šmelinářské zboží. Jsme na to hrdí, že vystačíme s tím, co pro nás určuje Vůdce.”

„Vaše dítě také?”

„Mé dítě také.”

„To je správné smýšlení,” řekl Graeber a hleděl na hnědou halenku. „Kdyby tak smýšlel ve vlasti každý, bylo by vojákům venku mnohdy lehčeji. Ale tohle není šmelinářské zboží. Je to cukr z balíku, který dává Vůdce vojákům z pole, kteří přicházejí na dovolenou, aby jej donesli svým příbuzným. Moji příbuzní jsou nezvěstní, můžete jej proto klidně přijmout.”

Obličej paní Lieserové pozbyl něco ze své přísnosti. „Přicházíte z fronty?”

„Ovšemže. Odkud odjinud?”

„Z Ruska?”

„Ano.”

„Můj muž je také v Rusku.”

Graeber předstíral zájem, kterého nepocíťoval. „Kde je?”

„U vojenské skupiny Střed.”

„Chválabohu, tam je zrovna teď klidně.”

„Klidně? Tam není klidně! Vojenská skupina Střed je v plném boji. Můj muž je v přední linii.”

Přední linie, myslel si Graeber. Jako by tam ještě byla nějaká přední linie! Na okamžik cítil pokušení vysvětlit paní Lieserové, jak to doopravdy vypadá za hradbou frází o cti, Vůdci a vlasti; ale ihned je zavrhl. „Doufejme, že přijde brzo na dovolenou,” řekl.

„Přijde na dovolenou, až na něho dojde řada. My nechceme žádné výhody. My ne!”

„Já jsem je také nechtěl,” prohlásil Graeber suše. „Naopak. Poslední dovolenou jsem měl před dvěma roky.”

„Byl jste celou tu dobu venku?”

„Od začátku. Když jsem nebyl zraněn.”

Graeber se díval na neochvějnou bojovnici strany. Proč tu stojím a ospravedlňuji se před touto ženskou? myslel si. Měl bych ji jednoduše odstřelit.

Dítě Lieserových přišlo z pokoje, ve kterém stál psací stůl. Bylo to hubené děvče s vlasem bez lesku, hledělo upřeně na Graebera a dloubalo se v nose.

„Proč nosíte teď najednou civil?” tázala se paní Lieserová.

„Dal jsem si uniformu vyčistit.”

„Ach tak! Myslela jsem už —”

Co si myslela, se Graeber nedověděl. Viděl náhle, že se usmívá žlutými zuby, a skoro se toho ulekl.

„Tak dobře,” řekla. „Děkuji. Použij toho cukru pro své dítě.”

Vzala oba balíčky a Graeber zpozoroval, jak je potěškávala v rukou. Věděl, že jakmile odejde, otevře ihned balíček pro Alžbětu, a to právě chtěl. Nalezne v něm k svému překvapení rovněž půl kila cukru a nic víc. „To je v pořádku, paní Lieserová. Na shledanou.”

„Heil Hitler!“ podívala se na něho žena ostře.
„Heil Hitler,“ řekl Graeber.

..*

Vyšel z domu. U dveří na ulici opíral se o zeď domovní důvěrník. Byl to malý muž v kalhotách SA, ve vysokých botách a s kulatým břichem pod slepičím hrudníkem. Graeber se zastavil. I tento strašák na vrabce stal se pojednou nebezpečným. „Pěkné počasí, dneska,“ řekl, vytáhl balíček cigaret, vzal si jednu a nabídl muži. Domovní důvěrník něco zachrochtal a vzal si cigaretu. „Propuštěn?“ tázal se s šikmým pohledem na Graeberův oblek. Graeber zavrtěl hlavou. Přemýšlel, nemá-li říci několik slov o Alžbětě; ale neudělal to. Bylo lépe domovního důvěrníka na nic neupozorňovat.

„Za týden půjdu zase,“ řekl. „Po čtvrté.“

Domovní důvěrník líně přikývl. Vyňal cigaretu z úst, prohlížel si ji a vyplivl několik drobtů tabáku.

„Nechutná?“ tázal se Graeber.

„Chutná. Ale já vlastně kouřím doutníky.“

„Doutníků je teď taky zatraceně málo, co?“

„To není žádné tajemství.“

„Mám známého, který má ještě několik krabic. Hmátnu mu do nich při nejbližší příležitosti a přinesu několik. Dobré doutníky.“

„Import?“

„Pravděpodobně. Nerozumím tomu. Doutníky s páskou.“

„Pásky ještě nic neznamenají. Bukové listí může mít taky pásku.“

„Ten muž je krajský vedoucí. Kouří dobrý tabák,“

„Krajský vedoucí?“

„Ano. Alfons Binding. Můj nejlepší přítel.“

„Binding je váš přítel?“

„Dokonce starý spolužák. Zrovna přicházím od něho. On a sturmbannfuhrer Riese od SS. Jsme staří kamarádi. Zrovna teď jdu k Riesovi.“

Důvěrník pohlédl na Graebera. Graeber rozuměl jeho pohledu; důvěrník nechápal, proč je zdravotní rada Kruse v koncentračním táboře, když Binding a Riese byli tak staří přátelé.

„Vysvětlilo se tu několik omylů,“ řekl lhostejně. „Vše se dá do pořádku v nejbližší době. Několik lidí se ještě bude divit. Nikdy se nemá příliš spíchat, co?“

„Nemá,“ prohlásil důvěrník přesvědčivě.

Graeber se podíval na hodinky. „Už musím jít. Na ty doutníky nezapomenu,“

Šel dále. Byl to docela dobrý začátek korupce, myslil si. Ale brzy se ho zase zmocnil neklid. To, co udělal, bylo možná zrovna nesprávné. Zdálo se mu to náhle dětinské. Snad neměl dělat nic. Zastavil se a díval se po sobě. Tyhle zatracené civilní hadry! Zdálo se mu, že jsou vším vinny. Chtěl uniknout vojně s jejími povinnostmi a cítil se svobodný — zato však upadl ihned do světa strachu a nejistoty.

Přemýšlel, co by mohl ještě udělat. Alžbětu nemohl zastihnout před večerem. Proklínal spěch, s jakým žádal o doklady.

Ochrana, myslil si, včera ráno jsem se ještě naparoval, že sňatek bude pro ni ochranou — dnes je pro ni přímo nebezpečím.

„Co je to za maškarní vtipy?“ rozkřikl se na něho hrubý hlas.

Vzhlédl. Před ním stál malý major. „Nemáte potuchy o vážnosti doby, vy klacku?“

Graeber se na něho chvíli nechápavě díval. Potom pochopil. Zasalutoval majorovi, aniž si uvědomil, že má na sobě civilní oblek. Dědek v tom viděl zesměšňování. „Omyl,“ řekl. „Bylo to dobře míněno.“

„Cože? Vy si dovolujete ještě dělat hloupé vtipy? Proč nejste vojákem?“

Graeber se podíval na dědka pozorněji. Byl to týž, který se na něho již jednou rozkřikoval — onoho večera, když stál s Alžbětou před jejím domem.

„Ulejká jako vy by se měl propadnout studem do země, a ne tropit takové hlouposti,“ štěkal major.

„Ale nerozčilujte se,“ řekl Graeber mrzutě. „A zalezte si zase někam do naftalínu.“

Oči dědkovy dostaly téměř nepříčetný výraz. Zaskočilo mu a zrudl jako rak. „Já vás dám zavřít,“ supěl.

„To nemůžete, to víte dobře. A teď mi dejte pokoj, mám jiné starosti.“

„To je ale —“ Major se chtěl rozzuřit nanovo, ale náhle postoupil o krok a jal se čichat široce rozevřenými, chlupatými chrčipkami. Jeho obličej se protáhl. „Ach, teď chápu,“ prohlásil s odporem. „Proto nejste v uniformě! Třetí pohlaví! Fuj! Ženská! Navoněný! Mužská kurva!“

Odplivl si, utřel si bílý kartáček vousů pod nosem, vrhl na Graebera ještě jeden pohled propastné ošklivosti a odešel. Byla to koupelová sůl.

Graeber si přičichl k ruce. Teď ji cítil také. Kurva, pomyslně si, ale mám k tomu daleko? Co neudělá z člověka trocha strachu o druhého! Paní Lieserová, domovní důvěrník — a čeho všeho bych byl ještě schopen! Skutálel jsem se hromsky rychle s vrcholu svých ctností!

Stál šikmo naproti domu gestapa. V bráně chodil sem a tam mladý esesák a zíval. Vyšlo několik důstojníků SS a smáli se. Pak se přišoural starší muž, který váhal, díval se vzhůru do oken, zůstal stát a vytáhl z kapsy lístek, četl jej, ohlédl se, pohlédl k nebi a šel pak pomalu k strážnému. Esesák zkoumal lhostejně předvolání a vpustil ho.

Graeber se díval nahoru do oken. Pociťoval znovu strach, dusivější, těžší a lepavější než předtím. Poznal lecjaký strach, určitý i nejasný, zbavující dechu a ochromující, a také poslední, největší, lidský strach před smrtí — ale tento

byl jiný, byl to plíživý, rdousivý strach, neurčitý a hrozivý, strach, který se zdál poskvřňovat, slizký a rozkládající, jež nebylo možno uchopit a proti němuž se nebylo možno postavit, strach pocházející z bezmocnosti a z rozleptávající nejistoty, byl to šířavý strach o jiného, o nevinná rukojmí, o neprávem pronásledovaného, strach z libovůle, moci a z automatické nelidskosti — byl to černý strach doby.

..*

Čekal před továrnou dlouho před skončením práce. Trvalo chvíli, než Alžběta přišla. Obával se již, že ji v továrně zatklí, když ji konečně spatřil. Zarazila se, když ho uviděla v civilu, a smála se.

„Jak vypadáš mladě!“ řekla.

„Necítím se mladý. Cítím se sto let starý.“

„Proč? Co se stalo? Musíš předčasně zpátky?“

„Ne. To je všechno v pořádku.“

„Cítíš se sto let starý, protože máš na sobě civil?“

„To nevím. Ale zdá se mi, že jsem oblékl s tímto zatraceným oblekem všechny možné starosti. Co jsi podnikla kvůli svým listinám?“

„Všechno,“ odpověděla Alžběta zářivě. „Dokonce jsem využila ještě i polední přestávky. Mám o všechno zažádáno.“

„O všechno,“ řekl Graeber. „Tak se už nedá nic dělat.“

„Co by se ještě dalo dělat?“

„Nic. Dostal jsem jen náhle strach. Snad je to nesprávné, co děláme. Možná, že ti to bude škodit.“

„Mně? Jak to?“

Graeber zaváhal. „Slyšel jsem, že gestapo si někdy vyžádá zprávy. Možná, že jsme měli proto raději všechno nechat být.“

Alžběta se zastavila. „Co jsi ještě slyšel?“

„Nic. Dostal jsem jen pojednou strach.“

„Myslíš, že bych mohla být zatčena, protože se chceme vzít?“

„To ne.“

„Tak co? Myslíš, že by se mohlo přijít na to, že otec je v koncentračním táboře?“

„To taky ne,“ přerušil ji Graeber. „To se jistě ví. Myslil jsem, že by snad bylo lépe nikoho na tebe neupozorňovat.“

Gestapo je nevypočitatelné. Někdo by tam mohl dostat idiotské nápady. Víš, jak to chodí. O právu ani zdání.“

Alžběta okamžik mlčela. „A co bychom měli dělat?“ otázala se potom.

„Uvažoval jsem o tom celý den. Ale myslím, že se už nedá nic dělat. Kdybychom teď žádosti odvolali, upozornili bychom na sebe ještě víc.“

Přikývla a podívala se na něho podivně. „Mohli bychom to přesto zkusit.“

„Už je pozdě, Alžběto. Musíme to teď riskovat a počkat.“

Šli dále. Továrna stála na malém náměstí a bylo ji dobře vidět. Graeber si ji pozorně prohlížel. „Nebyli jste tu ještě nikdy bombardováni?“

„Ještě ne.“

„Budova stojí dost volně. Je snadno poznat, že je to továrna.“

„Máme velké kryty.“

„Jsou bezpečné?“

„Myslím, aspoň do jisté míry.“

Graeber vzhledl. Alžběta šla vedle něho a nedívala se na něho. „Rozuměj mi proboha správně,“ řekl. „Nemám vůbec strach o sebe. Mám jenom strach o tebe.“

„O mne nemusíš mít vůbec strach.“

„Ty ho nemáš?“

„Měla jsem už všechny druhy strachu, jaké jsou. Pro nový strach není už ve mně místo.“

„Ve mně ano,“ řekl Graeber. „Když člověk někoho miluje, vyskytne se lecjaký nový strach, o kterém člověk neměl předtím ani potuchy.“

Alžběta se k němu obrátila. Usmívala se pojednou. Podíval se na ni a pokývl. „Nezapomněl jsem, co jsem říkal ještě předevčírem,“ řekl. „Musíme vlastně mít vždycky napřed strach, abychom si uvědomili, že někoho milujeme?“

„Nevím. Ale myslím, že to k tomu přispívá.“

„Ten zatracený oblek! Zítřka ho zase svléknu. A já jsem si myslel, že civilisté mají záviděníhodný život.“

Alžběta se zasmála. „Je to jen tím oblekem?“

„To ne,“ řekl ulehčeně. „Je to tím, že zase žiji. Žiji zase a chci žít. A s tím přichází asi také strach. Bylo to ošklivé, celý den. Co tě vidím, je to už lepší. Při tom se přece nic nezměnilo. Zvláštní, jak strach potřebuje málo důvodů.“

„Láska taky,“ řekla Alžběta. „Chvála bohu!“

Graeber na ni pohlédl. Šla volně a bezstarostně vedle něho. Změnila se, myslil si. Mění se každý den. Dříve měla strach ona a já ne; teď je to naopak.

Šli kolem Hitlerova náměstí. Nad kostelem byly veliké večerní červánky.

„Kde to teď ještě hoří?“ tázala se Alžběta.

„Nikde. Jsou to jen červánky.“

„Červánky! S tím člověk už vůbec nepočítá, co?“

„Ne“

Šli dále. červánky byly silnější a hlubší. Odrážely se jim na obličej a na ruku. Graeber se díval na lidi, kteří kráčeli proti nim. Viděl je pojednou jinak než dříve. Každý z nich byl člověkem s vlastním osudem. Když člověk nic nemá, je lehké odsuzovat a být statečný, myslil si. Ale když člověk něco má, svět se mění. Vše je lehčí i těžší a mnohdy téměř nemožné. Byla to stále ještě statečnost, ale vypadala jinak a měla docela jiná jména a vlastně teprve teď začínala. Dýchal zhluboka. Měl pocit, jako by se vrátil z nebezpečné hlídky v nepřátelském území do krytu, ne bezpečnější než předtím, ale přece na okamžik chráněn. „Zvláštní," řekla Alžběta. „Musí být jaro. Je to přece rozstřílená ulice, a není tu pro to vůbec žádný předpoklad — ale přesto myslím, že už cítím fialky —"

XVIII.

Bötcher balil své věci. Ostatní stáli kolem něho. „Skutečně jsi ji našel?" tázal se Graeber.

„Ano, ale -"

„Kde?"

„Na ulici," řekl Bötcher. „Stála jednoduše ve Sklepní ulici, roh Pivní ulice u bývalého obchodu s deštníky. A v prvním okamžiku jsem ji ani nepoznal."

„Kde byla tedy celou tu dobu?"

„V táboře u Erfurtu. Tak poslouchejte! Stojí tedy u obchodu s deštníky, a já ji nevidím. Jdu okolo a ona na mne volá.

„Otto! Neznáš mě?"

Bötcher udělal přestávku a rozhlédl se po kasárenské světnici. „Ale jak má také člověk poznat, kamarádi, ženu, která ztratila čtyřicet kilo!"

„Jak se jmenuje tábor, ve kterém byla?"

„Nevím. Lesní tábor dvě, myslím. Mohu se jí zeptat. Ale tak teď konečně poslouchejte! Koukám na ni a povídám:

„Almo, ty?" Já! povídá. „Otto, měla jsem takové tušení, že máš dovolenou; proto jsem se vrátila! Pořád ještě na ni koukám. Stojí tu žena, která byla statná jako pivovarský kuň, vyhublá, pouhých pětadesát místo téměř sto kilo, kostra, šaty na ní plandají, fazolová tyčka!"

Bötcher zafuněl.

„A jak je velká?" tázal se se zájmem Feldmann. „Jak je tvoje žena velká?"

„Asi metr šedesát. Proč?"

„Tak má teď svou normální váhu."

„Normální váhu? človče, co to tu mluvíš?" Bötcher hleděl na Feldmanna. „Pro mne ne! Pro mne je pouhá nit! Co je mi po tvé zatracené normální váze! Já chci mít svou ženu takovou, jaká byla, statnou, se zadkem, že na něm může člověk roztloukat ořechy, a ne s ubohým kávovým zrnkem místo toho. Nač bojuji? Za něco takového?"

„Bojuješ za našeho milovaného Vůdce a za naši drahou vlast — a nikoli za jateční váhu své ženy," řekl Reuter. „To bys už měl pomalu po třech letech fronty vědět."

„Jateční váha? Kdo mluví o jateční váze?" Bötcher se díval zuřivě a bezmocně s jednoho na druhého. „Byla to živá váha! A se vším ostatním mi můžete po —"

„Stát!" Reuter zvedl varovně ruku. „Mysli si, co chceš, ale neříkej to nahlas! A buď rád, že tvoje žena ještě žije!"

„To taky jsem. Ale copak nemůže žít a být tak silná jako dříve?"

„Ale Bötchere! To se dá přece zase vykrmit."

„Tak? A čím? Tou troškou, co je na lístky?"

„Hleď, abys dostal něco pod ruku."

„Vy to máte jednoduché. Vy dáváte dobré rady," prohlásil Bötcher hořce. „Ale já mám už jen tři dny dovolené. Tak jak mám ženu během tří dnů vykrmit? I kdyby se koupala ve velrybím tuku a jedla sedmkrát za den, může přibrat nejvýš několik kilo, a co je to? Kamarádi, jsem ve smutném postavení!"

„Jak to? Máš přece ještě tu tlustou hospodskou. Na sádlo, když ti jde o to."

„To je to právě. Myslil jsem, že až se žena vrátí, vůbec si již na hospodskou ani nevzpomenu. Jsem tvor rodinný a žádný poběhlik. A teď se mi líbí hostinská lépe."

„Inu, ty jsi zatraceně povrchní povaha," řekl Reuter.

„Nejsem povrchní! U mne jde všechno hned příliš do hloubky, to je moje chyba. Jinak bych mohl být. spokojen. Tomu nerozumíte, troubové."

Bötcher šel ke skřínce a naházal své poslední věci do tlumoku.

„Víš už, kde budeš žít se svou ženou?" tázal se Graeber. „Nebo máš ještě byt zdřívějška?"

„Ovšemže ne. Vybombardován. Ale raději budu bydlet ve sklepě ve zříceninách než ještě jeden den tady. Jediné neštěstí je, že se mi žena už nelíbí. Samozřejmě ji ještě miluji, proto jsem s ní také ženat, ale tak, jak je, se mi prostě už nelíbí. Nemohu zkrátka jinak. Co mám dělat? Ona to ovšem také cítí."

„Jak dlouho máš ještě dovolenou?"

„Tři dny."

„Nemohl by ses těch několik dní trochu přetvařovat?"

„Kamaráde," řekl Bötcher klidně, „v posteli se snad může přetvařovat žena. Muž ne. Věř mi, že by bylo lépe, kdybych byl zase odejel a nesetkal se s ní. Tak se jenom oba trápíme."

Vzal své věci a šel.

Reuter se díval za ním. Potom se obrátil na Graebera.

„A ty? Co ty budeš dělat?"

„Jdu k náhradnímu praporu. Zeptám se pro jistotu ještě jednou, jestli nepotřebuji další doklady."

Reuter se zasmál. „Smůla tvého kamaráda Bötchera tě neodstrašuje, že?"

„Ne. Mne děsí docela jiné věci."

..*

„Jde do tuhého," řekl písař u náhradního praporu. „Na frontě jde do tuhého. Víš, co se dělá, když jde do tuhého?"

„Člověk se schová," odpověděl Graeber. „To ví každé dítě. Ale co je mí po tom. Mám dovolenou."

„Myslíš si, že máš dovolenou," opravil ho písař. „Jakou by to pro tebe mělo cenu, kdybych ti ukázal rozkaz, který dnes přišel?"

„Přijde na to." Graeber vytáhl z kapsy krabičku cigaret a položil ji na stůl. Cítil, jak se mu sevřel žaludek.

„Jde do tuhého," opakoval písař. „Těžké ztráty. Záloha musí nutně ven. Dovolenci, kteří nemají důležité důvody zůstat, mají být ihned posláni nazpět. Rozuměls?"

„Ano. Co jsou důležité důvody?"

„Úmrtí příbuzných, urovnání nejdůležitějších rodinných záležitostí, těžké onemocnění —"

Písař sáhl po cigaretách. „Ztrat' se tedy! Udělej se neviditelným. Když tě nenajdou, nemohou tě ani poslat zpátky.

Vyhýbej se kasárnám jako moru. Zalez někam, dokud nebudeš mít po dovolené. Potom se odhlas. Co se ti může stát?"

Dostat trest za to, že jsi neohlásil změnu adresy? Jdeš stejně na frontu, basta!"

„Žením se," řekl Graeber. „Je to důvod?"

„Ty se ženíš?"

„Ano. Proto jsem zde. Chci vědět, jestli k tomu potřebuji ještě jiné doklady než svou výplatní knížku."

„Svatba! To je snad důvod. Snad, povídám." Písař si zapálil cigaretu. „Může to být důvod. Ale proč bys to hnal tak daleko? Jako mazák z fronty nepotřebuješ zvláštní doklady. A kdybys něco potřeboval, přijď ke mně; udělám ti to pod rukou, takže nikdo nebude mít o tom ani potuchy. Máš nějaký pořádný ohoz? V těchhle hadrech se přece nemůžeš ženit."

„Šlo by si tu něco vyměnit?"

„Jdi k zupákovi do skladiště," řekl písař. „Vysvětlí mu, že se ženíš. Řekni, že jsem tě poslal. Máš ještě nějaké dobré cigarety?"

„Nemám. Ale snad bych mohl obstarat ještě balíček."

„Ne pro mne. Pro zupáka."

„Uvidím. Nevíš, potřebuje-li žena k válečnému sňatku zvláštní listiny?"

„Nemám tušení. Ale myslím, že ne. Musí to jít přece rychle." Písař se podíval na hodinky. „Jdi hned do skladiště. Teď tam zupák bude."

..*

Graeber šel do křídla, ve kterém bylo skladiště. Bylo až na půdě. Šikovatel byl tlustý a měl každé oko jiné barvy. Jedno bylo nepřírozeně, skoro fialově modré, jako fialka, druhé světle hnědé.

„Nekoukejte tak na mne," zahuboval. „Neviděl jste ještě nikdy skleněné oko?"

„Viděl. Ale ještě nikdy tak odlišné."

„To není moje, vy blbče!" Šikovatel se dotkl zářivě modrého oka. „Vypůjčil jsem si je od kamaráda. Moje mi spadlo včera na zem. Bylo hnědé. Nic nevydrží. Měli by je dělat z celulóidu."

„To by byla nebezpečná hořlavina."

Šikovatel vzhledl. Změřil si Graeberovy řády a pak se zasmál. „Taky pravda. Ale uniformu pro vás přesto nemám. Je mi líto. Všechny jsou horší než vaše."

Pronikavě pohlédl na Graebera modrým okem. Hnědé bylo matnější. Graeber položil na stůl krabičku cigaret od Bindinga. Šikovatel zavadil o ně pohledem hnědého oka, obrátil se a vrátil se s blůzou. „To je vše, co mám."

Graeber se blůzy ani nedotkl. Vytáhl z kapsy malou, plochou láhev s koňakem, kterou si vzal pro jistotu s sebou, a postavil ji k cigaretám. Šikovatel zmizel a přišel s lepší blůzou a s takřka novými kalhotami. Graeber sáhl napřed po kalhotách, jeho vlastní byly silně zalátány. Obrátil nové a zpozoroval, že zupák je položil tak, že nebylo vidět skvrnu, velkou jako ruka, Graeber se mlčky díval na skvrnu a pak na koňak.

„To není krev," řekl zupák. „Je to nejjemnější olivový olej. Muž, který je nosil, přišel z Itálie. Trošku benzinu a skvrna zmizí."

„Když to jde tak lehko, tak proč šije vyměnil a nevyčistil si je sám?"

Zupák se zazubil. „Rozumná otázka. Ale ten muž chtěl mít uniformu, kterou by bylo cítit po frontě. Něco takového, jako máte teď na sobě vy. Seděl dvě léta v pisárně v Miláně a psal nevěstě dopisy z fronty. Nemohl přijít domů v nových kalhotách, na které se mu převrhla jenom mísa salátu. Jsou to moje nejlepší kalhoty, skutečně."

Graeber mu nevěřil; ale neměl již u sebe nic, aby usmlouval něco lepšího. Přesto potřásl hlavou.

„Tak dobře," řekl šikovatel. „Jiný návrh. Nemusíte je vyměnit. Nechtě si své staré hadry nádvkem. Budete mít takhle parádní uniformu. Souhlasíte?"

„Nepotřebujete tu starou, aby vám souhlasil počet?"

Zupák mávl opovržlivě rukou. Jeho modré oko zachytilo sluneční paprsek, který pronikl zaprášeným oknem. „Počet už

dávno nesouhlasí. Co vůbec ještě souhlasí? Víte to snad?"

„Nevím."

„No tak," řekl šikovatel.

..*

Šel okolo městské nemocnice a zastavil se. Vzpomněl si na Mutziga. Slíbil mu, že ho navštíví. Na okamžik váhal, ale pak vešel dovnitř. Měl pojednou pověřený strach, že by mohl dobrým skutkem podplatit osud.

Amputovaní byli umístěni v prvním poschodí. V přízemí ležely těžké případy a právě operovaní, kteří musili ležet, mohli je tak při leteckém útoku nejrychleji dopravit do krytů. Amputovaní nebyli považováni za bezmocné; proto leželi výše. Mohli si během poplachu navzájem pomoci. Voják, jemuž byly amputovány obě nohy, mohl v případě nutnosti vždycky ještě obejmout šije dvou lidí s amputovanými rukama a dostat se mezi nimi do krytu, když personál musil zachraňovat těžké ležící případy.

„Ty?" pravil Mutzig Graeberovi. „Nikdy bych nebyl věřil, že přijdeš."

„Já taky ne. Ale vidíš, jsem zde."

„To je od tebe krásné, Arnošte. Stockmann je taky u nás. Nebyl jsi s ním v Africe?"

„Ano."

Stockmann ztratil pravou ruku. Hrál karty s dvěma jinými invalidy.

„Arnošte," řekl. „Co je s tebou?" Sklouzl pátravým pohledem po Graeberovi. Hledal bezděčně nějaké zranění.

„Nic," odpověděl Graeber. Všichni se na něho dívali. Všichni měli týž pohled jako Stockmann.

„Dovolená," řekl rozpačitě. Cítil se skoro vinen, že je zdrav.

„Myslil jsem, že jsi slíznul dost v Africe na trvalý pobyt doma."

„Dali mě zase dohromady a poslali mě pak do Ruska."

„To jsi měl štěstí. Já vlastně taky. Ostatní jsou všichni v zajetí. Nestačili je už vzít do letadel." Stockmann pohnul svým pahýlem. „Může-li se to nazývat štěstím?"

Muž uprostřed pleskl kartami o stůl. „Hrajeme, nebo žvaníme?" tázal se hrubě.

Graeber viděl, že mu chybějí obě nohy. Byly amputovány hodně vysoko. Na pravé ruce mu scházely dva prsty a neměl vůbec řasy. Oční víčka byla nová a červená a lesklá a vypadala jako popálená.

„Hrajte dále," řekl Graeber. „Mám čas."

„Jenom ještě tohle kolo," řekl Stockmann. „Budeme brzo hotovi."

Graeber si sedl vedle Mutziga k oknu. „Z Arnolda si nic nedělej," zašeptal Mutzig. „Má svůj špatný den."

„To je ten uprostřed?"

„Ano. Včera tu byla jeho žena. Má potom vždycky několik špatných dnů."

„Co tam kecáš?" zvolal na ně Arnold,

„Kecám o starých časech. To snad přece smím, ne?" Arnold něco zamručel a hrál dál. „Jinak je tu velice útulně," řekl Mutzig horlivě. „Je tu vlastně hodně veselo. Arnold byl zedníkem; víš, to není jednoduché. A jeho žena ho podvádí; vyprávěla mu to jeho matka."

Stockmann hodil karty na stůl. „Proklatá smůla! To křížové sólo bylo na beton. Kdo taky může vědět, že v jedné ruce jsou tři spodci!"

Arnold něco zamečel a míchal znovu. „Mnohdy člověk neví, co je lepší, když se chce ženit," řekl Mutzig. „Chybí-li ruka nebo noha. Stockmann říká, že ruka. Ale jak může člověk pevně obejmout v posteli ženu jednou rukou? A obejmout ji přece musí."

„To přece není tak důležité. Hlavní věcí je, že žiješ."

„To ano, ale s tím nevystačíš na celý svůj život. Po válce se ledaco změní. Pak už nebudeš hrdinou; pak budeš už jen mrzák."

„Tomu nevěřím. A jsou přece zázračné protézy."

„Na to nemyslím," řekl Mutzig. „Nemyslím na práci."

„Musíme proto vyhrát válku," prohlásil pojednou Arnold hlasitě. Naslouchal jim. „Ať jednou zase jiní nastaví své hnáty. My jsme udělali dost."

Vrhl na Graebera nepřátelský pohled. „Kdyby byli všichni ulejšáci venku, nemusili bychom pořád dále ustupovat!" Graeber neodpověděl. S amputovanými se nedalo přít, kdo ztratil nějaký úd, měl vždycky pravdu. Bylo možno se přít s někým, kdo měl průstřel plic nebo střepinu v žaludku a kdo byl na tom snad ještě hůře; ale — bylo to zvláštní — s amputovaným ne.

Arnold hrál dále. „Co myslíš, Arnošte?" tázal se Mutzig po chvíli. „Měl jsem v Münsteru děvče; píšeme si ještě. Myslí, že jsem byl střelen do nohy. O tomhle jsem jí ještě nic nenapsal,"

„Počkej s tím. A buď rád, že už nemusíš zpátky."

„To jsem, Arnošte. Ale člověk se nemůže pořád radovat."

„Je mi z vás k blití," řekl pojednou Mutzigovi jeden z kibiců, kteří seděli okolo hráčů. „Chlastejte a buďte muži!"

Stockmann se zasmál.

„Co se směješ?" tázal se Arnold.

„Myslil jsem zrovna na to, jaké by to bylo, kdyby nám sem dnes v noci nasolili těžkou bombu — tak zrovna někam do prostředka, že by z nás nezůstala ani kaše — nač jsme si pak všichni dělali tyhle starosti?"

Graeber vstal. Viděl, že kibicovi scházejí obě nohy. Mina nebo umrzlé, pomyslel si bezděčně.

„Co je s naší protiletdeckou obranou?" zavrčel na něho Arnold. „Potřebujete to všechno venku? Tady už není skoro

žádná."

„Venku taky ne."

„Cože?"

Graeber zpozoroval, že udělal chybu. „Venku čekáme na ty tajné nové zbraně," řekl. „Jsou to prý pravé divy." Arnold na něho hleděl. „Prachzatraceně, jak to vlastně mluvíš? To vypadá, jako bychom prohrávali válku! To není možné! Myslíš, že chci sedět v nějakém vozejků a prodávat sirky, jako ti po první světové válce? My máme práva! Vůdce nám to slíbil!"

Hodil rozčileně karty na stůl. „Pojď, zapni rádio," řekl kibic Mutzigovi. „Hudbu!"

Mutzig otočil knoflíkem. Z tlampače zavřeštěla záplava plechových slov. Otáčel dále.

„Nech to!" řekl Arnold zlostně.

„Proč? Vždyť je to zase jakási řeč."

„Nech to, povídám! Je to řeč strany. Kdyby je všichni vždycky poslouchali, vypadalo by to s námi lépe!"

Mutzig s povzdechem otočil zpět. Řečník řval a siegheiloval do místnosti. Arnold naslouchal s pevně stisknutými čelistmi. Stockmann dal Graeberovi znamení a pokrčil rameny. Graeber šel k němu. „Měj se dobře, Stockmanne," zašeptal. „Musím jít."

„Máš na práci něco lepšího, vid'?"

„To ne. Ale musím odejít."

Odcházel. Zraky ostatních ho sledovaly. Bylo mu, jako by byl nahý. Šel pomalu sálem; myslil si, že to bude pro amputované méně vyzývavé. Ale viděl, jak se za ním dívali. Mutzig se s ním belhal až ke dveřím. „Přijď zase," pravil v matném světle šedé chodby. „Dnes jsi měl smůlu. Jindy jsme mnohem veselejší."

Graeber vyšel na ulici. Venku se smívalo a rázem tu byl zase náhlý strach o Alžbětu. Celý den se pokoušel mu uniknout. Ale teď, v neurčitém světle, jako by se zase k němu plížil ze všech koutů.

..*

Šel k Pohlmannovi. Starý muž ihned otevřel. Vypadalo to, jako by očekával někoho jiného. „To jste vy, Graebere?" řekl. „Ano. Nebudu vás dlouho vyrušovat. Chci se vás jen na něco zeptat."

Pohlmann otevřel dveře. „Pojďte dovnitř. Je lépe nestát venku. Lidé nemusí vědět —"

Šli do pokoje s lampou. Graeber ucítil čerstvý cigaretový kouř. Pohlmann v ruce cigaretu neměl. „Na co se mě chcete zeptat, Graebere?"

Graeber se rozhlédl. „Je to jediná místnost, kterou máte?"

„Proč?"

„Mohlo by se stát, že budu musit někoho na několik dnů ukrýt. Šlo by to zde?"

Pohlmann mlčel.

„Není to nikdo, koho hledají," řekl Graeber. „Chtěl bych to jen pro jistotu vědět. Pravděpodobně to ani vůbec nebude nutné. Mám o někoho strach. Snad je to jen pouhá domněnka."

„Proč přicházíte kvůli tomu ke mně?"

„Nevím o nikom jiném."

Graeber sám vlastně nevěděl, proč přišel. Měl jenom pocit, že musí hledat skrýš pro nejkrajnější případ.

„Kdo je to?"

„Někdo, s kým se chci oženit. Její otec je v táboře. Mám strach, že ji také odvedou. Neudělala nic. Snad si to všechno také jenom namlouvám."

„Všechno je možné," řekl Pohlmann. „A opatrnost je lepší než lítost. Můžete mít tento pokoj, kdybyste to potřeboval."

Graeber pocítil vlnu tepla a úlevy. „Děkuji," řekl. „Děkuji mnohokrát."

Pohlmann se usmíval. Pojednou nevypadal již tak vetchý jako jindy.

„Děkuji," řekl Graeber ještě jednou. „Doufám, že to nebudu potřebovat."

Stáli před řadami knih. „Vezměte si, co chcete," řekl Pohlmann šetrně. „Někdy to člověku pomůže přečkat večer."

Graeber zavrtěl hlavou. „Mně ne. Ale jedno bych chtěl vědět: jak se to srovnává, tyto knihy, tyto básně, tato filosofie — a nelidskost SA, koncentrační tábory a likvidování nevinných lidí?"

„Nesrovnává se to. Existuje to jen v téže době. Kdyby žili ti, kdo napsali tyto knihy, seděli by většinou také v koncentračním táboře."

„Asi."

Pohlmann pohlédl na Graebera. „Chcete se oženit?"

„Ano."

Stařec vytáhl z řady knih svazek. „Nemohu vám dát nic jiného. Vezměte si to zde. Není to nic na čtení; jsou to obrázky, jenom obrázky. Díval jsem se mnohdy celé noci na obrázky, když už jsem nemohl číst. Obrázky a básně — to šlo vždycky, pokud jsem měl petrolej. Potom, ve tmě, zbývala už jen modlitba."

„Ano," řekl Graeber bez přesvědčení.

„Mnoho jsem o vás přemýšlel, Graebere. A přemýšlel jsem také o tom, co jste mi řekl posledně. Není na to žádné odpovědi." Pohlmann se zajíkl a řekl potom tiše: „Jenom jedna, člověk musí věřit. Víra. Co jiného nám zbývá?"

„V co?"

„V Boha. A v to, co je v člověku dobrého."

„Nepochyboval jste o tom nikdy?" tával se Graeber. „O ano," odpověděl stařec, „často. Jak bych mohl jinak věřit?"

..*

Graeber šel k továrně. Začalo být větrno a roztrhané mraky se hnaly nízko nad střechami. Četa vojáků pochodovala v polotmě po náměstí. Měli s sebou balíky a byli na cestě k nádraží a na frontu. Mohl jsem být mezi nimi, pomyslel si. Spatřil lípu tyčiti se temně před rozbořeným domem, a náhle pocítil svá ramena a své svaly a též silný pocit života, který ucítil po prvé, když ji uviděl. Zvláštní, pomyslel si. Mám s Pohlmannem soucit, a on mi nemůže pomoci, ale po každé, když jsem byl u něho, vnímám život hlouběji a bezprostředněji než jindy.

XIX.

Vaše doklady? Počkejte okamžik." Úředník sňal brýle a podíval se na Alžbětu. Potom pomalu vstal a šel za dřevěnou stěnu, která oddělovala jeho přepážku od větší haly.

Graeber hleděl za ním a rozhlédl se. Cesta k východu nebyla volná. „Běž ke dveřím," řekl tiše. „Tam počkej. Kdybys viděla, že sundávám čepici, jdi ihned k Pohlmannovi. Nestarej se o nic, běž ihned, přijdu za tebou."

Alžběta zaváhala.

„Jdi!" opakoval netrpělivě. „Může se stát, že ten starý kozel někoho přivede. Nemůžeme nic riskovat. Počkej venku."

„Snad chce jen ještě něco o mně vědět."

„To se dozvíme. Řeknu mu, že je ti nevolno a že jsi šla na okamžik na vzduch. Běž, Alžběto!"

Stál u přepážky a díval se za ní. Obrátila se a usmála se. Potom zmizela v množství.

„Kde je slečna Krusová?"

Graeberem to trhlo, úředník se vrátil. „Hned přijde. Je všechno v pořádku?"

Úředník přikývl. „Kdy se chcete ženit?"

„Co možná brzo. Nemám už mnoho času. Moje dovolená už téměř končí."

„Jestli chcete, můžete se vzít ihned. Listiny jsou hotovy. U vojáků je to všechno jednoduché a jde to rychle."

Graeber viděl, že muž má listiny v ruce. Úředník se usmíval. Graeber pocítil, že pojednou zmalátněl. Náhlé horko mu stouplo do obličeje.

„Všechno vyřízeno?" otázal se a sňal čepici, aby si utřel pot.

„Všechno vyřízeno," potvrdil úředník. „Kde je slečna Krusová?"

Graeber položil čepici na přepážku. Ohlédl se po Alžbětě. Hala byla plná lidí a neviděl ji. Pak zpozoroval na přepážce svou čepici. Zapomněl, že to bylo smluvené znamení.

„Okamžik," řekl rychle. „Hned ji přivedu."

Protlačil se spěšně mezi lidmi; snad ji dožene ještě na ulici. Ale když přišel k východu, stála tam klidně za pilířem a čekala. „Bohudíky, že jsi tady!" řekl. „Všechno je v pořádku. Všechno je v pořádku, Alžběto."

Vraceli se. Úředník dal Alžbětě její listiny.

„Vy jste dcera zdravotního rady Krusa?" otázal se.

„Ano."

Graeber zatajil dech. „Znám vašeho otce," řekl úředník. Alžběta na něho pohleděla. „Víte o něm něco?" otázala se po chvíli.

„Víc ne než vy. Neslyšela jste o něm nic?"

„Neslyšela."

Úředník si sňal brýle. Měl vodově modré, krátkozraké oči. „Doufejme, že to dopadne dobře." Podal Alžbětě ruku.

„Všechno nejlepší. Vzal jsem vaši věc na svou zodpovědnost a sám jsem ji vyřídil. Můžete se vzít ještě dnes. Mohu vám to zařídit. Jestli chcete, ihned."

„Ihned," řekl Graeber.

„Dnes v poledne," odpověděla Alžběta. „Šlo by to ve dvě hodiny?"

„Dám vás zapsat na tu dobu. Musíte jít do tělocvičny měšťanské školy. Sňatkový úřad je teď tam."

„Děkuji."

Stáli u východu. „Proč ne hned?" tázal se Graeber. „Pak by už nemohlo do toho nic přijít."

Alžběta se usmála. „Musím mít trochu času, abych se mohla připravit, Arnošte. Tomu nerozumíš, vid?"

„Jenom napůl."

„To stačí. Přijď pro mne ve tři čtvrti na dvě."

Graeber váhal. „Šlo to tak jednoduše," řekl potom. „A co všechno jsem očekával! Nevím, proč jsem byl tak úzkostlivý. Byl jsem asi pořádně směšný, co?"

„Nebyl."

„Myslím, že ano."

Alžběta zavrtěla hlavou. „Otec také myslel, že lidé, kteří ho varovali, jsou směšní. Měli jsme štěstí, to je všechno, Arnošte."

O několik ulic dále našel krejčovskou dílnu. Seděl v ní muž, který vypadal jako klokan, a šil uniformu.

„Mohu si u vás dát vyčistit kalhoty?" tázal se Graeber.

Muž vzhlédl. „Mám krejčovský závod. A ne čistírnu."

„To vidím. Chtěl bych si dát své věci také vyžehlit."

„Ty, co máte na sobě?"

„Ano.“

Krejčí něco zabručel a vstal. Prohlížel si skvrnu na kalhotách. „Není to krev,“ řekl Graeber. „Je to olivový olej. Trochou benzínu to dostanete pryč.“

„Proč si to neuděláte sám, když to tak dobře víte? Benzin není na takové skvrny nic platný,“

„Možná. Víte to jistě lépe. Nemáte něco, co bych si zatím mohl obléci?“

Krejčí odešel za závěs a vrátil se s kostkovanými kalhotami a s bílým kabátem. Graeber je vzal. „Jak dlouho to bude trvat?“ zeptal se. „Potřebuji tu uniformu na svatbu.“

„Hodinu.“ Klokán na něho nedůvěřivě pohlédl. Očekával, že zůstane v dílně. „Moje uniforma je dobrá zástava,“ prohlásil Graeber. „Neuteču vám.“

Krejčí se překvapeně zazubil. „Vaše uniforma patří státu, mladý muži. Ale jen si jděte. A dejte si ostříhat vlasy. Potřebujete to, když se chcete ženit.“

„Máte pravdu.“

Graeber našel holírnu. Vešel a zjistil, že tam obsluhovala pouze žena. „Můj muž je v poli,“ pravila. „Zastupuji ho zatím. Posadte se. Holit?“

„Ostříhat. Umíte to také?“

„Ty můj milý bože! Umím to tak dobře, že jsem to již skoro zase zapomněla. Umýt hlavu také? Máme ještě bezvadné mýdlo.“

„Ano. Hlavu taky umýt.“

Žena měla pořádnou sílu. Ostříhala Graeberovi vlasy a zpracovávala mu důkladně hlavu mýdlem a drsným ručníkem.

„Přejete si brilantinu?“ tázala se. „Máme francouzskou.“

Graeber vzhledl z tupého polospánku a ulekl se. Vlasy na spáncích byly ostříhány tak nakrátko, že se zdálo, jako by mu uši vyrostly. „Brilantinu?“ tázala se žena velitelsky ještě jednou.

„Jakou má vůni?“ Graeber si vzpomněl na Alfonsovu koupelovou sůl.

„No jak voní brilantina. Jak jinak? Je to francouzská.“

Graeber vzal kelímek a přičichl. Brilantinu bylo cítit starým žluklým tukem. Doba vítězství byla již věru dávno pryč.

Hleděl na své vlasy; kde byly delší, tam odstávaly v chumáčích. „Dobře, brilantinu,“ řekl. „Ale jen velmi málo.“

Zaplatil a vrátil se ke krejčímu. „Jste tu moc brzo,“ bručel Klokán.

Graeber mu neodporoval. Sedl si a přihlížel, jak krejčí žehlí. Teplý vzduch ho uspával. Válka byla pojednou velmi daleko. Mouchy lině bzučely, žehlička syčela a malá místnost byla plná nezvyklého a zapomenutého bezpečí.

„To je všechno, co mohu udělat.“

Krejčí ukázal Graeberovi kalhoty. Prohlédl šije. Skvrna skoro zmizela. „Ohromné,“ řekl. Kalhoty bylo cítit benzinem; ale nemluvil o tom. Rychle se převlékl.

„Kdo vám stříhal ty vlasy?“ tázal se krejčí.

„Nějaká žena, jejíž muž je na vojně.“

„Vypadá to, jako byste si to udělal sám. Držte klidně.“

Klokán mu ufíkl několik čupřin. „Tak, teď to ujde.“

„Co budu platit?“

Krejčí mávl rukou. „Tisíc marek nebo nic. Tak vůbec nic. Svatební dar.“

„Děkuji. Nevíte tu někde o nějakém květinářství?“

„Jedno je v ulici Na špejchare.“

..*

Obchod byl otevřen. Byly v něm dvě ženy a smlouvaly s prodavačkou o cenu věnce. „Jsou na něm právě jedlové šišky,“ pravila prodavačka. „To je vždycky dražší.“

Jedna z žen pohlédla na ni pobouřeně. Její měkké, svraštělé tváře se třásly. „To je lichva,“ řekla. „Lichva! Pojd', Mino! Jinde najdeme lacinější věnce.“

„Nemusíte si je brát,“ prohlásila břitce prodavačka. „Prodám své zboží velmi snadno.“

„Za tyto ceny?“

„Ó ano, za tyto ceny. Nemám nikdy dost zásob a mám každý večer vyprodáno, milá dámo.“

„Tak jste keřaska.“

Obě ženy rázně odešly. Prodavačka nabrala ostře dechu, jako by chtěla za nimi něco zvolat; potom se obrátila ke Graeberovi. Na obličejích se jí pojednou objevily dvě rudé skvrny. „A vy? Věnce nebo ozdoby na rakev? Jak vidíte, sklad není velký, ale máme velice krásné jedlové ozdoby.“

„Nechci nic na pohřeb.“

„Co tedy?“ tázala se prodavačka užasle.

„Chtěl bych koupit květiny.“

„Květiny? Mám lilie -“

„Lilie ne. Něco na svatbu.“

„Lilie jsou neobyčejně vhodné na svatbu, pane! Jsou symbolem nevinnosti a panenství.“

„To je pravda. Ale nemáte růže?“

„Růže? V tuhle dobu? Odkud? Ve sklenicích se dnes pěstuje zelenina. Je těžko vůbec něco dostat.“

Graeber obešel obchod. Nakonec našel za věncem ve formě hákového kříže svazek narcisů.

„Dejte mi tyhle.“

Prodavačka vyňala svazek a nechala odkapat vodu. „Musím vám bohužel zabalit květiny do novin. Nemám už jiný papír.“

„To nevadí.“

Graeber zaplatil narcisy a šel. S květinami v ruce necítil se ve své kůži. Zdálo se mu, že každý na něho hledí. Napřed nesl kytky obrácenou květu dolů; pak si ji přitiskl pod paži. Při tom pohlédl na noviny, do kterých byla zabalena. Vedle žlutých květů byl obraz člověka s ústy dokořán. Byla to fotografie předsedy lidového soudu. Přečetl si text. čtyři lidé byli popraveni, poněvadž již nevěřili ve vítězství Německa. Usekli jim hlavy sekerou. Gilotina byla již dávno odstraněna. Byla příliš lidská. Graeber zmačkal noviny a zahodil je.

..*

Úředník měl pravdu — sňatkový úřad byl v tělocvičně měšťanské školy. Oddávající úředník seděl před řadou spinacích lan, jejichž konce byly upevněny háky na zeď. Mezi nimi visel Hitlerův obraz v uniformě; pod ním hákový kříž s německým orlem. Musili čekat. Před nimi byl starší voják. Měl s sebou ženu, která měla na prsou zlatou brož ve tvaru plachetnice. Muž byl rozčilený, žena klidná. Usmívala se na Alžbětu, jako by byly spiklenkyně.

„Svatební svědci," řekl oddávající úředník. „Kde jsou vaši svatební svědci?"

Voják začal koktat. Neměl nikoho. „Myslel jsem, že při válečných sňatcích jich není třeba," vypravil konečně ze sebe.

„To by tak hrálo. U nás panuje pořádek!"

Voják se obrátil na Graebera. „Snad bys nám mohl pomoci, kamaráde? Ty a slečna? Jenom podepsat."

„Ovšem. Můžete nám to potom taky podepsat. Já jsem taky myslel, že nepotřebujeme nikoho."

„Kdo by myslel ještě na tohle!"

„Každý, kdo zná své povinnosti jako státní občan," prohlásil úředník řízně. Zřejmě považoval toto opominutí za osobní urážku. „Jdete snad do pole bez pušky?"

Voják se na něho udiveně podíval. „To je přece něco docela jiného. Svatební svědek není přece žádná zbraň!"

„To jsem také netvrdil. Bylo to pouhé přirovnání. Tak jak je to tedy? Máte svědky?"

„Tady kamaráda a tu dámu."

Oddávající úředník pohlédl nevlídně na Graebera. Nelíbilo se mu, že se věc vyřešila tak jednoduše.

„Máte doklady?" otázal se pln naděje Graebera.

„Ano. My se také chceme vzít."

Úředník něco zabručel a vzal listiny. Zapsal Alžbětino a Graeberovo jméno do rejstříku.

„Zde podepište."

Všichni čtyři se podepsali. „Blahopřeji vám ve jménu Vůdce," řekl ledově oddávající úředník vojákovi a jeho ženě.

Potom se obrátil na Graebera. „Vaši svědkové?"

„Zde." Graeber ukázal na oba.

Oddávkový úředník zavrtěl hlavou. „Mohu připustit jen jednoho z nich," prohlásil.

„Proč? Nás oba jste přece vzal také."

„Byli jste ještě svobodní. Ale ti dva jsou teď již manželé. Potřebujete za svědky dvě neodvislé osoby. Manželka za takovou neplatí."

Graeber nevěděl, má-li úředník pravdu, nebo jestli chce dělat jen potíže. „Není tu někdo, kdo by to mohl udělat?" tázal se. „Snad nějaký jiný úředník?"

„Nejsem tu proto, abych se o to staral," prohlásil sňatkový úředník s tichým triumfem. „Když nemáte svědky, nemůžete se ženit."

Graeber se ohlédl. „Co potřebujete?" tázal se starší muž, který vešel dovnitř a naslouchal. „Svatebního svědka? Vezměte si mne."

Postavil se vedle Alžběty. Úředník si ho chladně změřil. „Máte doklady?"

„Ovšem." Muž vytáhl nedbale z kapsy pas a hodil jej na stůl. Úředník jej četl, povstal a zaráčkoval: „Heil Hitler, Herr Obersturmbannführer."

„Heil Hitler," odpověděl obersturmbannführer nedbale. „A teď už tu nedělejte žádné scény, rozumíte? Co vás to napadá, takhle se chovat k vojákům?"

„Zajisté, Herr Obersturmbannführer! Prosím, abyste byl tak laskav a podepsal se zde."

Graeber viděl, že jeho druhým svatebním svědkem byl SS — obersturmbannführer Hildebrandt. Prvním byl pionýr Klotz. Hildebrandt potřásl Alžbětě a Graeberovi rukou a potom i Klotzovi a jeho ženě. Sňatkový úředník vylovil za šplhacími lany, která vypadala jako provazy na oběšení, dva výtisky Hitlerovy knihy Mein Kampf. „Dar města," řekl kysele a hleděl za Hildebrandtem. „V civilu," řekl. „Jak to má člověk taky vědět!"

Šli kolem koženého metacího koně a bradel k východu.

„Kdy musíš zpět?" tázal se Graeber zákopníka.

„Zítra." Klotz zamrkal. „Chtěli jsme to udělat už dávno."

Na co státu něco darovat? Kdyby mě tam odpráskli, bude aspoň o Marii postaráno, či ne?"

„Baže."

Klotz si odepjal batoh. „Vypomohl jsi mi, kamaráde. Mám tady výborné cerbuláty. Pochutnejte si na nich! Nemluv, já jsem sedlák, mám dost. Chtěl jsem je dát vlastně oddávajícímu úředníkovi. Představ si, tomu poseroutkovi!"

„To v žádném případě!" Graeber přijal uzenu. „Tady máš za tuhle knihu. Nemám pro tebe jako svatební dar u sebe nic jiného."

„Ale, kamaráde, vždyť jsem právě dostal taky jednu."

„To nevadí, tak budeš mít dvě. Můžeš dát jednu své ženě."
Klotz si prohlížel Mein Kampf. „Je to krásná vazba," řekl. „Opravdu si ji nechceš ponechat?"
„Nepotřebuji ji. Máme v našem bytě stříbrem kovanou v kůži."
„To je ovšem něco jiného. Tak se tedy měj dobře."
„Ty taky."
Graeber dohnal Alžbětu. „Neřekl jsem nic Alfonsu Bindingovi, protože jsem si ho nechtěl vzít za svatebního svědka," řekl. „Nechtěl jsem mít u našich jmen žádného kreisleitera. Teď jsme místo něho chytili jakéhosi SS — obersturmbannführera. Tak to dopadá s dobrými předsevzetími."
Alžběta se smála. „Zato jsi však vyměnil bibli hnutí za buřty. Tak se to vyrovná."
Šli po Tržišti. Stavěli tam znovu pomník, ze kterého zbyly už jen Bismarckovy nohy. Nad mariánským kostelem poletovali holubi. Graeber pohlédl na Alžbětu. Vlastně bych měl být velmi šťasten, pomyslel si; ale necítil to tak, jak očekával.

..*

Leželi na mýtině v lese před městem. Nafialovělá pára stála mezi kmeny. Na okrajích kvetly petrklíče a fialky. Začal váť lehký vítr, Alžběta se pojednou posadila. „Co je to tam vzadu? Vypadá to jako začarovaný les. Nebo sním? Se stromů visí přece plno stříbra. Vidíš to taky?"

Graeber přikývl. „Vypadá to jako ozdoby na vánoční stromek."

„Co je to?"

„Staniol. Nebo tenounké aluminium, které je nastříháno na úzké proužky. Něco podobného jako stříbrný papír, do něhož se balí Čokoláda."

„Ano. Visí toho plno po celém lese! Kde se to tu vzalo?"

„Shazují to letadla v celých svazcích. Ruší to radiová spojení. Myslím, že se pak už nedá zjistit, kde jsou. Je to něco podobného. Proužky staniolu, rozstříhané na malé kousky, přerušují nebo ruší radiové vlny, když se zvolna vznášejí vzduchem."

„Škoda," řekla Alžběta. „Vypadá to jako les vánočních stromků. A teď je to taky zase válka. Myslíla jsem, že jsme konečně jednou od ní daleko."

Dívali se tam. Stromy na mýtině byly plny těchto proužků, které vlály s větví a jiskřily a točily se ve větru. Slunce prorazilo kupami mraků a proměnilo proužky v třpytivou pohádku. To, co se vířivě sneslo dolů, když běsnila smrt a pronikavě řvala zkáza, viselo nyní tiše a třpytně mezi stromy a bylo stříbrem a jiskřením a vzpomínkou na vyprávění z dětství a na svátky míru.

Alžběta se opřela o Graebera. „Berme to tak, jak to vypadá — a ne jako to, co to znamená."

„Dobře." Graeber vytáhl z kapsy svého pláště Pohlmannovu knihu. „Nemůžeme si udělat svatební cestu, Alžběto. Ale Pohlmann mi dal tohle — je to kniha obrázků ze Švýcar. Až někdy po válce tam pojedeme a všechno si vynahradíme."

„Švýcary. Tam, kde je v noci světlo?"

Graeber otevřel knihu. „Už ani ve Švýcarech není světlo. Slyšel jsem to v kasárnách. Dali jsme jim ultimatum, aby zatemňovali. Švýcarsko musilo uposlechnout."

„Proč?"

„Neměli jsme proti tomu nic, pokud jsme létali přes Švýcary jen my. Teď však lítají přes ně i ti druzí. S bombami do Německa. Když jsou někde osvětlená města, mohou se letci snadno orientovat. Proto."

„To už tedy taky minulo."

„Ano. Ale víme aspoň jedno — až přijdeme jednou po válce do Švýcar, bude všechno ještě zrovna tak jako v této knize. Kdybychom zde měli obrázkovou knihu o Itálii nebo Francii nebo Anglii, nevěděli bychom to." O Německu taky ne."

„O Německu už taky ne."

Listovali stránkami. „Hory," pravila Alžběta. „Není ve Švýcarech nic jiného než hory? Není tam teplo a jih?"

„Ale ano! Zde je italské Švýcarsko."

„Locarno — nebyla tam velká mírová konference? Na které bylo usneseno, že už nikdy nebude třeba války?"

„Myslím, že ano."

„Dlouho to nevydrželo."

„Ne. Zde je Locarno. Podívej se na ně. Palmy, staré kostely, a tady je Lago Maggiore. A zde jsou ostrovy a azalky a mimosy a slunce a mír."

„Ano. Jak se to místo jmenuje?"

„Porto Ronco."

„Dobře," řekla Alžběta a lehla si. „Zapamatujeme si to. Tam si zajedeme až později. Teď už nechci cestovat."

Graeber zavřel knihu. Díval se na mihotavé stříbro na stromech, pak objal Alžbětu okolo ramenou. Cítil ji, a pojednou byla tu lesní zem s trávou a úponky a narůžovělým květem s úzkými něžnými lístky, který byl větší a větší, až naplnil celý obzor, a jeho oči se zavřely. Vítr utichl.

Rychle se setmělo. Z dálky se ozývalo tiché hřmění. Dělostřelectvo, pomyslel si Graeber v polospánku; ale odkud? Kde to jsem? Kde je fronta? A pak, vykoupen, když ucítil Alžbětu vedle sebe: kde vlastně je tu dělostřelecká střelnice? To je určitě cvičení ve střelbě.

Alžběta se pohnula. „Kde jsou?" zašeptala. „Bombardují nebo letí dále?"

„To nejsou letadla."

Hřmění se opakovalo. Graeber se vztyčil a naslouchal. „Nejsou to bomby ani dělostřelectvo a ani letadla, Alžběto," řekl. „Je to bouřka."
„Není na ni ještě příliš brzo?"
„Pro bouřky nejsou pravidla."
Viděli teď první blesky. Působily bledě a uměle po tom, jaké poznali bouře, které vyvolávali lidé, a také hromy se stěží daly srovnávat se hřměním roje letadel — nemluví ani o bombardování.
Začalo pršet. Utíkali přes mýtinu pod jedle. Stíny jakoby běžely s nimi. Pak znělo šumění deště v korunách nad nimi jako potlesk vzdáleného množství, a Graeber viděl v bledém světle, že Alžbětiny vlasy byly plny stříbrných nitek, které spadly s větví. Byly jako síť, ve které se zachycovaly blesky.
Vyšli z lesa a našli krytou stanici pouliční dráhy, kde se tísnilo lidí. Mezi nimi stálo několik esesáků. Byli mladí a hleděli na Alžbětu.
Za půl hodiny déšť ustal. „Nevím už, kde jsme," řekl, Graeber. „Kterým směrem musíme jít?"
„Napravo."
Přešli ulici a zahnuli do zšeřelé aleje. Před nimi byla celá řada lidí, zaměstnaných v polotmě kladením rour. Měli pruhované šaty. Alžběta se náhle vzpřímila a odbočila tam, kde byli dělníci. Šla pomalu a těsně kolem nich a dívala se na ně, jako by někoho hledala. Graeber teď viděl, že lidé měli na šatech čísla; musili to být vězni z koncentračního tábora. Pracovali mlčky a rychle, aniž vzhledli. Jejich hlavy vypadaly jako umrlčí lebky, a šaty jim visely na vyhublých tělech. Dva leželi zhroutení před zabedněným stánkem s občerstvujícími nápoji.
„Halo!" zvolal esesák. „Pryč odsud! je zakázáno tudy chodit!"
Alžběta dělala, jako by ho neslyšela. Šla jen rychleji a dívala se pátravě do mrtvolných obličejů vězňů.
„Zpátky! Vy tam! Ta dáma! Ihned! proklatě, copak neslyšíte?"
Esesák přicházel k nim a klel. „Co je?" tázal se Graeber.
„Co je? Máte naděláno v uších? Nebo co je s vámi?"
Graeber viděl, že k nim přichází ještě jeden esesák. Byl to Oberscharführer. Neodvažoval se zavolat Alžbětu zpátky věděl, že by nepřišla.
„Hledáme něco," řekl esesákovi.
„Co? Ven s tím!"
„Ztratili jsme tu něco, brož. Byla to plachetnice s brilanty. Šli jsme včera pozdě tudy a musili jsme ji ztratit. Neviděli jste ji snad?"
„Co?"
Graeber opakoval svoji lež. Viděl, že Alžběta prošla již polovinu řady. „Tady se nic nenašlo," prohlásil Oberscharführer.
„Chce nám tu cosi nažvanit," řekl esesák. „Máte doklady?"
Graeber se na něho chvíli mlčky díval. Nejraději by ho srazil. Esesák nebyl starší než dvacet roků. Steinbrenner, pomyslel si. Heini. Tentýž typ. „Mám nejenom doklady, ale mám dokonce velmi dobré doklady," řekl potom.
„Obersturmbannführer Hildebrandt je kromě toho mým dobrým přítelem, kdyby vás to snad zajímalo."
Esesák se posupně zasmál. „A ještě něco? Vůdce snad také, co?"
„Vůdce ne." Alžběta došla téměř na konec řady. Graeber vytahoval pomalu z kapsy svůj oddací list. „Pojďte se mnou pod lucernu. Přečtete to tady? Podpis mého svatebního svědka? A datum? Dnes, jak vidíte. Ještě nějaké dotazy?"
Esesák hleděl na listinu. Oberscharführer mu hleděl přes rameno. „To je Hildebrandtův podpis," potvrzoval. „Znám jej. Ale přesto zde nesmíte chodit. Je to zakázáno. Nemůžeme to změnit. Mrzí mě to s vaší broží."
Alžběta došla na konec. „Mne taky," odpověděl Graeber. „Samořejmě nebudeme už dále hledat, když je to zakázáno. Rozkaz je rozkaz."
Šel dále, aby dostihl Alžbětu. Ale Oberscharführer mu zůstal po boku. „Snad ještě tu broží najdeme. Kam ji pak máme poslat?"
„Hildebrandtovi, to je nejjednodušší."
„Dobře," řekl Oberscharführer s respektem. „Našla jste něco?" otázal se pak Alžběty.
Pohlédla na něho, jako by se právě probudila. „Vyprávěl jsem Oberscharführerovi o té broži, kterou jsme zde ztratili," řekl rychle Graeber. „Kdyby se našla, pošle ji Hildebrandtovi."
„Děkuji," odpověděla Alžběta užasle.
Oberscharführer jí pohlédl do obličeje a přikývl. „Můžete se na to spolehnout. My SS jsme kavalíři."
Alžběta vrhla pohled na vězně. Oberscharführer to zpozoroval. „Kdyby ji schovalo některé z těchto prasat, taky už ji najdeme," prohlásil galantně. „Prohlédneme je, až jim z toho bude nanic."
Alžbětou to trhlo. „Není to jisté, že jsem ji ztratila zde. Mohlo to být také dále nahoře v lese. Myslím dokonce, že to bylo spíše tam."
Oberscharführer se usmál. Zrudla. „Bylo to asi v lese," opakovala.
Oberscharführer se usmíval ještě více. „Tam ovšem naše pravomoc nesahá," prohlásil.
Graeber stál těsně vedle vyhublé hlavy jednoho ze skloněných vězňů. Strčil ruku do kapsy, vytáhl balíček cigaret a upustil jej vedle vězně, když se obracel. „Děkuji pěkně," řekl Oberscharführerovi. „Budeme hledat dál zítra v lese. Mohlo to být také tam."
„Není za co. Heil Hitler! A upřímné blahopřání k sňatku."
„Děkuji."

..*

Šli mlčky vedle sebe, až již vězně nebylo vidět. Po nebi, které se vyjasnilo, táhla skupina oblaků, perlet'ově a růžově zbarvených jako hejno plameňáků.

„Neměla jsem tam jít," řekla Alžběta. „Vím to."

„To nevadí. Člověk už je takový. Sotva vyvázl z jednoho nebezpečí, riskuje už zase nové."

Přikývla. „Zachránil jsi nás s tou broží. A s Hildebrandtem. Jsi doopravdy dobrý lhář."

„To," řekl Graeber, „je to jediné, co jsme se v posledních deseti letech dokonale naučili. A teď pojďme domů. Mám teď absolutní, úřední listinou stvrzené právo nastěhovat se do tvého bytu. Ztratil jsem domov v kasárnách a odstěhoval jsem se dnes odpoledne od Alfonse; teď chci konečně domů. Chci zůstat přepychově ležet v posteli, zatím co ty budeš zítra ráno utíkat do práce, abys vydělala chléb pro rodinu."

„Nemusím zítra do továrny. Mám dva dny dovolené."

„To povídáš teprve teď?"

„Chtěla jsem ti to říci zítra ráno."

Graeber potřásl hlavou. „Jen žádná překvapení! Nemáme na to čas. Potřebujeme každou minutu, abychom se radovali. A začneme s tím ihned. Máme dost k snídani?

Nebo mám jít ještě k Alfonsovi?"

„Máme dost."

„Dobře. Budeme hlučně snídat. Budeš-li chtít, třebaš i s Hohenfriedberským pochodem. A když se pak paní Lieserová vrátí dovnitř plna mravního rozhořčení, podržíme jí svůj oddací list před zklamanou udavačskou hubou. Ta bude poulit oči, až uvidí jméno našeho SS svatebního svědka!"

Alžběta se usmívala. „Možná, že s tím vůbec nenadělá tolik rámusu. Především, když mi dávala půl kila cukru, který jsi tam nechal, řekla pojednou, že jsi slušný člověk. Bůhví, kde se vzala najednou ta změna! Víš to ty?"

„Ani potuchy. Pravděpodobně korupce. To je to druhé, čemu jsme se naučili v posledních deseti letech dokonale."

XX.

Bombardování přišlo v poledne. Byl kalný vlahý den plný růstu a vlhkosti. Mraky byly nízko, a plameny explozí vyšlehovaly proti nim, jako by je země vrhala zpátky na neviditelného nepřítele, aby ho strhla jeho vlastními zbraněmi do viru ohně a zkázy.

Byla to hodina polední přestávky a nejsilnějšího ruchu. Protiletecká hlídka poslala Graebera do nejbližšího krytu.

Myslel, že to bude pouhý poplach, ale když uslyšel první výbuchy, začal se prodírat lidmi kupředu, až se dostal blízko k východu. V okamžiku, kdy se dveře ještě jednou otevřely, aby lidé mohli dovnitř, vyběhl ven.

„Zpátky!" zvolala protiletecká hlídka venku. „Nikdo nesmí být na ulici! Jenom protiletecké hlídky!"

„Já jsem protiletecká hlídka!"

Utíkal směrem k továrně. Nevěděl, jestli Alžbětu zastihne; ale věděl, že továrny jsou hlavním cílem útoků, a chtěl se aspoň pokusit ji odvést.

Dostal se za roh. Zvolna zvedl se před ním dům na konci ulice. Zbortil se ve vzduchu na kusy, které se rozpadávaly a uprostřed toho běsnění padaly dolů bez vlastního hřmotu, beze zvuku a pozvolna. Ležel v prohlubíně dlažby, ruce přitisknuty k uším. Tlak vzduchu při druhé explozi uchopil ho jako obrovitá ruka a mrštil jím o několik metrů zpátky. Kolem něho pršel déšť kamení. I kameny padaly ve vši té bouři beze zvuku. Zvedl se, zavrával, zatřepal prudce hlavou, tahal se za uši a bil se do čela, aby se vzpamatoval.

V jediném okamžiku proměnila se ulice před ním v moře plamenů. Nemohl dále a obrátil se.

Lidé se řítili proti němu s otevřenými ústy, hrůzu v očích. Křičeli, ale neslyšel je. Jako vyplašení hluchoněmí utíkali okolo něho. Za nimi běžel muž s dřevěnou nohou a nesl velké hodiny s kukačkou, jejichž závaží se vlekla za ním. Za ním běžel skrčeně ovčácký pes. V rohu u domu stálo pětileté děvče. Pevně k sobě tisklo nemluvně. Graeber se zastavil.

„Utíkej do nejbližšího krytu!" volal. „Kde jsou tvoji rodiče? Proč tě tu nechávají stát?"

Děvče nevzhlédlo. Mělo skloněnou hlavu a tisklo se ke zdi. Graeber spatřil náhle protileteckou hlídku, která na něho neslyšně křičela. Graeber na ni také křičel a neslyšel se. Hlídka křičela neslyšně dále a dávala znamení. Graeber mávl rukou a ukázal na obě děti. Byla to strašidelná němohra. Protiletecká hlídka se ho pokoušela jednou rukou zadržet; druhou uchopila děti. Graeber se vytrhl. V tom burácení bylo mu na okamžik, jako by nic nevážil a mohl dělat ohromné skoky, a hned potom, jako by byl z měkkého olova a zplošťovala ho obrovská kladiva.

Skříň s otevřenými dveřmi prolupla nad ním jako nemotorný, předpotopní pták. Uchopil ji mocný proud vzduchu a zavířil s ní, plameny vyšlehy ze země, oslnivá žluť zastřela nebe, shořela v ještě pronikavější běl a zřítěla se dolů jako průtřz mračen. Graeber vdechl oheň, jeho plíce jako by byly spáleny, zhroutil se, sevřel hlavu rukama, zadržel dech, div se mu nerozskočila hlava, a vzhlédl. Slzami a palčivostí vplouval mu do očí pomalu obraz, mizel a nabýval na určitosti: rozervaná, potřísněná zeď, svalená přes schodiště, a na schodišti tělo pětiletého děvčete, nabodnuté na roztržštěné schody, krátkou skotskou sukénku vyhrnutu, nohy roztaženy a obnaženy, ruce rozpaženy jako by ukřižovány, hrud' probodenou kusem železného zábradlí, jehož hlavice trčela daleko ze zad— a stranou vedle, jako by měl mnohem více údů než za živa, muž od protiletecké obrany, bez hlavy, splihlý a už jen nepatrně krvácející, zohýbaný, s nohama na ramenou, jako mrtvý hadí muž. Kojence nebylo vidět. Musil být odmrštěn někam jinam v bouři, která se teď vracela, horká a plamenná, ženoucí sem před sebou oheň zpětným tahem vzduchu. Graeber slyšel křičet někoho vedle sebe:

„Prasata! Prasata! Prokletá prasata!" a pohlédl k nebi a ohlédl se a zpozoroval, že to byl on sám, kdo křičel.

Vyskočil a utíkal dále. Nevěděl, jak se dostal na náměstí, kde stála továrna. Zdála se nepoškozena; jenom na pravé

straně byl čerstvý kráter. Nízké šedé budovy nebyly nikde zasaženy. Protiletecká hlídka továrny ho zadržela.

„Je zde moje žena!“ křičel Graeber. „Pusťte mě dovnitř!“ „Zakázáno! Nejbližší kryt je na druhé straně. Tam, kde končí náměstí.“

„Zatraceně, co všechno v téhle zemi není zakázáno! Běžte pryč nebo —“

Protiletecká hlídka ukázala na zadní dvůr. Stál tam plochý malý srub z železobetonu. „Kulometry,“ řekl. „A stráž! Vojenští poseroutkové, jako ty! Běž tam, jestli chceš, ty blboune!“

Graeber nepotřeboval již dalšího vysvětlování; kulomet ovládal dvůr. „Stráž!“ řekl vztekle. „Proč? Brzo budete hlídat už i svoje vlastní sračky. Máte tam uvnitř zločince? Nebo co vlastně je na vašich zatracených vojenských pláštích k hlídání?“

„Víc než si myslíš!“ odpověděl druhý pohrdavě. „Neděláme tu jenom vojenské pláště. A nemáme tu jenom ženy. V muniční továrně pracuje několik set vězňů z koncentračního tábora. Rozuměl jsi teď, ty tele?“

„Ano. Jaké jsou ty kryty?“

„Co je mi po krytech! Musím zůstat venku. A co se stane s mou ženou ve městě?“

„Jsou ty kryty bezpečné?“

„No ovšem. Těch lidí je přece v továrně zapotřebí. A teď se ztratí! Nikdo nesmí být na ulici! Ti tam už něco zpozorovali. Jdou na sabotáž zostra!“

Těžké výbuchy ustávaly. Protiletecká děla zuřila dále. Graeber utíkal zpět po straně náměstí. Neběžel k nejbližšímu krytu. Skrčil se do čerstvého kráteru po bombě na konci náměstí. Zápach v něm ho div neudusil. Vylezl na okraj a zůstal tam ležet a díval se na továrnu. Je to tu jiná válka, myslil si. Na frontě musil každý dávat pozor jenom sám na sebe, a když měl někdo v těžce setnině bratra, tak to bylo již mnoho; ale zde měl každý rodinu, a nebyl to pouze on, na něhož se střílelo; na každého se střílelo za každého. Byla to dvojnásobná a trojnásobná a desateronásobná válka. Myslí na mrtvou pětiletou holčičku a pak na nesčetné ostatní mrtvé, které viděl, a myslil na rodiče a na Alžbětu a cítil jako křeč nenávist proti těm, kdo to vše způsobili, a byla to nenávist, která se nezastavovala na hranicích jeho země a která neměla nic společného s uvažováním a spravedlností.

Začalo pršet. Kapky padaly jako stříbrný déšť slz páchnoucím, znásilněným vzduchem. Rozstříkovaly se a země pod nimi tmavla. Pak přišly další vlny bombardovacích letadel. Měl pocit, jako by mu někdo rozerval hrud'. Bouře se proměnila v kovové šilenství, pak se zvedla část továrny do vzduchu, černá ve vějíři vitím žhoucím světle, a rozprskla se, jako by si hrál dole pod zemí nějaký obr s hračkami a vyhazoval je vzhůru.

Graeber hleděl na díru, která vyskočila bílá a žlutá a zelená. Potom běžel zpátky k bráně továrny. „Co chceš už zase?“ křičela hlídka. „Nevidíš, že do nás práskli?“

„Ano! Kde? Do které části? Co jsou pláště?“

„Pláště, nesmysl! Oddělení pláštů je dále vzadu.“

„Určitě? Moje žena —“

„Ach, polib mi prdel s tvoji ženou! Ty jsou přece všechny v krytu. Máme tu spoustu raněných a mrtvých! Dej mi pokoj!“

„Jak to zraněné a mrtvé, když jsou všichni v krytu?“

„To jsou přece ti druzí, člověče! Ti z koncentráku. Ti nejsou v krytu, to je přece jasné! Nebo myslíš, že se pro ně budou zvlášť stavět kryty?“

„Ne,“ řekl Graeber. „To si nemyslím.“

„No tak! Konečně jsi dostal rozum. A teď mi dej pokoj! Ty jako starý voják bys neměl být tak zatraceně nervosní. Mimo to je zatím po všem. Snad už je dokonce vůbec po všem.“

Graeber vzhledl. Štěkala už jen protiletecká děla. „Poslyš, kamaráde,“ řekl. „Chci jen jedno! Chci vědět, jestli oddělení pláštů nedostalo zásah. Pusť mě dovnitř, nebo se zeptej. Nejsi taky ženatý?“

„Ovšem. To jsem ti už přece řekl. Myslíš, že nemám plné kalhoty strachu o svou ženu?“

„Tak se zeptej! Udělej to, a tvé ženě se pak jistě nic nestalo.“

Muž pohlédl na Graebera potřásaje hlavou, „člověče, tobě straší ve věži. Nebo jsi pánbíček?“

Šel do svého přístavku a pak se vrátil. „Telefonoval jsem. Pláště jsou v pořádku. Jenom bratři z koncentráku dostali plný zásah. A teď odprejskni! Jak dlouho jsi ženatý?“

„Pět dní.“

Tu se dal hlídač do smíchu. „Proč to neřekneš rovnou? To je něco jiného.“

Graeber se vracel. Chtěl jsem mít něco, co by mě drželo, myslil si. Ale nevěděl jsem, že člověk je dvojnásob zranitelný, když to má.

..*

Bylo po všem. Město čpělo ohněm a smrtí a bylo plné požárů. Byly rudé a zelené a žluté a bílé. Některé byly jen hadovitě plíživým světélkováním nad zřícenými ruinami, jiné tiše plápolaly ze střech k nebesům, jiné ohně, které se téměř něžně vinuly vzhůru kolem front domů, jež zůstaly stát, objímající je těsně, plaše, opatrně, a jiné opět šlehalý plnou silou z okenních oblouků. Byly tu šíravé požáry a plamenné stěny a ohnivé sloupy, byli tu hořící mrtví a byli tu hořící ranění, kteří s křikem vybíhali z domů a šíleně běhali v kruhu, až klesli na zem a plazili se a chrčeli a pak už jen sebou škubali a chropčeli a páchli spáleným masem.

„Pochodně,“ řekl kdosi vedle Graebera. „Není možné je zachránit. Uhoří za živa. Ta zatracená náplň zápalných bomb je postříká a propálí všechno, kůži, maso i kosti.“

„Proč je není možno uhasit?“

„Musili bychom mít na každého jednotlivce hasicí přístroj, a to ani nevím, jestli by pomohl. Ten ďábelský vynález všechno rozežere. A pak ten křik!"

„Měli by se rychle postřílet, když je nejde zachránit."

„Vystřel, a budeš pověšen jako vrah! A zasáhni je, když lítají kolem jako blázni! To je právě ta hrůza, že tak běhají. To teprve z nich dělá pochodně. Vítr, rozumíš? Běhají, a to způsobuje vítr, a vítr rozdmýchává a vlníku jsou celí v plamenech."

Graeber pohlédl na muže. Měl hluboké oční důlky pod přílbou a ústa, ve kterých scházelo mnoho zubů. „Myslíš, že by měli zůstat stát?"

„Bylo by to lepší, theoreticky. Zůstat stát nebo se pokusit udusit plameny pokrývkami a podobně. Ale kdo má ihned pokrývky po ruce? Nebo kdo na to myslí? A kdo zůstane tiše stát, když hoří?"

„Nikdo. Co vlastně jsi? Protiletecká obrana?"

„Nesmysl. Patřím k brigádě, která sbírá mrtvé. Raněné ovšem také, když nějaké najdeme. Tady přijíždí náš vůz. Konečně."

Graeber viděl přijíždět mezi troskami vůz, do něhož byl zapražen bílý kůň.

„Počkej, Gustave!" volal muž, se kterým právě mluvil. „Tady nemůžeš dále. Přeneseme je. Máš nosítka?" „Dvoje."

Graeber šel za mužem. Za zdi uviděl mrtvé. Jako jatky, pomyslel si. Ba ne, ne jako jatky; na jatkách byl větší pořádek, zvířata byla podle pravidel rozsekána, zbavena krve a vnitřností. Zde byli roztrháni, rozdrceni, rozerváni, spáleni a upečení. Visely na nich ještě cáry šatstva; rukáv vlněného svetru, tečkovaná sukně, jedna nohavice z hnědého manchestru, podprsenka, v jejímž kovovém vyztužení byla ještě černá, krvavá řadla, stranou leželo na hromadě celé hnízdo mrtvých dětí. Byly zasaženy v krytu, který nebyl dosti pevný. Jednotlivé ruce, nohy, rozšlapané hlavy s trochou vlasů, zkroutené nohy, mezi tím školní brašna, košík s mrtvou kočkou, velmi bílý chlapec, bílý jako albín, mrtvý, beze zranění, natažený, jako by v něm ještě nebylo duše a čekal na to, až bude oživen, a před ním mrtvola spálená do černá, nepříteli silně, ale úplně stejnoměrně kromě jedné nohy, která byla pouze červená a plná puchýřů. Nebylo možno rozeznat, jestli to byl muž nebo žena; pohlaví a hrud' byly úplně spáleny. Zlatý prsten zářil silně na černě ohořelém prstě.

„Ty oči," pravil někdo. „Že shoří i oči!" Nakládali mrtvolu. „Lindo," řekla nějaká žena a šla za nosítky. „Lindo! Lindo!" Slunce prorazilo mraky. Ulice, vlhké po dešti, se leskly. Stromy, které nebyly zničeny, svítily mokře bledou zelení. Světlo bylo po dešti svěží a silné.

„To se nikdy nedá odpustit," řekl někdo za Graeberem. Obrátil se. Žena v červeném koketním klobouku hleděla na děti.

„Nikdy!" pravila. „Nikdy! Ani na tomto, ani na onom světě!"

Přišla hlídka. „Jděte dále! Nezůstávejte stát! Rychle, jděte dále! Kupředu!"

..*

Graeber šel dále. Co se nedá odpustit? myslil si. Po této válce se bude musit hrozně mnoho odpouštět a neodpouštět. Jediný lidský věk na to ani nepostačí. Graeber viděl více mrtvých dětí, nejen tyto — viděl je všude, ve Francii, v Holandsku, v Polsku, v Africe, v Rusku, a všechny měly matky, které je oplakávaly, nejen německé. Ale proč na to myslet? Nekřičel sám před hodinou. Prasata! Prasata! proti nebi plnému letadel?

..*

Alžbětina dům nebyl zasažen; ale zápalná bomba spadla o dva domy dále, vítr zahnal k nim plameny a teď hořely střechy všech tří domů.

Domovní hlídka stála na ulici. „Proč nikdo nehasí?" ptal se Graeber.

Domovník ukázal ze široka na město. „Proč nikdo nehasí?" opáčil.

„Není tu voda?"

„Vody tu ještě trochu je. Ale nemáme tlak. Jenom kape. A k ohni se nemůžeme dostat. Střecha se může zřítit každou chvíli."

Na ulici stály židle, kufry, kočka v ptačí kleci, obrazy a balíky šatstva. Z oken mezipatra házeli lidé se zpocenými, rozčilenými obličejí na ulici věci, zabalené v pokrývkách a polštářích.

„Myslíte, že dům shoří úplně?" tázal se Graeber domovní hlídky.

„Pravděpodobně, jestli nepřijedou brzo hasiči. Bohudíky není vítr. Otevřeli jsme v nejvyšším patře všechny vodovodní kohoutky a odstranili všechno, co by mohlo hořet. Víc se nedá dělat. Kde jsou vlastně ty doutníky, které jste mi slíbil? Hodil by se mi nějaký."

„Zítří," řekl Graeber. „Zítří určitě." Podíval se nahoru k Alžbětinu bytu. Nebyl ještě bezprostředně ohrožen. Byla nad ním ještě dvě poschodí. V okně vedle Alžbětina pokoje viděl paní Lieserovou pobíhat sem a tam. Balila něco bílého, pravděpodobně to byly peřiny.

„Budu taky balit," řekl Graeber. „To nemůže nikdy škodit."

„Baže," odpověděl domovník.

Nějaký muž se skřípцем praštil těžkým kufrem Graebera na schodišti do holeně. „Odpusťte, prosím," řekl zdvořile jen tak do prázdna a běžel dále.

Dveře do bytu byly otevřeny. Předstíh byla plná balíků. Paní Lieserová přeběhla se sevřenými ústy a slzami v očích kolem Graebera. Šel do Alžbětina pokoje a zavřel za sebou dveře. Sedl si na židli u okna a rozhlédl se. Místnost byla pojednou naplněna zvláštním mírem. Graeber tam seděl chvíli tiše a nemyslel na nic. Potom hledal kufry. Našel dva

pod postelí a přemýšlel, co by měl zabalit.

Začal s Alžbětínými šaty. Vzal ze skříně několikery, jež považoval za praktické. Potom otevřel prádelník a vytáhl prádlo a punčochy. Balíček dopisů zabalil mezi boty. Občas slyšel zvenčí volání a křik. Podíval se ven. Nebyli to hasiči; byli to jenom lidé, kteří vynášeli věci. Viděl ženu v norkovém kožichu, která seděla na červeném plyšovém křesle před zničeným domem naproti a tiskla k sobě kufík. Pravděpodobně její šperky, pomyslně si a jal se hledat v přihrádkách Alžbětiny skvosty. Našel několik malých kousků; mezi nimi byl tenký zlatý náramek a starožitná brož s ametystem. Vzal také její zlaté šaty. Byla v tom lehounká něha dotýkat se Alžbětíných šatů — něha a slabý stud, že dělá něco nedovoleného.

Fotografii Alžbětina otce položil nahoru na věci v druhém kufru a zavřel jej. Pak si sedl zase na židli a rozhlížel se. Obklopil ho zase zvláštní mír pokoje. Po chvíli mu napadlo, že by měl vzít s sebou peřiny. Svinul pokrývky a polštáře do prostěradel a zavázal je na uzel, jak to viděl u paní Lieserové. Když kladl ranec na podlahu, uviděl za postelí svůj batoh. Zapomněl naň úplně. Když ho vytahoval, zarachotila na podlaze přilba, jako by někdo silně zaklepal ze zdola. Dlouho se na ni díval. Pak ji přistrčil nohou k věcem u dveří a snesl je dolů.

..*

Domy pomalu shořely. Hasiči nepřišli; na těch několika obytných domech vůbec nezáleželo. Továrny, které hořely, měly při hašení přednost. Kromě toho stálo čtvrt města v plamenech.

Obyvatelé domů zachránili ze svého majetku, co jen mohli. Teď nevěděli, kam s tím. Nebylo žádných dopravních prostředků ani přístřeší. Kus od hořících domů byla ulice uzavřená. Vedle z obou stran se kupily věci.

Graeber viděl plyšové židle, koženou pohovku, stoličky, postele a kolébku. Jakási rodina zachránila kuchyňský stůl a čtyři židle a seděla okolo stolu. Jiná si utvořila kout a hájila jej proti každému, kdo jim chtěl projít, jako svůj vlastní majetek. Domovní hlídač ležel na pohovce s tureckým vzorkem a spal. O domovní zeď byl opřen velký Hitlerův obraz, který patřil paní Lieserové. Měla na klíně své dítě a seděla na peřinách.

Graeber vynesl biedermeierovské křeslo z Alžbětina pokoje a seděl v něm, kufr, batoh a ostatní věci těsně vedle sebe. Pokusil se je uschovat v jednom z nepoškozených domů. Ve dvou bytech se mu neozvali, když zvonil, ačkoli viděl za okny obličej. Do několika jiných ho nepustili, poněvadž všechno bylo již přeplněno. V posledním se na něho rozkřikla jakási žena: „To by se vám tak hodilo! A potom tady zůstat bydlet, co?“ Pak toho nechal.

Když se vrátil ke svým věcem, zjistil, že mu zatím někdo ukradl balík, do něhož zabalil chléb a potraviny. Později viděl, jak rodina, která měla stůl, potají jedla. Cpali si s odvrácenými obličejí co chvíli kousky jídla do úst; ale mohlo to být taky jídlo, které bylo jejich a o něž se nechtěli s nikým dělit.

Pojednou uviděl Alžbětu. Prolomila uzávěru a stála na volném prostranství, ozářena plápolajícím ohněm.

„Tady, Alžběto,“ zvolal a vyskočil.

Obrátila se. Nezahlédla ho ihned. Odrážela se tmavě na pozadí ohně, a jenom její vlasy svítily. „Tady!“ zvolal znovu a kýval na ni.

Rozběhla se k němu. „Tady jsi! Bohudíky!“

Pevně ji objal. „Nemohl jsem přijít k továrně, abych tě odvedl. Musil jsem tady dávat pozor na věci.“

„Myslila jsem, že se ti něco stalo.“

„Proč by se mi mělo něco stát?“

Dýchala mu prudce na prsou. „Zatroleně, na to jsem vůbec nepomyslel,“ řekl překvapeně. „Měl jsem jenom strach o tebe.“

Vzhlédla. „Co se tu stalo?“

„Dům chytil od střechy.“

„A ty? Bála jsem se o tebe.“

„A já o tebe. Sedni si sem. Odpočiň si.“

Dýchala stále ještě prudce. Viděl na chodníku kbelík vody, u něhož stál hrnek. Šel k němu, nabral hrnek a podal jej Alžbětě.

„Pojď, napij se trochu.“

„Hej! Vy tam! To je naše voda,“ zvolala nějaká žena.

„A náš hrnek,“ dodal asi dvanáctiletý pihovatý kluk.

„Vypij to,“ řekl Graeber Alžbětě a obrátil se. „A co vzduch? Ten vám taky patří?“

„Vrať jim jejich vodu a jejich hrnek,“ pravila Alžběta. „Nebo jim ten kbelík vylej na hlavu, to bude ještě lepší.“

Graeber jí podržel hrnek u úst. „Ne. Jen pij. Utíkala jsi?“

„Ano. Celou cestu.“

Graeber se vrátil k vědru. Žena, která na něho volala, patřila k rodině, jež seděla u kuchyňského stolu. Nabral si z kbelíku druhý hrnek, vypil do dna a postavil jej pak zase zpátky. Nikdo nic neřekl; ale když Graeber odešel, přiběhl kluk, odnesl hrnek a postavil jej na stůl. „Bando svinská,“ křikl domovník na lidi u stolu. Probudil se, zív a zase si lehl. Střecha prvního domu se zřítíla.

„Tady jsou věci, které jsem ti pobalil,“ řekl Graeber. „Jsou to skoro všechny tvé šaty. Podobizna tvého otce je tam taky. Také tvoje ložní prádlo. Mohl bych ještě zkusit vynést nábytek. Není na to ještě pozdě.“

„Zůstaň tady. Nech ho shořet.“

„Proč? Ještě je čas.“

„Nech ho shořet. Pak bude všemu konec. To bude správné!“

„Konec čemu?“

„Minulosti. Nemohli bychom si s ní nic počít. Jenom by nás zatěžovala. I tím, co v ní bylo dobrého. Musíme začít znovu. To ostatní je skoncováno. Nemůžeme zpět.“

„Mohla bys nábytek prodat.“

„Tady?“ Alžběta se rozhlédla. „Nemůžeme uspořádat aukci na ulici. Jen se podívej. Je příliš mnoho nábytku a příliš málo bytů. Tak to bude ještě dlouho.“

Dalo se zase do deště. Padaly velké, teplé kapky. Paní Lieserová roztáhla deštník. Žena, která zachránila nový klobouk s květinami a nasadila si jej pro zjednodušení na hlavu, klobouk sundala a strčila si jej pod sukni. Domovník se zase probudil a zíval. Hitler na olejovém obraze paní Lieserové vypadal v dešti, jako by plakal. Graeber odepjal od baťohu svůj plášť a celtu. Přehodil plášť přes Alžbětu a celtu rozprostřel přes peřiny. „Musíme se poohlédnout, kde bychom mohli dnes v noci přespat,“ řekl.

„Snad déšť uhasí oheň. Kde budou spát všichni ti ostatní?“

„Nevím. Zdá se, že na tuhle ulici zapomněli.“

„Můžeme spát tady. Máme peřiny a plášť a celtu.“

„Ty bys mohla?“

„Myslím, že když je člověk unaven, může spát všude.“

„Binding má dům a volný pokoj. Tam bys nechtěla, co?“

Alžběta zavrtěla hlavou.

„Pak je tady ještě Pohlmann,“ řekl Graeber. „Má ve svých katakombách místo na spaní. Ptal jsem se ho před několika dny. Nouzové ubytovny jsou určité všechny přeplněny — jsou-li tu ještě.“

„Můžeme ještě chvíli počkat. Naše poschodí ještě nehoří.“

Alžběta seděla v dešti ve vojenském plášti. Nebyla sklíčena. „Kdybychom se tak mohli něčeho napít,“ pravila.

„Nemyslím vodu.“

„Máme něco. Našel jsem při balení za knihami láhev vodky. Asi jsme na ni zapomněli.“

Graeber rozvázal prostěradlo. Schoval láhev do polštářů; tak ušla zloději. Zabalil i sklenici. „Tady je. Musíme ji pít opatrně, aby ostatní nic nezpозorovali. Jinak nás paní Lieserová udá pro zesměšňování národního hoře.“

„Když člověk chce, aby jiní nic nezpозorovali, nesmí být opatrný. To jsem se už naučila.“ Alžběta, vzala sklenici a napila se. „Báječné,“ řekla. „To právě jsem potřebovala. Je to teď skoro jako zahradní restaurace. Nemáš taky cigarety?“

„Vzal jsem všechny, které jsme měli.“

„Dobře. Pak máme všechno, co potřebujeme.“

„Neměl bych přece jenom přinést několik kusů nábytku?“

„Nepustí tě už nahoru. A co bychom si s tím počali!“

Nemohli bychom je vzít s sebou ani tam, kde budeme dnes večer spát.“

„Jeden může na ně dávat pozor, a druhý může hledat příštější.“ Alžběta zavrtěla hlavou. Dopila zbytek ve sklenici. Střecha jejího domu se zhroutila. Zdi jako by zakolísaly, pak se prolomily i podlahy nejvyššího poschodí. Obyvatelé na ulici vzlykali. Jiskry sršely okny. Plameny olizovaly záclony.

„Naše poschodí ještě stojí,“ pravil Graeber.

„Ale ne na dlouho,“ odpověděl muž za ním.

Graeber se obrátil. „Proč ne?“

„Proč byste měli být na tom lépe než my? Bydlel jsem v tom poschodí nahoře třicet let, mladý muži. A teď hoří. Proč by nemělo shořet i vaše?“

Graeber pohlédl na muže; byl hubený a holohlavý. „Myslil jsem, že něco takového je věcí náhody a ne morálky.“

„Je to věc spravedlnosti. Jestli víte, co to je!“

„Přesně nevím. Ale to není má vina.“ Graeber se usmál. „Musíte mít těžký život, když v ní ještě věříte. Mám vám nalít sklenici vodky? To pomůže více než všechno rozhořčování.“

„Děkuji! Nechte si svoji kořalku! Budete ji ještě potřebovat, až se vám proboří byt.“

Graeber postavil láhev. „Vsadíme se, že se neproboří?“

„Cože?“

„Ptám se vás, jestli se chcete o to vsadit.“

Alžběta se zasmála. Muž s pleší hleděl na oba. „Vy se chcete sázet, nestoudný chasníku? A vy se tomu ještě smějete, slečno? Opravdu, pracovali jsme to daleko!“

„Proč by se nesměla smát,“ řekl Graeber. „Smát se je lepší než plakat. Obzvláště když obojí není nic platno.“

„Měli byste se modlit!“

Štítová zeď se zřítila dovnitř. Prolomila podlahu poschodí nad Alžbětiným bytem. Paní Lieserová začala pod deštníkem křečovitě vzlykat. Rodina u kuchyňského stolu si vařila na lihovém vařiči sladovou kávu. Žena v červeném plyšovém křesle rozprostřela přes opěradla noviny, aby uchránila křeslo před deštěm. Dítě v kolébce křičelo.

„Tam mizí náš čtrnáctidenní domov,“ řekl Graeber.

„Spravedlnost!“ prohlásil plešatý muž uspokojeně.

„Měl jste se vsadit, vyhrál byste.“

„Nejsem materialista, mladý muži.“

„Tak proč naříkáte tolik kvůli svému bytu?“

„Byl to můj domov. Tomu asi nerozumíte.“

„Ne. Tomu nerozumím. Německá říše učinila ze mne příliš záhy cestujícího po celém světě.“

„Měl byste být za to vděčný.“ Plešatý si přejel ústa a tvrdě polkl. „Teď bych ostatně proti sklence vodky nic

nenamítal."

„Teď už žádnou nedostanete. Modlete se raději."

Plameny vyšlehly z pokojů paní Lieserové. „Tam hoří ten psací stůl," zašeptala Alžběta. „Psací stůl té udavačky se vším všudy."

„Doufejme. Polil jsem ho lahví petroleje. Co budeme teď dělat?"

„Najdeme si nějaký byt. Jestli žádný nenajdeme, budeme spát někde na ulici."

„Na ulici nebo v parku." Graeber se podíval k nebi. „Proti dešti mám celtu. Nechrání zrovna příliš; snad najdeme něco jako kryt. Co uděláme s křeslem a knihami?"

„Necháme je tady. Jestli tu budou ještě zítra, budeme o tom přemýšlet dále."

Graeber si navlekl bat'oh a hodil si peřiny na záda. Alžběta vzala kufry. „Dej mi je," řekl. „Jsem zvyklý vláčet toho hodně."

Nejvyšší poschodí druhých dvou domů se zřítíla s rachotem. Hořící kusy dřeva litaly na všechny strany. Paní Lieserová zavřeštěla a vyskočila; žhavý kus vletěl jí daleko přes uzavřenou ulici rovnou do obličeje. Plameny vyšlehly teď i z Alžbětina pokoje. Pak se propadl strop. „Můžeme jít," řekla Alžběta.

Graeber se podíval na okno. „Byly to pěkné dny," řekl.

„Překrásné. Pojdme."

Alžbětin obličej byl rudě ozářen ohněm. Šli mezi židlemi. Většina lidí seděla mlčky a odevzdaně. Jeden z nich měl vedle sebe balík knih a četl. Dva starší lidé seděli těsně vedle sebe na chodníku. Přetáhli přes sebe pelerinu a vypadali jako smutný dvouhlavý netopýr.

„Zvláštní, jak je to lehké, rozloučit se s něčím, o čem si člověk ještě včera myslel, že se s tím nebude moci nikdy rozloučit," řekla Alžběta.

Graeber se ještě jednou ohlédl. Pihovatý kluk, který odnesl hrnek, seděl již v biedermeierovském křesle.

„Šlohl jsem paní Lieserové tašku, když tam poskakovala," řekl. „Je plná papírů. Hodíme ji někam do ohně. Snad to někoho zachrání před udáním."

Alžběta přikývla. Neohlédla se už.

..*

Graeber klepal dlouho. Pak zalomcoval dveřmi. Nikdo neotevřel. Vrátil se k Alžbětě. „Pohlmann není doma. Nebo nechce nikomu otevřít."

„Možná, že tu již nebydlí."

„Kde jinde by bydlel? Nikde není místo. To jsme viděli teď v posledních třech hodinách. Mohl by jen —"

Graeber šel znovu ke dveřím. „Ne, gestapo tu nebylo. Vypadalo by to tu jinak. Co budeme dělat? Chceš jít někam do krytu?"

„Ne. Nemohli bychom zůstat někde tady?"

Graeber se pátravě rozhlédl. Byla noc, a na temné červeni nebe čnely černě a zubatě zříceniny. „Tady je kus stropu," řekl. „Pod ním je sucho. Mohl bych zavěsit na jednu stranu celtu a na druhou svůj plášť."

Vzal bajonet a oklepal kus stropu. Držel. Hledal v sutinách a našel několik železných tyčí, které zarazil do země. Na ně pověsil celtu. „To je závěs. Plášť z druhé strany vytvoří už z toho něco jako stan. Co myslíš?"

„Mohu ti pomoci?"

„Ne. Dávej pozor na naše věci, to stačí."

Graeber očistil zemi od sutin a kamení. Pak přinesl kufry a rozprostřel lůžko. Batoh postavil do hlav. „Teď máme přístřeší," řekl. „Bydlel jsem už hůře. Ale ty asi ne."

„Je na čase, abych si zvykala."

Graeber vybalil Alžbětin plášť do deště, lihový vaříč a láhev lihu. „Chleba mi ukradli, ale máme v mém batohu ještě několik konserv."

„Máme taky něco na vaření? Někjaký hrnec?"

„Moje misky. A dešťová voda je všude. Máme taky ještě zbytek vodky. Mohu ti z ní udělat s horkou vodou něco jako grog. Chrání před nachlazením."

„Dej mi vodku raději tak."

Graeber zapálil lihový vaříč. Bleděmodré světlo ozářilo stan. Otevřel konzervu s fazolemi. Ohřáli si ji a snědli se zbytkem salámu jejich svatebního svědka Klotze.

„Budeme čekat dál na Pohlmannu, nebo budeme spát?" tázal se Graeber.

„Spát. Jsem unavena."

„Musíme spát v šatech. Můžeš?"

„Jsem na to dost unavena."

Alžběta si zula střevice a postavila je před batoh, aby je nikdo nemohl ukrást. Svinula ponožky a dala je do kapes.

Graeber ji přikryl. „Jaké je to?" zeptal se,

„Jako v hotelu."

Lehl si vedle ní. „Nejsi smutná kvůli tomu bytu?" ptal se ji.

„Ne. Počítala jsem s tím, hned když přišly první útoky."

Tenkrát jsem byla smutná. Všechno potom byl darovaný čas."

„To je pravda. Ale je možno žít vždycky tak jasně, jak člověk myslí?"

„To nevím," zašeptala na jeho rameni. „Snad, když člověk nemá žádnou naději. Ale teď je to všechno jiné."

Usnula a dýchala zvolna a klidně. Graeber ještě chvíli ležel a nespál. Přemýšlel o tom, že často v poli, když se mluvilo o nesplnitelných přáních, jedním z nich bylo právě toto — přístřeší, lůžko, žena a klidná noc.

XXI.

Probudil se. Kroky zaskřípěly opatrně v sutinách. Vyklouzl tiše spod příkrývky. Alžběta se pohnula a spala dále. Graeber se díval skulinou v celtě. Mohl to být Pohlmann, který se vracel; ale mohli to být taky zloději a mohlo to být gestapo — přicházelo ponejvíce v tuto dobu. Kdyby to bylo gestapo, musil by se pokusit varovat Pohlmann, aby nechodil domů.

Viděl před sebou v temnu dvě postavy. Šel za nimi co možná nejtíšeji. Přesto narazil o několik metrů dále na zbytek zdiva, které bylo uvolněno a ihned spadlo. Přikrčil se. Jedna z postav se obrátila. „Je tu někdo?“ otázala se. Byl to Pohlmann.

Graeber vstal. „Já jsem to, pane Pohlmanne. Arnošt Graeber.“

„Graeber? Co se stalo?“

„Nic. Byli jsme jenom vybombardováni a nevěděli jsme, kam se uchýlit. Myslel jsem si, že byste nás mohl snad na jednu nebo dvě noci přijmout.“

„Koho?“

„Mou ženu a mne. Oženil jsem se před několika dny.“

„Zajisté, zajisté.“ Pohlmann přistoupil blíže. Jeho obličej velmi slabě prosvítal ze tmy. „Viděl jste mě přicházet?“

Graeber vteřinu zaváhal. „Ano,“ řekl potom. Nemělo smyslu se zbytečně ohlížet — ani na Alžbětu a ani na muže, který ležel teď potichu někde v sutinách. „Ano,“ opakoval. „Můžete mi důvěřovat.“

Pohlmann si mmul čelo. „Určitě, to jistě.“ Stál nerozhodně. „Viděl jste, že jsem nebyl sám?“

„Ano.“

Zdálo se, že se Pohlmann rozhodl. „Tak tedy — pojdte. Přespat, jste říkal. Není tu mnoho místa; ale — pojdte napřed odtud.“

Šli za roh. „Všechno v pořádku,“ řekl Pohlmann do šera.

Muž se vynořil ze zřícenin. Pohlmann odemkl dveře a vpustil Graebera a muže. Pak zevnitř uzamkl. „Kde je vaše žena?“ tázal se.

„Spí venku. Přinesli jsme si příkrývky a postavili jakýsi stan.“

Pohlmann zůstal stát ve tmě. „Musím vám něco říci. Mohlo by být pro vás nebezpečné, kdyby vás tu našli.“

„Vím to.“

Pohlmann si odkašlal. „Je to nebezpečné kvůli mně. Jsem v podezření.“

„To právě jsem myslel.“

„Myslíte to i za svou ženu?“

„Ano,“ řekl Graeber za okamžik.

Druhý muž stál úplně tiše za Graeberem. Teď bylo slyšet jeho dech. Pohlmann šel první, a když byly dveře zavřeny a záclony zataženy, rozsvítil malou lampičku. „Není nutno říkat jména,“ řekl. „Je lépe, když je člověk nezná, nemůže je pak taky říci. Arnošt a Josef postačí.“

Vypadal velmi vyčerpaně. Josef byl asi čtyřicetiletý muž s úzkým židovským obličejem. Zdálo se, že je úplně klidný, a usmíval se na Graebera. Pak si setřel vápno s obleku.

„Není tu už bezpečně,“ řekl Pohlmann a posadil se. „Ale Josef musí vzdor tomu zůstat dnes zde. Byt, v němž byl včera, již neexistuje. Musíme se dnes během dne po něčem poohlédnout. Není tu již bezpečno, Josefe. Jenom proto.“

„Vím,“ odpověděl Josef. Měl hlas hlubší, než by člověk čekal.

„A vy, Arnošte?“ tázal se Pohlmann. „Jsem podezřelý, to víte — a víte, co to znamená, být nalezen v noci v tuto dobu u někoho, kdo je podezřelý, s někým, koho hledají.“

„Ano.“

„Lze očekávat, že se této noci nic nestane. Ve městě je přílišný zmatek. Ale člověk nikdy neví. Chcete se toho odvážit?“ Graeber mlčel. Pohlmann s Josefem na sebe pohlédli. „Já sám nemám co riskovat,“ řekl. „Musím za několik dní zase do pole. S mou ženou je to jiné. Ta zůstane zde. To jsem neuvážil.“

„Neřekl jsem vám to, abych vás odmítl.“

„To vím.“

„Můžete se venku trochu vyspat?“ tázal se Josef.

„Ano. Jsme chráněni před deštěm.“

„Pak zůstaňte venku. Nebudete mít tak s námi nic společného. Své věci si schovejte zítra ráno zde. To přece hlavně chcete, že? Můžete to však udělat taky v kostele svaté Kateřiny. Tamní kostelník to dovoluje. Je poctivý. Kostel je částečně zbořen. Ale podzemní klenby se ještě zachovaly. Zanechte si své věci tam. Pak budete přes den volný a můžete si hledat byt.“

„Myslím, že má pravdu, Arnošte,“ řekl Pohlmann. „Josef se v tom vyzná lépe než my.“

Graeber pocítil pojednou náhlou vlnu náklonnosti k unavenému starému muži, jenž ho oslovil teď zase křestním jménem jako před mnoha lety. „Také myslím,“ odpověděl. „Je mi líto, že jsem vás polekal.“

„Přijďte zítra ráno, budete-li něco potřebovat. Zaklepejte dvakrát pomalu, dvakrát rychle. Nekrepejte hlasitě, uslyším vás už.“

„Dobře. Děkuji.“

Graeber se vrátil. Alžběta ještě spala. Procitla jen napůl, když uléhal, a spala hned dále.

Probudila se v šest hodin. Na ulici rachotil okolo vůz. Protáhla se. „Spala jsem báječně,“ řekla. „Kde to jsme?“

„Na Jahnově náměstí.“

„Dobře. A kde budeme spát dnes večer?“

„To uvidíme během dne.“

Položila se znovu. Pruh chladného jitřního jasu pronikal mezi celtou a pláštěm. Ptáci švitořili. Odsunula plášť stranou. Venku bylo žluté a zářivé ranní nebe. „Cikánský život,“ řekla. „Když se tak na to člověk dívá. Plný dobrodružství.“

„Ano,“ řekl Graeber. „Dívejme se na to takhle. Pohlmannu jsem zastihl ještě v noci. Kdybychom něco potřebovali, můžeme ho vzbudit.“

„Nepotřebujeme nic. Máme ještě kávu? Můžeme tu přece vařit, nebo ne?“

„Je to určitě zakázáno jako všechno rozumné. Ale vadí nám to? My jsme cikáni.“

Alžběta si počala česat vlasy. „Za domem je v míse čistá dešťová voda,“ řekl Graeber. „Zrovna tak postačí, aby se člověk mohl trochu umýt.“

Alžběta si oblekla kabát. „Zajdu tam. Je to jako na venkově. Voda z pumpy. Dříve se tomu říkalo romantické, vid’?“

Graeber se zasmál. „Já tomu tak říkám ještě teď — ve srovnání s tím svinstvím v Rusku. Záleží vždycky na srovnání.“

Sbalil pokrývky. Potom zapálil lihový vaříč a postavil na něj šálek s vodou. Náhle mu napadlo, že zapomněl hledat v Alžbětině pokoji její potravinové lístky. Vracela se zrovna po mytí. Její obličej byl jasný a mladistvý. „Máš u sebe potravinové lístky?“ otázal se.

„Ne. Byly v psacím stole u okna. V malé přihrádce.“ „Hrome, zapomněl jsem je vzít s sebou. Proč jen jsem na ně nemyslel? Měl jsem na to dost času.“

„Myslíš jsi na ledasjaké věci, které jsou důležitější. Například na moje zlaté šaty. Zažádáme si dnes prostě o nové lístky. Stává se často, že shoří.“

„Něco takového může trvat celou věčnost. Puntičkářstvím německého úředníka neotřese ani konec světa.“

Alžběta se zasmála. „Vezmu si v továrně na hodinu dovolenou a půjdu pro ně. Domovník mi může dát potvrzení, že jsem byla vy bombardována.“

„Ty chceš dnes do továrny?“ tázal se Graeber.

„Musím. Vybombardování je všední věc.“

„Nejraději bych tu prokletou továrnu zapálil.“

„Já taky. Ale potom by nás poslali někam jinam, kde je to ještě horší. Nechtěla bych vyrábět munici.“

„Proč tam jednoduše nepřestaneš chodit? Jak mohou vědět, co se s tebou včera stalo? Mohla jsi být zraněna při zachraňování svých věcí.“

„To bych musila dokázat. Máme tovární lékaře a tovární policii. Když přijdou na to, že někdo podvádí, je trestán: více práce, odnětí dovolené — a když to nepomůže, lidovýchovné školení v koncentračním táboře. Kdo se vrátí tamodtud, nevynechá už nikdy.“

Alžběta vzala vřelou vodu a spařila jí mletou kávovou náhražku ve vrchní misce šálku. „Nezapomeň, že jsem měla zrovna tři dny dovolené,“ pravila. „Nemohu si dělat přílišné nároky.“

Věděl, že si myslí, že si to nemůže dovolit kvůli svému otci. Doufala, že mu tak pomůže. Byla to smyčka, která visela každému kolem krku. „Ta banda!“ řekl. „Co jenom z nás ze všech udělali!“

„Tady máš kávu. A nezlob se. Nemáme na to čas.“

„To je to právě, Alžběto.“

Přikývla. „Já vím. Máme tak málo času a jsme přesto tak málo pohromadě. Tvoje dovolená utíká a většinu z ní jsme strávili čekáním. Měla bych mít více odvahy, a dokud jsi tady, nechodit do továrny.“

„Máš dost odvahy. A vždycky je lépe čekat než nemít nic, na co by se dalo čekat.“

Políbila ho. „Naučil ses rychle nalézat správná slova,“ řekla. „Teď musím jít. Kde se setkáme večer?“

„Ano, kde? Teď už nemáme kde. Musíme začít znovu. Půjdu pro tebe k továrně. A když něco do toho přijde? Útok nebo uzavřené ulice?“

Graeber přemýšlel. „Sbalím potom věci a půjdu ke kostelu svaté Kateřiny. Určeme si to jako druhé místo setkané.“

„Je otevřen v noci?“

„Proč v noci? Nevrátíš se přece v noci.“

„To se neví. Jednou jsme museli sedět v krytu šest hodin. Nejlépe by bylo, kdybychom měli někoho, u koho bychom mohli v nejhorším případě nechat zprávy. Pouhá místa schůzky už nestačí.“

„Myslíš, kdyby se snad někomu z nás něco stalo?“

„Ano.“

Graeber přikývl. Viděl, jak lehko se člověk může ztratit. „Mohli bychom si na dnešek vzít Pohlmannu. Nebo ne, to není jisté.“ Přemýšlel. „Binding,“ řekl náhle ulehčeně. „Ten je jistý. Ukázal jsem ti jeho dům. Neví ovšem ještě, že jsme oddáni. Ale to nevádí. Zajdu tam a řeknu mu to.“

„Půjdeš tam, abys ho zase vyloupil?“

Graeber se zasmál. „Vlastně jsem to už nechtěl. Ale potřebujeme něco k jídlu. Tak se člověk zase stane korupčníkem.“

„Budeme spát dnes v noci tady?“

„Doufám, že ne. Mám celý den čas něco hledat.“

Stín přelétl na okanzík jejím obličejem. „To máš. Já teď musím jít.“

„Sbalím rychle, uložím ty věci u Pohlmannu a dovedu tě k továrně.“

„Není už na to čas. Musím běžet. Tak na shledanou dnes večer. Továrna, kostel svaté Kateřiny nebo Binding. Jaký

zajímavý život!"

„K čertu s takovým zajímavým životem," řekl Graeber. Díval se za ní. Šla přes náměstí. Jitro bylo jasné a nebe bylo nyní čistá hluboká modř. Rosa se třeptala na zříceninách jako stříbrná pavučina. Alžběta se obrátila a kynula mu. Potom šla rychle dál. Graeber měl její chůzi rád. Kladla nohy téměř jednu před druhou, jako by kráčela v koleji. Viděl tak chodit domorodé ženy v Africe. Kývla mu ještě jednou a potom zmizela mezi domy na konci náměstí. Je to skoro jako v poli, pomyslel si. Když se lidé rozcházejí, nevědí nikdy, jestli se zase shledají. K čertu s takovým zajímavým životem!

V osm hodin vyšel Pohlmann. „Chtěl jsem se podívat, máte-li něco k jídlu. Kousek chleba vám mohu poskytnout -" „Děkuji. Měli jsme dost. Mohl bych zde nechat příkrývky a kufry, zatím co půjdu do kostela svaté Kateřiny?"

„Ovšem."

Graeber zanesl věci dovnitř. Josefa nebylo vidět. „Je možné, že až se vrátíte, nebudu tady," řekl Pohlmann. „Zaklepejte dvakrát dlouze a dvakrát krátce. Josef vás uslyší."

Graeber otevřel kufr. „Zdá se, že to bude cikánský život," řekl. „Nečekal jsem to."

Pohlmann se znaveně usmál. „Josef jej vede už tři roky. Žil po několik měsíců v noci jenom v tramvajích. Jezdil stále sem a tam. V té době mohl spát jenom vsedě a vždycky jen na čtvrt hodinky. Tehdy jsme ještě neměli letecké útoky. Teď už to není možné."

Graeber vytáhl z kufru masovou konzervu a dal ji Pohlmannovi. „Mám tohle nazbyt. Dejte to Josefovi."

„Maso? Nepotřebujete je sám?"

„Ne. Dejte mu je. Lidé jako on musejí vyváznout. Co by se jinak stalo, až bude jednou po všem? Co bude vůbec potom? Zbude vůbec dost, aby se mohlo začít znovu?"

Stařec chvíli mlčel. Pak šel ke globusu, který stál v koutě, a otočil jej. „Vidíte tohle?" otázal se. „Tento malý kousek světa je Německo. Mohli bychom je přikrýt pouhým palcem. Je to velmi malá část světa."

„To je pravda. Ale z této malé části jsme dobyli velmi veliký kus světa."

„Kus, ano. A dobyli — ale nepřesvědčili."

„Ještě ne. Ale jak by to dopadlo, kdybychom jej mohli udržet? Deset roků, dvacet, padesát. Vítězství a úspěchy jsou hrozně účinní přesvědčovatelé. Viděli jsme to na vlastní zemi."

„Nez vítězili jsme."

„To není důkaz."

„To je důkaz," řekl Pohlmann. „Velmi hluboký." Jeho ruka s vystouplými žilami otáčela globusem dále. „Svět," řekl.

„Svět nestojí tiše. Zoufá-li člověk nějakou dobu nad vlastní zemí, musí mít víru ve svět. Je možné zatmění slunce, ne však trvalá noc. Na této planetě ne. Nesmíme si to tak ulehčovat a ihned zoufat." Odstrčil globus. „Ptáte se, jestli zbude dost, aby se mohlo začít znovu. Církev začala s několika rybáři, s několika věřícími v katakombách a s těmi, kdo přežili římské arény."

„Ano. A nacisté s několika nezaměstnanými fanatiky v mnichovské pivnici."

Pohlmann se usmál. „Máte pravdu. Ale ještě nikdy nebylo tyranie, která by byla trvalá. Lidstvo nepokročilo jen tak hladce. Vždycky jen tlakem, zpětnými výkyvy a křechy. Byli jsme příliš domýšliví; mysleli jsme, že jsme již překonali svoji krvavou minulost. Nyní víme, že se nesmíme ani ohlédnout, abychom do ní znovu neupadli." Vzal si klobouk.

„Musím odejít."

„Zde je vaše kniha o Švýcarsku," řekl Graeber. „Zmokla trochu. Ztratil jsem ji, ale zase jsem ji našel a zachránil."

„Nemusel jste ji zachraňovat. Sny není třeba zachraňovat."

„Ba ano," řekl Graeber. „Co jiného?"

„Víru. Sny se tvoří znovu."

„Doufejme. Jinak by se člověk mohl rovnou oběsit."

„Jak jste ještě mlád," řekl Pohlmann. „Ale co to říkáš? Vždyť vy jste opravdu ještě velmi mladý." Oblekl si plášť.

„Zvláštní — vždycky jsem si představoval mládí docela jinak -"

„Já taky," řekl Graeber.

*. *. *

Josef byl správně informován. Kostelník v chrámu svaté Kateřiny uschoval věci. Graeber si tam nechal baťoh. Potom šel na bytový úřad. Byl přemístěn a úřadoval teď v přírodopisném kabinetě nějaké školy. Z dřívějšíka tam stál ještě stojan s mapami a zasklená skříň s preparáty v lihu. Úřednice použila několika sklenic jako těžítka na spisy. Byli to hadi, ještěrky a žáby. Kromě toho tam byla ještě vycpaná veverka se skleněnými očima a s oříškem mezi tlapkami. Úřednice byla přívětivá, šedovlasá osoba. „Zaznamenám si vaše jméno pro nouzový byt," řekla. „Máte nějakou adresu?"

„Ne."

„Tak musíte příležitostně zase přijít a poptat se."

„Má to smysl?"

„Naprostě ne. Je před vámi šest tisíc přihlášek. Hledte raději, abyste si něco našel sám."

Vrátil se na Jahnovo náměstí a zaklepal na Pohlmannovy dveře. Nikdo neodpovídal, čekal chvíli. Pak šel do Mariánské ulice, aby zjistil, co tam zbylo.

Alžbětina dům vyhořel až po poschodí, kde bydlel domovník. Hasiči tu byli. Voda ještě všude stékala. Z Alžbětina bytu nezůstalo nic. Byla pryč i židle, která stála venku. Pár rukavic ležel vedle chodníku, to bylo vše. Graeber viděl domovníka za záclonami jeho bytu. Vzpomněl si, že mu slíbil doutníky. Zdálo se mu, že je to dávno a že to již není nutné; ale člověk nikdy neví. Rozhodl se, že půjde k Alfonsovi a nějaké přinese. Stejně potřeboval potraviny na večer.

..*

Kromě tohoto domu nebylo zasaženo nic jiného. Zahrada stála v ranním světle, břízy se chvěly větrem, zlato narcisů zářilo a první stromy kvetly, jako by je obletovali bílí a růžoví motýli — jenom Bindingův dům byla pustá hromada sutin, které visely nad kráterem v zahradě, v němž mělká voda zrcadlila nebe. Graeber stál chvilku a hleděl na to, jako by tomu nevěřil. Nevěděl proč, ale vždy předpokládal, že Alfonsovi se nemůže nic stát. Pomalu přistoupil blíže. Ptačí lázeň byla utržena a roztržena. Domovní dveře visely v keřích šefíku. Jelení parohy ležely na trávníku, jako by zvěř byla pochována pod ním. Vysoko na stromech visel koberec jako zářící prapor barbarského dobyvatele. Zpřima a kolmo stála láhev Napoleonu v květinovém záhoně, jako by to byla tmavá lahvovitá tykev, která tam přes noc vyrostla. Graeber ji zvedl, prohlédl a strčil do kapsy. Pravděpodobně sklep vydržel a Bindinga vyprostili, myslil si. Šel k zadní části domu. Vchod do kuchyně ještě stál. Otevřel jej. Něco se pohnulo. „Paní Kleinertová," řekl. Odpověděl mu hlasitý vzlykot. Žena se zvedla a vyšla ze zpola zhroucené místnosti ven. „Chudák pán! Byl tak dobrý!"

„Co se vlastně stalo? Je zraněn?"

„Je mrtev. Mrtev, pane Graebere. A byl to tak veselý pán!"

„Mrtev?"

„Ano. člověk to nemůže pochopit, vidíte?"

Graeber přikývl. Smrt člověk nemůže nikdy pochopit, i kdyby ji viděl sebečasteji. „Jak k tomu došlo?" zeptal se.

„Byl ve sklepě. Ale sklep nevydržel."

„Sklep byl příliš slabý na těžké bomby. Proč nešel do krytu na Seidelově náměstí? Je to přece odsud jenom několik minut."

„Myslel, že se nic nestane. A pak —" Paní Kleinertová zaváhala. „Byla tu ještě nějaká dáma."

„Cože? Už v poledne?"

„Byla tu ještě stále. Od předešlého večera. Vysoká blondýna. Pan krajský vedoucí měl rád velké blondýny. Podávala jsem zrovna kuře, když přišel útok." „Je ta dáma taky mrtva?"

„Ano. Nebyli ještě ani pořádně oblečeni. Pan Binding v pyjamu a dáma v lehkém, hedvábném županu. Tak je našli.

Nemohla jsem s tím už nic dělat. Že se to musilo stát zrovna jemu! Místo aby byl v uniformě!"

„Nevím, co by se mu mohlo stát lepšího, když už musil umřít," řekl Graeber. „Poobědval už?"

„Ano. S velikou chutí. S vínem a se svým oblíbeným moučником. Jablkový koláč se šlehačkou."

„No vidíte, paní Kleinertová. Byla to tedy báječná smrt. Tak bych chtěl také jednou zemřít. Pro to opravdu nemusíte plakat."

„Ale bylo to přece jen příliš brzo."

„Vždycky je příliš brzo, i když je člověku devadesát, myslím. Kdy bude pohřben?"

„Pozítří v devět. Je již v rakvi. Chcete se podívat?"

„Kde je?"

„Zde. Ve sklepě se zásobami. Tam je chladno. Rakev je už uzavřena. Tato strana domu nebyla tak poškozena. Jenom přední část je úplně zničena."

Šli kuchyní do sklepa. Hromada střešin byla smetena do kouta. Bylo cítit rozlité víno a zavařeniny. Uprostřed, na zemi, stála ořechově hnědá rakev. Na převržených a zpřeházených regálech viděl kol dokola sklenice se zavařeným ovocem a konzervy.

„Kde jste tak rychle sehnala rakev?" ptal se Graeber.

„Obstarala ji strana."

„Bude pohřben odsud?"

„Ano. Pozítří v devět hodin."

„Přijdu."

„To našeho pána jistě potěší."

Graeber se podíval na paní Kleinertovou. „Na onom světě," řekla. „Vždycky na vás velice držel."

„Proč vlastně?"

„Říkal, že jste jediný, kdo po něm nikdy nic nechtěl. A potom, protože jste byl po celou dobu ve válce."

Graeber stál chvíli u rakve. Cítil nejasnou lítost, ale ne mnoho, a styděl se před plačící ženou, že nepocíťoval více. „Co teď uděláte se všemi těmi věcmi?" tázal se a podíval se na regály.

Paní Kleinertová ožila. „Vezměte si z toho, kolik jen můžete potřebovat, pane Graebere. Přijde to potom stejně do cizích rukou."

„Nechte si to pro sebe. Beztak jste to většinou sama zavařovala."

„Dala jsem si již pro sebe něco stranou. Nepotřebuji tolik. Vezměte si s sebou, co chcete, pane Graebere. Lidé ze strany, kteří zde byli, stejně už na to vyvalovali oči. Bude lépe, když tu toho nebude tolik. Jinak to bude vypadat příliš jako křečkování."

„Dělá to ten dojem."

„Právě proto. A až se vrátí ti druzí, přijde všechno do cizích rukou. Vy jste byl skutečně přítelem pana Bindinga. Vám by to přál určitě spíše než těm ostatním."

„Nemá už rodinu?"

„Je tu ještě otec. Ale víte dobře, jak to s nimi bylo. A pro něho zůstane ještě dost. V druhém sklepě zůstaly ještě nějaké neporušené láhve. Vezměte si s sebou, co potřebujete."

Žena běžela kolem regálů, brala plechovky a přinesla je. Postavila je na rakev, chtěla přinést další, ale pak se

vzpamatovala, vzala je s rakve a nesla je do kuchyně.

„Počkat, paní Kleinertová," řekl Graeber. „Když už si něco vezmu s sebou, tak to taky rozumně vyberme." Podíval se na konzervy. „To je chřest. Holandský chřest, ten nepotřebujeme. Sardinky v oleji můžeme nechat a taky zavařené kolínko."

„To je správné. Já jsem tím vším tak popletená."

Naskládala celou hromadu na stoličku v kuchyni. „To je příliš mnoho," řekl Graeber. „Jak jen to mám odnést?"

„Přijďte si dvakrát nebo třikrát. Proč by to mělo padnout do cizích rukou, pane Graebere? Vy jste voják a vy máte na to více práva než tihle nacisti, kteří si tady drží teplá místa!"

To je pravda, myslel si Graeber. A Alžběta a Josef a Pohlmann mají na to zrovna tak právo a byl bych osel, kdybych nebral. Alfonsovi to už nepomůže ani neuškodí. Teprve později, když již byl kus od zboření, mu napadlo, že to byla vlastně jenom pouhá náhoda, že již nebydlel u Alfonse a nebyl pohřben současně s ním.

..*

Otevřel Josef. „To šlo rychle," řekl Graeber.

„Viděl jsem vás." Josef ukázal na díрку ve výplni dveří. „Vyvrtal jsem ji tam. Praktické."

Graeber si položil balík na stůl. „Byl jsem v kostele svaté Kateřiny. Kostelník řekl, že tam můžeme jednu noc zůstat.

Děkuji vám za radu."

„Byl to ten mladý kostelník?"

„Ne. Starý."

„Ten starý je dobrý. Nechal mě bydlet v kostele týden v přestrojení za pomocného kostelníka. Pak přišla náhlá prohlídka. Zachránil jsem se do varhan. Mladý kostelník mě udal. Je antisemita. Náboženský antisemita. Jsou i takoví. Protože jsme před dvěma tisíci lety zabili Krista."

Graeber otevřel balík. Pak vytáhl z kapes krabičky sardinek a sledů. Josef se na ně podíval. Jeho obličej se nezměnil.

„Poklady," řekl.

„Rozdělíme se o ně."

„Máte tolik nazbyt?"

„Vidíte přece. Zdědil jsem to. Po jednom krajském vedoucím. Vadí vám to snad?"

„Naopak. Dodává jim to jisté pikantnosti. Znáte krajské vedoucí tak dobře, že dostáváte takové dary?"

Graeber se podíval na Josefa. „Ano," řekl. „Tohoto ano. Byl to neškodný a dobromyslný člověk."

Josef neodpověděl.

„Myslíte, že obojím nelze být současně?" tázal se Graeber.

„Vy myslíte, že ano?"

„Snad je to možné. Když je člověk bezcharakterní nebo ustrašený nebo slabý, a proto to dělá s nimi."

„Tak je možné stát se krajským vedoucím?"

„I to je snad možné."

Josef se usmál. „Je to zvláštní," řekl. „často si myslíme, že vrah musí být vždy a všude vrahem a ničím jiným. Vždyť přece stačí, když je jím pouze občas a jenom malou částí své bytosti, aby nadělal hrozného utrpení. Nebo ne?"

„Ano," odpověděl Graeber. „Hyena je vždycky hyenou. člověk má více obměn."

Josef přikývl. „Jsou velitelé koncentračních táborů, plní humoru, esesácké stráže, které jsou vůči sobě dobromyslné a kamarádké. A jsou lidé, kteří jdou s nimi a upínají se jen na tak zvanou dobrou stránku věci a přehlížejí všechno to hrůzoplňné nebo to označují za přechodné a za tvrdou nutnost. Jsou to lidé s pružným svědomím."

„A lidé se strachem."

„A lidé se strachem," řekl Josef zdvořile.

Graeber mlčel. „Chtěl bych, abych vám mohl pomoci," řekl potom.

„Nedá se tu mnoho dělat. Jsem sám. Buď mě chytanou, nebo vyvážnu," řekl Josef tak nezúčastněně, jako by mluvil o někom cizím.

„Nemáte příbuzné?"

„Měl jsem jich několik. Jednoho bratra, dvě sestry, otce, ženu a dítě. Jsou mrtvi. Dva ubiti, jeden zemřel, ostatní zaplynováni."

Graeber se díval na něho. „V koncentračním táboře?"

„V koncentračním táboře," odpověděl Josef zdvořile a chladně. „Jsou tam na to znamenitě zařízení."

„A vy jste unikl."

„Já jsem unikl."

Graeber pohlédl na Josefa. „Jak nás musíte nenávidět," řekl.

Josef pokrčil rameny. „Nenávidět! Kdo si může dovolit takový přepych! Nenávist dělá člověka neopatrným."

Graeber pohlédl na okno, za nímž těsně se tyčila hromada sutí zříceného domu. Slabé světlo malé lampy v pokoji jako by potemnělo. Lesklo se na globusu, který Pohlmann odsunul do kouta.

„Jdete zpět na frontu?" ptal se Josef zdvořile.

„Ano. Jdu zpět, bojovat za to, aby zločinci, kteří vás pronásledují, zůstali ještě chvíli déle u moci. Snad zrovna tak dlouho, aby vás chytili a pověsili."

Josef dal slabým posunkem najevo souhlas a mlčel.

„Půjdu, protože by mě jinak zastřelili," řekl Graeber, Josef neodpověděl.

„A půjdu, protože kdybych zběhl, zavřeli by moje rodiče a moji ženu, poslali by je do tábora nebo zabili."

Josef mlčel.

„Půjdu, a vím, že mé důvody nejsou žádnými důvody a že jsou důvody milionů. Jak námi musíte pohrdat!"

„Nebudte tak malicherný," řekl Josef tiše.

Graeber hleděl na něho. Nerozuměl mu.

„Nikdo nemluví o pohrdání," řekl Josef. „Jenom vy. Proč vám to připadá tak důležité? Pohrdám Pohlmannem? Pohrdám lidmi, kteří mě skrývají, ačkoliv tím každou noc vydávají v nebezpečí svůj život? Byl bych ještě živ, kdyby jich nebylo? Jak jste naivní!"

Pojednou se zase usmál. Byl to strašidelný úsměv, který přelétl jeho obličejem a neměl s ním nic společného.

„Vzdalujeme se od thematu," řekl. „Nemá se mluvit příliš mnoho. Ani přemýšlet. Zatím ne. Oslabuje to. Vzpomínání rovněž. Je na to všechno ještě moc brzo. V nebezpečí se má jenom uvažovat, jak je možno se zachránit." Ukázal na konzervy. „Tohle mi pomůže. Vezmu si je. Děkuji."

Bral plechovky s konzervami a stavěl je za knihy. Dělal to podivně neobratnými pohyby. Graeber viděl, že má špičky prstů na obou rukou zmrzačeny a bez nehtů. Josef zpozoroval jeho pohled. „Malá památka na koncentrační tábor," řekl. „Nedělní zábava jednoho scharführera. Říkal tomu zapalování vánočních svíček. Ostře zašpičatělé zápalky. Byl bych raději, kdyby mi to byl dělal s prsty na nohou. Bylo by to méně vidět. Takhle mě hned poznají. Není možno všude nosit rukavice."

Graeber povstal. „Pomohlo by vám, kdybych vám dal starou uniformu a svoji vojenskou výplatní knížku? Mohl byste změnit, co by bylo nutné. Já mohu říci, že shořela."

„Děkuji. Nepotřebuji to. Stanu se pro nejbližší dobu Rumunem. Vymyslel a zprostředkoval to Pohlmann. Je v těch věcech velmi obratný. Není to na něm vidět, co? Stanu se Rumunem, členem Železné fronty, přítelem strany. Vypadám opravdu jako Rumun. A mohu tak lépe vysvětlit svá zranění. Udělali mi to komunisti. Vezmete si hned s sebou své přikrývky a kufr?"

Graeber cítil, že se ho Josef chce zbavit. „Zůstanete ještě tady?" tázal se.

„Proč?"

Graeber postrčil k němu i svůj díl konserv. „Mohu přinést více. Půjdu znovu a donesu ještě více."

„To je už příliš mnoho. Nesmím mít moc zavazadel, A musím teď pryč. Nemohu déle čekat."

„Cigarety. Zapomněl jsem na cigarety. Je jich tam dost, Mohu nějaké přinést."

Josefův obličej se změnil. Rozjasnil se pojednou a přímo zněžněl. „Cigarety," řekl, jako by mluvil o nějakém příteli. „To je něco jiného. Ty jsou důležitější než jídlo. Samozřejmě na ně počkám."

XXII.

Lidé již čekali v křížové chodbě kostela svaté Kateřiny. Téměř všichni seděli na kufrech a koších nebo byli obklopeni ranci a balíky. Většinou to byly ženy a děti. Graeber se k nim postavil s pokrývkami a kufrů. Vedle něho seděla stará žena s koňským obličejem. „Jenom aby nás neodsunuli jako uprchlíky!" řekla. „Člověk tak ledasco slyší. Baráky a málo jídla a sedláci lakomí a zlí."

„To je mi jedno!" odpověděla hubená dívka. „Chci odsud. Všechno lepší než být mrtvý. Ztratili jsme celý svůj majetek. Musejí se o nás postarat."

„Před několika dny projížděl vlak s uprchlíky z Porýní. Jak ti vypadali! Jeli do Mecklenburska."

„Do Mecklenburska? Tam jsou bohatí sedláci."

„Bohatí sedláci!" Žena s koňským obličejem se zle zasmála. „Musí se u nich pracovat až do úpadu. Za to dostane člověk potom sotva najíst. Měl by to vědět Vůdce!"

Graeber pohlédl na její koňský obličej a na hubenou dívku. Za nimi svítila otevřenou románskou sloupovou chodbou zahrada domu v první zeleni. Narcisy kvetly kolem kamenných soch křížové cesty. Na sousoší Kristova bičování seděl drozd a zpíval.

„Musejí nás bezplatně ubytovat," prohlásila hubená dívka. „U těch, kdo mají dost. My jsme oběti války."

Přišel kostelník. Byl to hubený muž s převislým červeným nosem a skleslými rameny. Graeber si nedovedl představit, že má odvahu skrývat lidi, které hledalo gestapo.

Kostelník vpustil lidi. Dal každému číslo na jeho majetek a připevnil lístek s týmž číslem na rance a kufrů. „Nepřijďte dnes večer příliš pozdě," řekl Graeberovi. „Nemáme v kostele dost místa."

„Není dost místa?" Chrám svaté Kateřiny byla rozlehlá budova.

„Ne. Chrámová loď se nepoužívá jako přístřeší. Jenom prostory pod ní a postranní chodby."

„Kde spí lidé, kteří přijdou pozdě?"

„V křížových chodbách, které jsou ještě zachovány. Někteří také v křížové zahradě."

„Jsou prostory pod chrámovou lodí bezpečny proti bombám?"

Kostelník pohlédl mírně na Graebera. „Když se chrám stavěl, nemyslílo se ještě na něco takového. Bylo to v temném středověku."

Obličej s červeným nosem vypadal úplně bezvýrazně. Neprozradil se ani nejmenším mrknutím. Dotáhli jsme to v přetvářce daleko, myslel si Graeber. Skoro každý je v ní malým mistrem.

Vyšel zahradou a křížovými chodbami. Kostel byl silně poškozen; jedna z jeho věží se zřítíla a denní světlo svítilo nemilosrdně dovnitř. Krájelo širokými, jasnými pruhy zšeřelé temno. I část oken byla rozbita. Seděli v nich vrabci a švitořili. Kněžský seminář vedle kostela se úplně zřítí. Hned vedle byl protiletecký kryt. Graeber šel dovnitř. Byl to

klenutý starý vinný sklep, který patřival dříve kostelu. Podpěry na sudy tam ještě byly. Vzduch byl vlhký a chladný a aromatický. Staletá vůně vína jako by až dosud stále znovu vítězila nad strachem a pachem nocí s bombami. V pozadí krytu viděl Graeber na stropě z kamenných kvádrů řadu těžkých železných kruhů. Vzpomněl si, že dříve než se toto sklepení stalo vinným sklepem, bývalo mučírnou pro čarodějnice a nevěřící. Vytáhli je za ruce, nohy zatíženy železem, a štipali je rozžhavenými kleštěmi, až se přiznali. Pak je popravili, ve jménu Boha a křesťanské lásky k bližnímu. Změnilo se málo, pomyslel si. Katovi pacholci v koncentracích měli znamenité vzory. A tesařův syn z Nazaretu podivné následovníky.

..*

Šel Adierovou ulicí. Bylo šest hodin večer. Hledal celý den nějaký pokoj a nic nenašel. Rozhodl se unaven, že toho pro dnešek nechá. Tato čtvrt byla velmi zpuštěna. Zřícenina vedle zříceniny. Šel mrzutě mezi nimi. Pojednou uviděl něco, čemu nemohl v prvním okamžiku ani uvěřit. Uprostřed vši té zkázy stál malý, dvoupatrový dům. Byl starý a trochu nahnutý, ale byl naprosto nepoškozený. Kolem něho se táhla zahrada s několika stromy a keři, které se zelenaly, a všechno bylo neporušené. Bylo to jako oasa v poušti ruin. Nad zahradním plotem se zelenaly šerifkové keře, a nebyla zlomena ani jediná laťka plotu. Dvacet kroků dále začala zase po obou stranách spoušť kráterů jako na měsíci; ale tato malá stará zahrada a tento malý starý dům zůstaly ušetřeny jako zázrakem, který je někdy průvodcem zhouby. Nad domovními dveřmi stálo Hostinec a restaurace U Wittů.

Branka do zahrady byla otevřená. Vešel dovnitř. Neudivilo ho již, že ani jediná okenní tabule nebyla rozbita. Skoro to tak muselo být. Zázrak čeká vždy na pokraji zoufalství. Hnědobílý lovecký pes ležel u dveří a spal. Několik záhonů kvetlo narcisy, fialkami a tulipány. Připadalo mu, jako by to všechno již někdy viděl; nevěděl kdy; bylo to již asi velmi dávno. Ale snad také se mu o tom jen zdálo. Vešel dovnitř.

Výčep byl prázdný. V regálech stálo už jen několik sklenic; ani jedna láhev. Pivní kohoutek se svítil; ale sítu pod ním bylo suché. U stěn stály tři stoly se židlemi. Nad prostředním visel obraz. Byla to tyrolská krajina. Děvče hrálo na citeru a myslivec se k němu skláněl. Nikde nebyla podobizna Hitlerova; Graeber to taky neočekával.

Vešla starší paní. Měla na sobě vybledlou modrou blůzu, jejíž rukávy byly vyhrnuty. Neřekla: „Heil Hitler“. Řekla: „Dobrý večer“ — a bylo v tom opravdu něco večerního. Po dni, naplněném dobrou prací, bylo to přání dobrého večera. To kdysi bývalo, pomyslel si Graeber. Chtěl jenom něco vypít, prach zřícenin vzbudil v něm žízeň — ale teď se mu náhle zezdalo velmi důležitým strávit zde večer s Alžbětou. Cítil, že by to mohl být dobrý večer, mimo temný kruh, který obkličoval tuto začarovanou zahradu až po obzor.

„Bylo by možno u vás povečeřet?“ otázal se. Žena zaváhala. „Mám lístky,“ řekl rychle. „Bylo by pěkné tady pojit. Snad dokonce v zahradě. Je to jeden z mých posledních dnů, než budu musit zase pryč. Pro moji ženu a pro mne. Mám lístky pro nás oba. Kdybyste chtěla, mohl bych přinést i konzervy na výměnu.“

„Máme jenom čočkovou polévku. Vlastně už vůbec nepodáváme jídla.“

„Čočková polévka je skvělá. Už jsem ji dlouho neměl.“ Žena se usmívala. Byl to klidný úsměv, který se rodil jakoby sám ze sebe. „Jestli vám to postačí, tak jenom přijďte. Budete-li chtít, můžete sedět i v zahradě. Anebo zde, kdyby se příliš ochladilo.“

„V zahradě. Je ještě dost světlo. Můžeme tu být v osm?“

„S čočkovou polévkou se to nedá tak přesně určit. Přijďte, kdy budete chtít.“

..*

Pod tabulkou na domě jeho rodičů byl zastrčen dopis. Byl od jeho matky. Poslali jej za ním z fronty. Otevřel jej. Dopis byl krátký. Matka psala, že otec a ona odjíždějí příštího jitra s transportem z města. Že ještě nevědí, kam. Aby se neznepokojoval. Že je to jen bezpečnostní opatření. Podíval se na datum. Dopis byl psán týden před jeho dovolenou. Nestálo v něm nic o leteckém útoku; ale matka byla opatrná. Obávala se censury. Bylo nepravděpodobné, že by dům byl bombardován ještě posledního večera. Musilo se to stát dříve; jinak by je nebyli zařadili do transportu.

Pomalu složil dopis a schoval jej do kapsy. Rodiče tedy žili. Bylo to teď tak jisté, jak jen si tím člověk mohl být jist.

Rozhlédl se. Připadalo mu, že před ním mizí do země něco jako vlnivá skleněná stěna, a Lomená ulice vypadala pojednou jako všechny ostatní bombardované ulice. Hrůza a trýzeň, které se vznášely ve vzduchu okolo domu číslo osmnáct, rozptýlily se tiše. Nebylo tu již nic, jen sutiny a zříceniny jako všude. Dýchal zhluboka. Nepociťoval radost, jenom hluboké osvobození. S jeho ramennou byla pojednou snata tíha, která ho skličovala vždy a všude. Nemyslel na to, že neuvidí teď už pravděpodobně rodiče během své dovolené; dlouhá nejistota pohřbila již toto pomyšlení. Stačilo mu, že žije. Žije; tím to končilo, a on byl volný.

Ulice dostala při posledním útoku několik zásahů. Dům, z něhož stálo už jenom průčelí, se zřítíl. Dveře se sdělenými vybombardovanými byly teď postaveny mezi zříceniny o kus dále. Graeber právě přemýšlel, co se asi stalo s bláznivým hlídačem od protiletecké obrany — když vtom ho uviděl přicházet z druhé strany.

„Náš voják,“ řekl hlídač. „Stále ještě tady!“

„Ano. Vy taky, jak je vidět.“

„Našel jste svůj dopis?“

„Ano.“

„Přišel včera odpoledne. Můžeme vás teď na dveřích škrtnout? Potřebujeme nutně místo. Je tu na ně už pět přihlášek.“

„Ještě ne,“ řekl Graeber. „Za několik dní.“

„Bude na čase,“ řekl hlídač tak ostře a přísně, jako by byl kantorem, který mluví s neposlušným dítětem. „Měli jsme s

vámi mnoho trpělivosti."

„Vy jste redaktor tohoto Oznamovatele?"

„Protiletecká hlídka je všechno. Pečuje o pořádek. Máme tu vdovu, které se ztratily při posledním útoku tři děti.

Potřebujeme vaše místo pro dotazy."

„Tak si je vezměte. Zřejmě dostávám poštu tak jako tak tam do té zříceniny."

Hlídač sundal se dveří Graeberův lístek a podal mu jej. Graeber jej chtěl roztrhat. Hlídač mu zadržel ruku. „Zbláznil jste se, vojáku? Něco takového se netrhá. Jinak trhá člověk svoji šanci. Jednou zachráněn, vždycky zachráněn, pokud si ten lístek necháte. Vy jste doopravdy ještě začátečník!"

„Jsem," řekl Graeber a složil lístek a schoval jej. „Chtěl bych jím taky zůstat, pokud to půjde. Kde teď bydlíte?"

„Musel jsem se přestěhovat. Našel jsem komfortní díru ve sklepě. Bydlím tam jako podnájemník myši rodinky. Velice zábavné."

Graeber pohlédl na muže. Jeho hubený obličej nic neprozrazoval. „Zamýšlím založit spolek!" prohlásil. „Lidi, jejichž příbuzní byli zasypani. Musíme držet dohromady, jinak neudělá město nic. Při nejmenším musí být každé místo, kde leží zasypaní, vysvěceno kněžími, aby to byla posvěcená země. Rozumíte?"

„Ano, rozumím."

„Dobrá. Jsou lidé, kteří to shledávají hloupým. No, vy už se teď nepotřebujete stát našim členem. Vy už máte svůj zatracený dopis."

Hubený obličej se náhle změnil. Objevil se v něm výraz pomatené bolesti a vzteku. Muž se znenadání obrátil a vracel se ulicí dlouhým krokem.

Graeber se díval za ním. Pak šel dále. Rozhodl se neřici Alžbětě nic o tom, že jeho rodiče ještě žijí,

..*

Přicházela sama po náměstí před továrnou. Vypadala velmi ztracená a malá. Stmívání způsobovalo, že náměstí se zdálo větší než jindy a nízké budovy vzadu holejší a ubožejší.

„Mám dovolenou," řekla bez dechu. „Už zase."

„Jak dlouho?"

„Tři dny. Ty poslední tři dny."

Zmlkla. Její oči se změnily. Byly pojednou plny slz. „Vysvětlila jsem jim, proč," řekla. „Dali mi ty tři dny ihned. Budu je musít později možná nahradit, ale to je jedno. Potom už bude všechno jedno. Bude dokonce líp, když budu mít hodně práce —"

Graeber na to neodpověděl. Jako temný meteor udeřilo náhle i před ním poznání, že se budou musít rozloučit. Věděl to celou tu dobu, tak jako ví člověk mnoho — ale nevyvodí z toho důsledky a nepocítí to až do konce. Přicházelo do toho vždycky tolik věcí. Teď však to tu náhle bylo docela samo, veliké a plné chladné hrůzy, a šířilo kolem siné světlo, pronikavé a kreslicí — jako Roentgenovy paprsky, které pronikají půvabem a kouzlem života a ponechávají jen holý zbytek a pouhý základ.

Pohlédli na sebe. Oba to cítili. Stáli na prázdném náměstí a dívali se na sebe a každý z nich cítil, jak druhý trpí. Zdálo se jim, že kolísají v bouři; ale ani se nepohnuli. Zoufalství, před nímž prchali vždy znovu, jako by je konečně dostihlo, a viděli se teď navzájem, jak to s nimi doopravdy bude — Graeber viděl Alžbětou, samotnou, v továrně, v protileteckém krytu nebo v nějakém pokoji, čekající, s nevelkou nadějí — a ona viděla jeho, jak se vrací do nebezpečí, pro věc, ve kterou již nevěřil. Zoufalství jimi otřásalo, a současně zalila je jako příval smrtelná něha, které nemohli povolit, poněvadž cítili, že by jim rozervala srdce, kdyby jí ponechali volný průchod. Byli bezmocní. Nemohli nic počít. Museli čekat, až to povolilo.

Zdálo se to nekonečným, než mohl Graeber promluvit. Viděl, že slzy v Alžbětinih očích vyhasly. Nepohnula se; jako by tekly dovnitř. „Tak budeme moci zůstat ještě několik celých dní spolu," řekl.

S námahou se usmála. „Ano. Od zítřejšího večera."

„Dobrá. Tak to bude, jako bychom měli ještě několik týdnů, budeme-li to počítat tak, jako bys měla volno jenom večer."

„Ano."

Šli dále. V prázdných okenních otvorech domovní zdi se zachytily poslední večerní červánky jako zapomenutá záclona.

„Kam jdeme?" otázala se Alžběta. „A kde budeme spát?"

„Budeme spát v kostelní křížové chodbě. Anebo v křížové zahradě, jestli bude dost teplo. A teď si půjdeme sníst čočkovou polévku."

..*

Restaurace U Wittů se vynořila mezi zříceninami. Graeberovi se zdálo na okamžik podivné, že tu stále ještě je. Bylo to tak nepravděpodobné jako fáta morgana. Prošli zahradní brankou.

„Co tomu říkáš?" pravil.

„Vypadá to jako kousek míru, který válka přehlédla."

„Ano. A tak ať to dnes večer taky zůstane."

Záhony voněly silně zemí. Někdo je mezitím zalil. Lovecký pes pobíhal okolo domu. Olizoval si čenich, jako by se našel.

Paní Wittová jim přicházela vstříc. Oblekla si bílou zástěru. „Chcete sedět v zahradě?"

„Ano," řekla Alžběta. „A ráda bych se umyla, jestli je to možné."

„Ovšem."

Paní Wittová vedla Alžbětu do domu, po schodech nahoru. Graeber šel okolo kuchyně do zahrady. Byl tam připraven stůl s bíle a červeně kostkovaným ubrusem a dvě židle. Stály na něm sklenice a talíře a voda v karafě s lehkým kováním. Zahrada byla větší, nežli by se zdálo zvenčí. Byl v ní kus trávníku, který byl již svěží a zelený, bezové a šeríkové keře a několik starých stromů s mladým listím.

Alžběta se vrátila. „Jak jsi to jenom našel?"

„Náhodou. Jak jinak lze něco takového najít?"

Přešla trávník a dotýkala se pupat na keřích. „Tady jsou už šeríkové květy. Jsou ještě zelené a hořké. Brzo pokvetou."

„Ano," řekl Graeber. „Pokvetou. Za několik týdnů."

Přišla k němu. Voněla mýdlem a čerstvou vodou a mládím. „Je tu krásně. A zvláštní — mám pocit, jako bych tu již jednou byla."

„Taky jsem ho měl, když jsem to viděl."

„Připadá mi to, jako by to všechno už tady jednou bylo. Ty a já a tato zahrada — a že už schází jen ještě nepatrné něco, ještě to poslední, abych se přesně upamatovala na všechno z tehdejška." Položila mu hlavu na rameno.

„Nikdy to nepřijde, člověk zůstane vždycky těsně před tím. Ale snad jsme to všechno skutečně již jednou zažili a prožíváme to vždy znovu."

Paní Wittová přicházela s polévkovou mísou. „Dal bych vám hned naše lístky," řekl Graeber. „Nemáme jich mnoho. část nám shořela. Ale tyhle snad postačí."

„Nepotřebuji všechny," řekla paní Wittová. „čočku máme ještě od dřívějška. Je zapotřebí jenom několik ústřížků na salám. Přinesu vám potom zbytek nazpět. Budete něco pít? Máme několik lahví piva."

„To je ohromné. Na pivo bychom zrovna měli chuť." Červánky byly už jen bledou září. Začal zpívat drozd. Graeber si vzpomněl, že slyšel jednoho již dopoledne. Seděl na zastavení křížové cesty. Zdálo se mu, že se od té doby mnoho přihodilo. Zvedl s mísy pokličku. „Salám. Dobrý metický salám, A čočka; hustě zavařená. Skvělé jídlo!"

Naplnil talíře, a na okamžik se mu zdálo, že má dům a zahradu a ženu a stůl a jídlo a bezpečí a že je mír. „Alžběto," řekl.

„Kdybys měla uzavřít smlouvu, že budeš příštích deset let žít tak jako teď — s ruinami a s touto zahradou a my dva pohromadě, podepsala bys ji?"

„Ihned. I na delší dobu."

„Já taky."

Paní Wittová přinesla pivo. Graeber otevřel láhve a naplnil sklenice. Napili se. Pivo bylo chladné a dobré. Jedli polévku. Jedli ji pomalu a klidně a dívali se na sebe.

Setnělo se. Světlo met prořzl nebe, pátral v mracích a klouzal dále. Drozd přestal zpívat. Začínala noc.

Objevila se paní Wittová, aby znovu naplnila mísu. „Jedli jste málo," řekla. „Mladí lidé musí hodně jíst."

„Jedli jsme, co jen jsme mohli. Mísa je skoro prázdná."

„Přinesu vám ještě trochu salátu. A kousek sýra."

Výšel měsíc. „Nyní máme všechno," řekla Alžběta. „Měsíc, zahradu a pojedli jsme a máme ještě před sebou celý večer. Je to tak krásné, že to není takřka k vydržení."

„Tak žili lidé dříve. A neviděli v tom nic zvláštního."

Přikývla a rozhlédla se. „Není odtud vidět ani jedinou zříceninu. Zahrada leží tak, že je člověk nevidí. Zakrývají je stromy. Pomysli si, že jsou celé země, které vypadají takhle!"

„Zajedeme si tam po válce. Uvidíme jenom nezpustošená města, a ta budou večer ozářena a nikdo nebude mít strach z bomb. Půjdeme na procházku kolem výkladních skříní, plných světla, a bude tak jasně, že budeme moci konečně jednou vidět večer své obličej jako ve dne."

„Pustí nás tam?"

„Na cesty? Proč ne? Do Švýcarska?"

„Budeme musít mít švýcarské franky. Jak je dostaneme?"

„Vezmeme si s sebou fotografické aparáty a tam je prodáme. Z toho budeme žít několik týdnů."

Alžběta se zasmála. „Nebo šperky nebo kožichy, které nemáme."

Paní Wittová přišla se salátem a se sýrem. „Líbí se vám tady?"

„Ano, velice. Můžeme ještě chvíli zůstat sedět?"

„Jak dlouho chcete. Přinesu vám ještě kávu. Ovšem sladovou kávu."

„Ještě i kávu. Žijeme si dnes jako knížata," řekl Graeber.

Alžběta se zase zasmála. „Jako knížata jsme si žili ze začátku. S husími játry a kaviárem a falckým vínem. Ted' žijeme jako lidé. Tak jak budeme chtít žít později. Není to krásné, žít?"

„Ano, Alžběto."

Graeber se na ni podíval. Když přišla z továrny, vypadala unaveně. Ted' se úplně zotavila. Šlo to u ní vždy rychle, potřebovala k tomu pramálo.

„Bude to krásné, žít," řekla. „Zvykli jsme si na tak málo, už takřka na nic. Proto máme ještě tolik před sebou. Co je pro jiné lidi samozřejmé, bude pro nás veliké dobrodružství. Už vzduch, který nebude cítit požárem. Nebo večere bez lístků, obchody, v nichž si člověk může koupit, co chce. Města, která nejsou zničena. Nebo moci mluvit, aniž se člověk napřed rozhlédl na všechny strany. Nemusí už mít žádný strach! Potrvá to dlouho, ale strach bude menší a menší, a dokonce přijde-li ještě občas, bude to vlastně štěstí, poněvadž vzápětí budeme vědět, že už se není třeba bát. Nemyslíš?"

„Ano," řekl Graeber s námahou. „Ano, Alžběto. Když se na to díváme takhle, čeká nás spousta štěstí."

Zůstali, jak dlouho mohli. Graeber zaplatil večeri a paní Wittová šla spát. Mohli tak zůstat ještě sedět sami.

Měsíc stoupal výše. Noční vůně země a mladého listí sílila, a poněvadž bylo bezvětří, zaháněla chvílemi zápach prachu

a suti, který neustále visel nad městem. V křovinách zašustělo. Kočka tam honila krysy. Krysy bylo více než dřív; nacházely pod zříceninami dostatek žrádla. Odcházeli v jedenáct hodin. Bylo jim, jako by opouštěli nějaký ostrov. „Příliš jste se opozdili," řekl kostelník, když přišli. „Všechna místa jsou obsazena." Byl to jiný než ráno. Tento byl mladší, vyholený a ztrnule důstojný. Pravděpodobně to byl ten, jenž udal Josefa.

„Nemohli bychom spát v křížové zahradě?"

„V křížové zahradě spí už všude na krytých místech lidé. Proč nejdete do úřední nouzové ubytovny?"

Byla to ve dvanáct hodin v noci pitomá otázka. „Spolehněte se na Boha," odpověděl Graeber.

Kostelník se na okamžik na něho ostře zadíval. „Chcete-li zůstat zde, musíte spát venku."

„Nevadí."

„Jste ženatý?"

„Ano. Proč?"

„Toto je dům Boží. Lidé, kteří nejsou ženatí, nemohou tady spát společně. V křížové chodbě máme zvláštní oddělení pro muže a pro ženy."

„I když jsou spolu oddáni?"

„I pak. Křížová chodba patří ke kostelu. Žádná tělesná žádost se tu netrpí. Vy oba nevypadáte na to, že byste byli svoji."

Graeber vytáhl svůj oddací list. Kostelník si nasadil niklové brýle a studoval jej pod věčným světlem. „Velmi krátkou dobu," řekl potom.

„O tom není v katechismu žádných ustanovení."

„Jste oddán i církevně?"

„Poslyšte," řekl Graeber. „Jsme unaveni. Moje žena těžce pracovala. Jdeme teď spát do křížové zahrady. Jestli proti tomu něco máte, pokuste se nás vyhnat. Ale přiveďte si s sebou víc lidí. Nebude to tak jednoduché."

Pojednou stál u nich duchovní. Přišel neslyšně. „Co se tu děje?"

Kostelník mu vysvětloval. Duchovní ho přerušil po několika větách. „Böhme, nehrajte si na Pána Boha. Je dosti zlé, že lidé musí spát tady." Obrátil se ke Graeberovi. „Nebudete-li mít zítra byt, přijďte do devíti hodin večer do Dómového dvora 7. Kanovník Biedendieck. Moje hospodyně vás už někam uloží."

„Děkuji mnohokrát."

Biedendieck kývl a šel dále. „Tak, vy poddůstojníku Boží!" řekl Graeber kostelníkovi. „Major vám dal rozkaz. Musíte poslechnout. Církev je jediná diktatura, která byla po staletí úspěšná. Kde je cesta ke křížové zahradě?"

Kostelník je vedl sakristií. Mešní roucha se třeptala ve tmě. Pak přišly dveře a chodba a křížová zahrada. „Ale ne abyste se utábořili na hrobech kapitulních kanovníků," zavrčel Böhme. „Zůstaňte na druhé straně, vedle křížové cesty."

Nesmíte také spát pohromadě. Jen vedle sebe. Každé lůžko musí být zvlášť. A svlékat se je zakázáno."

„Boty taky?"

„Boty ne."

Šli dále. Z chodeb bylo slyšet chrápání ve všech tóninách. Graeber prostřel na trávník celtu a pokrývky. Pohlédl na Alžbětu. Smála se.

„Čemu se směješ?" zeptal se.

„Směju se kostelníkovi. A tobě."

„Dobře." Graeber postavil kufr ke zdi a z batohu udělal jakýsi podhlavník. Náhle pronikl rytmickým chrápáním ženský výkřik.

„Ne! Ne! O —" Zaniklo to v brumlání.

„Ticho!" zavrčel kdosi. Žena vykřikla znovu. „Ticho! Hrome!" vzkřikl jiný hlas hlasitěji. Výkřik ustal jako zardoušen.

„To jsme my lidé povolání vládnout," řekl Graeber. „Dokonce i ve snu uposlechneme každého rozkazu."

Ulehli. Byli u zdi téměř sami. Jen v obou rozích ukazovaly temné vyvýšeniny, že tam také spí lidé. Měsíc stál nad rozstřílenou věží. Vrhla pruh světla na staré hroby kanovníků. Některé se propadaly. Nezpůsobily to bomby; rakve ztrouchnivěly a povolily. Uprostřed zahrady, mezi keři šípkových růží, tyčil se velký kříž. Dokola podél cesty stála kamenná zastavení křížové cesty. Alžběta a Graeber leželi mezi Bičováním a Trnovým korunováním. Za nimi, v druhém čtverci, se leskly sloupy a oblouky křížové cesty, která byla otevřena do zahrady.

„Pojď sem ke mně," řekl Graeber. „K čertu s nařízeními toho asketického kostelníka!"

XXIII.

Vlaštovky lítaly kolem rozstřílené věže. Ranní slunce jiskřilo na hranách utržené kovové krytiny. Graeber vybalil lihový vaříč. Nevěděl, jestli je dovoleno vařit; proto se chtěl řídit starým vojenským zákonem: jednat, dříve než to někdo mohl zakázat. Vzal jídelní misku a hledal kohoutek vodovodu. Našel ho za Ukřižováním. Spal tam muž s otevřenými ústy a ryšavým strniskem. Měl jen jednu nohu. Odepjal protězu a položil ji vedle sebe. Leskla se v jítňím světle niklovými svěrami jako stroj. Graeber se podíval otevřeným sloupovým do křížové cesty. Kostelník měl pravdu: muži a ženy leželi odděleně. Na jižní straně spaly jenom ženy.

Když se vrátil, byla Alžběta vzhůru. Vypadala svěží a vyspalá; ne jako bledé tváře, které viděl v křížových chodbách.

„Vím, kde se můžeš umýt," řekl. „Jdi tam, než začne útok ostatních. Posvátné organizace mají vždy nedostatečná zdravotní zařízení. Pojď, ukážu ti umyvárnu sídelních kanovníků."

Zasmála se. „Zůstaň raději tady a dej pozor na kávu, nebo nám zatím uteče. Najdu si už tu umyvárnu sama. Kudy se

tam jde?"

Popsal jí cestu. Šla zahradou. Spala tak klidně, že si téměř vůbec nepomačkala šaty. Díval se za ni. Náhle ji velmi miloval.

„Tak, vy vaříte v zahradě Páně!" Zbožný kostelník se připlížil v plstěných papučích. „A dokonce pod zastavením Bolestného růžence!"

„Kde je Radostný? Mohl bych jít konečně tam."

„Tady je všude posvátná půda. Nevidíte, že tady leží pochování kanovníci?"

„Seděl jsem už a vařil na mnoha hřbitovech," řekl Graeber klidně. „Ale povězte mi, kam jinam máme jít? Je tu někde kantina nebo polní kuchyně?"

„Kantina?" Kostelník přežvykoval slovo jako nahnílé ovoce. „Tady?"

„Nebyl by to špatný nápad." „Snad pro pohany, jako jste vy. Na štěstí jsou lidé, kteří smýšlejí jinak. Vyvarovat na Kristově půdě! Takové rouhání!"

„Není to tak hrozné rouhání. Kristus nasýtil několika chleby a rybičkami několik tisíc lidí, to byste měl vědět. Ale on jistě nebyl takový důstojný krkavec jako vy! A teď koukejte mazat! Je válka, to je pro vás asi novinka."

„Povím panu kanovníkovi Biedendieckovi o vašem rouhání!"

„Jen to udělejte! Však on vás vyhodí, vy vyschlý tichošlápu!"

Kostelník odcházel důstojně a vztekle ve svých plstěnkách. Graeber otevřel balíček kávy z Bindingovy pozůstalosti a přivoněl si. Byla to pravá zrnková káva. Spařil ji. Vůně se šířila a účinkovala okamžitě. Za kanovníckým hrobem zvedla se ježatá mužská hlava a větřila. Pak muž kýchl, vstal a přiblížil se. „Nebyl by takhle jeden šálek?"

„Odpřejskni," řekl Graeber. „To je dům Boží; tady se nerozdávají almužny, tady se jen přijímají."

Alžběta se vracela. Šla lehce a volně, jako by šla na procházku. „Odkud máš tu kávu?" tázala se.

„Ještě od Bindinga. Musíme ji rychle vypít, jinak se na nás vrhne celá křížová chodba."

Slunce putovalo po obrazech Bolestného růžence.

Před podezdívkou Bičování kvetla namodralá hrstka fialek. Graeber vytáhl z batohu chléb a máslo. Nakrájel chléb svým kapesním nožem a namazal jej máslem.

„Pravé máslo," řekla Alžběta. „Taky od Bindinga?"

„Všechno. Zvláštní — dělal mi jenom dobro, a já jsem ho nemohl nikdy ani cítit."

„Snad to dělal právě proto. Prý se to stává."

Alžběta seděla na batohu vedle Graebera. „Když mi bylo sedm roků, chtěla jsem žít asi tak jako teď."

„Já jsem se chtěl stát pekařem."

Zasmála se. „Místo toho jsi se stal ubytovatelem. Tím nejlepším. Kolik je hodin?"

„Sbalím to a doprovodím tě k továrně."

„Ne. Zůstaneme tady na sluníčku, co možná dlouho. Balení a odnášení zabere příliš mnoho času, a museli bychom dlouho čekat, až na nás přijde řada, dát všechno dole do úschovy. Křížová cesta je už plná lidí. Můžeš to udělat potom, až budu pryč."

„Dobrá. Myslíš, že se tu smí kouřit?"

„Ne. Ale ty se přece jistě o to nestaráš."

„Ne. Dělejme, co můžeme, než nás odsud vyhodí. Nebude to dlouho trvat. Pokusím se dnes najít pro nás místo, kde bychom nemusili spát oblečení. Ke kanovníku Biedendieckovi nepůjdeme v žádném případě, co?"

„Ne. Raději zase zpátky k Pohlmannovi."

Slunce stoupalo výše. Ozářilo sloupořadí a stíny sloupů padaly na zdi. Lidé přecházeli za nimi jako ve vězení ze světla a stínu. Děti plakaly. Jednonohý muž v rohu zahrady si připjal svoji umělou nohu a stáhl přes ni kalhoty. Graeber zabalil zvlášť chléb, máslo a kávu.

„Je za deset minut osm," řekl. „Musíš jít. Přijdu pro tebe k továrně, Alžběto. Kdyby se něco stalo, máme dvě místa, kde se můžeme sejít: především zahradu paní Wittové; když ne tam, tak tady."

„Ano." Alžběta vstala. „To je naposledy, co odcházím přes den."

„Zato zůstaneme dnes večer dlouho vzhůru, hodiny a hodiny. Tím si vynahradíme ztracený den."

Políbila ho a rychle odešla. Graeber uslyšel, jak se někdo směje. Obrátil se mrzutě. Mladá žena stála mezi sloupy. Před ní stál na zdi chlapec a chytal ji rukama za vlasy. Smála se s ním. Graeber s Alžbětou ji vůbec nezpozorovali.

Sbalil své věci. Pak šel vypláchnout šálek na jídlo. Amputovaný přišel za ním. Jeho noha dupala a vrzala. „Hej, kamaráde!"

Graeber se zastavil. „Neměli jste to vy tu kávu?" otázal se amputovaný,

„Ano. Vypili jsme ji."

„To je jasné." Muž měl veliké modré oči. „Já myslím tu sedlinu. Jestli ji chcete vylít, dejte ji raději mně. Dá se ještě jednou spařit."

„Ano, ovšem." Graeber vyškralab kávovou ssedlinu. Pak vzal své věci a zanesl je k místu, kde se uskladovaly.

Očekával boj s kostelnickým svatouškem. Ale místo něho byl tam ten druhý s červeným nosem. Byl cítit mešním vínem a neřekl nic.

..*

Domovník seděl u okna svého bytu ve vyhořelém domě. Když uviděl Graebera, zakýval. Graeber vešel dovnitř. „Máte pro nás poštu?"

„Ano. Pro vaši ženu. Dopis je adresován ještě slečně Krusové. To je přece v pořádku, co?"

„Ano.“

Graeber vzal dopis. Bylo mu nápadné, že se domovník na něho divně podíval. Pohlédl na dopis a ztrnul. Byl od tajné státní policie. Obrátil obálku. Byla zalepena tak, jako by ji byl někdo otevřel.

„Kdy to přišlo?“ otázal se.

„Včera večer.“

Graeber si prohlížel obálku. Byl si jist, že domovník dopis četl. Otevřel proto obálku a vyňal jej. Bylo to Alžbětino předvolání na dnešek v jedenáct hodin třicet. Podíval se na hodinky. Bylo krátce před desátou. „Dobrá,“ řekl.

„Konečně! Už dlouho jsem na to čekal.“ Schoval dopis. „Jinak nic?“

„Není to dost?“ tázal se domovník se zvědavýma očima.

Graeber se zasmál. „Nevěděl byste o nějakém bytě pro nás?“

„Ne. Potřebujete ještě nějaký?“

„Já ne. Ale moje žena.“

„Tak?“ řekl důvěrník nepřesvědčeně.

„Ano. Zaplatím dobré odstupné.“

„Tak?“ řekl domovník ještě jednou.

Graeber šel. Cítil, jak se muž za ním dívá z okna. Zastavil se a dělal, jako by se zájmem pozoroval zbytky střeš. Pak se pomalu loudal dále.

Za nejbližším rohem ihned zase vytáhl dopis. Byl to tištěný lístek, z kterého se nedalo nic usuzovat. Dokonce i podpis byl natištěn. Jenom Alžbětino jméno a datum byly doplněny psacím strojem, jehož písmeno A vyskakovalo z řady.

Hleděl na papír. Byl to kousek šedého, laciného dřevitého papíru půlčtvrtečního formátu — ale náhle mu zakryl svět.

Vycházela z něho nejasná hrozba. Čpělo to smrti.

Stál před chrámem svatě Kateřiny. Nevěděl, jak tam došel. „Arnošte,“ zašeptal někdo za ním. Trhl sebou. Byl to Josef.

Měl na sobě plášť vojenského střihu a vešel do kostela, aniž si Graebera dále všiml. Graeber se rozhlédl a za minutu ho následoval. Našel ho v prázdné lavici blízko sakristie. Josef učinil opatrný pohyb. Graeber šel až k oltáři, rozhlédl se, vrátil se a poklekl vedle Josefa.

„Pohlmann byl zatčen,“ zašeptal Josef.

„Cože?“

„Pohlmann. Gestapo si pro něho přišlo dnes ráno.“

Graeber nevěděl na okamžik, jestli má Pohimannovo zatčení nějakou souvislost s Alžbětiným dopisem. Díval se jenom na Josefa. „Pohlmann tedy také,“ řekl posléze. Josef rychle vzhlédl. „Kdo ještě?“

„Moje žena dostala předvolání na gestapo.“

„Na kdy?“

„Na dnes dopoledne v jedenáct hodin třicet.“

„Máte předvolání u sebe?“

„Ano. Tady.“ Graeber podal dopis Josefovi. „Jak se to stalo s Pohlmannem?“ tázal se.

„Nevím. Nebyl jsem tam. Když jsem přišel, viděl jsem podle kamene, který ležel jinak než předtím, co se stalo. Pohlmann jej odkopl stranou, když ho odváděli. Bylo to jedno z našich znamení. O hodinu později jsem viděl, že nakládali na vůz jeho knihy.“

„Měl tam něco, co by mu mohlo přitížit?“

„Myslím, že ne. Všechno, co by mohlo být nebezpečné, je zakopáno jinde. Dokonce i ty konzervy.“

Graeber pohlédl na papír v Josefově ruce. „Chtěl jsem zrovna k němu zajít,“ řekl. „Chtěl jsem se ho zeptat, co mám dělat.“

„Proto jsem sem přišel. Je skoro jisté, že v jeho bytě čeká nějaký úředník od gestapa.“ Josef vrátil Graeberovi předvolání. „Co míníte dělat?“

„Nevím. Právě jsem to dostal. Co byste dělal vy?“

„Uprchl bych,“ odpověděl Josef bez váhání.

Graeber hleděl do šera, ve kterém se třpytily oltáře. „Půjdu tam zatím sám a zeptám se, co chtějí,“ řekl.

„Jestli chtějí dostat vaši ženu, nepodají vám vysvětlení.“

Graeber ucítil v zádech mráz. Ale Josef byl věcný, nic více. „Kdyby chtěli dostat moji ženu, zatkli by ji jako Pohlmannu. Musí to být něco jiného. Proto tam půjdu.“

Není to možná nic důležitého,“ řekl Graeber, aniž o tom byl přesvědčen. „Pak by nebylo správné uprchnout.“

„Je vaše žena Židovka?“

„Není.“

„Tak to je něco jiného. Židi mají vždycky uprchnout. Nemohla vaše žena někam odcestovat?“

„Ne. Je nasazena. To se dá zjistit.“

Josef přemýšlel. „Je možné, že ji nechtějí zatknout. Máte pravdu, mohli by to udělat rovnou. Nemáte snad tušení, proč by ji mohli předvolat?“

„Její otec je v koncentračním táboře. A mohl ji udat někdo, s kým bydlela pohromadě. Je také možné, že na ni byli upozorněni, protože jsme se vzali.“

Josef opět přemýšlel. „Zničte všechno, co by s tím mohlo nějak souviset. Dopisy, deníky a podobné. A pak tam běžte. Vy sám. To jste přece chtěl, že ano?“

„Ano. Řeknu, že dopis přišel teprve dnes a že jsem nemohl v továrně svoji ženu zastihnout...“

„To bude nejlepší. Pokuste se z nich dostat, oč jde. Vám se nemůže nic stát. Musíte zpátky na frontu. V tom vám nebudou bránit. Kdybyste hledal úkryt pro svou ženu, mohl bych vám dát adresu. Ale napřed běžte. Budu zde dnes až

do odpoledne."

Josef na okamžik zaváhal, „Ve zpovědnici kanovníka Biedendiecka. Tam, kde je vyvěšen štítek ‚Nepřítomen‘. To mi dovolí několik hodin spánku."

..*

Graeber povstal. Po chladném chrámovém šeru padlo na něho světlo přede dveřmi tak prudce, jako by ho chtělo prosvítit a patřilo rovněž ke gestapu. Šel pomalu ulicemi. Bylo mu, jako by šel pod skleněným zvonek. Všechno kolem něho bylo pojednou cizí a nedosažitelné. Žena s dítětem na rukou připadala mu pojednou jako zjevení osobní bezpečnosti a probudila v něm bolestnou závist. Muž, který seděl na lavici a četl noviny, byl obrazem nedosažitelné bezstarostnosti; a několik lidí, kteří se smíchem rozmlouvali, působilo na něho jako bytosti z jiného, náhle zaslého světa. Pouze nad ním visel temně stín starosti, který ho odděloval od jiných, jako by byl malomočný.

Vstoupil do budovy gestapa a ukázal předvolám. Nějaký esesák ukázal mu chodbami do bočního křídla. Chodby bylo cítit spisy, nevětranými úřadovkami a kasárnami. Musil čekat v místnosti, ve které byli již tři lidé. Jeden stál u okna, které vedlo do dvora. Měl ruce na zádech a hrál prsty pravé ruky na hřbetě levé jako na klavír. Druzí dva seděli na židlích a hleděli před sebe. Jeden byl holohlavý a měl zaječí pysk, který neustále zakrýval rukou; druhý měl hitlerovský knírek a houbovitý, bledý obličej. Všichni pohlédli rychle na Graebera, když vcházel, a dívali se pak hned zase jinam. Vstoupil esesák v brýlích. Všichni ihned povstali. Graeber byl nejbližší u dveří. „Co vy tady chcete?" tázal se esesák poněkud užasle. Vojáci podléhali obyčejně vojenským soudům.

Graeber předložil svůj lístek. Esesák jej četl.

„To přece, nejste vy. Tohle je přece slečna Krusová —"

„Je to moje žena. Vzali jsme se před několika dny. Pracuje v jednom státním podniku. Myslil jsem, že bych to mohl vyřídit za ni."

Graeber vytáhl svůj oddací list; přinesl jej z opatrnosti s sebou. Esesák se nerozhodně šťoural v uchu. „No, konečně, pro mne za mne. Pokoj 72, podsklepí."

Vrátil Graeberovi jeho papíry. Podsklepí, myslil si Graeber. Bylo to podsklepí, které bylo nejrozkřičenější ve všech pověstech o domu gestapa.

Sestupoval po schodech. Dva lidé, kteří přicházeli proti němu, hleděli na něho závistivě. Myslili, že se vrací zrovna na svobodu, kdežto oni mají ještě všechno před sebou.

Pokoj 72 byla velická místnost s regály a s oddělenou kanceláří. Znuděný úředník přijal Graeberův lístek. Graeber mu vysvětlil, proč přišel, a ukázal znovu své papíry.

Úředník přikývl. „Můžete podepsat potvrzení za vaši ženu?"

„Ano."

Úředník mu přistrčil přes stůl dvě listiny. „Podepište se tady. Napište pod to: manžel Alžběty Krusové, a k tomu datum a oddací úřad, kde jste byli oddáni. Druhý formulář si můžete vzít s sebou."

Graeber pomalu podpisoval. Nechtěl ukázat, že čte, co tam bylo natištěno; ale nechtěl také podepsat naslepo. Úředník hledal mezitím v jednom z regálů.

„Zatraceně, kde je zase ten popel?" zvolal nakonec. „Holtmanne, zase jste všechno zpřeházeli. Doneste balíček Kruse."

Někdo zachrochtal za oddělenou stěnou. Graeber viděl, že podepsal, že obdržel popel vězně Bernharda Krusa. Kromě toho viděl na druhém formuláři, že Bernhard Kruse zemřel na srdeční slabost.

Úředník odešel za přepážku. Vrátil se teď s krabicí od doutníků, která byla zabalena do příliš malého kousku hnědého balicího papíru a převázána motouzem. Na stranách bylo ještě natištěno ‚Claro‘ a bylo vidět část pestrého víka krabice; byl na něm červený a zlatý znak, který držel Indián kouřící dýmku.

„Tady je ten popel," řekl úředník a pohlédl ospale na Graebera. „Vám jako vojákovi nemusím asi říkat, že se vyžaduje naprosté mlčení. Žádné úmrtní oznámení — ani v novinách, ani poštou. Žádná zádušní mše. Mlčení. Rozuměl jste?"

„Ano."

Graeber vzal krabicí od doutníků a šel.

..*

Věděl ihned, že Alžbětě nic neřekne. Musí prozatím mlčet, aby se to dozvěděla až později. Nedalo se před pokládat, že by gestapo podávalo zprávy dvakrát. Nyní stačilo, že ji bude musit zanechat samotnu; byla by to zbytečná krutost oznámit jí ještě také, že její otec je mrtev.

Vracel se pomalu k chrámu svaté Kateřiny. Ulice byly pojednou zase plny života. Hrozba zmizela. Proměnila se v smrt. Ale byla to smrt někoho jiného a na smrt jiných lidí byl zvyklý. Alžbětina otec znal jen v dětství.

Cítil pod pažďí krabicí od doutníků. Pravděpodobně vůbec neobsahovala Krusův popel. Hollmann ji mohl snadno zaměnit, a dalo se sotva předpokládat, že by si s tím v koncentračním táboře dělali obzvláštní starost. Při hromadných kremacích to bylo stejně nemožné. Nějaký topič shrábl několik hrstek popela a zabalil jej, to bylo vše. Graeber nechápal, proč se to vůbec dělo. Spojovala se tu nelidskost a byrokratismus, jenž dělal nelidskost ještě nelidštější.

Přemýšlel, co má s popelem udělat. Mohl jej zakopat někde ve zříceninách, bylo k tomu dost příležitosti. Mohl se také pokusit pochovat jej na nějakém hřbitově; ale pak by potřeboval povolení a hrob, a Alžběta by se to dověděla.

Procházel kostelem. Zastavil se před zpovědnicí kanovníka Biedendiecka. Tabulka ‚Nepřítomen‘ byla ještě vyvěšena. Odhrnul zelený závěs. Josef se na něho díval. Nespal a seděl tak, aby mohl každého kopnout do břicha a ihned utéci. Graeber přešel okolo k lavici blízko sakristie. Za chvíli Josef přišel. Graeber ukázal na krabicí od doutníků.

„Bylo to tohle. Popel jejího otce.“

„Nic víc?“

„Je to dost. Dozvěděl jste se ještě něco o Pohlmannovi?“

„Ne.“

Oba pohlédli na balíček. „Krabice od doutníků,“ řekl Josef. „Obyčejně používají starých lepenkových krabic nebo papírových sáčků. Krabice od doutníků je už skoro jako rakev. Kde ho chcete nechat? Tady v kostele?“

Graeber zavrtěl hlavou. Náhle mu napadlo, co by mohl udělat. „V křížové zahradě,“ řekl. „To je přece také hřbitov.“ Josef přikývl.

„Mohu pro vás ještě něco udělat?“ tázal se Graeber.

„Mohl byste vyjít tamhle postranními dveřmi a podívat se, není-li na ulici něco podezřelého. Musím odejít; od jedné hodiny má službu antisemitský kostelník. Když se nevrátíte během pěti minut, budu předpokládat, že ulice je volná.“

„Dobrá.“

..*

Graeber stál na slunci. Za chvíli vyšel Josef ze dveří. Šel těsně kolem Graebera. „Všechno nejlepší!“ zašeptal.

„Všechno nejlepší.“

Graeber se vrátil. Křížová zahrada byla v tuto dobu prázdná. Dva žlutí motýli s červenými tečkami na křídlech poletovali okolo keře s drobnými bílými květy. Keř stál u hrobu sídelního kanovníka Aloysia Blumera. Graeber přistoupil a prohlížel si jej. Tři hroby byly propadlé, ale Blumerův tak, že se zdálo, jako by pod trávník vedla díra. Bylo to dobré místo.

Napsal na lístek, že je to popel katolického vězně z koncentračního tábora. Učinil to pro případ, že by někdo krabici objevil. Lístek vsunul pod hnědý papír. Potom vyřizl bajonetem kus trávníku a zvětšil opatrně prolákladinu v zemi, až tam šlo krabici vsunout. Šlo to snadno. Zemí, kterou vyhrabal, zasypal znova díru a zakryl pak všechno drnem. Bernhard Kruse, byl-li to on, nalezl takto místo v posvěcené zemi, u nohou vysokého církevního hodnostáře.

Graeber se vrátil a sedl si na zídku křížové chodby. Kameny byly teplé sluncem. Snad je to rouhání, pomyslně si. Snad taky jenom zbytečná sentimentalita. Bernhard Kruse byl katolík, a katolíkům byl pohřeb ohněm zapovězen; ale to bude musít církev zajisté vzhledem k zvláštním okolnostem přimhouřit oko. A není-li to v krabici vůbec Kruse, nýbrž popel různých obětí, možná i protestantů a orthodoxních židů, mohlo by jistě v tomhle případě projít i to, myslil si. Ani Jehova, ani Bůh protestantů anebo Bůh katolíků nebudou proti tomu celkem příliš namítat.

Pohlédl na hrob, do něhož byla kradmo vložena krabice od doutníků jako kukaččí vejce do hnízda. Po celou cestu nepociťoval nic zvláštního; ale teď, když bylo po všem, cítil hlubokou a nekonečnou hořkost. Bylo to více než pouhá myšlenka na mrtvého. Byl v ní Pohlmann a Josef a veškerá bída, kterou viděl, válka, a také jeho vlastní osud.

Vstal. V Paříži viděl hrob Neznámého vojína; nádherný, pod triumfálním obloukem, do něhož byly vtesány velké bitvy Francie. Zdálo se mu, že propadlý kus trávníku s náhrobkem kanovníka Blumera a s krabicí od doutníků pod ním je něco podobného, a možná že dokonce ještě více — i bez duhového oblouku slávy a bitev.

..*

„Kde budeme dnes večer spát?“ tázala se Alžběta. „V kostele?“

„Ne. Stal se zázrak. Byl jsem u paní Wittové. Její dcera se odstěhovala před několika dny na venkov. Můžeme tam zůstat, a možná, že by sis to mohla nechat i potom, až odjedu. Zanesl jsem tam už všechny naše věci. Je tvá dovolená schválena?“

„Ano. Už tam nemusím. A ty už nemusíš na mne čekat.“

„Zaplať pámbu! Dnes večer to oslavíme! Zůstaneme celou noc vzhůru a zítra budeme spát až do poledne.“

„Ano. Budeme sedět v zahradě, až vyjdou všechny hvězdy. Ale předtím ještě rychle půjdu a koupím si klobouk. Dnes je na to den.“

„Co chceš dělat s kloboukem? Chceš si ho vzít dnes večer do zahrady?“

Alžběta se zasmála. „Snad i to. Ale to není tak důležité. Důležité je, že si ho člověk koupí. Je to symbolický čin. Klobouk je jako vlajka. Kupujeme si ho, když jsme šťastné nebo nešťastné. Ty tomu nerozumíš, vid?“

„Ne. Ale koupíme si ho. Oslavíme tím tvoji svobodu. To je nutnější než večere! Jsou ještě vůbec nějaké obchody otevřeny? A nepotřebuješ k tomu šatenu?“

„Tu mám. A vím taky, kde mají klobouky.“

„Dobrá. Koupíme klobouk ke zlatým šatům.“

„K těm žádný nepotřebuji. Jsou to večerní šaty. Koupíme jednoduše nějaký klobouk. Je to naprosto nutné. Tím je továrna vyřízena.“

Kus výkladní skříně obchodu zůstal celý. Zbytek byl zabeďněn. Nakoukli do ní. Byly tam dva klobouky. Jeden byl ozdoben umělými květinami, druhý pestrým perím. Graeber je pochybovačně pozoroval; nedovedl si v nich Alžbětu představit. Vtom uviděl, že bělovlasá žena chce zrovna zamknout dveře. „Honem!“ řekl.

Majitelka je zavedla do místnosti za krámem, který byl zatemněn. Pustila se ihned s Alžbětou do rozhovoru, z něhož Graeber ničemu nerozuměl. Sedl si na křehkou zlatou židli u dveří. Majitelka rozsvítila před zrcadlem a vyndávala z krabic klobouky a látky. Šedý krám se náhle proměnil v začarovanou jeskyni. Modř a červeň a růžová a bílá klobouků vzplála, a mezi nimi třeptaly se pestré tkaniny brokátů, jako by to byly koruny, které se zkoušejí pro tajuplnou slavnost. Alžběta se pohybovala v záplavě světla před zrcadlem sem a tam, jako by právě vystoupila z nějakého obrazu a za ní se

ještě zavíralo šero, do něhož byl ponořen ostatek místnosti. Graeber tam seděl úplně tiše a pozoroval scénu, která se mu zdála neskutečná po všem, co se stalo během dne. Poprvé viděl Alžbětu úplně oprostěnou od doby, v sebe soustředěnou, oddanou nenucené a hluboké hře, zaplavenou světlem a něhou a láskou, vážnou a soustředěnou jako lovkyni, která zkouší své zbraně k boji. Slyšel, aniž poslouchal, tichý hovor obou, bylo to jako zurčení pramene, viděl jasný kruh, který Alžbětu obklopoval, jako by z ní vyzařoval, a miloval ji a toužil po ní a zapomněl na všechno ostatní v tomto tichém štěstí, za nímž stál nepochopitelný stín ztráty, jen aby je ještě prohloubil a učinil ještě zářivějším a tak skvostným a prchavým, jako třpytné odlesky na hedvábných a brokátových hadřích. „Čapku," řekla Alžběta. „Jednoduchou zlatou čapku, která by těsně obepínala hlavu."

XXIV.

Hvězdy stály v okně. Divoké víno se pnulo kolem malého čtyřúhelníku, a několik šlahounů viselo dolů a kymácelo se ve větru jako tmavá kyvadla němých hodin. „Doopravdy nepláču," řekla Alžběta. „A když pláču, nestarej se o to. Nejsem to já, je to jen něco ve mně, a chce to ven. Někdy nemá člověk nic než pláč. Není to smutek. Jsem šťastna." Ležela v jeho náruči, hlavu přitisknutou k jeho rameni. Postel byla široká, ze starého tmavého ořechového dřeva. Pelesti byly vysoké a vyřezávané. Prádelník z vlašského ořechu stál v koutě a u okna stůl se dvěma židlemi. Na stěně visela zasklená skříňka, ve které byl starý svatební věneček z umělé myrty, a zrcadlo, v němž se tmavě a jasně pohybovaly vinné úponky a kmitavé bledé světlo zvenčí. „Jsem šťastna," řekla Alžběta. „Stalo se toho v těchto týdnech tolik, že to všechno nemohu do sebe ani pojmouti. Pokoušela jsem se o to. Nejde to. Musíš mít dnes v noci se mnou trpělivost." „Rád bych tě dostal ještě ven z města, někam na vesnici." „To je jedno, kde budu, až budeš pryč." „Není to jedno. Vesnice nejsou bombardovány." „Jednou nás určitě přestanou bombardovat. Z města nestojí už přece téměř nic. Nemohu odejít, pokud budu musít do továrny. Jsem ráda, že mám tento kouzelný pokoj. A paní Wittovou." Dýchala klidněji. „Bude mi hned zase dobře," řekla. „Nepovažuj mě za příliš hysterickou. Jsem šťastna. Ale je to rozkolísané štěstí. Není to stejnoměrné, pokojné štěstí." „Pokojné štěstí," řekl Graeber. „Kdo by je chtěl?" „Nevím, ale myslím, že bych ho snesla opravdu hodně a na delší dobu." „Já taky. Nechci to jen připustit, poněvadž je zatím nemůžeme mít." „Deset let bezpečného, dobrého, jednotvárného, měšťáckého, pokojného štěstí — myslím dokonce, že by ho nebylo příliš, i kdyby jím byl naplněn celý život!" Graeber se smál. „To je proto, že vedeme takový zatraceně zajímavý život. Naši předkové smýšleli jinak, prahli po dobrodružství a nenáviděli své pokojné štěstí." „My ne. Stali jsme se zase prostými lidmi s prostými přáními." Alžběta se na něho podívala. „Chceš teď spát? Celou noc nerušeně spát? Kdo ví, kdy se zas budeš moci vyspat, když zítra večer odjíždíš!" „Vyspím se dost cestou. Potrvá to několik dní, než dojedu." „Dostaneš se někdy do postele?" „Ne. Od zítřka mohu očekávat nejvýš někdy pryčnu nebo slammík. člověk si na to brzo zvykne. Není to zlé. Teď bude léto. Rusko je ohavné v zimě." „Možná, že tam budeš musít zůstat ještě jednu zimu." „Budeme-li tak ustupovat dál, budeme v zimě v Polsku nebo až v Německu. A tam už není tak zima. A je to zima, kterou člověk zná." Teď se bude ptát, kdy přijdu zase na dovolenou, myslil si. Byl bych rád, kdybychom to měli už všechno za sebou. Musí se na to zeptat a musím jí odpovědět, a chtěl bych, aby to už bylo odbyto. Nejsem již docela tady. Ale co z mé bytosti je zde, je jako zbaveno kůže, ale přece jen nezranitelné. Je to jen citlivější než otevřená rána. Pohlédl na šlahouny, které se kymácelly za oknem, a na mihotavé stříbro a šed' v zrcadle, a bylo mu, jako by hned za ním stálo nějaké tajemství a musilo v nejbližším okamžiku sejmut svůj závoj. Pak uslyšeli sirény.

..*

„Zůstaňme zde," řekla Alžběta. „Nechci se oblékat a utíkat do krytu."

„Dobře."

Graeber šel k oknu. Odsunul stůl a díval se ven. Noc byla jasná a bez hnutí. Zahrada zářila v měsíčním svitu. Byla to neskutečná noc, stvořená k snění, a dobrá noc pro letecké útoky. Uviděl paní Wittovou vycházet ze dveří. Její obličej byl velmi bledý. Otevřel okno. „Chtěla jsem vás již vzbudit," volala do hluku.

Graeber kývl. „Kryt — Leibnizova ulice —" zaslechl.

Zamával. Potom viděl, že se vrátila do domu. Čekal ještě minutu. Nevracela se. Zůstala rovněž v domě. Nedivil se tomu. Jako by to tak musilo být. Nebylo třeba odcházet; zahrada a dům se zdály chráněny neznámým kouzlem. Jako by mlčely nedotčeny řevem, který se hnal nad nimi.

Stromy stály tiše za bledým stříbrem trávníku. Keře se nehnuly. I šlahouny za oknem se přestaly kývat. Ostrůvek míru ležel v měsíčním světle jako ve skleněném krytu, od něhož se odrážela ničivá bouře.

Graeber se obrátil. Alžběta se v posteli posadila. Její ramena bledě svítila a tam, kde se kulatila, měla něžné stíny. Její ňadra byla pevná a smělá a zdála se větší, než byla. Její ústa byla tmavá a její oči úplně průhledné a skoro bez barvy. Opírala se rukama o polštáře za sebou a seděla v posteli jako někdo, kdo náhle vešel zdaleka dovnitř. Na okamžik byla právě tak cizí a tichá a tajemná jako zahrada venku v měsíčním světle před skonáním světa.

„Paní Wittová tady taky zůstala," řekl Graeber.

„Pojď."

Když šel k lůžku, zahlédl v šedém a stříbrném zrcadle svůj obličej. Nepoznával ho. Byl to obličej někoho jiného. „Pojď," řekla Alžběta ještě jednou.

Sklonil se k ní. Objala ho. „To je jedno, co se stane," řekla.

„Nic se nemůže stát," odpověděl. „Dnes v noci ne." Nevěděl, proč tomu věřil. Souviselo to nějak se zahradou a se světlem a se zrcadlem a s Alžbětinými rameny a velikým, širým klidem, který ho pojednou naplnil až do poslední buňky.

„Nic se nemůže stát," opakoval.

Uchopila pokrývku a hodila ji na zem. Ležela tu nahá, z boků vybíhaly nohy, byly silné a dlouhé, bylo to tělo, které se zužovalo od ramen a ňader v plochou jamku břicha, jehož stehna nebyla hubená, které jako by se vlnilo a řítilo ze všech stran do trojúhelníku klína. Bylo to tělo mladé ženy a ne již dívky.

Cítil ji ve svém objetí. Přilnula k němu a bylo mu, jako by tisíc rukou se nad ním zkřížilo a tisklo ho a unášelo. Nemohlo už nic mezi ně proniknout, všechno bylo si tak blízké. Nebylo to již vzrušení prvních dnů, bylo to pozvolné, stále vlnění, které šumělo a smývalo vše, slova, hranice, horizont a posléze vědomí sebe sama —

Zvedl hlavu. Vracel se z daleka. Naslouchal. Nevěděl, jak dlouho byl nepřítomen. Venku bylo ticho. Myslel, že se mýlí, a zůstal ležet a naslouchal. Neslyšel nic — ani výbuchy; a dokonce ani protiletectvou palbu. Zavřel oči a klesl zpět. Pak znovu procítl. „Nepřišli, Alžběto," řekl.

„Ano," zašeptala.

Leželi vedle sebe. Graeber viděl pokrývku na podlaze a zrcadlo a otevřené okno. Myslel, že ta noc nikdy neskončí, ale nyní cítil, jak čas opět pomalu vplouvá do ticha. Úponky za oknem se zase pohybovaly větrem, jejich stíny procházely zrcadlem, a v dáli se ozval hluk. Pohlédl na Alžbětu. Měla zavřené oči. Její ústa byla pootevřena, a dýchala zhluboka a klidně. Dlela ještě jinde. On už byl tady. Již zase přemýšlel. Zůstávala vždy déle vzdálena. Chtěl bych to také umět, pomyslel si, ztratit se, úplně a na dlouho. Bylo to něco, co jí záviděl, kvůli čemu ji miloval a co ho trochu levalo. Byla někde, kam nemohl s ní nebo ne dost daleko, snad právě to ho levalo. Cítil se pojednou sám a podivně poražený.

Alžběta otevřela oči. „Kde zůstala letadla?"

„Nevím."

Shrnula si vlasy dozadu. „Mám hlad."

„Já taky. Máme k jídlu všechno možné." Graeber vstal, přinesl konzervy, které si donesl z Bindingova sklepa. „Tady je kuře a telecí maso a tady dokonce kousek zajíce a k němu kompot."

„Vezměme si zajíce s kompotem."

Graeber otevřel sklenice. Měl to rád, že mu Alžběta nepomáhala, nýbrž zůstala ležet a čekala. Neměl rád ženy, které, ještě zahaleny tajemstvím a tmou, ihned se zase proměňovaly v horlivé hospodyně.

„Stydím se po každé, když vidím všechny ty věci od Alfonse," řekl. „Zachoval jsem se vůči němu dost špatně."

„Zato se určitě on zachoval špatně vůči někomu jinému. Tím se to vyrovná. Byl jsi na jeho pohřbu?"

„Ne. Byla tam spousta členů strany v uniformách. Nešel jsem s nimi. Poslechl jsem si jenom řeč obersturmbannführera Hildebrandta. Pravil, že máme všichni horlivě následovat Alfonse a splnit jeho poslední přání. Myslel tím bezohledný boj proti nepříteli. Ale Bindingovo poslední přání bylo jiné. Alfons byl v krytu v pyjama s blondýnou v noční košili."

Graeber vyklopil maso a kompot do dvou misek, které jim dala paní Wittová. Pak nakrájel chleba a otevřel láhev vína. Alžběta vstala. Stála nahá u ořechové postele. „Opravdu nevypadáš, jako bys šila již měsíce celá shrbená vojenské pláště," řekl Graeber. „Vypadáš, jako bys každý den cvičila."

„Cvičila? Člověk cvičí, jenom když je zoufalý."

„Skutečně? To by mi nikdy nenapadlo."

„Jenom tehdy," řekla Alžběta. „Člověk musí cvičit, až se nemůže ani pohnout. Běhat, až je k smrti unaven. Uklidit pokoj desetkrát za sebou, kartáčovat si vlasy, až bolí hlava, a tak podobně."

„Pomůže to?"

„Jenom po nejvyšší stupeň zoufalství. Když už se člověku nechce ani myslet. V nejvyšším stupni nepomůže vůbec nic, než se mu poddat."

„A pak?"

„Čekat, až život člověka zase nějak probudí. Myslím život, který způsobuje, že dýcháme. Nemyslím život, který žijeme." Graeber zvedl sklenici. „Myslím, že víme na svá léta až moc o zoufalství. Zapomeňme na to."

„Víme už taky až moc o zapomínání," řekla Alžběta. „Zapomeňme taky na to."

„Dobře. Ať žije paní Kleinertová, která zavařila tohoto zajíce."

„A ať žije paní Wittová, která nám dala zahradu a tento pokoj."

Vypili sklenice do dna. Víno bylo chladné a vonné a mladé. Graeber znovu naplnil sklenice. Měsíc v nich zlatě zářil.

„Můj milovaný," řekla Alžběta. „Je dobré být v noci vzhůru. Mluví se pak mnohem snáze."

„Máš pravdu. V noci jsi zdravé, mladé boží stvoření a ne šicka vojenských plášťů. A já nejsem voják."

V noci je člověk tím, čím by měl vlastně být; ne tím, čím se stal."

„Snad." Graeber pohlédl na zajíce, kompot a na chléb. „Podle toho jsme dost povrchní lidé. Neděláme v noci skoro nic

jiného, než spíme a jíme."

„A milujeme se. To není povrchní."

„A pijeme."

„A pijeme," řekla Alžběta a nastavila mu svou sklenici.

Graeber se zasmál. „A měli bychom být vlastně sentimentální a smutní a vést hluboké hovory. Místo toho jsme snědli půl zajíce a shledáváme život kouzelným a děkujeme Bohu."

„To je lepší. No ne?"

„To je to jediné. Když člověk nemá žádné požadavky, je všechno dar."

„Naučil ses to v poli?"

„Ne. Tady."

„To je dobře. To je vlastně všechno, čemu je třeba se naučit, že?"

„Ano. Pak už člověk potřebuje jenom trochu štěstí."

„Měli jsme je taky?"

„Ano. Měli jsme všechno, co je možné mít."

„Nejsi smutný, že je po všem?"

„Není po všem. Mění se to jenom."

Podívala se na něho. „A přece. Jsem smutný," řekl. „Jsem tak smutný, že myslím, že zítra zemřu, až tě budu opouštět. A když si pomyslím, co by se nesmělo stát, abych teď nebyl smutný, tak je to jen to jediné, že bych tě nikdy nebyl potkal. Pak bych nebyl smutný, nýbrž bych zase odejel prázdný a lhostejný. A když si na to pomyslím, pak už můj smutek není smutkem. Je to černé štěstí. Rub štěstí."

Alžběta vstala. „Nevyjádl jsem to snad správně," řekl Graeber. „Rozumíš, jak to myslím?"

„Rozumím ti. A vyjádřil jsi to docela dobře. Nedalo by se to vůbec říci lépe. Věděla jsem, že to řekneš."

Přiblížila se k němu. Cítil ji u sebe. Pojednou neměla již jména a přece měla všechna jména světa. Na okamžik proletělo jím něco jako nesnesitelné bílé světlo a poznal, že všechno splyvalo, loučení a návrat, vlastnictví a ztráta, život a smrt, minulost a budoucnost, že vždy a všude byla tu nehybná tvář věčnosti a nemohla být zahlazena — pak jako by se mu země vzdula a zavlnila pod nohama, že musil prudce vyskočit, a objal Alžbětu a klesl s ní a v ní —

..*

Bylo poslední odpoledne. Seděli v zahradě. Kočka se plížila kolem nich. Měla se okotit a byla cele zaměstnána sebou a nikoho si nevšímal.

„Doufám, že budu mít dítě," řekla pojednou Alžběta.

Graeber na ni pohleděl. „Dítě? Proč?"

„Proč ne?"

„Dítě? V téhle době? Myslíš, že je budeš mít?"

„Doufám."

Díval se na ni. „Myslím, že bych teď měl něco říci nebo udělat a zlíbat tě a být překvapený a něžný, Alžběto. Ale nemohu. Je to na mne příliš náhlé. Na dítě jsem až dosud ještě nemyslel."

„Také nemusíš. Tebe se to netýká. Já to vlastně taky ještě nevím."

„Dítě! Dospělo by právě tak včas pro novou válku jako my pro tuto. Pomysli si na všechnu tu bídu, do které by se narodilo!"

Kočka zase přišla. Plížila se po cestě ke kuchyni. „Děti se rodí každý den," řekla Alžběta.

Graeber myslil na Hitlerjugend a na děti, které udávaly vlastní rodiče. „Proč o tom mluvíme?" řekl. „Je to jen pouhé přání. Nebo ne?"

„Nechtěl bys nikdy mít děti?"

„Nevím. V míru snad. Nepřemýšlel jsem o tom ještě. Okolo nás je toho tolik otráveného, že země bude toho plná ještě na léta. Jak je tedy možné chtít mít děti?"

„Právě proto," řekla Alžběta.

„Proč?"

„Abychom je proti tomu vychovali. Co by se stalo, kdyby zrovna ti, kdo jsou proti tomu všemu, co se teď děje, nechtěli mít děti? Mají je mít jen tihle barbaři? Kdo má potom dát svět zase do pořádku?"

„Chceš mít dítě proto?"

„Ne. Napadlo mi to jen zrovna."

Graeber mlčel. Proti jejímu důvodu se nedalo nic namítat. Měla pravdu. „Jdeš na mne moc rychle," řekl. „Ještě jsem si nezvykl ani na to, že jsem ženatý, a už se mám zase rozhodnout, jestli chci mít dítě nebo ne."

Alžběta se smála a vstala. „Na to nejjednodušší jsi při tom nepřišel — že nechci mít pouze dítě, nýbrž dítě od tebe. A teď si jdu promluvit s paní Wittovou o večeři. Musí to být mistrovské dílo, vykouzlené z konzerv."

..*

Graeber seděl sám na židli v zahradě. Nebe bylo plné načervenalé ozářených mraků. Den končil. Byl to ukradený den. Překročil svoji dovolenou o čtyřicet hodin. Ačkoli se odhlásil, zůstal. Teď byl večer a za hodinu musil jít.

Byl ještě jednou na úradě; ale od rodičů nepřišla již žádná zpráva. Zařídil, co jen mohl zařadit. Paní Wittová projevila ochotu nechat Alžbětu bydlet u sebe dále. Prohlédl si domovní sklep; nebyl dost hluboký, aby byl bezpečný, ale byl

dobře vystavěn. Podíval se také na veřejný kryt v Leibnizově ulici; byl tak dobrý jako většina jiných ve městě. Klidně se opřel. Slyšel z kuchyně řinčet nádobí. Byla to dlouhá dovolená. Tři roky, ne tři týdny. Zdály se mu sice někdy ještě trochu ne zcela jisté a kvapné, postavené na nejisté půdě; ale snažil se uvěřit, že opravdu byly. Slyšel Alžbětin hlas. Myslel na to, co mu řekla o dítěti. Bylo to jako náhlý průlom ve zdi. Objevil se otvor a za ním se rýsoval neurčitě jako zahrada kus budoucnosti. Graeber nepřemýšlel nikdy, co je za zdí. Když přišel, chtěl sice něco najít a vzít si to a mít, něco, co zanecháno při jeho odchodu by neslo jeho jméno a tím i jeho samého — ale myšlenka na dítě se k tomu nepojila. Díval se do stmívání mezi šeríkovými keři. Jak se to prodlužovalo do nekonečna, když rozvíjel svou představu, a jak zvláštní byl pocit, že život může pokračovat i za zdí, u které až dosud končil, a že to, co dosud považoval jen za kvapný lup, může se stát ještě klidným vlastnictvím, které má být odevzdáno neznámému, ještě nenarozenému životu do dálky, která nebude mít konce a bude plna něhy, jaké nikdy nepoznal. Co šíře to dávalo a co představ, a jak velmi něco v něm chtělo a nechťelo a přece jen chtělo tento ubohý a útěchyplný podvod nesmrtnosti.

..*

„Vlak jede v šest hodin," řekl. „Vyřídil jsem všechny své věci. Musím teď jít. Nechod' se mnou na nádraží. Chci odejít odtud a chci si tě vzít s sebou — jak tu žiješ, ne tlačníci a rozpaky na nádraží. Posledně mě doprovázela moje matka. Nemohl jsem tomu zabránit. Bylo to hrozné pro ni i pro mne. Trvalo dlouho, než jsem se z toho dostal, a i později jsem se vždycky rozpomínal právě na to — na plačící, unavenou, zpocenou ženu na nástupišti, ne na svoji matku, jaká byla skutečně. Chápeš to?"

„Ano."

„Dobrá. Uděláme to tedy tak. Ty mne aspoň taky neuvidíš, až už nebudu nic víc než pouhé číslo a erární majetek, naložený věcmi jako soumar. Chci od tebe odejít, tak jak tu jsme. A teď si vezmi tyhle peníze; zbyly mi. Venku je nepotřebuji."

„Nepotřebuji peníze. Vydělám si pro sebe dost."

„Nemohu je venku utratit. Vezmi si je a kup si za ně šaty. Nesmyslné, nepotřebné, krásné šaty k té malé zlaté čapce, co máš."

„Budu ti za ně posílat balíčky."

„Neposílej mi nic. Máme venku víc jídla než vy tady. Ale kup si šaty. Přiučil jsem se něčemu, když sis kupovala klobouk. Slib mi, že si koupíš šaty. Úplně nepotřebné, ne praktické. Nebo je to na ně málo?"

„Je to dost. Stačí to dokonce i na pár bot."

„To je báječné. Kup si pár zlatých bot."

„Dobrá," řekla Alžběta. „Zlaté boty s vysokými podpatky a lehké jako pírko. Přiběhnu ti v nich naproti, až zase přijedeš."

Graeber vytáhl z batohu tmavý malovaný svatý obrázek, který chtěl přinést matce. „Tady je něco, co jsem našel v Rusku. Nech si to."

„Ne, Arnošte. Dej to někomu jinému. Nebo si to vezmi zase s sebou. Je to příliš — příliš konečné. Vezmi to zpátky." Prohlížel si obrázek. „Našel jsem ho v zničeném domě," řekl. „Možná že nepřináší štěstí. Nikdy jsem na to nepomyslel." Zase jej zabalil. Byl to svatý Mikuláš na zlatém podkladě s mnoha anděly.

„Jestli chceš, mohu jej zanést do kostela," řekla Alžběta. „Tam, kde jsme spali. Do kostela svaté Kateřiny."

Tam, kde jsme spali, pomyslel si. Včera to bylo ještě nedávno; teď je to už nekonečně vzdálené. „Ti to nevezmou," řekl.

„Je to jiné náboženství. Správcové Boha lásky nejsou obzvlášť tolerantní."

Pomyslel si, že mohl vložit obrázek do hrobu kanovníka Blumera s Krusovým popelem. To by však bylo pravděpodobně ještě o jedno rouhání více.

..*

Neohlížel se. Nešel ani příliš pomalu, ani příliš rychle. Batoh byl těžký a ulice byla velmi dlouhá. Když zahnul za roh, zahnul za mnoho rohů. Na okamžik byla tu ještě vůně Alžbětiných vlasů; pak ho oválo staré spaleniště, dusno pozdního odpoledne a nasládlý zápach hniloby, který stoupal za teplejšího počasí ze zřícenin. Šel po nábřeží. Jedna řada lipové aleje byla černě spálená, druhá se zelenala. Řeka byla ucpána a plazila se líně mezi zdí, slámou, zbytky zábradlí a postelemi. Kdyby teď přišel nálet, pomyslel si, musil bych jít do krytu a měl bych důvod zmeškat vlak. Co by řekla Alžběta, kdybych pojednou stál před ní? Přemýšlel o tom. Nevěděl. Ale všechno, co bylo až dosud dobré, proměnilo by se pravděpodobně v bolest. Bylo by to jako na nádraží, když vlak odjíždí opožděně a člověk má ještě půl hodiny času a musí jej strávit vleklými rozpačitými řečmi. Kromě toho by nic nezískal; za útoku by vlak taky nejel, nýbrž čekal a musil by jej tedy dostihnout.

Přišel do Bramské ulice. Odtud nastoupil svou první cestu do města. Autobus, který ho tehdy přivezl, stál tam a čekal. Vlezl dovnitř. Za deset minut odjeli. Nádraží bylo mezitím přeloženo zase jinam. Nyní to byla střecha z vlnitého plechu, barevně natřená, aby ji letci neviděli. Po jedné straně byly napjaty šedé plachty, vedle nich byly zasazeny jako maskování umělé stromy a postaven chlév, z něhož vyhlížela dřevěná kráva. Na louce se pásli dva staří koně. Vlak už tam stál. Několik vagónů mělo nápis: Jen pro vojsko. Stráž prohlížela papíry. Neřekla nic, že se Graeber o den zpozdil. Nastoupil a našel si místo u okna. Za chvíli přišli ještě tři lidé; poddůstojník, svobodník s jizvou a dělostřelec, který se hned pustil do jídla. Polní kuchyně přijela na nástupiště. Objevíly se dvě mladé pomocné sestry a jedna starší s železným hákovým křížem jako broží.

„Dávají kávu," řekl poddůstojník. „Podívejme se!"

„Nám ne," odpověděl svobodník. „Je to pro transport nováčků, kteří jdou po prvé do pole. Slyšel jsem to předtím. Bude se taky ještě řečnit. Pro nás už to nedělají."

Přivedli hlouček uprchlíků. Po odpočítání stáli se svými krabicemi a kufříky ve dvou řadách a hleděli na kotel s kávou. Objevilo se několik důstojníků SS. Měli elegantní boty a jezdecké kalhoty a kráčeli po nástupišti jako čápi. Do oddělení přišli tři další dovolenci. Jeden otevřel okno a vyklonil se. Venku stála žena s dítětem. Graeber pohlédl na dítě a potom se podíval na ženu. Měla svrážtlý krk, napučená oční víčka, hubená svislá ňadra a byla oblečena do sepraných letních šatů, potištěných modrými větrnými mlýny. Všechno se mu zdálo zřetelnější než jindy — světlo a všechno, co viděl.

„Tak tedy, Jindřichu," řekla žena.

„Ano, měj se dobře, Marie. Pozdravuj všechny."

„Ano."

Hleděli na sebe a mlčeli. Několik lidí s hudebními nástroji se postavilo uprostřed nástupiště.

„Báječné," řekl svobodník. „Nová potrava pro děla jde ven s muzikou. Myslil jsem, že toho už dávno nechali."

„Mohli by nám dát trochu té kávy," odpověděl poddůstojník. „My jsme přece staré vojny a jdeme taky ven!"

„Počkej až do večera. Potom ji dostaneš místo večere."

Slyšeli pochodový krok a rozkazy. Nováčci přicházeli. Skoro všichni byli velmi mladí. Jen několik mezi nimi bylo silných a starších; ti přišli pravděpodobně od SA nebo SS. „Ti se většinou ještě nemusí holit," řekl svobodník. „Podívejte se na ten salát! Děti! Na ty se máme potom venku spolehnout."

Nováčci se radili. Poddůstojníci hubovali. Pak všechno ztichlo. Někdo mluvil.

„Zavři okno," řekl svobodník vojákovi, jehož žena stála venku.

Muž neodpověděl. Řečníkův hlas mlel dále, jako by vycházel z plechových hlasivek. Graeber se opřel a zavřel oči. Jindřich zůstal dál u okna. Neslyšel, co řekl svobodník. Rozpačitě, hloupě a smutně hleděl na Marii. A Marie se na něho dívala zrovna tak. Dobře, že tu není Alžběta, myslil si Graeber.

Hlas konečně zmlkl. Čtyři muzikanti spustili Deutschland, Deutschland uber alles a Horst-Wessel-Lied. Obě písně hráli rychle a z každé jen jednu sloku. V oddělení se nikdo ani nehnul. Svobodník se dloubal v nose a bez zájmu si prohlížel výsledek.

Nováčci nastoupili do vozů. Kotel s kávou popojel za nimi. Za chvíli se vrátil prázdný.

„Ty kurvy," řekl poddůstojník. „Staré vojáky nechají chcípnout žízni." Kanonýr v rohu přestal na vteřinu jíst. „Co?" ptal se.

„Kurvy, jsem povídal. Co to tam žereš? Telecí?"

Kanonýr se zakousl do obloženého chleba. „Vepřové," řekl.

„Vepřové —" Poddůstojník pohlédl na lidi ve voze s jednoho na druhého. Hledal spojence. Kanonýr se o to nestaral. Jindřich stál pořád ještě u okna. „Pozdravuj taky tetu Bertu," řekl Marii.

„Ano."

Mlčeli zase. „Proč neodjíždíme?" tázal se někdo. „Je už přece šest pryč."

„Čekáme možná ještě na nějakého generála."

„Generálové lítají."

Musili čekat ještě půl hodiny. „Tak už běž, Marie," říkal Jindřich občas.

„Mohu počkat."

„Malý musí dostat jíst."

„Na to má ještě celý večer čas."

Zase chvíli mlčeli. „Pozdravuj taky Josefa," řekl posléze Jindřich.

„Ano, dobrá. Vyřídím mu to."

Kanonýr se mocně uprdl, oddechl si zhluboka a hned potom usnul. Vlak jako by na to jen čekal. Pomalu se rozjížděl.

„Tak tedy pozdravuj všechny, Marie."

„Ty taky, Jindřichu."

Vlak jel rychleji. Marie běžela podél vozu.

„Dávej pozor na malého, Marie."

„Ano, ano, Jindřichu. A ty na sebe."

„Ovšem, ovšem."

Graeber se díval na ztrápený obličej ženy, běžící pod oknem. Utíkala, jako by jí šlo o život, aby se mohla ještě deset vteřin dívat na Jindřicha. A potom uviděl pojednou Alžbětu. Stála za staniční kůlnou. Ze stojícího vlaku ji nebylo možno vidět. Nebyl si jist jen vteřinu; pak viděl její tvář zřetelně. Byla tak úplně zaražená, že se zdála bez života. Vyskočil a uchopil Jindřicha za límec.

„Pusť mě k oknu."

Všechno bylo náhle zapomenuto. Nechápal, proč šel na nádraží sám. Nechápal už nic. Musil ji vidět. Musil volat. Neřekl jí to nejdůležitější.

Rval Jindřicha za krk. Jindřich byl daleko vykloněn z okna. Opřel se zvenčí lokty o okenní rám. „Pozdravuj taky Lízu," křičel do rachotu kol.

„Pusť mě tam! Běž od okna! Moje žena stojí venku!"

Graeber uchopil Jindřicha za ramena a škulbl. Jindřich kopl dozadu. Zasáhl Graebera do holeně. „A dávej na všechno dobře pozor!" volal.

Ženu už nebylo slyšet. Graeber kopl Jindřicha pod kolena a rval ho za ramena. Jindřich nepovolil. Mával jednou rukou; loktem a druhou rukou hájil si místo místo v okně. Vlak vjel do zatáčky. Přes Jindřichovu hlavu viděl Graeber Alžbětu. Byla už velmi vzdálená a malá a stála osaměle před kůlnou. Graeber jí mával přes Jindřichovu slaměnou štetinatu

hlavu. Ruku snad ještě mohla vidět; ale nemohla vidět, kdo mává. Objevila se skupina domů a nádraží zmizelo. Jindřich se pomalu odpoutal od okna.

„Ty zatracený —“ začal Graeber zuřivě a zarazil se. Jindřich se obrátil. Velké slzy mu stékaly po tvářích. Graeber spustil ruce. „Ach, bože!“

„Člověče, no tohle!“ řekl svobodník.

XXV.

Hluk našel po dvou dnech a hlásil se v pisárně setniny. Šikovatel tam nebyl. Dřepěl tam jenom písař. Vesnice ležela o sto dvacet kilometrů dále na západ než poslední posice, kterou Graeber znal.

„Jaké je to tady?“ tázal se.

„Stojí to za hovno. Jaká byla dovolená?“

„Ušla. Semlelo se moc?“

„Všecko možné. Vidiš přec, kde teď jsme.“

„Kde je setnina?“

„Jedna četa vykopává zákopy. Druhá zakopává mrtvé. Vráti se v poledne.“

„Změnilo se hodně?“

„Však uvidíš. Nevím, kdo tu ještě byl, když jsi odjížděl. Dostali jsme hodně náhradníků. Děti. Padají jako mouchy v zimě. Nemají potuchy o válce. Máme nového zupáka. Starý je mrtev. Ten tlustý Meinert.“

„Copak byl vpředu?“

„Ne. Chytilo ho to na latríně. Vyletěl do vzduchu se vším všudy.“ Písař zívá. „Budeš koukat, co se děje. Proč sis nesehnal doma nějakou pěknou střepinku z bomby do zadnice?“

„Ano,“ řekl Graeber. „Proč jsem si nesehnal? Na to nejlepší si vždycky člověk vzpomene, až když už je příliš pozdě.“

„Já bych se byl klidně vrátil ještě o několik dní později. Nikdo by tě tady v tom zmatku nepostrádal.“

„To taky vždycky člověka napadne, až když už je zpátky.“

Graeber šel vesnicí. Podobala se té, v níž byl naposled. Všechny tyto vesnice byly stejné. Všechny byly stejně zpustošené. Rozdíl byl pouze, že teď už tu nebyl skoro žádný sníh. Všechno bylo mokré a blátivé; boty se bořily hluboko a země je držela, jako by je chtěla stáhnout. Na návsi byla vedle sebe položena prkna, po kterých se dalo chodit, čvachtala ve vodě, a když člověk stoupl na kraj, zvedl se druhý konec a kapala z něho voda.

Slunce svítilo a bylo dosti teplo. Graeberovi se zdálo mnohem tepleji než v Německu. Poslouchal směrem k frontě. Silná dělostřelecká palba hřměla a přibývalo jí a ubývalo. Hledal sklep, který mu písař označil, a uložil své věci na volné místo. Měl nesmírnou zlost, že nepřekročil dovolenou ještě o jeden nebo dva dny. Patrně ho tu opravdu nikdo nepotřeboval. Vyšel zase ven. Před vesnicí se táhly zákopy, byly teď plné vody a jejich stěny se sesuly. Na několika místech stály úzké betonové pevnůstky. V mokré krajině vypadaly jako náhrobní kameny.

Graeber se vracel. Na návsi uviděl velitele setniny Rahe. Balancoval na prknech jako čáp v kostěných brýlích. Graeber se mu hlásil.

„Měl jste štěstí,“ pravil Rahe. „Sotva jste odešel, byly dovolené ihned zaraženy.“ Pohlédl na Graebera světlými očima.

„Stálo to za to?“

„Ano,“ odpověděl Graeber.

„To je dobře. Jsme tu v pěkné kaši. Tohle je jenom zatímní postavení. Ustoupíme pravděpodobně do záložních posic, které byly nově vybudovány. Viděl jste je? Musil jste jimi přece projíždět.“

„Ne, neviděl jsem je.“

„Ne?“

„Ne, pane poručíku,“ řekl Graeber.

„Jsou asi tak čtyřicet kilometrů odsud.“

„Bylo to asi v noci, když jsme projížděli. Hodně jsem spal.“

„To bude to.“ Rahe pohlédl znovu pátravě na Graebera, jako by se chtěl ještě na něco zeptat. Potom řekl: „Váš velitel čtyř padl. Poručík Müller. Máte teď poručíka Masse.“

„Ano.“

Rahe píchá holí do mokrého jílu. „Pokud bude bláto jako teď, bude to pro Rusy těžké postoupit s dělostřelectvem a tanky. Poskytně nám to čas, abychom se zformovali. Všechno má svou dobrou i špatnou stránku, že? Dobře, že jste zase zpátky, Graebere. Potřebujeme staré lidi, abychom si vycvičili mladou zálohu.“ Šťoural v jílu dále. „Jaké to bylo doma?“

„Asi tak jako zde. Mnoho náletů.“

„Opravdu? Tak špatné?“

„Nevím, jak zlé to bylo ve srovnání s jinými městy. Ale nálety byly skoro vždycky tak obden.“

Rahe pohlédl na Graebera, jako by čekal, že mu řekne více. Ale Graeber mlčel.

Ostatní se vrátili v poledne. „Náš dovolenec!“ řekl Immermann. „Člověče, proč ses vracel do téhle sračky? Proč jsi nezběhl?“

„Kam?“ tázal se Graeber.

Immermann se poškrábal na hlavě. „Do Švýcar,“ řekl potom.

„Na to jsem si nevzpomněl, ty chytřej. A při tom jezdí denně do Švýcar zvláštní luxusní vlaky s desertéry. Namalovali si

na střechy červené kříže a nejsou bombardováni. A podél celých švýcarských hranic stojí slavobrány s nápisem: Vítáme vás! Nevíš nic jiného, ty jelito? A od kdy si troufáš takhle mluvit?"

„Já jsem si vždycky troufal. Jenže jsi na to zapomněl v šeptandě domova. Kromě toho ustupujeme. Jsme takřka na útěku. Každých sto kilometrů dále dozadu se stává tón řeči volnějším." Immermann si začal čistit uniformu z bláta. „Müller je mrtev," řekl. „Meinecke a Schröder jsou v nemocnici. Mücke dostal kulku do břicha. Zhebnul prý ve Varšavě. Kdo ještě tu byl z těch starých? Ano, Berning — ztratil pravou nohu. Vykřvácel."

„Co dělá Steinbrenner?"

„Steinbrenner je zdravý a čilý. Proč?"

„Ach, jen tak —"

Potkal ho po večeri. Vypadal jako opálený gotický anděl.

„Jaká je nálada ve vlasti?" tázal se.

Graeber postavil šálek. „Když jsme přijeli na hranice," řekl, „svolal nás setník od SS a poučil nás, že pod nejpřísnějším trestem nikdo z nás nesmí říci o situaci ve vlasti ani slovo."

Steinbrenner se zasmál. „Mně to můžeš klidně říci."

„To bych byl pěkný osel. Nejpřísnější trest znamená: být zastřelen jako sabotér vůle k obraně Říše."

Steinbrenner se přestal smát. „Říkáš to, jako by bylo bůhvíco vyprávět. Jako by to tam bylo katastrofální!"

„Neříkám zloha nic. Opakuji jenom, co nám řekl setník od SS."

Steinbrenner pozoroval Graebera zkoumavě. „Oženil ses, co?"

„Odkud to víš?"

„Já vím všecko."

„Víš to z pisárny. Nehraj si na důležitého. Chodíš často do pisárny, co?"

„Jsem tam, kdykoli je to nutné. Až půjdu na dovolenou, ožením se taky."

„Tak? Víš už s kým?"

„S dcerou obersturmbannführera v mém rodném městě."

„No ovšem."

Steinbrenner přeslechl ironii. „Spojení krve bude prvotřídní," vysvětloval zcela věcně. „Severofriská z mé strany — rýnskolodnosaská z její."

Graeber hleděl do rudého ruského večera. Několik vran jím poletovalo jako tmavé cáry.

Steinbrenner odešel pohvizduje si. Graeber se natáhl. Fronta zuřila. Vrány poletovaly. Pojednou mu bylo, jako by vůbec nebyl pryč.

..*

Měl stráž od půlnoci do dvou a obcházel vesnici. Zříceniny se tyčily černě proti ohňostroji fronty. Nebe se třásl a rozsvěcovalo a temnělo dělostřeleckou palbou. Holinky sténaly v tuhém blátě jako zavržené duše.

Bolest přišla rychle a překvapivě a aniž ji předem tušil. Nemyslel už na nic a byl otupělý celou zpáteční cestu. Teď náhle a bez přechodu ho to proniklo a drásalo na kusy.

Zastavil se a čekal. Nehýbal se. čekal, až se nože začnou v něm otáčet a stanou se trýzní, až dostanou jména a dají se jimi určit a tím se stanou dostupnými rozumu a útěše nebo alespoň fatalistickému odevzdání.

Nepřicházelo nic. Byla tu jen čirá bolest nad ztrátou. Byla to ztráta navždy. Nikde nebylo mostu. Měl něco a to bylo ztraceno. Zaposlouchal se do sebe. Musí být někde ještě nějaký hlas, ozvěna, alespoň slabý stín naděje. Nenašel nic.

Bylo v něm jen prázdno a bezejmenná bolest. Je příliš brzo, myslil si, stín se vrátí, později, až bude po bolesti.

Zapřisahal jej, nechtěl, aby zmizel, chtěl jej zadržet, i když se bolest stávala nesnesitelnou. Vrátil se, jen abych vydržel, myslil si. Nazýval ho jmény a zkoušel se rozpomenout. Jako v mlze vytanul před ním Alžbětin zděšený obličej. S výrazem, který u ní viděl naposled. Všechny ostatní, které mívala, se rozplynuly. Jenom tento byl zřetelný. Zkoušel představit si zahradu a dům paní Wittové. Dokázal to, ale jako by uhodil do kláves a neozval se žádný zvuk. Co se stalo? myslil si. Snad se jí něco přihodilo. Snad je v bezvědomí. Snad se zrovna teď zřítíl dům. Snad je mrtva.

Pustil se do běhu. Mokrý země vzdychala. Cítil, že je zpocen.

„To tě unaví," řekl někdo.

Byl to Sauer. Stál v rohu rozbité stáje. „Kromě toho je to slyšet kilometr daleko," prohlásil. „Co to děláš? Prostná?"

„Jsi ženatý, Sauere, že?"

„Ovšem. Když máš dvůr, musíš být ženatý. Bez ženy se nedá dobře hospodařit."

„Jsi už dlouho ženatý?"

„Patnáct roků. Proč?"

„Jaké je to, když je člověk ženatý tak dlouho?"

„Člověče, na co ty se ptáš! Jaké by to mělo být?"

„Je to jako kotva, která tě drží? Něco, nač stále myslíš a k čemu se chceš vrátit?"

„Kotva, co to znamená kotva? Ovšemže na to myslím. Dnes už celý den. Je už na čase s jarním setím a sadbou! člověku se z toho motá hlava."

„Nemyslím tvůj dvůr, myslím tvoji ženu."

„To patří dohromady. Zrovna jsem ti to přece vysvětloval. Bez ženy nemůže být dobrý dvůr. Ale co za to máš? Nic než starosti. A k tomu tenhle Immermann, který chce pořád člověku namluvit, že váleční zajatci se válejí v posteli s každou ženou, která je sama." Sauer se vysmrkal. „Je to veliká postel pro dva," dodal z nějakého záhadného důvodu.

„Immermann je žvanil.“

„Říká, že žena, která poznala, co je to muž, dlouho bez chlapa nevydrží. Že si brzo najde nějakého jiného.“

„Ale houby!“ řekl Graeber náhle velmi rozzlobený. „Ten zatracený žvanda si myslí, že všichni lidé jsou stejní. To je ten největší nesmysl na světě.“

XXVI.

Neznali se už. Neznali už ani své uniformy. Byly to často jenom ještě přilby a hlasy a řeč, podle nichž věděli, že k sobě náleží. Zákopy se již dávno sesypaly. Frontou byla nepravdělná linie trychtýřů po granátech a pevnůstek. Měnila se neustále. Nebylo tu už nic jiného než déšť a řev a noc a světlo výbuchů a létající bláto. Nebe se zřítilo. Ruská letadla je rozbila. Déšť se lil v proudech na zem a s ním meteory bomb a granátů.

Světlomety jako bílí psi rvaly roztrhané mraky. Protiletcká palba rachotila hřměním chvějícího se obzoru. Hořící letadla se řítily a zlaté krupobití světelných střel letělo snopovitě za nimi a mizelo v nekonečnu. Žluté a bílé padáky se pozvolna snášely a zhasínaly jako v hluboké vodě. Pak začala znovu bubnová palba.

Byl to dvanáctý den. V prvních třech dnech linie odolávala. Pevnůstky s ostatním drátem přečkaly dělostřeleckou palbu bez příliš těžkých poškození. Ztratili však vnější sruby. Linie byla prolomena tanky, ale protitankové dělostřelectvo zachytilo průlom o několik kilometrů dále. Tanky stály za jítňního šera v plamenech; několik převržených mlelo ještě nějakou dobu housenkovými pásy jako ohromní brouci ležící na zádech. Byly vyslány trestné prapory, aby položily dřevěné hráze a obnovily telefonní spoje. Musily pracovat takřka bez krytí. Během dvou hodin ztratily přes polovinu svých lidí. Mraky bombardáků padaly nízkou a nemotorně z šedého nebe a útočily na pevnůstky, chráněné ostatním drátem. Šestého dne byla polovina pevnůstek vyřazena z boje; daly se použít už jenom za kryt. Sedmou noc Rusové zaútočili a byli odrazeni. Potom začalo pršet, jako by nastala nová potopa světa. Vojáci nebyli už k poznání. Vlekli se v mazlavých jílových trychtýřích jako hmyz, jenž má všechny stejnou ochrannou barvu. Setnina se opírala už jen o dva zbořené sruby s kulomety, za kterými stálo několik minometů. Zbytek lidí seděl v trychtýřích a za zbylými troskami zdí. Rahe držel jeden srub. Mass druhý.

Drželi je tři dny. Již druhého dne byli skoro bez střeliva. Rusové by byli mohli jednoduše projít. Ale útok nepřišel. Teprve za pozdního soumraku přeletělo několik německých letadel, která shodila střelivo a jídlo. Mužstvo doneslo část dovnitř a jedlo. V noci přišla posila. Pracovní prapory vybudovaly dřevěnou hráz. Dopravily k nim zbraně a kulomety. Za hodinu přišel překvapující útok bez dělostřelecké přípravy. Rusové se náhle objevili padesát metrů před linií, část ručních granátů nevybuchovala. Rusové prorazili.

Graeber uviděl před sebou v záblescích výbuchů přilbu a pod ní bělmo očí, rozevřená ústa a ruku jako sukovitou živou větev, napřaženou k hodu — vystřelil, vytrhl nováčkovi vedle sebe ruční granát, s kterým si hoch nevěděl rady, a mrštil jím. Explodoval. „Odšroubuj ty kapsle, troubo!“ křikl na nováčka. „Dej je sem! Nestahuj je!“

Další neexplodoval. Sabotáž, blesklo mu hlavou, sabotáž zajatců, která je teď namířena proti nám! Vrhel jiný a přikrčil se a viděl, jak na ně letí ruský, a zavrtal se do bláta a ucítil tlak vzduchu při explozi a ránu jako bičem a plesknutím a bláto, které ho udeřilo. Hmátl dozadu a křikl:

„Honem! Rychle! Podej!“ a teprve když jeho ruka zůstala prázdná, obrátil hlavu a viděl, že nováčka už tam nebylo a že bláto na jeho ruce je maso. Sklouzl dolů, hledal, našel opasek, vytrhl dva poslední ruční granáty, viděl, jak po okraji trychtýře lezou stíny, jak skáčou, utíkají dále, přikrčil se.

Zajat, pomyslí si. Zajat. Zaskočen. Lezl opatrně ke kraji trychtýře. Pokud ležel klidně, chránilo ho bláto. Ve světle světloometu viděl, jak nováček byl rozmetán na všechny strany, nohu, obnaženou paži, rozdrásané tělo. Dostal ručním granátem přímo do břicha; jeho tělo zachytilo výbuch a uchránilo Graebera.

Zůstal ležet a nevysunoval hlavu nad okraj trychtýře. Viděl pálit kulomet z pravého srubu. Potom střílel i levý.

Dokud střílejí, nebyl ztracen. Drželi úsek křížovou palbou. Další Rusové již nepřišli. Patrně pronikla jen část. Musím se dostat za srub, pomyslí si. Hlava ho bolela, byl napolo omámen, ale něco mu v mozku myslelo naprosto jasně, určitě a ostře. To byl rozdíl, kterým se lišili vojáci od nováčků; u nováčka se měnilo všechno v paniku, proto snadněji padl. Graeber věděl, že kdyby se vrátili Rusové, musí se stavět mrtvým. Bylo těžké objevit ho v blátě. Ale čím blíže se dostane ke srubu pod záštitou palby, tím lépe pro něho později.

Sklouzl přes okraj do nejbližší jámy, spadl do ní a nabral si plná ústa vody. Za chvíli lezl dále. V dalším trychtýři leželi dva mrtví, čekal. Potom uslyšel ruční granáty a viděl výbuchy blízko levé pevnůstky. Rusové tam prolomili a zaútočili ze dvou stran. Kulomety rachotily. Za chvíli přestaly výbuchy ručních granátů; ale srub pálił dále. Graeber lezl vpřed. Věděl, že se Rusové vrátí. Budou předpokládat, že jsou skryti ve velkých trychtýřích; v menších byl bezpečnější.

Dostal se k jednomu a zůstal v něm ležet. Spustil se těžký liják. Kulometná palba ustala. Přímá rána zasáhla pravý srub. Rovnou vyletěl do vzduchu. Ráno přišlo deštivé a pozdě.

..*

Graeberovi se podařilo projít před úsvitem. Za rozstříleným tankem zastihl Sauera a dva nováčky. Sauer krvácel z nosu. Nablízku vybuchl granát. Jednomu nováčkovi roztrhl břicho. Střevo byla obnažena. Přšlo na ně. Neměli nic, čím by ho obvázáli. Bylo to také zbytečné, čím dříve umře, tím lépe. Druhý nováček měl zlomenou nohu. Spadl do trychtýře. Bylo nepochopitelné, jak si mohl v měkkém blátě zlomit nohu. Ve vyhořelém tanku, jenž byl uprostřed roztržen, bylo vidět černé kostry mužstva. Jeden visel horní částí těla z tanku. Jeho obličej byl spálen jen z polu, druhá polovina byla silně

oteklá, červená a fialová a prasklá. Zuby byly bílé jako hašené vápno.

Spojka z levé pevnůstky prošla. „Shromáždit se u pevnůstky," řekl chraptivě. „Je tam v trychtýřích ještě někdo?"

„Nemám potuchy. Nejsou tu sanitáři?" „Mrtvi a ranění."

Muž lezl dále. „Přivedeme ti sanitáka," řekl Graeber nováčkovi, kterému přišlo do břicha. „Nebo přineseme obvazy. Vrátime se."

Nováček neodpovídal. Ležel maličký s bledými rty v blátě. „Nemůžeme tě odtáhnout v celtě," řekl Graeber druhému, který měl zlomenou nohu. „V tomhle blátě ne. Opři se o nás a pokus se skákat zdravou nohou."

Vzali ho mezi sebe a klopýtali od jámy k jámě. Trvalo to dlouho. Když padali na zem, nováček sténal. Noha se mu zkroutila. Nemohl dále. Nechali ho za zbytkem zdi nablízku pevnůstky a jeho přilbu položili na zeď, aby ho sanitáři mohli najít. Vedle něho leželi dva Rusové; jeden neměl hlavu; druhý ležel na břiše a jíl pod ním byl červený.

Viděli ještě několik Rusů. Pak přišli jejich mrtví. Rahe byl raněn. Měl levou ruku nedbale obvázanu. Tři těžce ranění leželi na dešti přikryti celtou. Neměli už obvazy. O hodinu později přiletělo letadlo a shodilo několik balíků. Spadly příliš daleko vpřed, k Rusům.

Přišlo ještě sedm mužů. Zbylí se shromáždili v pravé pevnůstce. Poručík Mass byl mrtev. Šikovatel Reinecke převzal velení. Minomety byly rozbity. Ale dva těžké a dva lehké kulomety byly ještě v pořádku. Prošlo k nim deset mužů z trestné setniny. Přinesli munici a konzervy a vzali s sebou raněné. Měli nosítka. Viděli, že o sto metrů dále vzadu vyletěli dva do vzduchu. Dělostřelecká palba jim znemožňovala celé dopoledne téměř každé spojení.

V poledne přestalo pršet. Slunce vyšlo. Bylo ihned horko. Bláto oschlo. „Zaútočí lehkými tanky," řekl Rahe. „Hrome, kde jsou protitanková děla? Musíme mít nějaká; bez nich jsme hotovi."

Palba ustala. Odpoledne přiletěl zase dopravní junkers. Byl provázen messerschmitty. Objevily se štormoviky a zaútočily. Dva byly sestřeleny. Pak spadly dvě messerschmittky. Junkers nepřeletěl. Shodil balíky dále vzadu. Messerschmitty bojovaly. Byly rychlejší než Rusové, ale ruských letadel bylo třikrát tolik jako německých. Německá se musila vrátit.

Mrtví začali příštího dne zapáchat. Graeber seděl v pevnůstce. Bylo tam ještě dvaadvacet mužů. Asi rovněž tolik shromáždil Reinecke na druhé straně. Zbytek byl mrtev nebo raněn. Bylo jich původně sto dvacet. Seděl a čistil si zbraně. Byly plné bláta. Nemyslel na nic. Byl už jen pouhý stroj. Nevěděl už nic o dřívějšku. Seděl jen a čekal a spal a probouzel se a byl připraven se bránit.

Tanky se přivalily příštího rána. Celou noc byla linie odříznuta dělostřelectvem, minomety a kulomety. Telefonní vedení bylo několikrát opraveno, ale vždy zase přerušeno. Posily, které byly ohlášeny, neprošly. Německé dělostřelectvo bylo už slabé. Ruská palba byla smrtelná. Pevnůstka byla ještě dvakrát zasažena; ale vydržela. Nebyla to již vlastně pevnůstka; byl to betonový balvan, který se kymácel v blátě jako loď v bouři. Půl tuctu zcela blízkých zásahů ji roztříštilo dokonale. Když se zvedla, padali na zdi.

Graeber si nemohl obvázat povrchovou ránu na rameni. Nalil na ni trochu koňaku, který našel. Pevnůstka se dále zmítala a duněla. Nebyla to už loď v bouři; byla to ponorka, která se válela na mořském dně s mrtvými stroji. Zmizel i čas. Byl také rozstřílen. Seděli ve tmě a čekali. Nebylo již v Německu město, ve kterém žil před několika týdny. Nebylo ani žádné dovolené. Ani Alžběty už nebylo. Všechno to byl jen divoký sen uprostřed smrti — půlhodina blouznivého spánku, v němž vzlétla raketa a zhasla. Byla už jen pevnůstka.

Lehké ruské tanky prorazily. Pěchota šla za nimi a přicházela s nimi. Setnina nechala tanky přejet a spustila na pěchotu křížovou palbu. Horké hlavně kulometů je pálily do rukou. Stříleli dále. Ruské dělostřelectvo je už nemohlo ostřelovat.

Dva tanky se obrátily, přiblížily se a pálily. Měly to jednoduché; nebylo proti nim žádné obrany. Pancíře byly pro kulomety příliš silné. Mířili na střílny. Ale střílet se do nich byla šťastná náhoda. Tanky se dostaly z palby a pokračovaly ve střelbě. Pevnůstka se chvěla. Beton se tříštil.

„Ruční granáty!" vykřikl Reinecke. Udělal z nich svazek, pověsil si jej přes rameno a lezl k východu. Po příští salvě vylezl kryje se za svoji pevnůstku.

„Dva kulomety palbu na tanky," zavelel Rahe. Pokusili se krýt Reinecka, který se chtěl obloukem připlížit a zničit svazkem ručních granátů pásy tanků. Bylo to skoro beznadějné. Rusové zahájili palbu z těžkých kulometů.

Za chvíli přestal jeden tank střílet. Nikdo neviděl výbuch. „Zasáhli jsme ho!" zařval Immermann.

Tank už nestřílel. Kulomety ostřelovaly druhý tank, který obrátil a zmizel. „Šest jich prorazilo," zvolal Rahe. „Vrátí se. Všechny kulomety křížovou palbu! Musíme zadržet pěchotu!"

„Kde je Reinecke?" ptal se Immermann, když zase byli schopni myslet. Nikdo nevěděl. Reinecke se nevrátil.

..*

Drželi se celé odpoledne. Pevnůstky byly pomalu rozbity na prach; ale obě ještě pálily. Stříleli pomaleji. Bylo už jen málo munice. Jedli konzervy a pili vodu z trychtýřů. Hirschmann dostal ránu do ruky.

Slunce sálalo. Nebe bylo plné velkých zářivých mraků. Pevnůstka čpěla krví a střelným prachem. Mrtvi venku se začali nadýmat. Kdo mohl, spal. Nevěděli, jestli jsou už odříznuti nebo mají-li ještě spojení.

Večer oheň zesílila. Potom pojednou umkl téměř úplně. Vyřítli se ven a očekávali útok. Nepřišel ještě dvě hodiny. Tyto klidné dvě hodiny jim vzaly více energie než boj.

Ve tři hodiny ráno již byla pevnůstka jen hromadou spleti z ocele a betonu. Musili z ní. Měli šest mrtvých a tři raněné. Musili ustoupit. Raněného do břicha vlekli s sebou několik set metrů; potom umřel.

Rusové zase útočili. Setnina měla už jen dva kulomety. Bránila se jimi z trychtýře. Pak zase ustoupila. Rusové ji považovali za silnější, než byla; to ji zachránilo. Při druhé zastávce padl Sauer. Dostal ránu do hlavy a byl ihned mrtev. Kus dále, když přikrčen běžel, padl Hirschmann. Otočil se pomalu dokola a zůstal ležet. Graeber ho odvedl do

trychtýře. Sklouzl dolů a skutálel se na dno. Prsa měl rozervána střelami. Když ho Graeber ohledával, našel jeho zakrvácenou náprsní tašku a vzal ji k sobě.

Dosáhli druhé linie. Později přišel rozkaz ustoupit ještě dále. Setnina byla stažena z boje. Záložní posice se stala frontou. Shromáždili se několik kilometrů dále vzadu. Setnina měla už jen třicet mužů. O den později byla doplněna na sto dvacet. Graeber našel Fresenburga v polní nemocnici. Byl to nouzově zařízený barák. Fresenburgova levá noha byla roztržena. „Chtějí mi ji amputovat," řekl. „Takový nějaký všivý asistenční lékař. Nic jiného neumí. Vymohl jsem si, že mě zítra odvezou. Bude lépe, když se na nohu napřed podívá nějaký zkušený člověk."

Ležel na polním lůžku s drátěným košem přes koleno. Lůžko stálo u otevřeného okna. Venku bylo vidět kus roviny. Louka kvetla červeně a žlutě a modře. Světnice zapáchala. Byla v ní ještě tři jiná lůžka.

„Co dělá Rahe?" tázal se Fresenburg.

„Má prostřelenou ruku. Hladká rána."

„V nemocnici?"

„Ne. Zůstal u setniny."

„To jsem si myslel." Fresenburg zkrivil obličej. Polovina se usmívala. Druhá, zjizvená, zůstala ztuhlá, „Někteří nechtějí zpátky, Rahe nechce."

„Proč ne?"

„Vzdal se. Nemá už naděje. A ani víry."

Graeber pohlédl na pergamenový obličej. „A ty?"

„Nevím. Napřed musí být vyřízeno tohle." Ukázal na drátěný koš.

Teplý vítr zavanul z louky. „Zvláštní, co?" řekl Fresenburg. „Když byl sníh, mysleli jsme, že v téhle zemi nikdy nebude léto. Teď je najednou tady. A je ho hned až moc."

„Ano. Jaké to bylo doma?"

„Nevím. Nemohu si to už srovnat v hlavě. Dovolenu s tím vším tady. Bylo to příliš krátké a příliš vzdálené od tady toho. Tam jsem si dokonce myslel, že nebudu už nikdy zabít."

„To si mysleli mnozí."

„Ano. Máš silné bolesti?"

Fresenburg zavrtěl hlavou. „Tahle bouda měla něco, co by člověk sotva očekával: morfium. Dávali mi injekce. Ještě působí. Bolesti tu jsou; ale jako by je měl někdo jiný. Dovolují mi hodinu dvě myslet."

„Přijede nemocniční vlak?"

„Je tu sanitní vůz. Doveze nás na nejbližší stanici."

„Brzo už tu nebude nikdo z nás," řekl Graeber. „Teď odejdeš i ty."

„Snad mě dají znovu natolik dohromady, že se vrátím."

Pohlédli na sebe. Oba věděli, že to není pravda.

„Věřím tomu," řekl Fresenburg. „Aspoň těch pár hodin, co účinkuje morfium. Život je někdy zatraceně krátký, co? A potom přijde jiný, o kterém naprosto nic nevíme. Tohle byla moje druhá válka."

„Co budeš dělat po ní? Víš už?"

Fresenburg se pousmál. „Ještě ani nevím, co se mnou udělají. Napřed si počkám na to. Nebyl bych si pomyslel, že odsud vyvážnu. Myslel jsem vždycky, že dostanu jednu pořádnou a hotovo. Teď si musím zvykat, že jsem ji dostal jen napůl. Nevím, jestli je to jednodušší. Jednodušší se zdálo to druhé. Člověk uzavřel účty, to svinstvo se ho už netýká, zaplatí a konec. Teď je v tom zase až pokrk. Něco si namlouval; že smrt všechno smaže a tak dále. Není to tak. Jsem unaven, Arnošte. Chci se pokusit usnout, než si uvědomím, že jsem mrzákem. Měj se dobře."

Podal Graeberovi ruku. „Ty taky, Ludvíku," řekl Graeber.

„Ovšem. Nechám se teď nést proudem. Primitivní pud života. Před tím to bylo jiné. Ale snad i to byl jen podvod. Člověk vždycky zapomíná, že může všechno skoncovat sám. Tu možnost jsme dostali darem se svým tak zvaným rozumem."

Graeber zavrtěl hlavou.

Fresenburg se usmál půlkou obličeje. „Máš pravdu," řekl. „To neuděláme. Budeme se raději snažit, aby se to už nikdy nemohlo stát znovu."

Položil hlavu. Vypadal pojednou velmi vyčerpaně. Než došel Graeber ke dveřím, zavřel již oči.

..*

Graeber se vracel do své vesnice. Slabé večerní červánky zbarvily nebe. Už nepršelo. Bláto vysychalo. Na opuštěných polích vyrůstaly květiny a býlí. Fronta duněla. Všechno bylo náhle docela cizí a všechna spojení jako by byla přerušena. Graeber znal tento pocit; mívál jej často, když se v noci probudil a nevěděl, kde je. Připadalo mu, jako by byl mimo svět a pohyboval se úplně sám ve tmě. Nikdy to netrvalo dlouho. Člověk se vždycky brzo vzpomatoval; ale po každé zůstal zvláštní slabý pocit, že jednou se už nevzpamatuje.

Nepociťoval to jako úzkost; člověk se jen přikrčil, jakoby byl nepatrným děckem, vysazeným uprostřed nesmírné pustiny, z níž nevedla žádná cesta. Dal ruce do kapes a rozhlédl se. Okolo něho byl známý obraz: trosky, neobděláná pole, ruský západ slunce a na opačné straně slabé, počínající blýskání fronty. Bylo to jako vždy a současně byl tu i beznadějný chlad, který pronikal až do srdce.

Cítil v kapse Alžbětiny dopisy. Bylo v nich teplo, něha a sladký plápol lásky. Ale nebyla to pokojná lampa, která rozjasňovala spořádaný dům; byly to bludičky nad močalem, a čím více se snažil je následovat, tím zrádnější mu močál připadal. Chtěl rozžehnout lampu, aby našel zpáteční cestu; ale rozsvítil ji dříve, než byl dům postaven. Postavil ji do trosek; nezkrášlovala je, dělala je ještě bezútešnějšími. Tam doma to nevěděl. Šel za světlem a neptal se na nic a snažil

se uvěřit, že stačí jít za ním. Nestačilo to.

Bránil se tomu poznání, jak jen mohl. Nebylo lehké vidět, že to, od čeho požadoval, aby ho drželo a neslo, činí ho jen ještě osamělejším. Světlo neplanulo dost daleko. Jímalo jeho srdce, ale to nestačilo. Mizelo, bylo to malé soukromé štěstí, nemohlo vydržet v nekonečné bažině všeobecné bídy a zoufalství. Vytáhl Alžbětiny dopisy a četl je, a rudý odlesk slunečního západu padal na jejich listy. Uměl je nazpaměť, četl je znovu a dělaly ho zase ještě osamělejším než dříve. Bylo to příliš krátké, a co žil teď, bylo příliš dlouhé. Byla to dovolená; ale vojenský život měřil čas dobou na frontě a ne na dovolené.

Schoval zase dopisy. Přiložil je k dopisům svých rodičů, které našel v pisárně. Nemělo smyslu o tom přemýšlet.

Fresenburg měl pravdu; stačilo jít krok za krokem. Když je člověk v nebezpečí, nemá se snažit luštit světové problémy.

Alžběta, myslil si. Proč vlastně na ni myslím jako na něco ztraceného? Mám přece tady její dopisy! Žije!

Vesnice se blížila. Byla ponurá a opuštěná. Všechny tyto vesnice vypadaly, že už nebudou nikdy znovu postaveny.

Břizové stromořadí vedlo ke zbytkům bílého domu. Patrně tam bývala zahrada; místy kvetly ještě květiny a u špinavého rybníka stála socha. Byl to Pan, jenž pískal na flétnu, ale nikdo nepřicházel k jeho slavnostnímu polední. Jenom několik nováčků snažilo se najít mezi ovocnými stromy nezralé třešně.

XXVII.

„Partyzáni.“ Steinbrenner si olízl rty a podíval se na Rusy. Stáli na návsi. Byli to dva muži a dvě ženy.

Jedna byla mladá. Měla kulatý obličej a vystouplé lícni kosti. Všechny čtyři přivedli ráno.

„Nevypadají jako partyzáni,“ řekl Graeber.

„Ale jsou. Podle čeho poznáš, že nejsou?“

„Nevypadají tak. Vypadají jako chudí venkovani!“

Steinbrenner se zasmál. „Kdyby se soudilo podle toho, nebylo by vůbec zločinců.“

To je pravda, myslil si Graeber. Ty jsi toho nejlepším důkazem. Uviděl přicházet Rahe. „Co jenom si s nimi počneme?“ tázal se velitel setniny.

„Byli tady zajati,“ řekl šikovatel. „Musíme je zavřít, než dostaneme rozkazy.“

„Máme toho ví Bůh na krku až až. Proč je nepošleme k pluku?“

Rahe neočekával odpověď. Pluk už neměl stálého místa. Štáb nejvýše někoho pošle vyslechnout Rusy a potom sdělí, co se s nimi má stát.

„Za vesnicí je bývalý panský dům,“ hlásil Steinbrenner. „Je v něm zamřížovaný sklep a železné dveře na zámek.“

Rahe si ho změřil. Věděl, co Steinbrenner zamýšlí. Rusové se podle něho pokusí o obvyklý útek, a to bude jejich konec.

Za vsí se to dalo lehkou předstírat.

Rahe se rozhlédl. „Graebere,“ řekl. „Přejmte ty lidi. Steinbrenner vám ukáže, kde ten sklep je. Prohlédněte ho, jestli je dobrý. Hlaste mi to pak, a nechte tam stráž. Vezměte lidi z vaší skupiny. Vy máte zodpovědnost. Vy sám,“ dodal ještě. Jeden zajatec kulhal. Starší žena měla křečové žíly. Mladší byla bosá. Za vsí šťouchl Steinbrenner mladšího zajatce.

„Hejl Ty! Utíkej!“

Muž se otočil. Steinbrenner se smál a ukazoval. „Utíkej! Utíkej! Honem! Jsi volný!“

Starší mu něco rusky řekl. Druhý neutíkal. Steinbrenner mu šlápl na paty. „Utíkej, ty dobytku!“

„Nech toho,“ řekl Graeber. „Slyšel jsi, co Rahe nařídil.“

„Můžeme je tady nechat utíkat,“ zašeptal Steinbrenner. „Myslím muže. Na deset kroků. Potom vystřelíme. Ženy zavřeme. Tu mladou si v noci vyvedeme.“

„Dej mi pokoj. A zmiz. Tady mám velení já.“

Steinbrenner pozoroval lýtka mladé ženy. Měla krátkou sukni a její nohy byly opálené a silné.

„Stejně budou zastřeleni,“ prohlásil. „Buď námi, nebo bezpečnostní službou. Můžeme se ještě s tou mladou pobavit.“

Tobě se lehkou mluví. Přišel jsi zrovna z dovolené.“

„Drž hubu a myslí na svou nevěstu!“ řekl Graeber. „Rahe ti poručil, abys nám ukázal sklep, nic víc.“

Šli stromořadím k bílému domu. „Tady,“ řekl Steinbrenner mrzutě a ukázal na malou přístavbu, která byla dobře zachovalá. Byla vystavěna z kamene a pevná a měla dveře z železných tyčí, které se zamykaly zvenčí visacím zámkem. Graeber si prohlížel přístavek. Bývala to patrně stáj nebo kůlna. Zem byla z betonu. Zajatci se nemohli dostat ven bez pomoci nástrojů; a byli již prohledáni, jestli nemají něco u sebe.

Otevřel dveře a vpustil je dovnitř. Dva nováčci, kteří s nimi přišli jako stráž, stáli připraveni s puškami. Zajatci vešli jeden za druhým do kůlny. Graeber zamkl a vyzkoušel zámek. Držel.

„Jako opice v kleci,“ chechtal se Steinbrenner. „Banán! Banán! Chcete banán, vy opice?“

Graeber se obrátil k nováčkům. „Zůstanete tady jako stráž. Ručíte mi za to, že se nic nestane. Budete později vystřídání.“

Mluví někdo z vás německy?“ otázal se Rusů.

Nikdo z nich neodpověděl. „Později uvidíme, jestli najdeme pro vás trochu slámy. „Pojď,“ řekl Graeber Steinbrennerovi.

„Obstarej jim ještě taky nějaké peřiny.“

„Pojď! A vy tady dávejte pozor!“

..*

Hlásil se Rahovi a oznámil mu, že vězení je bezpečné.

„Obstarejte s několika muži hlídání," řekl Rahe. „Za několik dní, až se situace poněkud uklidní, se těch lidí snad zbavíme."

„Ano."

„Potřebujete víc než dva lidi?"

„Ne. Stáj je bezpečná. Mohu to obstarat skoro sám, když tam budu v noci spát. Nikdo nemůže ven."

„Dobrá. Udělejme to tak. Potřebujeme nováčky, abychom do nich rychle vpravili aspoň trochu bojové techniky. Mám hlášení —" Rahe nedomluvil. Vypadal špatně. „Však víte sám, co se děje. Tak běžte."

Graeber si došel věci. Znal už jen málo lidí ze své čtyř. „Budeš hlídat zajaté?" tázal se Immermann.

„Ano. Mohu se tam aspoň vyspat. Je to lepší než prohánět ty saláty."

„Moc času na to mít nebudeš. Víš, co se děje na frontě?"

„Vypadá to na pěknou bryndu."

„Jsou to už zase ústupové boje. Rusové všude prorážejí. Už hodinu dochází spousta poplašných zpráv. Velká ofensiva. Tady je to samá rovina. Nedá se tu nic držet. Musíme tentokrát ustoupit daleko."

„Myslíš, že uděláme konec, až přijdeme na německé hranice?"

„Myslíš si to ty?"

„Ne"

„Já taky ne. Kdo u nás může udělat konec? Generální štáb určitě ne. Nevezme si za to odpovědnost na sebe."

Immermann se ušklíbl. „V poslední válce ji přesunul na provisorii novou vládu, kterou nahonem před tím udělali. Ti hlupáci to vzali na sebe, podepsali příměří a za týden je nařkli, že zradili vlast. Dnes se to stát nemůže. Totální vláda — totální porážka. Není druhé strany k vyjednávání."

„Kromě komunistů," řekl Graeber hořce. „Jiná totální vláda. Stejně metody. Půjdu spát. Všechno, co bych jednou v životě chtěl, je myslit, co chci, mluvit, co chci, a dělat, co chci. Ale od té doby, co máme mesiáše zprava i zleva, je to daleko větší zločin než jakákoli vražda."

Vzal si batoh a šel k polní kuchyni. Tam dostal svoji porci fazolové polévky, chleba a svůj přiděl salámu k večeři; tak nemusil znovu zpátky do vsi.

Bylo podivně tiché odpoledne. Nováčky obstarali slámu a odešli. Fronta duněla, ale zdálo se, že den zůstane přesto klidný. Před kůlnou byl přerostlý trávník, který byl rozdupán a měl díry od granátů, ale navzdor tomu se zelenal a rostlo v něm podél bývalé cesty několik květinových keřů.

Graeber našel v zahradě za březovou alejí malý, částečně zachovalý pavilon, z něhož viděl na stáj. Našel v něm dokonce i několik knih. Byly vázány v kůži a měly vybledlou zlatou ořízku. Déšť a sníh je tak zničily, že bylo možno číst jen jednu. Byl to svazek s rytinami romantických krajín. Text byl francouzský. Listoval pomalu v knize. Ponenáhlu ho obrazy začaly poutat. Vzbudily v něm bolestnou a beznadějnou touhu, která v něm zůstala, když už dávno svazek zavřel. Šel březovou alejí k rybníku. Nad špínou a vodními řasami seděl tam pískající Pan. Chyběl mu jeden růžek, ale jinak přežil revoluci, komunismus i válku. Pocházel, jako ony knihy, z bájných dob: z doby před první světovou válkou. Byla to doba, kdy Graeber ještě nebyl na světě. Narodil se až po válce, vyrůstal v bídě inflace a neklidu poválečných let a probudil se v nové válce. Šel podél rybníka, okolo pavilonu a zpět k zajatcům. Prohlížel si železné dveře. Nepatřily původně ke stáji; byly tam dány později. Možná, že muž, kterému patřival dům a park, musil sám za nimi čekat na smrt. Stará žena spala. Mladá seděla v koutě. Oba muži stáli a hleděli do odpoledne. Pohlédli na Graebera. Děvče se dívalo před sebe. Starší Rus pozoroval Graebera. Graeber se obrátil a lehl si na trávník.

Mraky putovaly po nebi. Ptáci švitořili v břízách. Modrý motýl poletoval nad děrami po granátech od květu ke květu. Za chvíli přiletěl druhý. Hráli si spolu a pronásledovali se. Hřmění na frontě sílilo. Oba motýli se spářili a spojení letěli horkým, slunným vzduchem. Graeber usnul.

..*

Večer přinesl nováček pro zajatce několik porcí jídla. Byla to fazolová polévka od oběda, rozředěná vodou. Nováček počkal, až zajatci pojedli, potom misky zase odnesl. Přinesl taky Graeberovi jeho přiděl cigaret. Bylo jich více než jindy. To bylo špatné znamení. Lepší jídlo a více cigaret se dávalo jenom tehdy, když nastávaly těžké dny.

„Dostali jsme na dnes večer dvě hodiny mimořádné služby," řekl nováček. Díval se vážně na Graebera. „Bojové cviky, vrh ručních granátů, boj bajonety."

„Velitel setniny ví, co dělá. Nehoní vás zbytečně."

Nováček přikývl. Pozoroval Rusy jako zvířata v zoologické zahradě.

„Tam to jsou lidé," řekl Graeber.

„Ano, Rusové."

„Dobře, Rusové. Vezmi si pušku. Měj ji připravenou k ráně. Pustíme ven ženy, jednu po druhé." Graeber řekl mřížemi:

„Všichni do levého kouta. Stará žena ke mně. Později půjdou na stranu ostatní."

Starý Rus řekl něco ostatním. Uposlechli. Nováček držel pušku v rukou. Stařena se přiblížila. Graeber otevřel dveře, pustil ji ven a zase zamkl. Stařena začala plakat. Čekala, že bude zastřelena. „Řekněte jí, že se jí nic nestane. Že má jenom udělat svoji potřebu," řekl Graeber starému Rusovi.

Rus s ní mluvil. Přestala plakat. Graeber s nováčkem ji dovedli k rohu bývalého domu, kde ještě stály dvě zdi. Počkal, až zase vyšla, a potom pustil mladou. Šla před ním rychle a pružně. S muži to bylo jednodušší. Zavedl je za přístavek, aby na ně viděl. Mladý nováček držel vážně pušku připravenou k ráně, dolní ret vysunutý a plný horlivosti a pozoru. Dovedl zpět posledního a zamkl.

„To bylo vzrušující," řekl.

„Tak?" Graeber postavil pušku stranou. „Můžeš teď jít."

Počkal, až byl nováček pryč. Pak vytáhl své cigarety a dal starému pro každého jednu. Zapálil sirku a podal mu ji mřížemi. Všichni kouřili. Cigarety v polotmě žhnuly a osvěcovaly obličeje. Graeber pohlédl na mladou Rusku a pocítil náhle nesnesitelnou touhu po Alžbětě. „Vy — dobrý," řekl starý Rus, který sledoval jeho pohled.

Přiblížil svůj obličej až k železným tyčím. „Válka prohrána — pro Němce — vy dobrý člověk," řekl tiše.

„Nesmysl."

„Proč ne — pustit nás — a jít s námi?"

Zbrázděný obličej se obrátil na okamžik k mladé Rusce a pak zpět. „Jít s námi — a Marusja — schovat — dobré místo — žít. Žít —" opakoval důrazně.

Graeber zavrtěl hlavou. To není východisko, myslil si. Tohle ne. Ale je vůbec jaké? „Žít — ne mrtvý — jenom zajatý —" šeptal Rus. „Vy taky — ne mrtvý — u nás dobře — my nevinní —"

Znělo to prostě. Graeber se odvrátil. Znělo to prostě v slabém, posledním světle večera. Pravděpodobně byli skutečně nevinní. Nenašli u nich žádné zbraně a nevypadali jako partyzáni. Oba staří určitě ne. Když je pustím, myslil si, udělám něco, aspoň něco. Zachráním několik nevinných lidí. Ale nemohu jít s nimi. Tam nemohu. Nemohu zase do toho, co chci opustit. Přecházel sem a tam. Došel zase k fontáně. Břízy byly teď proti nebi černé. Vrátil se. Jedna cigareta řěavěla ještě ve tmě stáje. Obličej starého Rusa bylo slabě vidět za mřížemi. „Žít —" řekl. „Dobře — u nás —"

Graeber vzal zbylé cigarety a strčil mu je do velké ruky. Potom vytáhl několik zápalek a podal mu je. „Tady — kuřte — na noc —"

„Žít — vy mladý — válka pryč pro vás — vy dobrý člověk — my nevinní — žít — vy — my — všichni —"

Byl to tichý, hluboký hlas. Vyslovoval, žít jako prodavač na černém trhu ‚máslo‘. Tak jak nevěstka říká ‚láska‘. Něžně, vyzývavě, lákavě a falešně. Jako by měl život na prodej. Graeber cítil, jak ho ten hlas drásá.

„Drž hubu!" okřikl starého. „Přestaň s tím žvaněním, nebo to ohlásím. Pak budete vyřizeni!"

Jal se zase přecházet. Fronta hřměla silněji. Vyšly první hvězdy. Cítil se pojednou velmi osamělý a přál si ležet zase v krytu, v zápachu a chrápání kamarádů. Bylo mu, jako by ho všichni opustili a měl se sám pro něco rozhodnout.

Chtěl se pokusit spát a lehl si na slámu v pavilonu. Snad by mohli uprchnout, zadoufal, aniž bych to zpozoroval. Nic platno. Věděl, že nemohli. Lidé, kteří kůlnu představěli, se o to postarali.

Fronta byla stále neklidnější. Letadla hřměla nocí. Kulomety rachotily. Pak se ozvaly tupé exploze bomb. Graeber naslouchal. Hřmot sílil. Kéž by uprchli, pomyslně si zase. Vstal a šel k přístavku. Všechno tam bylo klidné. Zajatci patrně spali. Potom však viděl nejasně obličej starého Rusa a obrátil se.

Po půlnoci mu bylo jasné, že na frontě zuří prudká bitva. Těžké dělostřelectvo střílelo daleko za linie. Zásahy nebyly už daleko od vsi. Graeber věděl, jak slabá byla jejich postavení. Mohl sledovat jednotlivé úseky boje. Brzo už zaútočí tanky. Země se teď chvěla bubnovou palbou. Hřmění zuřilo od obzoru k obzoru. Cítil to ve všech kostech. Cítil, že ho to brzo dostihne, a přesto jako by to kroužilo zvláštním způsobem v bouřlivém víru kolem něho a okolo úzké bílé budovy, ve které sedělo několik Rusů, jako by se oni stali uprostřed vši té zkázy a smrti pojednou středem všeho a jako by všechno záleželo na tom, co se s nimi stane.

Chodil sem a tam, přibližoval se ke stáji a zase se vracel, cítil klíč ve své kapse, převaloval se na slámě a teprve k ránu upadl rychle do těžkého, neklidného spánku.

Když se probudil, bylo šero. Na frontě bylo pravé peklo. Dělostřelectvo už střílelo na vesnici a za ni. Podíval se na přístavek. Mříže byly v pořádku. Rusové se za nimi pohybovali. Pak uviděl přibíhat Steinbrennera. „Ústup!" volal Steinbrenner. „Rusové prorazili. Shromáždit se ve vesnici. Honem! Všichni ztratili hlavu. Seber si své věci."

Teď stál u něho. „Tamhle ty rychle vyřídíme."

Graeber cítil, jak mu srdce prudce bije. „Kde je rozkaz?" tázal se.

„Rozkaz! Človče, kdybys viděl, co se ve vsi děje, nepotřeboval bys prázdné rozkazy. Neslyšel jsi nic z té ofensivy?" „Slyšel."

„Tak to tedy víš. Honem! Myslíš si, že tu bandu můžeme tahat s sebou? Vyřídíme je skrz tyče dveří."

Steinbrennerovi svítily oči jasnou modří. Kůže na hrboleku nosu se mu napjala. Hmatal po opasku.

„Tady mám zodpovědnost já," řekl Graeber. „Když nemáš žádný rozkaz, koukej zmizet."

Steinbrenner se zasmál. „Dobrá. Tak je odstřel ty."

„Ne," řekl Graeber.

„Někdo je musí vyřídít. Nemůžeme je tahat s sebou. Odprejskni se svými jemnými nervy. Běž napřed, přijdu hned za tebou."

„Ne," řekl Graeber. „Nezastřelíš je."

„Ne?" Steinbrenner vzhlédl. „Ne?" opakoval pomalu. „Víš ty, co tu říkáš?"

„Ano. Vím to."

„Tak? Ty to víš? Potom taky víš, že —"

Steinbrennerův obličej se změnil. Hmátl po revolveru. Graeber zvedl pušku a střelil. Steinbrenner se zapotácel a klesl.

Vyrazil vzdech jako dítě. Revolver mu vypadl z ruky. Graeber hleděl na jeho tělo. Nutná sebeobrana, řeklo v něm něco. Dělová střela přeletěla zahradu.

Vzpamatoval se, šel k stáji, vytáhl z kapsy klíč a otevřel dveře. „Jděte," řekl.

Rusové se na něho podívali. Nevěřili mu. Odhodil pušku.

„Jděte, jděte," pravil netrpělivě a ukázal prázdné ruce.

Opatrně vystrčil mladší Rus nohu, Graeber se odvrátil. Šel nazpět, tam, kde ležel Steinbrenner. „Vrahu," řekl a nevěděl, koho tím myslel. Díval se na Steinbrennera. Necítil nic. Pak se mu pojednou překotně hnaly myšlenky hla-vou. Jako by s něho spadl kámen. Něco bylo rozhodnuto jednou provždy. Nepocíťoval už žádné tíhy. Cítil se nesmírně lehký. Věděl,

že by měl něco udělat, ale bylo mu, jako by se musil přidržovat, aby neuletěl. Hlava se mu točila. Šel opatrně alejí. Měl před sebou ještě něco nesmírně důležitého, ale nemohl si uvědomit co, aspoň zatím ne.

Bylo to ještě příliš vzdálené a příliš nové a tak jasné, že to vzbuzovalo bolest.

Viděl Rusy. Běželi příkrčeni, všichni pohromadě, ženy napřed. Starý se ohlédl a spatřil ho. Měl pojednou v ruce pušku.

Zvedl ji a zamířil. Tak to přece jen byli partyzáni, pomyslně si Graeber. Viděl černý otvor ústí, rostlo, chtěl zavolat, hlasitě, vždyť bylo ještě mnoho co rychle a hlasitě říci —

Necítil ránu. Viděl jenom náhle před sebou travu, nějakou rostlinu, těsně před očima, napůl rozšlápnutou, s načervenalým okoličnatým květenstvím a něžnými listy, květ se zvětšoval, a zažil to tak už jednou, ale nevěděl již kdy.

Stvol se zachvíval a stál pak sám před zúženým obzorem jeho klesající hlavy, němě, samozřejmě, s útěchou, že všechno se až do nejmenšího uspořádalo, se vším mírem, a květ byl větší a větší, až naplnil celé nebe, a jeho oči se zavřely.